

Recenzenti: doc. PhDr. Miron Pukan, PhD.
doc. Mgr. art. Štefan Timko, PhD.

Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou je výstupom grantovej úlohy KEGA 041UKF – 4/2022 *Príprava učebných textov nosných predmetov študijného programu kulturológia*

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Filozofická fakulta

Ústav manažmentu kultúry a turizmu, kulturológie a etnológie – Oddelenie kulturológie

© 2024 prof. Mariya. P. Alchuk, PhD., prof. Mgr. Miroslav Ballay, PhD., Associate prof. Oksana Darmoriz, PhD., prof. PhDr. Július Fujak, PhD., PhDr. Michala Fúsková, PhD., prof. PhDr. Viera Gažová, CSc., Mgr. Kristína Jakubovská, PhD., doc. Mgr. Viera Jakubovská, PhD., Associate prof. Ihor Kolesnyk, PhD., PhDr. Katarína Kompasová, PhD., Mgr. et Mgr. art. Dominika Krajčovičová, DiS. art., doc. Mgr. Silvia Letavajová, PhD., doc. Mgr. Erika Moravčíková, PhD., Mgr. Jozef Palitefka, PhD., doc. PhDr. Zuzana Slušná, PhD., Associate. prof. Tetyana Vlasevich, PhD.

Editor: prof. Mgr. Miroslav Ballay, PhD.

ISBN 978-80-558-2207-5

NOVÉ PRAGMATICKE VÝZVY KULTUROLÓGIE

Miroslav Ballay (ed.)

*Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou
6. júna 2024*

Oddelenie kulturológie

Ústav manažmentu kultúry a turizmu, kulturológie a etnológie

Filozofická fakulta UKF v Nitre

Univerzita Konštantína Filozofa

Filozofická fakulta

Nitra

2024

OBSAH

Predslov	5
-----------------	----------

I. SEKCIA

Úvod do kulturológie. Filozofia kultúry. Kulturologické koncepcie. Kultúra a globalizácia.

Erika Moravčíková:

<i>Zrod homo consumericus</i> a genéza (hyper)konzumnej kultúry	8
---	----------

Jozef Palitefka:

Svetokultúra v kontexte diela Gillesa Lipovetského	25
--	-----------

Viera Jakubovská:

(Ne)každodennosť ako teoretický a praktický problém – v rámci myslenia o kultúre	35
--	-----------

Zuzana Slušná:

Filozofické a estetické koncepcie ako súčasť poznatkovej bázy kulturológie	46
--	-----------

Viera Gažová:

Poznámky k pojmu narcistickej kultúry	59
---------------------------------------	-----------

II. SEKCIA

Semiotika kultúry a umenia. Estetika. Základy umeleckej komunikácie a interpretácie.

Július Fújak:

Semiotický rozmer kultúrnych štúdií v súčasnosti	79
--	-----------

Michaela Malíčková:

Estetika, interpretačná citlivosť a slepé miesta pamäťových archívov	87
--	-----------

Miroslav Ballay:

Kontinuita, periodicitu, cyklickosť v kolobehu monotematických semestrov kulturologického vzdelávania	99
---	-----------

Dominika Krajčovičová:

Individualita v choreografickej tvorbe súčasného tanca	120
--	------------

III. SEKCIA

Manažment kultúry a turizmu. Migračné štúdiá. Kultúrna pedagogika. Kreatívne vzdelávanie.

Silvia Letavajová:	
Migrácia a migračné štúdiá v študijných programoch sociálnych vied	137
Kristína Jakubovská:	
Význam kultúrnej pedagogiky v odbornej príprave kulturológov	148
Eva Kušnírová:	
Kreatívne vzdelávanie vo vybraných disciplínach IEUK FF PU v Prešove	159
Michala Fúsková – Katarína Kompasová:	
Obsahové a formálne aspekty výchovno-vzdelávacieho procesu v oblasti manažmentu kultúry a turizmu optikou študentstva	173

IV. SEKCIA

Systematická kulturológia. Interkulturalita. Kontemplatívne štúdiá. Kulturologické vzdelávanie.

Ihor Kolesnyk:	
<i>Contemplative practices in the formal and non-formal education</i>	187
Maria Pavlivna Alchuk:	
<i>Особливості магістерської освітньо-професійної програми «Культурологія» як поєднання філософської, культурологічної освіти з практичною діяльністю</i>	197
Tetyana Vlasevich:	
Особливості розвитку культурології в Україні: проблеми і перспективи	206
Oksana Darmoriz:	
Культурологічна освіта в Україні: досвід львівських університетів	213

Predslov

Kulturoológia ako etablovaný humanitný odbor syntetizujúceho, interdisciplinárneho charakteru dynamicky reaguje na podnetné výzvy aktuálnych procesov v kultúre. Predkladaný zborník sa ich snaží minimálne podchytiť a reflektovať so zámerom ideálne zefektívniť vzdelávanie kulturologie na bakalárskom, magisterskom i doktorandskom stupni štúdia. Kompozíciu zborníka cielene tvoria vedecké príspevky z rozmanitých disciplín jadra študijného programu kulturologia, ktoré sú zmysluplne členené do oblastí/segmentov – od teoretických (kulturologických) koncepcií, filozofie kultúry až po umeleckú kultúru, príp. kultúrny manažment atď. Zámerom je tak nastoliť diskusiu o inovácii kulturologického poznania, ktoré je už svojou povahou širokospektrálne. Doménou jednotlivých vedeckých príspevkov nie sú iba kompendiá toho, čo je obsahom vzdelávania, ale aj snaha o načrtnutie perspektív možných výziev a stratégií celého vzdelávacieho procesu. Vydaníu tohto zborníka predchádzali v rámci aktuálne riešenej grantovej úlohy učebné texty nosných predmetov jadra študijného programu kulturologia. Autorky a autori sa preto primárne zameriavali na aplikáciu vhodne sprístupnených vysokoškolských učebných textov pre poslucháčov kulturologie a upozorňovali na ich predovšetkým pragmatický dosah v celostnom študijnom procese. K tomu sa, pochopiteľne, prispôsobili témy, resp. tematické rastre problémových okruhov v nastolených príspevkoch ako študijných (komplementárnych) materiáloch. Ich cieľom malo byť odkrytie problémového, ťažiskového zamerania kulturologického vzdelávania a jeho optimálneho prispôsobovania sa aktuálnej reflexii živej kultúry v bezprostrednom kontakte študentov počas štúdia a na samotnom vzdelávacom procese. Väčšina príspevkov v predkladanom zborníku dôkladne syntetizuje doterajšie výsledky implementovania najaktuálnejších výziev študijného programu kulturologia – sprístupňuje ich študentom a študentkám kulturologie, ako aj príbuzným humanitným odborom. Zborník nie je koncipovaný fragmentárne, ale s ohľadom na čitateľnosť a prehľadnosť v postupnej následnosti a hierarchii stupňov kulturologického štúdia. Tematicky je delený do pomyselných celkov, sprostredkujúcich samostatnú panorámu poznatkového aparátu kulturologie. Čitateľ sa tak v istej systematickosti oboznamuje s myslením o kultúre, s filozofiou kultúry, kulturologickými koncepciami, ktoré sú nanajvýš ťažiskovými disciplínami jadra študijného programu kulturologia. Prechádza ďalej semiotickým rozmerom kulturologie, dejinami a súčasnosťou umeleckej kultúry, základmi umeleckej komunikácie a interpretácie, resp. estetickou bázou kulturologického vzdelania. Osobitú kapitolu tvorí oblasť

migračných štúdií, kontemplatívnych štúdií, sociológie kultúry, kultúrnej pedagogicky, manažmentu cestového ruchu, ako aj systemizácia kulturologickej profilácie absolventov na partnerskej Univerzite Ivana Franka vo Lvove. Prezentuje ju posledný set príspevkov zaradených v kompletizujúcom zborníku z vedeckej konferencie s porovnávajúcou situáciou aktuálneho kulturologického vzdelania na Ukrajine. Pevne veríme, že zborník ako celok poslúži na citeľnú revíziu doterajšieho profilovania študijného programu kulturológia v rámci odboru vied o umení a kultúre a celkovému obhájeniu jeho zmysluplnosti, a to najmä v kontexte celoplošnej krízy humanitných odborov a ich devalvovania.

Editor

Úvod do kulturológie
Filozofia kultúry
Kulturologické koncepcie
Kultúra a globalizácia
Masová kultúra

Zrod homo consumericus a genéza (hyper)konzumnej kultúry

Erika Moravčíková

Abstrakt:

Cieľom nášho príspevku je dôsledná sonda do vzniku, genézy a fungovania (hyper)konzumnej kultúry. Poznanie jej osobitostí totiž napomáha uvedomiť si významnosť jednotlivých zložiek a mechanizmov, ako aj výrazových princípov konzumnej a (hyper)konzumnej spoločnosti a miesto človeka v nej. Východiská našich úvah o preferovaní trendov (hyper)konzumerizmu súdobým človekom usúvzťazňujeme s myslením a koncepciami najvýraznejších osobností sociológie a kulturológie. Tento proces predstavuje zložitý filozofický, psychologický, spoločenský, kultúrny i hodnotový prerod, ktorý si na základe príznačnej postmodernej fragmentárnosti a roztrieštenosti vybojoval viacero označení – obdobie mravného úpadku, kríza humanizmu, kultúra individualizmu, doba konzumná, globalizovaná či technická, obdobie ekologickej krízy a skepticizmu a pod. Považujeme preto za dôležité aj v kontexte výučby predmetov kulturológického jadra na magisterskom stupni štúdia študijného odboru kulturológia tieto fenomény skúmať a kriticky na ne nazerať, a to ako súčasť reflexie širších spoločensko-kultúrnych zmien a fenoménov zasadených do kontextu globalizácie.

Kľúčové slová

globalizácia, človek konzumný, (hyper)konzumná spoločnosť, konzumná kultúra.

Abstract:

The aim of our paper is a thorough probe into the emergence, genesis and functioning of (hyper)consumer culture. The knowledge of its peculiarities helps to realize the significance of the individual components and mechanisms, as well as the expressive principles of the consumer and hyper-consumer society and the place of man in it. We correlate the starting points of our reflections on the preference of contemporary man for the trends of (hyper)consumerism with the thinking and conceptions of the most prominent figures of sociology and cultural studies. This process represents a complex philosophical, psychological, social, cultural and value transformation, which, on the basis of the characteristic postmodern fragmentation and

fragmentation, has won several labels - a period of moral decline, a crisis of humanism, a culture of individualism, a consumerist, globalised or technical age, a period of ecological crisis and scepticism, etc. Therefore, we consider it important to examine and critically view these phenomena also in the context of teaching the subjects of the cultural studies core at the master's degree level of the field of cultural studies, as part of the reflection on broader socio-cultural changes and phenomena set in the context of globalization.

Keywords:

globalization, consumer man, (hyper)consumer society, consumer culture.

1 Konzumný duch a homo consumericus (namiesto úvodu)

Súčasná etapa ľudského vývinu už niekoľko desiatok rokov neúnavne zápasí s výrazne sa rozvíjajúcim fenoménom konzumerizmu a nezastaviteľným ekonomicko-technickým vývojom, pričom v obidvoch prípadoch si dovoľíme považovať eminentné úsilie o nadobúdanie zisku za decimujúci prejav. Ocítajúc sa nielen v intenciách euroamerického kontextu, je možné v tejto súvislosti nazývať našu dobu obdobím bezhlavého spotrebiteľského ošiaľu. Globalizovaný svet prostredníctvom mediálnej kultúry už dávno pochopil, čo je podstatou ľudského bytia: vytvárať svet „šťastných chvíľ“ s cieľom získať obdiv, uznanie a okamžité pôžitky. Hodnotou pre *homo consumericus* sa stáva vlastnenie najnovších produktov a hodnota kultúry sa meria ich konzumáciou v zmysle mať, zabávať sa. Konzumný cyklus, v ktorom sa neskoromoderná spoločnosť ocitla, môžeme považovať za výsledok dlhodobej kontroly spoločenského života zo strany nadnárodných korporácií, digitálnych oligarchov a kultúrneho priemyslu. Vytváranie svetovej kultúry západného typu s globálnymi kultúrnymi procesmi a produktmi stále viac demonštruje dominantný vplyv na jedinca. Človek sa dostáva do takmer bezvýchodiskovej situácie, ktorá ho vo väčšine prípadov núti podľahnúť tomu, čo mu je nanucované. Je zaplavený prúdom podnetov, vplyvov, informácií a lákadiel, často nedokáže už ani rozlíšiť skutočné od neskutočného. Kult simulakrií neustále zväzda konzumenta ku konzumu. Sme svedkami etickohodnotového obratu¹: orientácia na túžby, potešenia, pôžitky a zážitky, keď všetky dimenzie sociálneho a kultúrneho života nadobúdajú formálne aspekty dobrodružstva, podujatia a udalosti, čím transformujú rytmy každodennosti.

---

¹ Slušná, 2013.

2 Vznik nadprodukcie

Evolučný vznik vedomia, príznačný pre raných príslušníkov rodu *Homo*, je charakteristický uvedomením si vlastnej existencie, s čím, pochopiteľne, súvisí i jej opak, označovaný ako smrť. Kultúra je úzko spätá s kreovaním vedomia, ktorého nutným prejavom je schopnosť premýšľať, a to v rozmeroch budúcich, prípadne reflektovať udalosti časovo sa nachádzajúce v minulosti. Príznačným sa tiež stáva využívanie pamäti, predvídanie situácií, plánovanie ako také. Jedným zo významných prvkov ľudského bytia je okrem aktu narodenia, vstupovania do adolescence, prípadne rodičovstva, práve akt smrti – niekedy dosť ukrutnej, bolestivej, pomalej – prichádzajúcej prostredníctvom rozličných činiteľov. Pre dobu prehistorickú sa veľmi rozšírenou formou smrti stáva tá, na základe hladu.² S uvedomením si vlastného vedomia praveký *zoon politikon* už rozumie, že tlupa, sociálny priestor plný ďalších ľudských bytostí, jeho potomkov, priateľov či iných príbuzných, je okrem iného prepojená jedným výrazným znakom. Každý jej participant rovnako túži po porazení najväčšieho existenčného nepriateľa – hladu. A tak s predvídaním potenciálneho „zajtrajška“ – blízkej budúcnosti, na ktorej sa s najväčšou pravdepodobnosťou hodlá každý jedinec svojou existenciou podieľať, začína byť podnecovaný k snahe nakumulovať o niečo viac potravy, ako vie zužitkovať počas jediného dňa. Vytvára si tak zásoby na nasledujúci deň, po čase i budúci týždeň... Ako tvrdí kulturológ Ivan Dubnička, autor diela *Kultúra a environmentálna kríza*, „ak prvotný zber rastlinnej potravy, respektíve jej „zhromažďovanie“, nazveme „produkciou“, tak to bola vlastne prvá forma „nadprodukcie“. (...) Produkcia nadprodukcie bola vyvolaná existenčnou potrebou zachovania druhu.“³

2.1 Tri znaky „človečenskosti“ ako biologické prejavy z čias prehistórie

Prehistorický stupeň ľudskej spoločnosti predstavuje veľmi zaujímavú, no i ťažko naplniteľnú oblasť bádania. Výroky výskumníkov fungujú skôr na úrovni hypotéz, vopred predpokladajúc neschopnosť komplexnosti a fixnej konečnosti vlastného skúmania. Bádateľom tak okrem skúmania historických rezíduí či artefaktov evolučných predchodcov človeka rozumného ostáva venovať pozornosť výskumu prírodných národov. Takýto jav sa však v súčasnej dobe globalizácie, stáva čoraz väčšími kontroverzný.

---

² Dubnička, 2007, s. 157.

³ Ibid., s. 157.

Austin Harrington v diele *Moderní sociální teorie* všeobecne definuje globalizáciu ako zastrešujúci výraz pre množstvo rozličných sociálnych zmien, sériu nestále sa vyvíjajúcich procesov, vzťahov a inštitúcií, ktoré nie sú obmedzené hranicami národných štátov a v ktorých sú obsiahnuté nadnárodné prvky. Pri takýchto procesoch často dochádza k vzájomnej interakcii, a tiež fúzii univerzálnych aj partikulárnych prvkov.⁴ V nasledujúcich troch podkapitolách preto sústredíme pozornosť na tri spoločné znaky „človečenskosti“, príznačné pre ľudstvo vo všeobecnosti, na ktoré budeme nazerať ako na biologické prejavy ešte z prehistorického obdobia.

2.1.1 Súťaživosť

Už v prehistorickom období ľudskej existencie je možné nachádzať ohromujúce vlastnosti ľudských bytostí. Ich prítomnosť sa na vlnách histórie konštantne presúva i do čias súčasných. Ako prvú z nich uvedieme súťaživosť, ktorú si dovoľíme zobrazit' na prepožičanom príklade pozorovania tlupy šimpanzov od I. Dubníčka. V každej tlupe existuje prototyp jedinca disponujúceho schopnosťou nazhromaždiť najväčší počet „nadprodukcí“. Táto forma aktivity ho predurčuje získať si priazeň skupiny, „najkrajšej“ alfa samice, prípadne viacerých samíc naraz, čím sa automaticky zväčšuje i jeho „šanca na prenesenie génov“.⁵ Nikdy nekončiacu výstrahu predstavuje prítomnosť toho druhého, šikovnejšieho jedinca, ako je on sám. Ak sa objaví niekto, kto je v kumulácii lepší a dokáže výrazného jedinca predbehnúť, jeho prvenstvo, pochopiteľne, upadá. Na základe takýchto vzťahov hovoríme o súperení, či skôr prirodzenej súťaživosti medzi jednotlivcami, typickej nielen pre svet zvierací, ale i ten náš. Z modelového príkladu uvažovania vychádza, ako tvrdí Dubníčka, že i keď sa kumulácia a následne prerozdelenie potravy môže javiť ako čin výsostne altruistický, často je opak pravdou a takéto delenie potravy vôbec nepredznamenáva elimináciu produkovania nadprodukcí, prirodzenej túžby každého jedinca.⁶ Ide o prejav všeobecný, príznačný pre celú škálu živých organizmov, teda fauny i flóry. V nadväznosti na myšlienku prirodzene sa objavujúcej ľudskej nespokojnosti, ktorá ako strasť neustále vyklopkáva melódiu túžby po opätovnom produkovaní, vlastní ešte o čosi väčšieho množstva statkov, duchovných alebo hmotných, či po súperení, môžeme hovoriť o akomsi „začarovanom kruhu“ nespokojenia. Vo všeobecnosti, človek ako tvor posadnutý

---

⁴ Harrington a kol., 2006, s. 387.

⁵ Dubníčka, 2007, s. 160.

⁶ Ibid., s. 161.

túžbou vlastníenia nehodlá prestať vo svojich zhromažďovacích aktivitách. Ak sa náhodou stane, že s vytvoreným/získaným množstvom prebytku už nemá ako naložiť, i tak nachádza cestu na jeho „zžitkovanie“. Príkladom prvotných foriem takéhoto prístupu môže byť indiánsky rituál z oblastí amerického severozápadu s názvom „potlač“. Ide o rituálne stretnutie, kde sa pozornosť venuje práve konzumácii nadprodukcie, prioritne však hovoríme o súťaživosti a istej forme demonstrácie sociálneho statusu a postavenia usporiadateľa pred hosťom. Absurdnosťou celého obradu bolo aj, „ostentatívni plýtvání, ničení věcí. Načelník omračoval na „tukovém potlačí“ hosty tím, že slavnostně spaloval velké množství rybiho oleje, jindy celé domy.“⁷ Plytvanie a deštrukcia predmetov sa takto zračí ako forma katarzie, na ktorej vzniku sa podieľa túžba ľudského jedinca udržať si prvenstvo, byť a mať čím viac.

2.1.2 Prežíranie sa a lenivosť

Pri biologickej prirodzenosti ešte chvíľku zostaneme. Človek-lovec niekoľko miliónov rokov neprestával osídľovať našu zemeguľu a v snahe prežiť sa prejavom jeho životného štýlu stáva ukladanie tuku na vlastnom tele. Tento proces opisuje a teóriu pôvodu aktuálneho západného problému v podobe ľudskej obezity analyzuje prostredníctvom diela od Dubničku Desmond Morris slovami: „U človeka západnej civilizácie sa stáva obezita veľkým zdravotným nebezpečenstvom, divoká zver tieto problémy nemá, a to ani v tom prípade, ak sa jej žije dobre a má dostatok potravy. Neexistujú bacuľaté gepardy alebo obézne pumy, ani bruchaté tigre a tlsté lasičky.“⁸

„Zásobám na horšie časy“ sa vo svojom diele *Osem smrteľných hriechov* venuje i Konrad Lorenz. Ako poznamenáva Dubnička, Lorenz ponúka tézu o pôvode slasti a strasti v kontexte konzumnej spoločnosti. Hovoriac o nutnej stratégii prežitia v podobe prežírania sa, súdi, že to, čo sa dnes javí ako hriešne, bolo kedysi akosi prirodzené. „Prežíranie (sa) bolo cnosťou, pretože keď konečne padlo do pasce veľké zviera, najrozumejšou vecou, ktorú mohol človek urobiť, bolo napchať sa, ako to len šlo.“⁹ S veľkým a plným bruchom potom s najväčšou pravdepodobnosťou neostávalo iné, iba si odpočinúť. Po namáhavom love koristi, ktoré predstavovalo stratu veľkého počtu energetických kilojoulov, ako tvrdí Lorenz, neradno vydávať viac energie, než je potrebné.¹⁰ Ved' už samotné trávenie nadmerného množstva

---

⁷ Librova, 2003, s. 35.

⁸ Morris, 1997 In Dubnička 2007, s. 161.

⁹ Lorenz, 2022, s. 56.

¹⁰ Ibid., 2022, s. 57.

potravy, ako sa domnievame, vkladá do tela človeka istú dávku únavy. Jedinca dostáva do stavu menšej fyzickej aktivity, v extrémnych prípadoch i ospalosti. S únavou prichádza lenivosť, v kresťanskej dogmatike jeden zo siedmich smrteľných hriechov. To, že sa súťaživosť, prežieranie i lenivosť konštantne ocitajú i v diapazóne vlastností človeka súčasného, nemusíme nijako výrazne dokazovať. Ich existenciou, ale i rozličnými formami náhľadu na tieto vlastnosti sa preto ešte budeme v texte zaoberať o čosi neskôr.

2.1.3 Ozajstná nadprodukcia

S procesom domestikácie zvierat, nástupom poľnohospodárstva a kultúry roľníkov hovoríme už o prvých naozaj schopných „producentoch nadprodukcie“, ktorí nielen aktívne kumulujú, no zároveň i výraznejšie štartujú ľudské snaženie o konzumáciu tejto nadprodukcie. Rovnako sa objavujú vážnejšie zásahy v rámci ekosystémov – je možné sledovať aktivity s príznačným negatívnym zafarbením. (Rozvíja sa potreba disponovať s väčším množstvom produktov, teda napríklad ryže, čo viedlo k prvým zásahom do prírodného prostredia vo forme vysádzania ryžových polí v Číne.) Ako podotkol J. Kučírek, charakteristikou tohto vývojového obdobia je už „slobodnejší“ *Homo Sapiens*, pozbavený najelementárnejších problémov každodenného prežitia či existenčných tlakov. Zrazu získava časovú rezervu, akúsi kompetenciu, ktorú dokáže využiť na strategické uvažovanie a tvorivé činnosti.¹¹ Ambivalentnosť situácie dokazujú progresívne črty tohto vývinového štádia. Postupom času na rad prichádza civilizácia par excellence. Jej atribútmi sa stávajú rast populácie, prítomnosť obchodu, ľudská tvorba v podobe remesiel, rôznych druhov umenia či architektúry. Svoje prvé slová tiež zapisuje písmo.¹²

Neobmedzenosť je pre ľudský druh pocitom veľmi príťažlivým. Človek túžiaci po úplnom podrobení si prírody, celé storočia v mylnej predstave jej pomalého ovládnutia, vytvára vízie neobmedzenej nadprodukcie a spotrebovávania bez hraníc. Významným počinom sa stávajú vedecké poznatky obdobia renesancie. O čosi neskôr na rad prichádza industrialistický prísľub pokroku, vnášajúci do spoločenského povedomia ilúziu o ovládnutí prírody rukami všetkých občanov, ako žien, tak i mužov, pre ktorých sú nachystané univerzálne podmienky a jednotný spotrebiteľský štýl. Kapitalistická etika je postavená na kumulácii, ktorej zdrojom je zisk. Zaujímavé však je, že v rámci takejto myšlienky nahromadovania a rozvoja podnikania sa otcovia kapitalizmu odporúčali riadiť heslom: „Úspešný bude ten, kdo

---

¹¹ Kučírek, 2008, s. 101.

¹² Dubnička, 2007, s. 15.

umí šetřit peněží i časem.¹³ Katarína Korbelová vo svojom príspevku Konzumerizmus je keynesiánstvo spomína i Sayov zákon trhu,¹⁴ pričom cituje slová, ktoré na začiatku 19. storočia vyriekol spomínaný J. B. Saye: „Samotná podpora spotreby nie je pre obchod prínosom; problém spočíva v poskytovaní prostriedkov; nie v stimulácii túžby spotrebávať; (...) tieto prostriedky poskytuje produkcia sama osebe. Preto cieľom dobrej vlády je podpora produkcie, zlá vláda podporuje spotrebu.“¹⁵ Tu sa vynára otázka, v akom stave je trhový mechanizmus postkomunistickej krajiny Slovenska? K čomu má slovenská pospolitosť aktuálne bližšie – k produkcii či spotrebe? Obdobie po roku 1989 znamená pre východný blok a našu krajinu ako jeho súčasť, vytúžené priblíženie sa ideálom západného blahobytu. S otvorením hraníc postupne dochádza k istým zmenám, ktoré sa neskôr zrkadlia v celkovom kultúrnom rozpolžení našej krajiny, no i všeobecnejšie, v rámci celého bloku. Ako v diele od Dubničku hovorí E. Bondy: „Chuť konzumovať prirodzene prichádza tam, kde je teoreticky voľná možnosť konzumovať.“¹⁶ Snaha zrušiť predchádzajúci pocit „ukrátenia“ a nepomerneho prísunu konzumného tovaru sa zrkadlí v ľudskej neskromnosti a potrebe užívať. Z. Bauman v publikácii *Komunita* píše, že neprítomnosťou predchádzajúcich noriem sa práve nadbytok stáva jedinou normou. „Vo svete bez noriem sa nadbytok zmenil z jedu na liek na choroby života a možno jedinú dostupnú životnú oporu. Nadbytok (excess), tento zarytý nepriateľ normy, sa samotný stal normou, možno jedinou normou, ktorá existuje. (...) Keď sa nadbytok oslobodil z normatívnych pút, stratil zmysel. Nič nie je nadbytočné, keď normou je nadbytok.“¹⁷ A tak už o 20. storočí hovoríme ako o období, v ktorom sa do popredia vtláča snaha o maximálnu spotrebu tovaru a služieb.¹⁸ Postupne dochádza k transformácii myslenia a rozpínaniu globálneho ošialu s názvom fenomén konzumerizmu. Neúspech pôvodných ideálov, no tiež prehlbujúca sa rozdielnosť Severu a Juhu, takto v konečnom dôsledku nevytvárajú len priepasť, ale skôr roklinu vzdialenosti medziľudských vzťahov či ekonomických úrovní jednotlivých krajín.

---

¹³ Librová, 2003, s. 39.

¹⁴ Jean-Baptiste Saye bol francúzskym ekonómom devätnásteho storočia. Sayov zákon trhu nevytvoril on, ale ako sa to v priebehu histórie stalo mnohokrát, zákon bol po tejto osobnosti iba pomenovaný.

¹⁵ Web (2), 2010.

¹⁶ Bondy, 1995, s. 101.

¹⁷ Bauman, 2006, s. 100.

¹⁸ Dubnička, 2007, s. 16.

3 Genéza konzumerizmu

V dobe neuveriteľných kontrastov bohatého Západu a menej situovaného Juhu sa ocitáme v situáciách, kde sa o holé prežitie jediného dňa a boj s hladom usiluje väčšia časť populácie. V histórii ľudstva nehladovalo na Zemi ešte nikdy toľko ľudí ako dnes, „odhaduje sa, že každú minútu umiera v priemere 28 ľudí hladom“.¹⁹ Oproti ukrutnej smrti pre nedostatok jedla, jednej z najzákladnejších potrieb človeka, stojí už naznačená, aktuálna dominantnosť konzumenstva. O čo vlastne ide? Základ slova tvorí pojem konzum. Spolu s jeho najrozličnejšími podobami (konzumovať, konzumný, konzumnosť) sa v priebehu predchádzajúcich rokov v spoločenskom kontexte akosi prirodzene začal spájať s negatívnym atribútom, čiže v spojitosti s niečím „ešte o trochu viac“ – s niečím nadmerným. Rovnako sa základ pojmu zvykne chápať ako záľuba v majetku – či už v jeho vlastníctve alebo kumulácii.²⁰ Zakladateľ slovenskej ekologickej školy, Juraj Kučírek, o konzumerizme hovorí, že je to „... prejav určitej kultúry a celkového chápania života, opierajúci sa stále viac o spotrebu, ako o umelo vyvolávanú manifestačnú a primitívnu potrebu a pôžitkárske sebauspokojovanie, (ktorý) svedčí o morálnom úpadku Západu a cynickom výsmechu ostatnému svetu.“²¹

Pojmy ako konzum, konzument, konzumizmus, konzumná spoločnosť či konzumná kultúra sú v súčasnom spoločenskom diskurze veľmi rozšírené. Konzumná spoločnosť je podľa *Velkého sociologického slovníka* spoločnosťou, v ktorej sa stále rastúci konzum materiálnych statkov stal dominantnou kultúrnou hodnotou a meradlom spoločenského úspechu. Spotrebovávaný tovar sa mení z prostriedku na účel sám o sebe.²² Z uvedených pojmov je možné odvodiť najvšeobecnejšiu definíciu konzumnej kultúry ako kultúry, ktorá sa vzťahuje na konzumnú spoločnosť. Pre hlbšie a konkrétnejšie vymedzenie konzumnej kultúry však treba siahnuť po odbornej kulturologickej literatúre. V našej štúdiu budeme vychádzať z definície českého estetika a teoretika kultúry Pavla Zahrádku, ktorý konzumnú, respektíve spotrebnú kultúru definuje ako „...vzťah človeka k veciam, t. j. spôsob, akým veci užívame a ako im rozumieme. Spotreba je teda závislá na kultúre, pretože práva tá jej prepožičiava významy. Na druhej strane sa ani kultúra nezaobíde bez spotrebných výrobkov, pretože ich prostredníctvom sa reprodukuje a naberá na výraze“.²³ Takáto

---

¹⁹ Kučírek, 2008, s. 77.

²⁰ Librová, 2003, s. 34.

²¹ Kučírek, 2008, s. 77.

²² Maříková – Petrusek – Vodáková, 1996, s. 1199.

²³ Zahrádka, 2014, s. 8.

formulácia si však vyžaduje doplnenie, pretože na jej základe by sme si konzumnú kultúru ľahko mohli zameniť s termínom materiálna kultúra. Navyše, podľa tejto definície by sme si ju mohli spojiť s ktorýmkoľvek historickým obdobím vo vývoji ľudstva, preto „pre vzťah človeka k veciam vo všeobecnej rovine vyhradíme pojem materiálna kultúra. Ako spotrebnú (alebo konzumnú) kultúru potom budeme označovať špecifickú formu materiálnej kultúry v súčasnej euroamerickej civilizácii. Zahrádka ďalej vymedzuje konzumnú štyrmi základnými charakteristickými rysmi²⁴:

- Význam vecí sa v rámci spotrebnej (konzumnej) kultúry nevyčerpáva ich úžitkovou hodnotou ani vyjadrením spoločenského postavenia. V konzumnej kultúre nadobúdajú veci tiež mimoriadne dôležitú symbolickú úžitkovú hodnotu. Spotreba a spotrebné výrobky spoluvytvárajú a reprezentujú nielen naše spoločenské postavenie, ale aj našu identitu, sociálne roly, hodnoty a aspirácie.
- Veci, ktoré užívame, majú v rámci spotrebnej (konzumnej) kultúry primárne formu komodít. Len minimum spotrebných produktov si vyrábame sami pre vlastnú potrebu, drvivú väčšinu nakupujeme za peniaze v trhovom prostredí. Je to spôsobené pokročilou deľbou práce a tiež faktom, že väčšina výrobných prostriedkov je v súkromnom vlastníctve. Zahrádka preto zdôrazňuje, že spotrebná (konzumná) kultúra sa mohla rozvinúť výhradne v kapitalistickom hospodárskom systéme.
- Dôležitým rysom spotrebnej (konzumnej) kultúry je tiež propagácia predávaného tovaru. Z marketingového hľadiska je funkciou propagácie zvyšovať atraktivitu predávaného tovaru a ich celkový predaj. Z hľadiska kulturologického a semiotického je dôležité, že propagácia tým dodáva veciam významy, ktoré tvoria vyššie spomínanú symbolickú úžitkovú hodnotu.
- Štvrtým kľúčovým rysom spotrebnej (konzumnej) kultúry je ustanovenie sociálnej roly spotrebiteľa. Ten má na jednej strane slobodnú voľbu rozhodnúť, čo chce a akým spôsobom svoje potreby uspokojí, na strane druhej sa však musí rozhodnúť, jeho rozhodnutie je teda nutnosťou.

Domnievame sa, že určité upresnenia si vyžaduje aj Zahrádkova definícia konzumnej kultúry. Prvé sa týka pasáže o euroamerickej civilizácii. Spoločne s Janom Kalendom oprieme svoju argumentáciu o Wallersteinovu štruktúru

---

²⁴ Ibid., s. 8 – 10.

svetového systému. Americký sociológ Immanuel Wallerstein delí krajiny sveta do troch skupín. Krajiny jadra, to znamená hospodársky najrozvinutejšie štáty sveta, tvoria centrálnu zónu kapitalistickej ekonomiky. Naopak, krajiny periférie zahŕňajú najmenej rozvinuté štáty sveta, ktoré slúžia centru najmä ako zásobárne surovín a čiastočne ako odbytkiská pre jeho výrobky. Medzi týmito dvoma skupinami sa ešte nachádzajú krajiny semiperiférie, ktoré predstavujú „strednú triedu“ svetového systému. Konzumná kultúra je väčšinou chápaná ako kultúra centra systému (Wallerstein používa pojem „geokultúra“), prípadne semiperiférie. Krajiny periférie sú z konzumnej kultúry vylúčené, alebo k nim konzumná kultúra preniká so značným oneskorením a prejavuje sa značne odlišne ako v krajinách centra.²⁵

Naše upresnenie sa týka práve jadra svetového systému, ktoré v priebehu dejín menilo svoje ťažisko. Prvým bola západná Európa, teda priestor, v ktorom kapitalistická ekonomika vznikla. Ťažisko systému sa postupne presunulo aj do USA, Zahrádkovo ukotvenie konzumnej systémy v euroamerickom priestore má preto svoju logiku. Treba však dodať, že v ostatných dekádach sa pod vplyvom prudkého ekonomického rozvoja krajín juhovýchodnej Ázie jadro, respektíve jeho ťažisko presúva do oblasti západného Pacifiku. To znamená, že hoci má konzumná kultúra svoj pôvod v euroamerickom priestore, nemožno ju v súčasnosti spájať výhradne s euroamerickou civilizáciou. Už teraz dochádza k istým mutáciám v kontakte s ázijským kultúrnym prostredím a možno predpokladať, že tieto mutácie naberú v blízkej budúcnosti na intenzite. Druhé upresnenie sa týka narábania s pojmami „vecí“ a „tovar“. Domnievame sa, že konzum (spotreba) sa nevzťahuje výhradne na tovar materiálnej povahy, ale i na služby. Ekonomická veda pod spotrebou chápe nielen konzum tzv. spotrebných statkov, ale aj spotrebu služieb, ktoré majú nemateriálny alebo prevažne nemateriálny charakter. Ešte výstižnejším pojmom je podľa nás širší termín produkt, tak ako ho definuje moderná marketingová teória, teda „niečo, čo sa môže na trhu ponúkať do pozornosti na získanie, používanie alebo na spotrebu a má schopnosť uspokojiť želanie alebo potrebu. Patria sem fyzické predmety, služby, osoby, miesta, organizácie a myšlienky“.²⁶ Takýmto extenzívnejším vymedzením konzumu a konzumnej kultúry nechceme negovať ich prevažnú orientáciu na materiálne statky a hodnoty, len upozorňujeme, že konzumu podliehajú tiež nemateriálne produkty, ku ktorým v rámci procesu komodifikácie pristupujeme rovnako ako k veciam.

---

²⁵ Kalenda In Zahrádka, 2014, s. 27 – 28.

²⁶ Kotler – Armstrong, 1992, s. 169.

Tretie upresnenie Zahrádkovej definície sa týka časového vymedzenia konzumnej kultúry, ktoré úzko súvisí s jej históriou. Historický vývoj konzumnej kultúry budeme preto podrobnejšie sledovať v nasledujúcej kapitole.

3.1 Vývojové etapy konzumnej spoločnosti

Ako sme naznačili v predchádzajúcej kapitole, konzumná kultúra mohla vzniknúť a rozvíjať sa výhradne v kapitalistickom hospodárskom systéme. Ak teda chceme odpovedať na otázku, kedy konzumná kultúra vznikla, ako sa vyvíjala a ako sa menil charakter konzumu, musíme nutne odpovedať aj na otázku, kedy vznikol a ako sa vyvíjal kapitalizmus. Mnohí autori zvykli spájať vznik konzumnej spoločnosti a kultúry s priemyselnou revolúciou a s ňou spojenou masovou výrobou a spotrebou štandardizovaných masových produktov, teda fenoménmi, ktoré sa naplno prejavili začiatkom 20. storočia. Talianska sociologička Roberta Sassatelliová považuje tento tradičný pohľad za prekonaný. V zhode s ďalšími autormi, ako napríklad Neil McKendrick, Colin Cambell a Jan De Vries, datuje vznik kapitalizmu a konzumnej kultúry do 18., respektíve 17. storočia.²⁷

Český sociológ Jan Kalenda, ktorý vychádza najmä z prác už spomínaného Immanuela Wallersteina a francúzskeho historika Fernanda Braudela, ide ešte ďalej a zrod kapitalizmu a konzumnej kultúry vidí už v 15. storočí, a to v najvyspelejších častiach západnej Európy – Anglicku, Holandsku, Francúzsku a mestských štátoch na severe Talianska. Podľa Kalendu prešiel kapitalizmus v historickom vývoji piatimi modalitami a s nimi spätými konfiguráciami konzumnej kultúry. Prvú predstavuje poľnohospodársky kapitalizmus (1450 – 1640), druhú merkantilistický kapitalizmus (1640 – 1780), tretiu priemyselný kapitalizmus (1780 – 1890), štvrtú fordistický kapitalizmus (1890 – 1970) a napokon piatu postfordistický kapitalizmus, ktorý sa začína rozvíjať po roku 1970.²⁸

Z historického hľadiska ide o najširšie časové vymedzenie konzumnej kultúry. Pre potreby našej práce však budeme vychádzať z časovo podstatne užšie poňatého vymedzenia konzumnej kultúry Pavla Zahrádku, o ktorom sme sa zmienili v prvej podkapitole. Ak Zahrádka spája konzumnú kultúru so súčasnosťou, tak upresňujeme, že pod súčasnosťou máme v tomto prípade na mysli ostatných necelých päť dekád tzv. postfordistického kapitalizmu. Samotné slovné spojenie konzumná kultúra sa nie

---

²⁷ Sassatelli, 2007, s. 30.

²⁸ Kalenda In Zahrádka, 2014, s. 30.

náhodou začalo používať až v 70. rokoch minulého storočia.²⁹ Z týchto dôvodov budeme abstrahovať od prvých štyroch modalít kapitalizmu a ďalej sústredíme našu pozornosť najmä na postfordistický kapitalizmus. Oproti predošlej fáze fordizmu dochádza podľa Kalendu k niekoľkým podstatným zmenám. Po nasýtení trhov masovou štandardizovanou produkciou sa výroba výrazne diverzifikuje. Musí totiž súperiť s čoraz širšou ponukou tovarov a služieb a zároveň reagovať na čoraz rôznorodejšie potreby spotrebiteľov. Aby mali novovyrábané produkty reálnu šancu na úspech, musia byť oveľa špecializovanejšie a individualizovanejšie, ako tomu bolo počas fordizmu. Špecializovanejšia, diferencovanejšia a individualizovanejšia je v dôsledku toho aj postfordistická spotreba. Navyše, diferenciácia spotreby doviedla proces splynutia kultúrnej sféry s hospodárskou dimenziou a kultúra sa tak stáva len jednou z množstva komodít. Americký ekonóm a diplomat John Kenneth Galbraith už v roku 1958 hovorí o tzv. spoločnosti hojnosti, ktorú rozsiahlejšie opisuje vo svojom diele *The Affluent Society*, pričom produkciu tovarov a služieb považuje za meradlo pokroku civilizácie.³⁰ Spoločne s rozširujúcou sa produkciou rastie aj rozrôznenosť ľudských potrieb a túžob, ktoré sa akosi nápadne vzdávajú od elementárnych životných potrieb človeka. Tento proces zmeny odzrkadľuje zrod tzv. *konzumu*³¹ a s ním spojenej konzumnej kultúry či spoločnosti, ktorá sa objavuje v priebehu dvadsiatych rokov minulého storočia. Svoje významné miesto v sfére vedeckej reflexie spoločnosti a kultúry zastáva od päťdesiatych a šesťdesiatych rokov, avšak popularitu a obľúbenosť ne stráca dodnes.³² Ďalším dôležitým posunom v postfordistickej modalite kapitalizmu je, že produkt sa stáva primárne znakom (marketingovou terminológiou povedané značkou), ktorý dotvára jeho sociálny význam. Okrem toho z hľadiska štruktúry svetového systému práve v postfordizme dochádza k už spomínanému postupnému posunu jadra systému do oblasti západného Pacifiku.³³ Gilles Lipovetsky v diele *Paradoxní šťastí* analyzujúci konzumnú spoločnosť dodáva, že tento pojem sa dnes „javí ako samozrejmy a predstavuje ako uznávaný emblém hospodárskeho usporiadania i každodenného

---

²⁹ Toto prvenstvo je všeobecne pripisované americkému historikovi a teoretikovi kultúry Stuartovi Ewenovi a americkému sociológovi Danielovi Bellovi (Featherstone, 2007, s. 14.)

³⁰ Galbraith, 1958, s. 4.

³¹ Český sociológ Aleš Sekot vo svojej práci rozoberá významovú transformáciu pojmu „konzum“, pričom zdôrazňuje, že v období socializmu sa v Česku týmto slovom ľudovo označoval bufet alebo samoobsluha. V súčasnosti však podľa jeho slov daný pojem slúži paradoxne opačnému účelu – vyjadruje určitý životný štýl, postoj či množinu názorov, ktoré súvisia s uspokojovaním spotrebných ľudských túžob. In Sekot, 2008, s. 7.

³² Lipovetsky, 2006, s. 27.

³³ *Ibid.*, s. 47 – 48.

života v súčasných spoločnostiach.³⁴ V rámci svojej koncepcie konzumného človeka analyzuje hypotetický prerod *homo consumericus* – človeka konzumného alebo (len) konzumenta na hyperkonzumenta a turbokonzumenta, ako vzorové príklady obyvateľov tzv. tretej fázy masovej konzumnej civilizácie. Tejto fáze prirodzene predchádzajú dve predošlé epochy.

G. Lipovetsky rozlišuje tri vývojové etapy konzumnej spoločnosti, ktoré nazýva troma epochami konzumného kapitalizmu. Prvú fázu datuje približne od roku 1800 do konca druhej svetovej vojny. Ide o pomerne dlhé obdobie, v ktorom sa plne etablovali základné prvky kapitalizmu. Pre naše úvahy sú však smerodajnejšie ďalšie dve etapy. Druhú fázu konzumnej spoločnosti predstavujú tri dekády po druhej svetovej vojne, ktoré je podľa Lipovetskeho čistým vzorom spoločnosti masovej spotreby. Obdobie troch povojnových desaťročí je charakteristické bezprecedentným ekonomickým „boomom“. Nebývalý ekonomický rast a zvyšovanie produktivity práce sa podpísali pod enormný nárast životnej úrovne významnej časti obyvateľstva. Druhú fázu možno označiť za obdobie vrcholiaceho fordizmu, respektíve taylorizmu, teda aplikácie vedeckého riadenia v praxi. Hromadná výroba a hromadná spotreba si zároveň vyžiadali hromadnú distribúciu v podobe novovzniknutých supermarketov a hypermarketov. Z hľadiska politického a sociálneho usporiadania je druhá fáza obdobím štátu blahobytu, z hľadiska spotrebiteľa obdobím obsesívneho konzumu. Spotrebiteľ má dostatok finančných prostriedkov na konzum a ak mu aj náhodou chýbajú, ľahko ich získa prostredníctvom pôžičiek a úverov. Dôležitým akceleratorom spotreby v tomto období je snaha o získanie spoločenského statusu, označovaná aj ako ostentatívna spotreba. Väčšia časť nižších spoločenských vrstiev, ktorá sa vďaka ekonomickému vzostupu etablovala v strednej triede, potvrdzuje svoje novonadobudnuté postavenie stupňujúcim sa konzumom. Rast spotreby len umocňuje spotrebiteľský apetít konzumenta, ktorý čoraz viac túži po komforte a zábave. K honbe za uznaním pribúda hon za slasťami, spotreba odzrkadľuje nový trend hedonizmu.³⁵ V spoločnosti, kde sa životným štýlom i samotným zmyslom života stáva bezhľadá spotreba a orientácia na komerčne vystupujúce materialistické hodnoty a zábavu, zrazu nakupovanie a vlastnenie akoby nemohlo smerovať inde ako k nezastaviteľnému toku napĺňania spotrebných túžob a plytvania. Táto fáza tiež predstavuje celkový spoločenský zlom, pri ktorom sa z orientácie na tradície, šetrnosť a moc ideologických autorít epochy modernizmu, zrazu prechádza k bezhraničnej radosi z prítomného okamihu – k životu v individualistickej spotrebe

---

³⁴ Ibid., s. 27.

³⁵ Ibid., s. 30 – 42.

a eufórii.³⁶ M. Jacyno nástup takejto formy kultúry individualizmu spája s hodnotami budovania vlastného sebaujadrenia a celkovej seba-konštrukcie jedincov v rozmanitými možnosťami oplývajúcej spoločnosti.³⁷ Každý si tak v intenciách spotrebovania môže zvoliť životný štýl podľa vlastných predstáv, konzumný kapitalizmus druhej vývojovej fázy zaručene uspokojí vnútro diverzne smerujúcich subjektov. Ako dlho však dokáže takýto efekt uspokojenia pretrvávať a nasycovať vybudovaný konzumný apetít, to je veľký otáznik. Postupné zmeny v charaktere spotreby vyúsťujú do tretej fázy konzumnej spoločnosti – hyperkonzumerizmu, ktorého počiatky možno evidovať od 80. rokov minulého storočia. Zásadný rozdiel pri porovnaní s druhou fázou spočíva v tom, že statusová motivácia sa pri kúpe tovarov a služieb stáva druhoradou. Konzum je prioritne determinovaný faktormi ako vek, osobné záľuby, kultúrna či personálna identita aktérov. G. Lipovetsky hovorí v tejto súvislosti o „emocionálnom konzumenstve“, ktoré u spotrebiteľa vyvoláva afektívne, imaginatívne a zmyslové zážitky: „Tretia vývojová fáza sa vyznačuje novým emocionálnym zväzkom medzi jednotlivcami a obstarávaným tovarom: nastoľuje sa primát zážitku a spoločenský aj individuálny význam konzumentskej sféry sa mení spôsobom, ktorý ide ruka v ruku s dnešným vyhrocovaním individualizmu.“³⁸ Tento zväzok je budovaný predovšetkým „marketingom zmyslov a zážitkov“ a reklamou, ktorá kladie väčší dôraz na spektakulárnosť, emocionalitu a metaforickosť ako na produkt samotný.

Sonda do histórie konzumnej kultúry nebola samoúčelná. Sledovaním jej vývoja sme spolu s Lipovetskydospeli k záveru, že „sme svedkami nástupu hyperkonzumnej kultúry, opierajúcej sa o postfordistickú ekonomiku, ktorej os tvorí neustále zväčšovanie výberu a ponuky, hypersegmentácia trhov, zrýchlenie nástupu nových výrobkov, vzostup rozmanitosti a nezadržateľný rast marketingu“.³⁹

Hyperkonzumná kultúra prirodzene, sofistikovane a priam nepozorovane prenikla do všetkých oblastí života. Je natoľko všadeprítomná a všetkoprestupujúca, až sa stáva neviditeľnou. Súdobý homo hyperconumericus v ničom nezaostáva za „klasikom“ z vyššie spomínanej éry ostentatívnej spotreby. Tá sa dnes pretavila do okázalého životného štýlu, prezentujúceho sa predovšetkým prostredníctvom digitálnych a sociálnych médií v doposiaľ v nevidaných rozmeroch.

---

³⁶ Ibid., s. 41.

³⁷ Jacyno, 2012, s. 66.

³⁸ Lipovetsky, 2006, s. 51 – 52.

³⁹ Juvin – Lipovetsky, 2012, s. 36.

4 Zhrnutie

Na základe analýz prejavov súdobej spoločnosti mnohí poprední autori vyvodzujú závery, ktoré generalizujúco hovoria o degradácii hodnôt, výrazných zmenách v rebríčkoch priorít ľudí a všeobecnej povrchnosti, banalizácii, nivelizácii a kríze kultúry. Konzum je formou sebaujadrenia, v ktorom je najdôležitejšou úlohou predávať kultúrne hodnoty ako tovar, manipulovať s ľudským vedomím v zmysle marketingových nátlakových metód. Postmoderný človek globálneho sveta je náchylný uveriť, že kvantita je potrebnější ako kvalita, keďže celé konzumné prostredie determinujú ekonomické zákony generalizovaného trhu, ktorý sa stáva fetišom a miestom pôžitku. Spolu so Zuzanou Slušnou môžeme konštatovať, že „konzum je sociálne aj kultúrne konštruovanou praktikou, je staronovým rituálom aj inovovanou sociokultúrnou kompetenciou. Je fenoménom s vlastnými inštitúciami, so špecifickými priestormi manifestovania jeho symbolickej moci a identifikovateľnými vzorcami správania.“⁴⁰

Spotreba ako taká je zas úzko prepojená s plytvaním, ktoré je jej náležitým prejavom. Stala sa nástrojom psychologického zneužívania mnohých spoločností – obchodných reťazcov, mediálnych producentov, marketingu i reklamy. Využívajúc psychológiu ľudskej mysle, snažia sa čerpať z prirodzenej inklinácie k niečomu novému – neofílii, čo sekundárne opäť svedčí o nikdy nekončiacom reťazení túžob – o znakoch, ktoré sa permanentným procesom presúvajú jednotlivými obdobiami ľudského vývinu, so svojim pôvodným zakorenением už v prvotine časov prehistorických. A tak množstvo „ozajstných konzumentov“, ako ich nazýva Małgorzata Jacyno, neustále bažiacich po nespočetnom množstve trhových produktov a nepretržitom spotrebiteľskom ukájaní vlastného ja, možno ani netušia o najaktuálnejších technikách svetových globálnych korporácií či ekonomických nedostatkoch väčšej časti sveta. Totiž najmarkantnejším zdrojom obmedzenia „druhého brehu rieky“, ľudí, s Jacynovským označením „konzumenti s nedostatkom“,⁴¹ sa stáva práve vyššie spomínaná chudoba.

Oproti neuváženej nadmernej produkcii/spotrebe paradoxne stojí neprehliadnuteľná realita hladom a nepriazňou trpiacich ľudí s túžbou po lepšom živote. V spojitosti s uvedeným duchovno-materiálnym konzumentstvom, ktorého prejavy nedecimujú len morálny étos, hodnoty či zdravotnú kondíciu súčasnej spoločnosti, ale i stav celej planéty (!), dochádza k vzniku množstva kriticky vystupujúcich

---

⁴⁰ Slušná, 2010, s. 32.

⁴¹ Pojmy „ozajstní konzumenti“ a „konzumenti s nedostatkom“ využíva M. Jacyno. Pozri Jacyno, 2012, s. 59.

skupín, hnutí, sub/kontrakultúrnych ľudských zoskupení, ktoré sú však v prvom rade tvorené konkrétnymi jednotlivcami (so svojimi každodennými rozhodnutiami).

Použitá literatúra a zdroje

- Bauman, Z. (2006). *Komunita. Hľadanie bezpečia vo svete bez istôt*. Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov.
- Bondy, E. (1995). *Středověká islámská a židovská filosofie. Filosofie renesance a reformace*. Vokno.
- Dubnička, I. (2007). *Kultúra a environmentálna kríza*. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- Featherstone, M. (2007). *Consumer culture and postmodernism*. SAGE Publications.
- Galbraith, J. K. (1958). *The Affluent Society*. Houghton Mifflin.
- Harrington, A. a kol. (2006). *Moderní a sociální teorie. Základní témata a myšlenkové proudy*. Portál.
- Jacyno, M. (2012). *Kultura individualismu*. SLON (Sociologické nakladatelství).
- Juvin, H. & Lipovetsky, G. (2012). *Globalizovaný Západ : Polemika o planetární kultuře*. Prostor.
- Kalenda J. Historie spotřební kultury. In Zahradka, P. (2014). (ed.). *Spotřební kultura : Historie, teorie a výzkum*. Academia.
- Kotler, P. & Armstrong, G. (1992). *Marketing*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Korbelová, K. (2010). Konzumerizmus je keynesiánstvo. In *iness.sk* [online]. [cit. 2024-07-12]. Dostupné na internete: <<http://www.iness.sk/stranka/3599-Konzumerizmus-je-keynesianstvo.html>>.
- Kučírek, J. (2008). *Ekofilozofia. Včera, dnes a zajtra*. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- Librová, H. (2003). *Vlažní a váhaví (Kapitoly o ekologickom luxusu)*. Nakladatelství Doplněk.
- Lipovetsky, G. (2006). *Paradoxní štěstí: Esej o hyperkonzumní společnosti*. Prostor.
- Lorenz, K. (2022). *Osm smrtelných hříchů civilizace*. LEDA.
- Maříková, H., Petrušek, M., Vodáková, A. et. al. (1996). *Velký sociologický slovník*. Karolinum.
- Morris, D. Lidský živočich. (1997) In Dubnička, I. (2007) *Kultúra a environmentálna kríza*. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- Sassatelli, R. (2007). *Consumer Culture: History, Theory and Politics*. SAGE Publications.
- DOI:10.4135/9781446212684

- Sekot, A. (2008). *Sociologické problémy spoločnosti*. Rašínová vysoká škola s. r. o.
- Slušná, Z. (2013). Simulakrá v kontexte hyperkonzumu: zvädzanie k zážitku a konzumu ako inovovaná funkcia nových médií a fotografie. In *European Journal of Media, Art & Photography*, Vol. 1, No. 2, s. 68-75.
- Slušná, Z. (2010). Vkus vo veku hyperkonzumu. In Magál, S., Petranová, D., Solík, M. (eds.) *K problémom mediálnej komunikácie I.* (s. 31-40) Fakulta masmediálnej komunikácie a reklamy v Trnave.
- Zahrádka, P. (ed.) (2014). *Spotřební kultura : Historie, teorie a výzkum*. Academia.

Kontaktné údaje:

doc. Mgr. Erika Moravčíková, PhD.

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Filozofická fakulta

Oddelenie kulturológie –

Ústav manažmentu kultúry a turizmu, kulturológie a etnológie

Hodžova 1

949 01 Nitra

SLOVENSKÁ REPUBLIKA

emoravcikova2@ukf.sk

ORCID-ID: 0000-0001-6636-5502

Svetokultúra v kontexte diela Gillesa Lipovetského

Jozef Palitefka

Abstrakt:

Príspevok je zameraný na analýzu vývoja svetového diania opísaného v dielach G. Lipovetského. Venuje sa viacerým zmenám, ku ktorým dochádzalo pri prechode od moderny k postmoderne a následne od postmodernity k hypermoderne. Výsledkom týchto zmien je vznik hyperkonzumnej spoločnosti, ktorej princípy sa následne rozšírili takmer do celého sveta a viedli k vzniku svetokultúry. Jej hlavnými zložkami sú trh, konzumný spôsob života, vedotechnika, individualizmus a kultúrno-komunikačný priemysel, ktorým bude v príspevku taktiež venovaná náležitá pozornosť.

Kľúčové slová:

Lipovetsky, svetokultúra, hypermoderna, konzumná spoločnosť, individualizmus.

Abstract:

The contribution is focused on the analysis of the development of the world events described in the works of G. Lipovetsky. It deals with various changes that took place in the transition from modernity to postmodernity and, subsequently, from postmodernity to ultramodernity. The result of these changes was the emergence of hyper-consumer society, the principles of which have spread almost throughout the whole world and led to the emergence of the world-culture. Its main components are the market, consumer way of life, science and technology, individualism and cultural-communication industry, which will also be addressed in the article.

Keywords:

Lipovetsky, world-culture, hypermodernity, consumer society, individualism.

Je nespochybniteľné, že veľkým dejinným medzníkom, ktorý ovplyvnil dianie na konci 20. storočia a ktorého dôsledky pociťujeme dodnes, je pád železnej opony a koniec studenej vojny. Od týchto udalostí uplynulo už vyše tridsať rokov, takže je možné pozrieť sa na ich dopady jednak s určitým časovým odstupom a jednak

môžeme aj na „vlastnej koži“ pociťovať zmeny, ku ktorým za posledné obdobie dochádza. Súčasne je však nutné dodať, že mnohé procesy opisované v tomto príspevku, sa začali hlavne v krajinách vtedajšieho západného bloku ešte počas studenej vojny a pád železnej opony ich len urýchlil a následne sa začali šíriť aj do štátov bývalého východného bloku.

Veľmi zaujímavú a hlavne výstižnú reflexiu diania vo svete na konci 20. a začiatkom 21. storočia zrealizoval významný francúzsky filozof a sociológ Gilles Lipovetsky, ktorej je venovaná hlavná pozornosť v tomto príspevku. Už v roku 1983 vychádza jeho dielo *Èra prázdnoty*, v ktorom sa venuje skúmaniu miesta jednotlivca v spoločnosti v danom období a poukazuje na výrazné zmeny v procesoch socializácie a individualizácie oproti minulosti. Tieto procesy socializácie totiž boli radikálne odlišné ako tie, ktoré boli zavádzané v 17. a 18. storočí. Druhá polovica 20. storočia totiž so sebou prináša novú etapu vývoja západného individualizmu. „*Prožívame tedy druhou individualistickou revolúci, jež se vyznačuje dalším rozšiřováním soukromého prostoru, rozrušováním sociálních identit, odklonem od ideologií i politiky a stále se zrychlující destabilizací osobnosti.*“¹ Tieto myšlienky postupne rozvádza aj v ďalšej tvorbe. Koncom 20. storočia reaguje aj na vtedy veľmi diskutovaných autorov, a to S. P. Huntingtona a F. Fukuyamu. Hoci ani jednému z nich dejinný vývoj nedal za pravdu, u oboch môžeme nájsť aj viaceré momenty, s ktorými možno súhlasiť a sú vhodným materiálom pri uvažovaní o súčasnom dianí. V ich tvorbe môžeme vidieť dva rôzne prístupy nahliadania na kultúrne a dejinné procesy, a to prístup partikularistický (S. P. Huntington) a univerzalistický (F. Fukuyama). V tvorbe G. Lipovetského evidujem určitú syntézu oboch týchto prístupov.

Pre lepšie pochopenie pojmu svetokultúra je najskôr nutné pozrieť sa na jej „zdroj“, to znamená na západnú kultúru a jej vývoj od 2. polovice 20. storočia. Ide o obdobie, v ktorom začína to, čo označujeme pojmom postmoderna, t. j. nová podoba kultúry rozvinutých spoločností. Tento „smer“ hlása koniec veľkých „príbehov“, spochybňovanie racionality, relativizáciu hodnôt, pluralitu názorov, silný individualizmus, kritiku univerzalizmu, úpadok významných historických ideológií atď., čo sa následne aj významnou mierou prejavilo v zmene spôsobu života.

Máme tu dočinenia so spoločnosťou, ktorá sa vyznačuje omnoho menšími záväzkami a ktorá je oveľa menej zameraná smerom do budúcnosti. Táto spoločnosť stratila vieru v pokrok, vnímanie času je skôr späté s neistotou a pominuteľnosťou.

---

¹ Lipovetsky, 2008, s. 7.

Minulosť i budúcnosť boli zdiskreditované, takže ostáva len prítomnosť. Spoločnosť je silno zameraná na konzum a prežívanie tu a teraz.² Práve toto všeobecné rozširovanie konzumu a hodnôt s ním súvisiacimi (hedonistická a psychologická kultúra) G. Lipovetsky považuje za podstatný moment pri premene spoločnosti z modernej na postmodernú.³ Dochádza k postupnému oslobodeniu sa od tradície a dosiahnutiu skutočnej nezávislosti od veľkých duchovných teórií. Tu je však nutné uviesť, že určité mechanizmy kontroly nezmizli, len sa prispôbobi novej dobe. Stali sa menej direktívne a ustúpili v prospech komunikácie. Ako príklad G. Lipovetsky uvádza prístup k fajčeniu. Ľuďom sa už prostredníctvom vyhlášok a zákonom nezakazuje fajčiť, ale sú im sprostredkované informácie o škodlivosti nikotínu na zdravie človeka.⁴

Tieto výrazné spoločenské zmeny nebolo už možné zastrešiť pojmom moderna, a preto vznikol nový pojem postmoderna, ktorý dokázal *„zdôrazniť zmenu směřování vyspělých demokratických společností a hlubokou proměnu způsobu jejich fungování v sociální a kulturní oblasti. S ohledem na rozkvět konzumu a masové komunikace, odumírání autoritativních norem a pravidel zaměřených na disciplínu, rozvoj individualismu, vyzdvížení požitkářství a psychologismu na piedestal, ztrátu víry v převratnou budoucnost a ochabnutí záliby v politickém zaujetí a bojovnosti bylo nutné pojmenovat úžasnou proměnu, která se odehrávala ve společnostech žijících v hojnosti a opuštěných od velkých futuristických utopií počátků moderní doby.“*⁵

Výrazné zmeny v kultúre a v spoločnosti, ku ktorým od polovice 20. storočia dochádza a ktoré sme zastrešili pojmom postmoderna, postupne prekračujú určitý rámec a naznačujú, že vyspelé západné spoločnosti postupne (niekedy od osemdesiatych rokov 20. storočia) prechádzajú do ďalšej doby, tzv. „hyperdoby“. Táto doba je charakterizovaná ako ďalšia fáza konzumu, teda *„hyperkonzumním způsobem života, nástupem hypermodernity, obdobím navazujícím na postmodernitu, a zcela přehnaným obdivem k sobě samému, tedy hypernarcizmem. Pojem hyperkonzumní označuje konzumní způsob života, který do sebe vtahuje a včetně stále širší oblasti společenského života.“*⁶ Došlo teda k prechodu od „post“ k „hyper“ a postmoderna bola len prechodným obdobím, ktoré trvalo veľmi krátko. *„Veškeré dění nás utvrzuje o přechodu od „post“ k nové „hyper“ epoše. Rodí se nová moderní společnost. Už nejde o to, abychom opustili tradiční svět, a dosáhli tak*

---

² Lipovetsky, 2013, s. 53 – 54.

³ Ibid., s. 22.

⁴ Ibid., s. 18–19.

⁵ Ibid., s. 54.

⁶ Ibid., s. 25.

moderní racionality, ale o modernizaci samé modernity, o racionalizaci racionality, jinými slovy o faktické zničení „archaismů“ a byrokratické rutiny, o vymýcení institucionální zkosnatělosti a ochranářských tendencí a konečně o povzbuzení konkurence, její šíření do všech oblastí společenského života a její přesun do soukromé sféry.“⁷

Neustále narastanie potrieb človeka, ich uspokojovanie a vyhľadavanie stále nových pôžitkov v hyperkonzumnej ére má dve roviny. *„Dnešné konzumenstvo môžeme chápať nielen ako príznak odcudzenia, ale tiež ako výraz ľudskej slobody. Charakterizuje ho nestálosť, ktorá sa prejavuje v tom, ako si subjekt predmety a služby vyberá, hodnotí, porovnáva – a práve to nás utvrdzuje v presvedčení, že nemôžeme považovať človeka za pasívneho a hypnotizovaného ponukami.“⁸*

Postupne táto hypermoderna stráca všetky hranice a obmedzenia a stáva sa planetárnou. Vzniká niečo, čo G. Lipovetsky označuje pojmom svetokultúra, ktorej hlavnými zložkami sú trh, konzumný spôsob života, vedotechnika (oblasť vedy a techniky), individualizmus a kultúrno-komunikačný priemysel. S rozširovaním svetokultúry súvisí ešte ďalší dôležitý proces, ktorým je časová a priestorová kompresia, a tak máme pocit, že čas sa zrýchlil a priestor sa zmenšil. Súčasne vďaka svetokultúre máme pocit, že žijeme v jednom globalizovanom svete.

Pre rozmach svetokultúry bolo dôležité, že sa kapitalizmus rozšíril po celej zemeguli. Trh sa stal planetárnym a „všetky“ štáty sa vydali na cestu privatizácie a ekonomicko-finančnej deregulácie. Hoci sa kapitalizmus objavil v západnej civilizácii, postupne sa stal univerzálnym javom. Po páde východného bloku v podstate neexistuje proti nemu žiadna životaschopná alternatíva. J. Lipovetsky v tejto súvislosti upozorňuje, že toto víťazstvo trhu sa netýka len hospodárskej oblasti, ale silno pôsobí aj v kultúrnej sfére, a ovplyvnil tak naše myslenie a vzťah k umeniu, športu, vzdelávaniu atď. Chýbajú totiž inštitúcie, ktoré mali v minulosti „moc“ a ktoré by mohli byť protiváhou trhu (v minulosti to boli napr. cirkvi, socializmus, národ, umenie, škola atď.).⁹ *„Vše dnes nahlížíme prizmatem konkurence a trhu, rentability a výkonnosti, efektivit, prospěchu a maximalizace poměru mezi výsledkem a cenou. Právě díky zevšeobecnění tohoto modelu společenských představ se hyperkapitalismus přecházející na planetární úroveň jeví jako světokultura.“¹⁰*

Táto svetokultúra, ktorú je pomenúvaná aj pojmom hyperkapitalizmus, plodí vlastné kultúrne významy, zásady a mýty. Už to nerobí napr. náboženstvo, ale trh.

---

⁷ Ibid., s. 60 – 61.

⁸ Jakubovská, 2024, s. 41.

⁹ Lipovetsky – Juvin, 2012, s. 21 – 23.

¹⁰ Ibid., s. 23.

Všade víťazí kultúra biznisu. Hodnoty odporujúce ekonomickej logike miznú, humanitné vedy už nie sú pre elity prítlačlivé¹¹, v móde sa preferuje luxus, ideál amatérskeho športu bol zavrhnutý a rozvíja sa športový biznis.¹² V umení sa tento trh prejavuje napríklad v tom, že o hodnote umeleckého diela rozhoduje komerčná hodnota.¹³

Ďalším dôležitým znakom svetokultúry je to, že ide o kultúru divokého konzumovania, t. j. hovoríme o hyperkonzumnej kultúre. Zväčšuje sa výber a ponuka, zrýchľuje sa tempo nových výrobkov, ktoré prichádzajú na trh. Konzumujeme stále viac tovarov a služieb. Stále viac sa meníme na spotrebiteľa. Komeracionalizácia takmer dokonale ovládla nielen veci a tovar, ale aj „*kulturu, umění, čas, komunikaci, plození, život i smrt.*“¹⁴ V konzumnej spoločnosti ideál obety vystriedala rozkoš zmyslov, tela a bezstarostného voľna, t. j. kultúra hedonizmu.¹⁵ Svoje túžby chce človek uspokojovať tu a teraz. Táto kultúra je súčasne kultúrou hviezd, celebrit, log a značiek. Tento *homo consumericus* vyžaduje „*emocionální zážitky a lepší život, vysokou životní úroveň a kvalitu zdraví, známé značky a autenticitu, bezprostřednost a komunikaci.*“¹⁶ Zaujímavým paradoxom v tejto súvislosti je to, že na jednej strane vidíme obrovskú spotrebu, až bezbrehý konzum, no na druhej strane aj obrovskú chudobu. V roku 2010, keď G. Lipovetsky písal, spolupracujúc s H. Juvinom, dielo *Globalizovaný Západ*, musela polovica populácie vyžiť z menej než dvoch eur denne.¹⁷ Na toto stále väčšie otváranie sa nožníc medzi chudobnými a bohatými upozorňoval aj Z. Bauman, keď poukazoval na to, že hrstka najbohatších ľudí vlastní až nepredstaviteľný majetok. Ešte v roku 2000 sa odvolával na dokument OSN *Správa o vývoji ľudstva* z roku 1996 a komentár Victora Keegana, kde sa uvádza, že bohatstvo 358 „globálnych milionárov“ sa rovná súhrnu 2,3 miliardy najchudobnejších ľudí (45 % svetovej populácie).¹⁸ Hoci tieto údaje boli získané ešte na konci minulého storočia, Z. Bauman sa prikláňal k názoru, že táto polarizácia naďalej pokračuje.

Ako je však možné túto hyperspotrebu sklbiť s mnohými environmentálnymi problémami, ktoré ohrozujú samotnú existenciu človeka a ktoré je nutné okamžite

---

¹¹ Je to viditeľné aj na Slovensku, napríklad pri rozdeľovaní finančných prostriedkov na jednotlivé vysoké školy.

¹² Platy niektorých športovcov siahajú až do astronomických výšok.

¹³ *Ibid.*, s. 23 – 29.

¹⁴ *Ibid.*, s. 37.

¹⁵ *Ibid.*, s. 42.

¹⁶ Lipovetsky, 2007, s. 16.

¹⁷ Lipovetsky – Juvin, 2012, s. 38.

¹⁸ Bauman, 2000, s. 86.

riešiť? Ukazuje sa totiž, že západný štýl života, založený na ideáli ničím neobmedzenej výroby a konzumu, nie je možné všeobecne rozšíriť. Upozorňoval na to napríklad i slovenský kulturológ I. Dubnička. Aj ekonomický rast má svoje limity, ktoré sú dané možnosťami našej planéty. Podľa viacerých prognóz budú zásoby fosílnych zdrojov energie vyčerpané niekedy koncom 21. storočia. Istým riešením môžu byť alternatívne zdroje energie, otázkou ostáva, do akej miery budú schopné tento výpadok nahradiť. V tejto súvislosti treba spomenúť aj vysokú mieru spotreby energie vo vyspelých krajinách sveta.¹⁹ Ak by menej vyspelé krajiny mali dosiahnuť alebo sa aspoň priblížiť k životnej úrovni vyspelých štátov, znamenalo by to obrovské zvýšenie spotreby nielen fosílnych zdrojov energie, ale aj ostatných nerastných surovín. Otázkou je, či a do akej miery je to vôbec možné a aký dopad by to mohlo mať na kapacitu Zeme. G. Lipovetsky v tejto súvislosti síce upozorňuje na výrazný trend v súčasnosti, ktorým je záujem o ochranu životného prostredia, riešenie ekologických problémov a hľadanie rôznych alternatívnych zdrojov energie, no otázne je, do akej miery bude ochota tieto problémy riešiť a či to vôbec bude stačiť.

V centre svetokultúry stojí aj oblasť vedy a techniky. Je jej hybnou silou. Pod technikou však nechápe len „*všeobecné rozšírenie strojů a přístrojů; technika vnesla do všech světových kultur také určitý životní styl, způsob uvažování, organizace práce, výroby i vzdělávání.*“²⁰ Výdobytky techniky sú aplikované do takmer všetkých sfér ľudského života a rozširujú sa postupne do celého sveta. „*Sprchování, mytí vlasů, čištění zubů, vyřukání telefonního čísla, kliknutí myši, oblékání spodního prádla či polykání antikoncepčních pilulek – všechny tyto jednoduché úkony se vlivem techniky stávají univerzálními.*“²¹ Technika sa stala organizačným prvkom, ktorý vymedzuje všetky oblasti života a súčasne prispieva k zjednocovaniu sveta. Tu môžeme nájsť určité spoločné znaky s myslením F. Fukuyamu. Aj on hovoril o určitej homogenizácii sveta a veľký podiel na nej mala mať práve moderná prírodoveda. Spolu s túžbou po uznaní ju vo svojom najznámejšom diele *Koniec dejín a posledný človek* považoval za základnú hybnú silu historického procesu. Na rozdiel od spoločenských vied a umenia má moderná prírodoveda kumulatívny charakter a môžeme v nej nájsť určitú nadväznosť, nezvratnosť a „zákonitosť“. „*Vědecké poznání přírody není cyklické ani náhodné; lidstvo se nenavrací periodicky do téhož stadia nevědomosti a výsledky moderní přírodovědy nepodléhají lidským*

---

¹⁹ Dubnička, 2007, s. 18 – 19.

²⁰ Lipovetsky – Juvín, 2012, s. 49.

²¹ Ibid., s. 50.

rozmarím.²² Mnohé výsledky, ku ktorým sa moderná prírodoveda dopracovala, našli následne svoje uplatnenie v praktickej rovine. Príkladom môže byť zostrojenie parného stroja či počítača. Tieto výdobytky potom výraznou mierou ovplyvňujú aj charakter samotnej spoločnosti. Podľa F. Fukuyamu dôležitým znakom modernej prírodovedy je aj univerzalizmus. Jej výsledky sú platné rovnako pre všetkých. Nejde tu však len o teoretické uchopovanie skutočnosti, ale aj, ako som vyššie spomínal, o aplikáciu výsledkov skúmania modernej prírodovedy pri vytváraní a zavádzaní rôznych technológií (veľký význam majú podľa F. Fukuyamu technológie, ktoré súvisia s vedením vojny).²³

Druhý spôsob, ktorým moderná prírodoveda predvídateľne vytvára historickú zmenu, „*souvisí s postupujícím podmaňováním přírody v zájmu uspokojování lidských tužeb, což se jinými slovy nazývá ekonomický rozvoj*.“²⁴ Poukazuje tu súčasne na vplyv technologických postupov na zmeny v spoločenských štruktúrach. Racionalizácia spôsobu výroby má výrazný vplyv napr. na mobilitu ľudí, urbanizáciu, zmenu charakteru rôznych inštitúcií, ale aj na obsah vzdelávania a podobne. Ekonomické procesy sú teda úzko prepojené s procesmi spoločenskými a majú dopad aj na oblasť vzdelávania, kultúry i umenia.

Okrem pozitívnych prínosov techniky nie je možné nespomenúť aj jej negatíva. Aj samotný G. Lipovetsky upozorňuje na to, že technika môže ohrozovať človeka a byť príčinou globálnych katastrof.²⁵ Taktiež je v tejto súvislosti dôležité poukázať ešte na jeden dôležitý aspekt. Človek vytvára rôzne stroje, továrne, elektrárne, aby mu pomáhali pri uspokojovaní mnohých potrieb, uľahčovali mu život a slúžiť mu. Ukazuje sa však aj druhá stránka týchto výdobytkov techniky. Často sa obracajú proti samotnému človeku, ohrozujú ho a nútia ho konať určitým spôsobom. Dalo by sa povedať, že tieto ľudské výtvyry súčasne vládnu nad človekom. Pôsobia ako určitá sila, ktorá výrazne determinuje jeho konanie. Výdobytky, ktoré mali človeka oslobodzovať, spôsobujú aj jeho zväzovanie, zotročovanie.

Obrovský nárast kultúrneho priemyslu, médií a internetu možno považovať za ďalší dôležitý znak svetokultúry. Prejavuje sa to tým, že sa nekontrolovane množia informácie, rastie komunikácia, zábava a medializácia. Vo svetokultúre sa kultúra presadzuje ako nepostrádateľná hospodárska oblasť. Podľa odhadov UNESCO, o ktoré sa G. Lipovetsky opieral, sa kultúrne odvetvie podieľa na svetovom HDP

---

²² Fukuyama, 2002, s. 86.

²³ Ibid., s. 87.

²⁴ Ibid., s. 90.

²⁵ Lipovetsky – Juvín, 2012, s. 52.

siedmimi percentami a v exporte USA dosiahol kultúrny priemysel prvé miesto.²⁶ Nesporne veľkú zásluhu má na tom kinematografia z Hollywoodu, no v dôsledku rozvoja internetu aj viaceré sociálne siete. Práve zrod a rozvoj internetu možno považovať za dôležitý medzník, ktorý prispel významnou mierou pri šírení nových mediálnych obsahov. Podľa G. Lipovetského sa dnes nachádzame v novej etape svetokultúry, „*již zahajuje kybernetická revoluce a vláda obrazovek a displejů, součinnost nových komunikačních technologií a internetu, hyperprostoru, který bezprostředně spojuje jednotlivce napříč kontinenty. Doba všudypřítomných obrazovek nám jednak nepřetržitě poskytuje nekonečné množství obrazů a informací, a navíc ji díky internetu provází roztržštěná interaktivní komunikace, vytvářena samotnými uživateli.*“²⁷

Nepostrádateľným pilierom svetokultúry je kultúra ľudského individua. Počas 2. polovice 20. storočia prišli spoločenské štruktúry, ktoré dovtedy brzdili rozmach individualizmu (tradícia, rodina, cirkev, veľké ideológie, politické strany), o dovtedajšiu autoritu a na ich úkor sa začal rozvíjať princíp individuality. Dochádza k posilneniu spoločenskej úlohy ľudských práv a rozmachu hedonistických hodnôt.²⁸ Individualizmus sa premietol aj do vzťahu k religiozite. Dochádza k rozpadu náboženských tradícií a k subjektivizácii posvätného. Môžeme tak hovoriť o individuálnom chápaní viery.

Individualizmus je teda nosným pilierom Západu a v určitom zmysle i svetokultúry, no súčasne je nutné upozorniť aj na jeho negatívnu stránku. Podľa F. Fukuyama je jednou z hlavných príčin rozkladu spoločnosti práve prehnaný individualizmus, ktorý môže viesť k znižovaniu sociálnej súdržnosti. „*Spoločnosť, ktorá ustavične rozvracia normy a pravidlá v mene narastajúcej slobodnej voľby jednotlivca, sa ocitne v stave čoraz väčšieho rozkladu, bude rozdrobená, izolovaná a neschopná realizovať spoločné ciele a úlohy.*“²⁹ Takáto „spoločnosť“ postráda určitý stmelujúci prvok, ktorý je pre jej existenciu nevyhnutný. Kde ho však opätovne nájsť? V náboženstve, filozofii, novej ideológii, tradícii? Tieto „autority“ však, ako bolo vyššie spomenuté, postmoderna a hypermoderna odmieta.

Práve tu sa ukazuje určitý problém, na ktorý upozorňuje aj česká filozofka I. Holzbachová. Kládne si otázku, prečo sa G. Lipovetsky v súvislosti s kultúrou nezaoberal aj náboženstvom, „*keré se většinou dá jen těžko změnit „jako rukavičky“.* *Sám na to – ale spíš jen v náznaku – naráží, když se zmiňuje o konfliktu s muslimy.*

---

²⁶ Ibid., s. 55.

²⁷ Ibid., s. 60.

²⁸ Ibid., s. 60 – 61.

²⁹ Fukuyama, 2005, s. 27.

*Nicméně i zde nakonec tvrdí, že náboženská víra u muslimů je jen něčím povrchním, co v podstatě nevadí rozšiřování světokultury jako formy.*³⁰ Podobnú kritiku by bolo vzniknúť aj od S. P. Huntingtona, ktorý náboženstvu pripisuje veľmi dôležité miesto. Ono je ústredným prvkom každej civilizácie a hlavné svetové civilizácie sú totožné s najväčšími svetovými náboženstvami.³¹ Preto je otázne, do akej miery je svetokultúra, ktorá vznikla na Západe, prijateľná naprieč jednotlivými civilizáciami. G. Lipovetsky, ktorý poznal Huntingtonove dielo, si síce uvedomoval určité kultúrne rozdiely medzi mnohými spoločnosťami sveta, no napriek tomu predpokladal, že sa svetokultúre podarí tieto hranice v určitom zmysle prekonať. „*Současnost není dobou celosvětového kulturního sjednocení, nýbrž nesčetných verzí jedné a téže světokultury, založené na kapitalismu a vědotechnice, individualizmu a spotřebním životním stylu.*“³² Do akej miery sú tieto princípy v globálnom meradle prijímané, je síce ťažké posúdiť, no súčasne vieme, že mnohé výtobytky Západu sú celosvetovo prijímané. Tu je však nutné rozlišovať napríklad medzi technickými vynálezmi, či spôsobmi rýchleho stravovania a samotnými hodnotami. Ako upozorňuje S. P. Huntington, podstatou Západu je Magna charta a nie Magna Mac.³³

Ako už bolo viackrát spomenuté, zdrojom svetokultúry je podľa G. Lipovetského Západ. Hoci je západná kultúra jedna z mnohých, priniesla niečo, čo postupne naberala stále väčší globálny rozmer. Súčasne však upozorňuje na to, že pojmy globalizácia a westernizácia prestávajú byť synonymami a dochádza k postupnému úpadku Západu.³⁴ Taktiež prebieha posun ekonomickej a politickej moci smerom do Ázie. Ukazuje sa, že miesto, ktoré mal Západ posledných cca 500 rokov na medzinárodnej scéne, sa postupne stáva minulosťou.

Použitá literatúra a zdroje

- Bauman, Z. (2000). *Globalizace*. Mladá fronta.
- Dubničková, I. (2007). *Kultúra a environmentálna kríza*. Filozofická fakulta UKF.
- Fukuyama, F. (2002). *Konec dějin s poslední člověk*. Rybka publishers.
- Fukuyama, F. (2005). *Velký rozvrat*. Agora.
- Holzbachová, I. (2019). *K pojetí kultury u Gillese Lipovetského*. In *Filosofie jako životní cesta*. Ad honorem Jan Zouhar. Masarykova univerzita, s. 119 – 129. <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.P210-9458-2019>

---

³⁰ Holzbachová, 2019, s. 119.

³¹ Huntington, 2001, s. 34.

³² Lipovetsky – Juvín, 2012, s. 83 – 84.

³³ Huntington, 2001, s. 54.

³⁴ Pozri Palítefka, 2023.

- Huntington, P., S. (2001). *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*. Rybka Publishers.
- Jakubovská, V. (2024). *Myslenie o kultúre I*. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- Lipovetsky, G. (2007). *Paradoxní štěstí. Esej o hyperkonzumní společnosti*. Prostor.
- Lipovetsky, G. (2008). *Éra prázdnoty. Úvahy o současném individualismu*. Prostor.
- Lipovetsky, G. (2013). *Hypermoderní doba. Od požitku k úzkosti*. Prostor.
- Lipovetsky, G. – Juvín, H. (2012). *Globalizovaný Západ. Polemika o planetární kultuře*. Prostor.
- Palitefka, J. (2023). *Miesto Západu v súčasnom globalizovanom svete (vybrané prístupy)*. In *Culturologica Slovaca*, roč. 8, č. 2, s. 27 – 37.

Kontaktné údaje:

Mgr. Jozef Palitefka, PhD.
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Oddelenie kulturológie –
Ústav manažmentu kultúry a turizmu, kulturológie a etnológie
Hodžova 1
949 01 Nitra
SLOVENSKÁ REPUBLIKA
jpalitefka@ukf.sk
ORCID-ID: 0000-0002-8319-9267

(Ne)každodennosť ako teoretický a praktický problém – v rámci myslenia o kultúre

Viera Jakobovská

Abstrakt:

Autorka príspevku skúma každodennosť/nekaždodennosť ako aktuálny postmoderný problém. V prvej časti sa sústreďuje na jeho teoretický rámec a v druhej na praktické využitie v rámci myslenia o kultúre, konkrétne v rámci filozofie kultúry Maxa Webera, jedného z mysliteľov, ktorý bol vybratý a skúmaný vo vysokoškolskom učebnom texte *Myslenie o kultúre I*. Učebný text vznikol ako výstup z projektu Kega *Príprava učebných textov nosných predmetov študijného programu kulturológia* (2022 – 2024). Tento konkrétny problém sa nedostal do kontextu myslenia o kultúre M. Webera, a preto sa autorka rozhodla využiť túto možnosť a upozorniť naň dodatočne. Autorka článku robí obsahovú a formálnu analýzu vybraných Weberových diel zameraných na problém každodenného/nekaždodenného, využíva selektívnu a heuristickú metódu na to, aby navrhla tri zadania, prostredníctvom ktorých bude možné priblížiť vybraný problém študentom kulturológie, filozofie a učiteľom občianskej náuky v rámci predmetu filozofia kultúry.

Kľúčové slová:

každodennosť, obrat ku každodennosti, postmoderna, myslenie o kultúre.

Abstract:

The author of the article explores the ordinary/unordinary as a current postmodern problem. In the first part, she focuses on its theoretical framework and in the second on its practical use within the framework of thinking about culture, specifically within the framework of the philosophy of culture of Max Weber, one of the thinkers who was selected and examined in the university teaching text *Thinking about Culture I*. The teaching text was created as output from the Mega Project entitled *Preparation of teaching texts for core subjects of the cultural studies program (2022-2024)*. This particular problem did not get into the context of M. Weber's thinking about culture within the textbook, and therefore the author decided to use this possibility and draw attention to it additionally. The author of the article makes a content and formal

analysis of selected Weber's works focused on the problem of the everyday/unordinary, uses selective and heuristic methods to propose three tasks through which it will be possible to introduce the selected problem to students of cultural studies, philosophy and civics teachers within within the academic subject of The Philosophy of Culture.

Keywords:

everyday life, turn to everyday life, postmodernism, thinking about culture.

1 Problém (ne)každodenného

Každodennosť sa stala referenčným bodom a témou, na ktorú upriamovalo svoju pozornosť viacero autorov tak 19., ako aj 20. storočia.¹ Každodennosť sa v postmoderne, na rozdiel od moderny, nechápe ako špeciálny, oddelený priestor, v rámci ktorého prežívame súkromné deje, stavy a činnosti, ale ako priestor, v ktorom sa stretáva verejné so súkromným, fyzické s duchovným a racionálne s emocionálnym. Každodennosť vystupuje vo význame spôsobu života, ktorého obsah tvoria rôzne úkony a individuálne prejavy všedného dňa, banálne a bezvýznamné udalosti, ako napríklad telefonický rozhovor, večera, športový zápas, ale aj výnimočné, ako oslava významného jubilea, veľké rodinné stretnutie, štátne sviatky alebo výročia a iné. Počas nich sa medzi ľuďmi vytvárajú určité vzťahy blízkosti a dištancie, rozdielov a hierarchie. „V tomto zmysle sa v každodenných, nekonečne sa opakujúcich úkonoch (...) vytvára sociálny poriadok (...) (Alieva, 2015, p. 111).

O každodennosti sa dlho neuvažovalo ako o dôležitej oblasti spoločenského života a predmete skúmania. Nešlo len o sociológiu a filozofiu, ale napríklad aj o umenie. V umení sa problémy každodenného sveta dlho zdali byť také samozrejmé, že o nich nebolo treba hovoriť, pretože niesli so sebou riziko triviálnosti a diletantstva. Vo filozofii sa len zriedkavo vyjadrovali filozofi ku každodennému životu, napriek tomu existuje niekoľko príkladov. Predstaviteľ nemeckej klasickej filozofie Immanuel Kant popri svojich významných dielach (*Kritika čistého rozumu*, *Kritika praktického rozumu* a *Kritika súdnosti*) napísal dielo *Základy metafyziky mravov* v ktorom skúmal bežné (common-place) postoje a dobré spôsoby. Podobne

---

¹ Napríklad Georg Simmel – *Peniaze v modernej kultúre a iné eseje* (2006, pp. 44-60), Max Weber – *Protestantská etika a duch kapitalizmu* (1983, pp. 272-361.), Max Weber – *Hospodárska etika svetových náboženstiev* (1983, pp. 362-403), Michel Maffesoli – *O nomádstve* (2002), Dilbar Alieva – *Sociológia každodennosti* (2015) a iní.

aj Georg Wilhelm Friedrich Hegel, známy hlavne svojimi dielami *Dejiny filozofie*, *Logika ako veda*, *Filozofia náboženstva*, *Filozofia dejín* a inými, vo svojej *Filozofickej propedeutike* písal o sne, o intuícii, o pomste, o jednoduchom pôžitku a ďalších každodenných fenoménoch. Iným zdrojom uvažovania o každodennom živote bola nemecká romantická literatúra z prelomu 18. – 19. storočia. Vychádzala z Novalisovho rozlišovania medzi „*tunajším svetom*“ (Diesseits) a „*druhým svetom*“ (Jenseits), medzi snom (Traum) a skutočnosťou (Wirklichkeit), ktoré v dielach jeho rovesníkov Ludwiga Tiecka, Achima Arnima a Clemensa Brentana nadobudlo charakter protikladu medzi *skutočnosťou* a *neskutočnosťou*. Skutočnosť vystupovala pre ich hrdinov v podobe všedného pozemského života, naplneného prácou a každodennými starosťami, proti ktorému stála neskutočnosť ako stelesnenie poetického, bájneho, vysnivaného, zázračného sveta. V tomto zmysle pojem skutočnosť zastupoval pojem každodennosť v protiklade k nekaždodennému.

Hoci „*obrat ku každodennosti*“ v európskej spoločenskej vede pozorujeme už od druhej polovice 19. storočia, sociológia každodennosti ako ustálená sociologická subdisciplína sa skonštituovala až v 20. rokoch 20. storočia. Tento obrat sa spájal s pôsobením sociológov, ako Ferdinand Tönnies, Georg Simmel, Émile Durkheim alebo už spomínaný Max Weber. Títo autori rozvíjali metódy, ktoré aplikovali na pochopenie každodennosti, ako aj na formovanie najtypickejších hodnotových a teoretických postojov pri skúmaní bežného vedomia, činností, presvedčení. Pokúšali sa o identifikáciu a kategorizáciu fenoménov každodenného života, čím vytvorili základy pre neskoršiu sociológiu každodennosti.

1.1 Max Weber – každodenné cez per negatio – teoretický rámec

Problémami každodenného života sa zaoberal aj známy nemecký sociológ, ekonóm a politik Max Weber. Hoci nemal vypracovanú ucelenú koncepciu každodennosti a zameriaval sa na sociológiu náboženstva a sociológiu hospodárstva (1983, p. 362-403), poznal tradíciu nemeckého romantizmu aj diela Georga Simmela a Wenera Sombarta, na ktoré sa často odvolával.² Weber skúmal každodenné prostredníctvom vydelenia nekaždodenného ako jeho protikladu. Kategória nekaždodenného udávala hranice a znaky každodenného: každodenné sa ukazovalo ako všetko, čo nebolo nekaždodenným. Ak definujeme každodenné *per negatio*, ako prvá sa vybavuje predstava opaku všedných dní. Príkladom opaku všedných dní je

---

² Odvolával sa na Simmelovu interpretáciu života ako „*nepretržitého prúdu*“ či na Sombartové úvahy o „*životnom poriadku*“ a o „*životnom správaní*“ buržoázie, ktoré korešpondovali s Weberovým úsilím pochopiť každodenný život v období formovania raného kapitalizmu.

napríklad voľný deň, sviatok, karneval. Je to prapôvodná predstava o nekaždodennom, odvíjajúca sa od časovej matrice, podľa ktorej sa ešte od biblických dôb reglementovala ľudská činnosť. S podobnou predstavou sa stretávame u Webera, keď vyzdvihuje nedeľu (v rámci ateistického protestantizmu) ako deň vyhradený pre „nečinnú kontempláciu, ktorá je ináč zavrnutiahodná, ak sa uskutočňuje na úkor práce v povolani“ (1983, p. 315). V tomto zmysle medzi zavrnutiahodné javy patrili aj strata času na zábavu, plané reči, luxus, dokonca aj dlhší spánok. Nemuseli byť viazané na nedeľu alebo sviatočný deň, mohli sa vyskytovať aj počas bežného dňa, ale tým, že naznačovali istú výstrednosť, patrili do nekaždodenného.

Odlišovať nekaždodenné od každodenného len podľa časového kľúča by bolo zjednodušením, pretože by sa nebrali do úvahy ďalšie udalosti v živote človeka, ktoré narušujú jeho riadny chod. Každá kultúra a jej súčasti (umenie, náboženstvo a i.) majú svoje kritériá na to, aby označili niektoré udalosti za nekaždodenné. Weber dokázal vystihnúť a zachytiť túto rozmanitosť prístupov v hlavných svetových náboženstvách. Status každodenného a nekaždodenného odvodzoval od spôsobu života jednotlivých sociálnych vrstiev, ktoré sa stávali nositeľmi určitej hospodárskej etiky. Tú determinovali hospodársko-geografické a historické danosti, ako aj náboženský spôsob života určitých sociálnych vrstiev. (1983, p. 362-403) Práve tieto (vyššie uvedené determinanty) vytvorili objektívny kontext dualizmu transcendentného a pozemského, skutočného a neskutočného. To bol krok k tomu, aby sa Weber pri vyčlenení nekaždodenných javov neriadil len časovou maticou, ktorá delila dni na všedné a nevšedné, ale aby vďaka náboženskej určenosti vytvoril aj tzv. maticu metafyzických významov, ktorú limitovali antinomické kategórie šťastia a utrpenia. Šťastie a utrpenie stelesňovali krajné body určitého kontinua, v priestore ktorého sa dali umiestniť prechodné stupne psychologických a etických stavov, do ktorých sa dostávali vyznávači konkrétnej hospodárskej etiky. Pod šťastím chápal všetko, čo „vyplýva zo cti, moci, vlastníctva a rozkoše“, a k šťastným ľuďom by mali patriť všetci vládnuci, vlastníaci, víťaziaci, zdraví“ (1983, p. 368). Pokiaľ ide o utrpenie, náboženstvo ho pokladalo „za symptóm nenávisťi bohov a tajnej viny“, a „ustavične trpiaci, trúchliaci, chorý alebo inak nešťastný človek“ (1983, p. 367) sa vnímal ako posadnutý diablom alebo postihnutý Božím hnevom. Náboženské oslavovanie utrpenia sa preto v porovnaní s legitimáciou šťastia robilo cez odriekanie. Odriekalo sa to, čo tvorilo „životné minimum“ bežného človeka – „normálna strava a spánok, ako aj sexuálny styk“. Weber predpokladal, že charisma extatických, vizionárskych, hysterických – všetkých nie každodenných stavov, ktoré

sa hodnotili ako „posvätné“, sú zámerným následkom „magickej askézy“, ktorá tiež patrí k nekaždodennému.

Neskôr Weber pridal k nevšedným stavom aj mystické prežívanie. Podľa neho bolo mystické, orgiastické, extatické prežívanie čosi špecificky nekaždodenným, odvádzajúcim od všedného dňa a od všetkého účelovo-racionálneho konania, a práve preto ho ľudia uctievali ako „posvätné“ (1983, p. 388). Potom, čo Weber zaviedol extázu, vizionárstvo, hystériu, mystiku a orgiastiku medzi nekaždodenné stavy, rozšíril sféru nekaždodenného, čím zmenil aj jeho chápanie. Do nekaždodenného zahrnul nielen výstredné javy, ako zábavu, prepych, nadmerné reči a nadmerný spánok, ktoré sa objavovali a objavujú aj v pozemskej „profánnej“ sfére (ako niečo negatívne, a preto marginalizované), ale aj zvláštne psychické stavy, typické pre niektorých jednotlivcov ako prejavy prepiatej, exaltovanej religiozity. Tieto stavy podrobnejšie charakterizoval a odhaľoval ich nábožensky motivovanú psychologickú podstatu. Išlo o rôzne druhy náboženskej lásky, ako „akozmický cit lásky budhistického mnícha pred vstupom do nirvány (...), mariánska láska a láska k spasiteľovi, jezuitský kult srdca Ježišovho, kvietistické rozjímanie, pietistická nežnosť k Ježišovi a k jeho „svätým ranám“ (1983, p. 375).

V niektorých náboženstvách tieto prejavy lásky nadobúdali orgiastickú podobu, ako je to pri sexuálnych a polosexuálnych orgiách v prípade lásky ku Krišnovi, v iných však dosahovali úroveň buď apatickej, alebo orgiastickej extázy. Pri vyhľadávaní týchto stavov išlo Weberovi predovšetkým o ich citovú hodnotu, ktorú bezprostredne ponúkali veriacemu. Tieto stavy priravňoval k takým primitívnym formám náboženstva, akými boli dionýzovský kult, totemistické mäsové orgie, kanibalistické hostiny alebo rôzne druhy náboženského opojenia z alkoholu, hašiša, ópia, nikotínu. V dôsledku ich psychickej nevšednosti sa tieto stavy považovali za špecificky posvätné a božské. Dokonca aj neskoršie racionalizované náboženstvá vkladali do týchto špecificky náboženských prejavov „aj metafyzický význam a sublimovali orgiu do „sviatosti“. Táto posvätná hodnota mala pre zbožného človeka najprv a predovšetkým psychologický prítomnostný charakter“ (1983, p. 375). Ukazuje sa, že na vzniku „posvätného“ mali veľký podiel nie tak myšlienky a presvedčenia veriacich, ako skôr psychologické príčiny v podobe uspokojovania ich citov, a to ešte v nejakej výstrednej podobe. Tým, že si Weber uvedomoval, že jedine výstredná a nekaždodenná povaha náboženských stavov pomôže negatívne určiť obsah ich každodenných náprotivkov, spravil si z nekaždodenného svojrázny heuristický nástroj. V rámci dichotómie každodenného – nekaždodenného poslednému prisudzoval kvalitu náboženského, posvätného, kým každodenné malo tvoriť jeho prirodzený opak v podobe pozemského, profánneho.

1.2 Aplikačný rámec – príklady praktickej aplikácie

Súčasťou vysokoškolského učebného textu *Myslenie o kultúre I.* je okrem teoretickej časti aj aplikačná časť. Aplikačnú časť textu tvoria praktické zadania, ktoré sú vhodné na semináre, poprípade na prípravu seminárnych alebo semestrálnych prác. Zadania sú robené tak, aby boli študenti nútení kriticky čítať primárne texty, aby sa v nich dokázali orientovať, rozumeli im a dokázali vlastnými slovami nielen zrekapitulovať a reprodukovať problémy, ale ich aj aktualizovať na dnešnú dobu.

Privedieme praktickú aplikáciu pojmu každodenného/nekaždodenného v diachrónnom priereze: od Webera cez Georga Simmela k súčasnej slovenskej spisovateľke Zuske Kepplovej. Tieto tri zadania si vyžadujú od študentov čítanie vybraných textov s porozumením, schopnosť ich interpretácie, vyjadrenie vlastného názoru a snahu o hľadanie adekvátnych príkladov z rôznych oblastí života.

Zadanie 1. M. Weber: každodenné – nekaždodenné vydelené podľa časového rámca

1. Uveďte rôzne vlastné príklady každodenného a nekaždodenného podľa časového rámca (každodenné – opakujúce sa, nekaždodenné – výnimočné).
2. Prečítajte si úryvok z diela M. Webera *Hospodárska etika svetových náboženstiev* (s. 362 – 403).
3. Uveďte jeho príklady každodenného a nekaždodenného, ktoré nájdete v texte, interpretujte ich a porovnávajte v rámci dvoch vybraných náboženstiev.
4. Vedzte diskusiu, či sa dá oddeliť každodenné od nekaždodenného aj inak ako na základe časového rámca. Využite pritom konfrontačný dialóg.

Zadanie 2. Georg Simmel: Dobrodružstvo ako príklad nekaždodenného

Dobrodružstvo bolo vždy príkladom prekračovania (transcendencie) každodenného života. O transcendovalie vlastnej každodennosti sa pokúšame vtedy, keď prekračujeme svoje každodenné zámary a povinnosti a staviame pred seba ciele, ktoré sa vymykajú každodenným aktivitám. Každodenné stelesňuje pre nás okolitý svet, ktorý nás drží v zajatí bežných rutinných úkonov, „transcendentné“ vystupuje ako oblasť vychádzajúca za hranice všedných udalostí.

1. Prečítajte si úryvok *Dobrodružství* (s. 44 – 60) z diela *Peníze v moderní kultúre a jiné eseje* od G. Simmela (2006, s. 44 – 60).
2. Nájdite objektívne súradnice dobrodružného, ktoré umožňujú skúmať dobrodružstvo „zvonka“. Podrobnejšie rozoberte párové kategórie –

- nevynhutnosť a náhodu na konkrétnych príkladoch vami vybraných diel. Využite pritom deskriptívny dialóg.
3. Nájdite subjektívne súradnice dobrodružného, pomocou ktorých je možné skúmať dobrodružstvo „zvnútra“ ako formu individuálneho zážitku a individuálneho rozhodovania.
  4. Vyberte si jednu párovú kategóriu a uveďte príklady. Využite pritom deskriptívny dialóg.

Zadanie 3. Zuska Kepplová: Buchty švarbachom

Slovenská spisovateľka Zuska Kepplová *Buchty švarbachom* (2011) opisuje príbehy piatich mladých ľudí (novodobých nomádov), ktorí žijú v rôznych metropolách: Petra v Paríži, Anka v Londýne, Mika v Helsinkách, Natália v Paríži a Juliana v Budapešti. Títo mladí ľudia nie sú očarení pútnici, ktorí sa objavovali v slovenskej próze medzivojnového obdobia, nesnažia sa dospieť „k zmúdreniu“ ako postavy z literatúry šesťdesiatych rokov. „Viac ako správou o cestách je táto kniha skôr správou o sebahľadani. Akousi súčasťou verziou iniciačnej prózy, v ktorej však nedospejeme k uspokojivému zavŕšeniu“ (Taranenková, 2021). Kepplovej hrdinovia sú mladí ľudia, pre ktorých je „pocit zo slobody“, ako aj prekračovanie hraníc v priestore a tiež vo vzťahoch prirodzenou súčasťou ich životov. Napriek tomu ich dovádza k pocitom bezradnosti a nepokoja. Opúšťajú svoje domovy a blízkych, aby našli iný život, ako bol ten, ktorý prežívali doma pod kontrolou rodičov, aj keď ku svetu svojich rodičov sa nestávajú antagonisticky, skôr blahosklonne. Svet, ktorí žili doma napríklad Petre pripomínajú horalky, ktoré jej raz za mesiac posielala v balíku poštou jej matka do Paríža, alebo Janovi buchty, ktorými sa doma pravidelne prejedá, mu pomáhajú sprítomniť v cudzine domov (Kepplová, 2011, s. 25). Vrátiť sa domov nastalo už len málokto z nich dokáže. Hoci sa chcú vyhnúť stereotypu, ktorý spoznali doma, nedarí sa im to, pretože si v novom prostredí vytvárajú vlastné stereotypy, ktoré ich rovnako ako tie domáce frustrujú.

1. Prečítajte si dielo Z. Kepplovej *Buchty švarbachom* (2011).
2. Ktoré charakteristiky dobrodružstva (vydelené G. Simmelom – *Dobrodružství* (s. 44 – 60) z diela *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*) ste našli v tomto diele?
3. Pohovorte si o nich v kontexte postmodernity: napr. mladí ľudia odchádzajú z domu od rodičov, napriek tomu sa ich život veľmi podobá tomu, ktorí prežívali doma; namiesto starých predsudkov si vytvárajú nové; žijú bežný,

rutinný život medzi hľadaním práce a uspokojením základných potrieb – vytvárajú si „novú každodennosť“ a i.

4. Ivana Taranenkova o tomto diele napísala: „*Počas svojho neprestajného, až neurotického pohybu títo ľudia pociťujú nostalgiu, ktorá sa viaže na isté duševné rozpoloženie a nie na konkrétne miesto, ako to bolo kedysi. Ich sny sú prosté a uzemnené a neskôr už žiadne. Chcú získať to, čo bolo doma pre nich samozrejmosťou, vytvoriť si niekde inde „novú každodennosť“.* Popri tom sa pretĺkajú po hromadných nočlahárňach, jedia nekvalitné jedlo, strácajú intímny priestor a napriek množstvu známych a stálej elektronickej komunikácii cez skype či e-mail prichádzajú aj o plnohodnotný vzťah k druhým. Ich vzťahy sa obmedzujú na letmé známosti, účelové stretnutia, poznamenané nedôverou, prípadne nezájmom. Domáci ich nikdy za vlastných neprijmú a voči prisťahovalcom sa vymedzujú. Žijú život v polarite medzi „oni a my“. Komunikujú medzi sebou jazykom, ktorý im zostáva cudzí“ (2011). Súhlasíte s ňou? Ak áno – prečo, ak nie – prečo nie. Využite pritom argumentačný dialóg.

2 Diskusia

Aplikovanie vybraných teoretických problémov do praxe v rámci myslenia o kultúre (v predmete Filozofia kultúry), ako sú dané vo vysokoškolskom učebnom texte *Myslenie o kultúre I*, si vyžaduje prácu s viacerými metódami a dodržiavanie určitých didaktických pravidiel. Autorka vysokoškolského textu pracuje hneď s niekoľkými metódami: obsahovou a formálnou analýzou, indukciou, dedukciou, komparáciou, selektívnou metódou, interpretačnou, aj inovatívnymi metódami (individuálnymi aj skupinovými), medzi ne patrí:

- deskriptívny dialóg³,
- argumentačný dialóg⁴
- a konfrontačný dialóg⁵.

---

³ Pre deskriptívny dialóg je príznačná dyadickosť, symetria a prevaha monotematickosti nad polytematickosťou. Dominujúcou modalitou je deskriptívnosť, často prepojená s explikativnosťou. Za prejavy deskriptívnosti v takýchto dialógoch považujeme opis, charakteristiku, identifikáciu, enumeráciu a hodnotenie.

⁴ Argumentačný dialóg explicitne naznačuje dominujúcu modalitu – argumentovanie. Dialóg tohto typu obsahuje trojčlennú kompozičnú štruktúru: téza – argumentácia – zhrnutie.

⁵ V konfrontačnom dialógu ide predovšetkým o konfrontáciu, výmenu názorov, pohľadov, poznatkov jednotlivých účastníkov dialógu.

Viacere úlohy sú orientované na príkazové slovesá – vymysli, vyhľadaj, okomentuj, charakterizuj, aplikuj, uveď iný príklad a podobne. Autorka ráta s tým, že študenti budú aktívne vyhľadávať aj iné príklady (z vlastnej skúsenosti, poprípade iných zdrojov – umenie, veda, technika, náboženstvo, politika a pod.).

Vysokoškolský učebný text obsahuje úlohy, zadania a problémové situácie, ktoré majú motivačný a ilustračný charakter. Študenti ich môžu podľa svojich potrieb využívať, dopĺňať, poprípade modifikovať. Interaktívne metódy, s ktorými sa v učebnom texte pracuje (kolektívne i individuálne), majú za cieľ rozvíjať nielen kognitívne kompetencie našich študentov, ale tiež občianske, sociálne, komunikačné a kultúrne kompetencie. Môže slúžiť ako alternatívna pomôcka, resp. vzdelávací materiál na hodinách Filozofie kultúry.

Autorka pri tvorbe vysokoškolského učebného textu *Myslenie o kultúre I.* rešpektuje zásady výberu obsahu vzdelávacieho materiálu v súlade s platným infolistom (Filozofia kultúry). Dôraz kladie na objektívnosť, odbornú a vecnú správnosť informácií a úroveň didaktického spracovania obsahu učiva z hľadiska pedagogickej stratégie. Zameriava sa na využívanie primeraných metód; na interakciu učiteľa a študenta a tiež na zážitkové učenie. Poskytuje priestor na kreativitu učiteľa a študenta. Nezabúda na grafickú úpravu materiálu – spracovanie textu, štylizáciu, rozsah a členenie textu, vhodnosť písma, obrázkov, estetickú úroveň spracovania textu a spoločenskú korektnosť spracovaného materiálu.

3 Zhrnutie

Autorka článku skúma problém (ne)každodenného ako jeden z tých problémov, ktorými sa zaoberal Weber v rámci svojich úvah o kultúre. Obsahová analýza jeho textov ukazuje, že termín každodenný/é sa objavuje nielen v spojení so svetskými javmi, ale aj s náboženskými. Frekventované je jeho spojenie „*každodenná religiozita*“ (1983, p. 388), objavuje sa aj vzťah náboženskej religiozity ku všednému dňu (1983, p. 92). Podrobnejšie charakteristiky jednotlivých prvkov alebo činností každodenného/nekaždodenného života sa nachádzajú v jeho dielach: *Protestantská etika a duch kapitalizmu*, *Hospodárska etika svetových náboženstiev* a tiež v *Sociológii náboženstva* (1998). Vo svojich dielach dával analytické prehľady rozmanitých historických fenoménov, od foriem hospodárenia až po etické zásady jednotlivých náboženstiev. Dával prednosť súhrnnému a komplexnému pohľadu na každodennosť cez pozorovanie životného správania tej-ktorej sociálnej vrstvy a cez jej ustálený spôsob života. „Pohľad na každodenný život optikou spôsobu života ako určitého koherentného súboru praktík, postupov a artefaktov dával možnosť kvalifikovanému pozorovateľovi neutápať sa občas v bezvýznamných detailoch, ale

lepšie vidieť všeobecné súvislosti tak vnútri daného spôsobu života, ako aj mimo neho“ (Alieva 2012, p. 528). Svojou teóriou každodenného pomohol vytvoriť analytický aparát pre nastávajúcu sociológiu každodennosti. Kategória každodenného taký pojmový rámec potrebovala, lebo bola v určitej nevýhode oproti svojmu náprotivku. Na pozadí bohato empiricky zastúpenej kategórie nekaždodenného pojem každodenného vyzeral neurčito a skoro bezobsažne. Postupne aj pričinením Webera každodenné nadobúdalo stále nové určenia a prívlastky. O ďalší rozvoj a aplikáciu tohto pojmu do filozofie, sociológie a kulturológie sa zaslúžili aj ďalší autori: Georg Simmel, Michel Maffesoli, Dilbar Alieva a iní.

Pod'akovanie: Tento príspevok vznikol s podporou projektu Kega Príprava učebných textov nosných predmetov študijného programu kulturológia (2022-2024) a tiež v rámci projektu Vega 1/0122/23 Nomádstvo ako transcenzus každodennosti (2023-2025).

Použitá literatúra a zdroje

- Alieva, D. (2015). Súčasná sociológia každodennosti (s. 69 – 127). In Sociológia každodennosti. SAV.
- Alieva, D. Weberov prínos k sociológii každodennosti (s. 513 – 547). In Sociológia, 2012, Vol. 44, No. 5.
- Kepplová, Zuska. (2011). Buchty švabachom. Koloman Kertész Bagala a literárny klub, s.r.o.
- Maffesoli, M. (2002). O nomádství: Iniciační toulky. Prostor.
- Simmel, G. (2006). Dobrodružství (s. 44 – 60). In Peníze v moderní kultuře a jiné eseje. Sociologické nakladatelství.
- Taranenková, I. (2011). O nostalgii nomádov. In Pravda. Kultura. 21.09. 2011. [online] [cit. 17.7.2024]. Dostupné z: <<https://kultura.pravda.sk/kniha/clanok/39967-kniha-tyzdna-o-nostalgii-nomadov/>>.
- Weber, M. (1983). Protestantská etika a duch kapitalizmu (s. 272 – 361). In M. Weber (Ed.). K metodológii sociálnych vied. Bratislava: Pravda.
- Weber, M. (1983). Hospodárska etika svetových náboženstiev (s. 362 – 403). In M. Weber (Ed.). K metodológii sociálnych vied. Pravda.

Kontaktné údaje:

doc. Mgr. Viera Jakubovská, PhD.
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Katedra filozofie a politológie
Hodžova 1
949 01 Nitra
SLOVENSKÁ REPUBLIKA
vjakubovska@ukf.sk
ORCID: 0000-0003-4943-067X

Filozofické a estetické koncepcie ako súčasť poznatkovej bázy kulturológie

Zuzana Slušná

Abstrakt:

Príspevok mapuje interdisciplinárne presahy medzi kulturológickou teóriou a filozofickými disciplínami, najmä filozofiou kultúry, filozofiou umenia a estetikou. Kulturológia je v rámci aktuálnej sústavy študijných odborov súčasťou vied o umení a kultúre. Reflexia kultúry a umení vychádza z princípov filozofického nazerania a opiera sa o jeho tradície, metódy, metodiku aj kategoriálny aparát, pričom je doplnená o historiografické disciplíny (dejiny umení, dejiny kultúry), ako aj o filozofické disciplíny, najmä o filozofiu kultúry a estetiku. Cieľom príspevku je aktualizácia a kritická interpretácia kľúčových téz vybraných osobností (najmä A. Fischerová a V. Gažová), ktoré sa počas pôsobenia na Katedre kulturológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave venovali, okrem iných oblastí, aj filozoficko- estetickéj reflexii kultúry a umenia. V centre ich záujmu boli otázky kultúrnej identity a kultúrnej výchovy, pričom nadväzovali na domáce a stredo európske koncepcie výchovy.

Kľúčové slová:

kulturológia, kultúra, umenie, estetika, filozofia kultúry, kultúrna výchova.

Abstract:

Present paper maps the interdisciplinary overlaps between cultural theory and philosophical disciplines, especially philosophy of culture, philosophy of art and aesthetics. Within the current set of fields of study, culturology is part of the arts and cultural sciences. The reflection on culture and the arts is based on the principles of philosophical perspectives and draws on its traditions, methods, methodology and categorical apparatus, complemented by historiographical disciplines (history of art, history of culture) as well as philosophical disciplines, in particular philosophy of culture and aesthetics. The article aims at updating and critically interpreting the key theses of selected personalities (especially A. Fischerová and V. Gažová), who, during their time at the Department of Culturology of the Faculty of Arts of the Comenius University in Bratislava, were engaged, among other areas, in the

philosophical and aesthetic reflection of culture and art. The focus of their interest was on questions of cultural identity and cultural education, building on national and Central European conceptions of education.

Keywords:

culturology, culture, art, aesthetic, philosophy of culture, cultural identity, cultural education.

Kulturologia sa po etablovaní do akademického prostredia na Slovenku koncom 90. rokov dvadsiateho storočia formovala ako integratívna oblasť bádania spoločenských a humanitných vied¹. V žiadosti o zriadenie Katedry kulturologie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave (1995) sa uvádza, že primárnym cieľom nového pracoviska bude *prehĺbenie systémového a integrálneho pohľadu na sociokultúrnu realitu*.² Akademické pracovisko (katedra kulturologie) aj študijný program (kulturologia) pri reflexii kultúry využívali **interdisciplinaritu a integrálnosť**, nadväzujúc na prístupy humanitných vied, s ich výraznými väzbami na európsku filozofickú tradíciu. Kulturologia sa odklonila od redukovaného marxistického konceptu kultúry a výraznejšie sa prepojila s vedecko reflexiou kultúry druhej

---

¹ Zavedenie študijného programu kulturologia bolo výsledkom viacročnej snahy o transformáciu odboru Teória a riadenie kultúry, ktorý bol na Filozofickej fakulte UK v Bratislave zavedený v r. 1974 ako Teória kultúry, v roku 1988 transformovaný na Teória a riadenie kultúry a organizačne včlenený do Oddelenia estetiky a teórie kultúry. Od roku 1994 bolo prijímanie nových poslucháčov pozastavené a pracovisko malo zaniknúť. Katarína Podoláková konštatovala, že etablovanie kulturologie ako akademickej disciplíny a súvisiace zriadenie oddelenia kulturologie bolo pomerne komplikovaným procesom. Realizovalo sa v troch nadväzujúcich krokoch: 1. premenovanie študijného odboru Teória a riadenie kultúry na študijný odbor Kulturologia; 2. založenie Katedry kulturologie ako samostatného akademického pracoviska a 3. zaradenie kulturologie ako samostatnej vednej disciplíny do sústavy vedných odborov. Kulturologia získala akreditáciu Akreditačnej komisie Ministerstva školstva SR v roku 1996 a súčasne bola zaradená do nomenklatúry vedných odborov v skupine Sociálne a behavioristické vedy (3.1.2. Sociológia a kulturologia). Od 31. 8. 2019 je kulturologia súčasťou odboru Vedy o kultúre a umení. Podoláková, K. (2005). Etablovanie kulturologie ako akademickej disciplíny na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. In K. Podoláková (Ed.), *Kulturologia ako akademická disciplína*. Zborník z medzinárodnej konferencie konanej v dňoch 12. – 13. 10. 2005 (s. 11 – 25). NOC.

² Fischerová, A. (2005). Čriepky z histórie odboru. In K. Podoláková (Ed.), *Kulturologia ako akademická disciplína*. Zborník z medzinárodnej konferencie konanej v dňoch 12. - 13. 10. 2005 (s. 27). NOC.

polovice 20. storočia, s dôrazom na kontinentálnu filozofiu (vrátane filozofie kultúry), kontinentálnu sociológiu kultúry, ako aj americkú tradíciu kultúrnej antropológie.³

Kulturologická reflexia aj v 21. storočí rešpektuje mnohodimenzionálnosť, komplexnosť a dynamiku kultúry; pristupuje ku kultúre ako objektu reflexie komplexne a systémovo; integruje a systemizuje poznatky vied, z ktorých čerpá. K aktuálne zdôrazňovaným princípom, ktoré majú oporu vo filozofickej a humanitnej reflexii, je potrebné okrem inkluzívnosti a participatívnosti (na ktoré odkazujú aj dokumenty kultúrnej politiky Ministerstva kultúry SR) zdôrazniť dôležitosť kritického myslenia a to najmä v súčasnosti, kedy dochádza k politickému zneužívaniu reflexii kultúry. Aj s ohľadom na zmeny v nazeraní na kultúru môže byť podnetné aktualizovať vedecký odkaz osobností, ako sú Anna Fischerová či Viera Gažová, a upriamiť pozornosť na kľúčové princípy vnímania kultúry a umenia. Kulturologia sa profilovala ako odbor, ktorý okrem aplikovaných disciplín, dôležitých pre profesionálnu prax, umožňuje, čerpajúc z filozofie umenia, filozofie kultúry, ako aj estetiky, porozumieť špecifikám kultúry a umení. Na ustanovovaní interdisciplinárnej reflexie, ktorá sa výrazným spôsobom opierala o filozofiu a príbuzné disciplíny, sa výrazne podieľali zakladateľské osobnosti katedry kulturologie Viera Gažová a Anna Fischerová.

Anna Fischerová počas svojho vedeckého aj akademického pôsobenia (Ústav slovenskej literatúry SAV, Filozofická fakulta UK v Bratislave) zdôrazňovala, že komplexná reflexia kultúry je možná iba s **využitím princípu interdisciplinarity**. Fischerová sa pri profilovaní vlastnej vedeckej metódy inšpirovala mnohými osobnosťami. Jednou z nich bol aj mediavelista Alexander Avenarius, ktorého konceptualizácia kultúry ako **dynamicky sa pretvárajúceho fenoménu**, ktorý nekonštituuje len umelecké a estetické hodnoty, ale aj ideové *hnutia a prnutia*, akceptovala Fischerová aj vo svojich vedeckých prácach. Interdisciplinarnitu neredukovala na spoluprácu viacerých vedných disciplín, ale uchopila ju ako

---

³ Sovietska koncepcia kultúry a umenia vychádzala z marxizmu-leninizmu, ktorý fungoval ako ideová báza pre komplex tzv. spoločenských vied, do ktorého boli včlenené marxisticko-leninská filozofia, politická ekonómia, vedecký komunizmus. V období stalinizmu sa marxizmus-leninizmus stal oficiálnou ideológiou stalinského byrokratického aparátu. Pojmy, ktoré spoločenské vedy používali, museli reflektovať výrobné vzťahy a systémy ako kultúra a umenie boli redukované na prostriedky triedneho boja. Okrem situácie, keď boli mnohé disciplíny (kultúrna antropológia, etnológia ale aj sociológia) označené za buržoázne pavedy, dochádzalo k redukcii vedeckej reflexie (pojmem kultúra ako nástroj na deskripciu dosiahnutého štádiálneho vývoja spoločnosti vo vzťahu k nastoleniu komunizmu, umenie ako forma zobrazenia skutočnosti).

klúčový princíp samotnej vedeckej práce, keď sa práve kultúra v pestrosti a rôznorodosti prejavov stala integrálnym konceptom vedeckej reflexie. Dôkazom funkčnosti uvedeného prístupu je postulovanie *kulturologického konceptu dejín národnej kultúry*⁴, v ktorom interdisciplinárnym prístupom prepojila kulturológiu, filozofiu, estetiku, umenovedy a históriu. Následne syntetizovala a opísala 5 paradigmatických línií uvažovania o kultúre: postštvároveckú, československú, autonomistickú, ľavicovú a scientistickú.⁵ Vnímala ich ako klúčové pre redefinovanie funkcií kultúry v dvadsiatom storočí. Pri mapovaní a následnom odčlenení jednotlivých paradigmatických línií sa opierala o filozofiu, ako aj o históriu, sociológiu a umenovedné disciplíny a výrazne sa inšpirovala metódou práce Oskara Čepana a Evy Bottánkovej. Hoci na prvý pohľad ide o genealogický, vývinový model, v jeho pozadí je citeľný interdisciplinárny prístup, ponorenie sa do problematiky, snaha o komplexnosť a zároveň zrozumiteľnosť aj široký prehľad v oblasti textov z oblastí kultúry, umenovied a príbuzných disciplín. Dôslednú syntézu realizovala v nadväznosti na tradíciu herderovskej filozofie, inšpirácia Herderom je v jej vedeckom prístupe prítomná nielen v konceptualizácii kultúry ako pluralitnej entity, ale aj v nazeraní na subjektu (ktorý nikdy nevnímala ako oslobodený od morálnych a etických regulatívov), no najmä v centralizovaní jazyka.

Pri hľadaní zjednocujúcej platformy na reflexiu kulturologických konceptov uchopila Fischerová ako „referenčný rámec“ filozofiu, pričom jej cieľom bolo *ukázať, že národná kultúra je mnohostranný otvorený systém kultúrnych procesov, ich vzniku a zániku, rovnako aj kultúrnych javov, inštitúcií a procesov inštitucionalizácií, zmien, ale aj myslenia o nej, jej štúdia, šírenia, rôznorodých spôsobov komunikovania s ňou, vytvárania tradícií aj polemiky s nimi*.⁶ Zvolená pozícia jej umožnila akcentovať, že kultúrna identita má svoju hodnotovú dimenziu, ktorú je možné nazeráť ako vedomie vlastnej historickosti a autenticity. Tento prístup zdôrazňuje, že javy z minulosti je potrebné kontinuálne **aktualizovať**, lebo identita (rovnako ako kultúra) je fenoménom procesuálnym a flexibilným, môže byť

---

⁴ Fischerová, A. (1998). Na ceste k národnej a kultúrnej identite. In A. Fischerová (Ed.), *Kulturologický koncept dejín národnej kultúry* (s. 93 – 104). Acta culturologica č. 1. Peter Mačura PEEM.

⁵ Fischerová, A. (2004). *Kulturologické koncepcie a koncepty na Slovensku v 20. storočí* (s. 12). Acta culturologica č. 12. Peter Mačura PEEM.

⁶ Fischerová, A. (1998). *Kulturologický koncept dejín národnej kultúry* (s. 145). Acta culturologica č. 1. Peter Mačura PEEM.

premyšľaná, ale musí byť aj autenticky prežívaná.⁷ Okrem identifikovania tzv. paradigmatických línií uvažovania o kultúre v domácej vedeckej tradícii⁸ sú vedecké aktivity Anny Fischerovej inšpiratívne aj jej snahou aktívne nadväzovať na domáce vedecké práce. Aktualizovala, tvorivo implementovala a následne využívala prístupy osobností, ktoré ju inšpirovali, pričom kreatívnym spôsobom využila podnety, ktoré si osvojila počas s mnohými zaujímavými osobnosťami slovenskej vedy a kultúry.

Anna Fischerová vnímala kultúru a najmä umenie ako **prostredia, ktorých reflexia vyžaduje bezprostrednú a aktívnu skúsenosť**, pričom uvedený prístup syntetizovala z prác teoretikov, ako boli J. Dewey, A. Danto a J. Margolis. S ich textami sa oboznámila aj vďaka autorskej spolupráci so Zdenkou Kalnickou, ktorá do r. 1995 pôsobila, rovnako ako Anna Fischerová, na Katedre estetiky Filozofickej fakulty UK v Bratislave. Fischerovú práce amerických estetikov zaujali najmä z dôvodu, že kultúru vnímali ako referenčný rámec pre špecifickejši estetický diskurz a samotnú reflexiu estetických javov vždy situovali do kultúrno-sociálneho kontextu. Nazeranie, že umelecké artefakty presahujú z umenia do kultúry, pretože komplexná recepčná skúsenosť sa ako špecifické porozumenie formuje v spojení s tradíciami, konvenciami, záväznými v danej kultúre, spojil Fischerovú aj s prácami ďalších estetikov, najmä s okruhom odborníkov tzv. nitrianskej školy (recepčnej a pragmatickej estetiky)⁹. Ich práce venované recepčnej estetike korešpondovali s konceptom celoživotnej kultivácie človeka kultúrou a umením, ktorú Fischerová aktívne využívala aj v pedagogickom procese. Akcentovala živú a autentickú skúsenosť s kultúrou a umením, ktorá bola predpokladom reflexie a následnej analýzy a interpretácie. Fischerová nadväzovala na tézu Františka Miku „*ak sa knihy nečítajú, obrazy nevnímajú, výstavy a galérie nenavštevujú, hudobné skladby „neabsolvujú“, to jest nemajú do činenia s recepčným vedomím, nestávajú sa živým dielom.*“¹⁰ Fischerová sa inšpirovala prácami Zdenky Kalnickej a Ireny Wojnarovej,

---

⁷ Fischerová, A. (1998). Na ceste k národnej a kultúrnej identite. In A. Fischerová (Ed.) *Kulturologický koncept dejín národnej kultúry* (s. 93-95) Acta culturologica 1. Peter Mačura PEEM.

⁸ Fischerová, A. (2004). *Kulturologické koncepcie a koncepty na Slovensku v 20. storočí* (s. 200). Acta culturologica č. 12. Peter Mačura PEEM.

⁹ Zážitkovú a recepčnú líniu estetiky, s dôrazom na emocionálnosť, intelektuálnu a obrazovú pamäť, využila Fischerová ešte pri koncipovaní estetickej výchovy v koncom 60. rokov minulého storočia na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, pričom nadväzovala na výskumy Kabinetu literárnej komunikácie pri Pedagogickej fakulte v Nitre (neskorší Ústav literárnej a umeleckej komunikácie).

¹⁰ Miko, F. (1995). Živá kultúra. In L. Plesník (Ed.), *Ako vstupovať do živej kultúry: kapitoly z literárnej vedy a estetiky* (s. 7 – 23). Vysoká škola pedagogická.

ktoré v nadväznosti na J. Deweya zdôrazňovali, že umenie intenzifikuje prežívanie skutočnosti nielen individuálnej, ale aj skúseností iných. Tento prístup mal byť základom novej koncepcie estetickej výchovy, ktorej obsahom malo byť sprostredkovávanie zážitkov s rozmanitými estetickými javmi, aby bolo možné porozumieť rôznorodosti ľudského bytia, na ktoré reaguje aj umenie.¹¹

Uvedený princíp aplikovala Fischerová aj do pedagogického procesu, v ktorom kládla dôraz na autentickú recepciu kľúčových textov myslenia o kultúre a ich následnú interpretáciu a analýzu s ambíciou aktualizovať kľúčové tézy pre súčasný kontext. Svoju koncepciu predložila pod názvom *Projekt kulturologickej interpretácie dejín národnej kultúry*¹² nielen študentom, ale aj odbornej verejnosti v učebnom texte, ktorý ponúka detailnú štruktúru identifikovaných topík. Samotný pedagogický proces realizovala nielen ako sprostredkovávanie informácií, vzdelávanie neoddeľovala od výchovy a cieľavedome sa snažila aj o sprostredkovávanie špecifického étosu, vrátane aktívnej účasti na živej kultúre. Inšpirovala sa konceptom hodnotovo ukotvenej výchovy, v ktorej sú kontinuálne aktualizované a sprítomňované hodnoty národných dejín (ako súčasť étosu spoločnosti), kultúrnych tradícií, ideí a ideálov. Bázou kultúrnej výchovy bol ideovo-etický koncept participácie na verejnom dobre, tranzícia étosu služby pre spoločnosť v jeho rozmanitých formách a stratégiách, ktoré vnímala aj ako odkaz osobností, aktívnych v oblasti kultúry a umenia. Aktualizácia ideí, perspektív, ale i noriem, ktoré akceptovala ako univerzálnu ľudskú skúsenosť, bola nosnou témou koncepcie kultúrnej výchovy, pričom nadviazala na svoje dlhoročné skúsenosti s estetickou výchovou. Na margo Fischerovej konceptu Gažová konštatovala, že vzhľadom na jeho široký umenovedný záber ide o **unikátne stratégie transmisie kultúrnych praktík**, ktoré akcentujú priamu skúsenosť so živou kultúrou.¹³

Pre Gažovú a rovnako aj pre Fischerovú bol špecifický prístup založený na interdisciplinarite, pričom sa výrazne opierala o filozofickú antropológiu, filozofiu kultúry a estetiku. S akcentom na tendencie v európskej filozofii začiatkom 21. storočia konštatovala, že pre kulturologickú reflexiu môže byť **transdisciplinárny**

---

¹¹ Fischerová, A. (1998). Estetická výchova a humanizácia vzdelávania na vysokých školách. In A. Fischerová (Ed.), *Kulturologický koncept dejín národnej kultúry* (s. 57 – 58). Acta culturologica 1. Peter Mačura PEEM.

¹² Pozri viac In Fischerová, A. (2004) *Kulturologické koncepcie a koncepty na Slovensku v 20. storočí* (200 s.). Acta culturologica č. 12, Peter Mačura PEEM.

¹³ Gažová, V. (2014). Rozhovor s Annou Fischerovou. In V. Gažová (Ed.), *Kulturologia: kreativita, kultivácia, kultúrnosť* (s. 121 – 122). Acta culturologica č. 22. Univerzita Komenského.

prístup prínosný¹⁴, ak kulturológické bádanie bude rešpektovať systematickosť a integritivnosť. Gažovej interdisciplinárny prístup bol vždy obohacujúci aj pre východiskové a príbuzné vedné disciplíny, keďže ich obohacoval inovatívne (či kreatívne) formulovanými otázkami a otvorenosťou pri hľadaní riešenie problému z nekonvenčného uhla pohľadu. Do systému poznatkov o kultúre a spoločnosti priniesla hĺbkovú a všestrannú analýzu kulturológických fenoménov, pričom bázou reflexie bola v prípade Viery Gažovej vždy filozofia. Umožňovala hlbšie konceptuálne uchopenie problémových okruhov, ktoré prechádzajú naprieč disciplínami, a preto Gažová vnímala filozofiu ako epistemologickú bázu reflexie kultúry. Opierala sa o presvedčenie, že práve filozofia má ako základnú metodologickú orientáciu otvorenosť voči ostatným poznávacím systémom a vyznačuje sa prekračovaním rigidných paradigiem aj aplikovaním princípu rovnocennosti voči ostatným výskumným metódam.

Pri koncipovaní vnútornej logiky disciplín v rámci štúdia kulturológie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave bola „garantom“ vnútornej integrity a logickej súdržnosti poznatkov, sprostredkovaných jednotlivými disciplínami, práve filozofia. Túto pozíciu Gažová ukotvila aj v štruktúre študijného plánu a skladbe predmetov. Kulturológia, tak ako bola koncipovaná a zabezpečovaná počas fungovania Katedry kulturológie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, sa od ostatných akademických pracovísk na Slovensku a v Česku¹⁵ odlišovala svojím ukotvením vo filozofickej tradícii poznávania a objasňovania. Teoretická reflexia kultúry vychádzala z princípov filozofického nazerania a opierala sa o jeho tradície, metódy, metodiku aj kategoriálny aparát. Filozofické disciplíny tvorili osnovu kulturológického „vedenia“, lebo vytýčili základnú epistemologickú líniu kulturológickej teórie a umožnili koncipovať jej fundamentálne jadro. Na rozdiel od

---

¹⁴ Gažová, V. (2005). Kulturológia, cultural studies, culture club? In K. Podoláková (Ed.), *Kulturológia ako akademická disciplína. Zborník z medzinárodnej konferencie konanej v dňoch 12. - 13. 10. 2005* (s. 42 – 43). Acta culturologica č. 15, NOC.

¹⁵ V českom akademickom prostredí sa kulturológia do r. 2013 študovala na Katedre teorie kultury (kulturologie) Filozofickej fakulty Univerzity Karlovy v Prahe. Na transformácii pôvodného odboru (Teorie kultury) sa podieľali odborníci J. Polišínský, L. Hollý a P. Skalník, pričom na rozdiel od pracoviska v Bratislave v názve pracoviska aj odboru ponechali pomenovanie „teória kultúry“. Bratislavské pracovisko cítilo potrebu dôslednejšie sa dištancovať od metodologickej nadväznosti na marxizmus a práce Vladimíra Brožíka, keďže patril spolu s Eugenom Šimůnkom k zakladateľom Katedry estetiky na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Katedra kulturológie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave fungovala od r. 1996, bola zrušená rozhodnutím akademického senátu ku dňu 1. 9. 2020.

cultural studies, ktoré sa profilovali presahom do politiky a verejnej sféry¹⁶, kulturológia v koncepcii Viery Gažovej výraznejšie nadväzovala na kontinentálne profilovanie vedných disciplín.¹⁷ Túto tradíciu rešpektuje v systemizovaní vedeckých princípov, metodológie a metód reflexie, pričom samotná filozofia zjednocuje kulturológickú teóriu a bola aj východiskom pri kreovaní (či už etablovaní a tvorbe novej) terminológie.

Štruktúra a obsah kulturológickej teórie sa kreovala v tesnej väzbe s filozofiou, čo bolo jasne zreteľné v učebných textoch (*Vybrané kapitoly z etiky a kulturológie, Úvod do kulturológie*)¹⁸. Teoretické predstavy o kultúre Gažová koncipovala v úzkej väzbe na filozofickú antropológiu a filozofiu kultúry. Táto pozícia bola aj východiskom pre skoncipovanie obsahu kurzu Kultúrna antropológia, v ktorom Gažová neponúkala deskripciu kultúry ani návod na vytvorenie komplexného zoznamu „súčiastok kultúry“. Základné obsahové topiká kultúrnej antropológie (mágia, náboženstvo, rasa, etnicita, kultúra, rituály a obrady a podobne) objasňovala a interpretovala s využitím princípu interdisciplinarít, s akcentom na filozofickú reflexiu uvedených pojmov. Filozofická reflexia podľa nej umožňovala **porozumieť** otázkam bytia kultúry, jej situáciám (súčasnej aj situácií minulých), odkrývala

---

¹⁶ Termín *Cultural Studies* zaviedli Richard Hoggart a Stuart Hall pri otváraní nového typu akademického pracoviska: Centra pre súčasné kultúrne štúdiá v Birminghame (*Centre for Contemporary Cultural Studies*) v r. 1964. Pomenovanie zdôrazňuje, že zakladatelia sa programovo odkláňajú od používania pojmu kultúra, lebo objekt svojej reflexie nevnímajú ako substanciálnu esenciu, ale ako pluralitnú rozmanitosť. Namiesto tvaru „kultúra“ preto používali formu prídavného mena (*cultural*), lebo korešponduje s ich konceptom rozmanitosti a diferentnosti foriem, variantov a podôb, pričom žiadna z nich nemá byť vo verejnom živote ani v akademickej reflexii nadhodnocovaná ani podhodnocovaná, nadradovaná alebo podradovaná, s dôrazom na presadzujúcu sa doktrínu politickej korektnosti. Stuart Hall vo svojich kľúčových textoch prezentoval kultúrne štúdiá v prvom rade ako diskurzívnu formáciu, pluralisticky otvorenú, ale priznávajúcu ukotvenie v marxizme. Topos kultúrnych štúdií považuje za „tréningový priestor“ novej kultúrnej politiky a inštitucionálnej praxe umožňujúcej „produkcii organického intelektuála“. Pozri viac In Hall, S. (1999). *Cultural Studies and Their Theoretical Legacies*. In S. During (Ed.), *Cultural Studies Reader* (s. 98 – 100). Routledge. *Cultural studies* prevzali z marxizmu stratégie kritického prístupu (aplikované spočiatku frankfurtskou školou a neskôr kritickou teóriou), pričom vychádzali z analýzy vlastníckych vzťahov a kontrolných mechanizmov spoločnosti, ako aj predstavu, že antagonizmus vyplývajúci zo sociálnej nerovnosti (triedny antagonizmus) je hybnou silou dejín. Pozri viac In Hartley, J. (2003). *Short History of Cultural Studies* (p. 97). Sage Publ.

¹⁷Gažová, V. (2000). Kulturológia a jej trendy v deväťdesiatych rokoch. In A. Fischerová (Ed.), *Kulturológické reflexie* (s. 12 – 25). Acta culturologica č. 5, Peter Mačura PEEM.

¹⁸ Remišová, A. – Gažová, V. (1998). *Vybrané kapitoly z etiky a kulturológie* (149 s.). Ekonóm; Gažová, V. (2009). *Úvod do kulturológie* (107 s.). Acta Culturologica 17, NOC.

perspektívy a možnosti kultúry pre človeka. Práve ukotvenie reflexie vo filozofii odlišovalo bratislavský model kulturológie od ostatných kulturologických pracovísk v domácom prostredí. Filozofiu kontinuálne prezentovala ako bázu nazerania kultúry, ak ho má vedec vnímať ako mnohotvárný, vnútorne rozmanitý, štruktúrovaný a integrovaný fenomén. Nastolená pozícia umožňovala reflektovať otázky a problémy, ktoré sú v komplexe kulturologického vedenia nezastupiteľné a zároveň kulturologickú teóriu prekračujú. Patrila sem problematika ontológie kultúry, ako sú otázky o zmysle kultúry pre ľudské bytie, reflexia podmienok jej jestvovania, hľadanie najvšeobecnejších príčin kultúrnych zmien a podobne. V centre jej vedeckého záujmu bolo preto pýtanie sa na podstatu kultúry, ktoré sa v konečnom dôsledku ukazovalo ako nevyhnutná báza prakticky ukotvených znalostí a zručností, otázky o zmysle a smerovaní ľudského bytia, o pretváraní prirodzeného (prírodného) sveta a v poslednom desaťročí fungovania pracoviska najmä o význame a odlišných teoretických konceptoch **kreativity**.

Filozofia kultúry Viery Gažovej nadväzovala na stredoeurópsky kontext aj na kontinentálnu filozofiu kultúry s akcentom na jej francúzsku a nemeckú líniu. Pre potreby kulturologickej reflexie identifikovala terminologické a metodologické nástroje, ktoré umožnili na jednej strane uvažovať o „kultúre v jednotnom čísle“ (národná kultúra) a zároveň zohľadňovať, že na rovine každodennosti sa stretávame s osobitými, jedinečnými a rozmanitými podobami spôsobov života – s kultúrami. Rešpektovala, že kultúrna rozmanitosť a existencia rozmanitých kultúr je reálnym faktom, ale objasňovala ho prostredníctvom princípov kultúrneho pluralizmu. Z tejto pozície upozorňovala aj na metodologické a terminologické riziká, spojené s nekritickým (až neodborným) aplikovaním pojmov, ako boli rôzne slovné tvary odvodzované od konceptu multikulturalizmu. Každú kultúru vnímala ako jedinečný, autonómny a neopakovateľný systém: kultúru nie je možné „skopírovať“ či zopakovať, aj preto mnohé svoje štúdie venovala problematike kultúrnej identity. Poukazovala na potrebu permanentne pojem definovať a objasňovať, lebo ide o otvorené a rozvíjajúce sa systémy. Hoci bola k multikulturalizmu ako ideologickej dogme kritická, venovala sa diagnostike problémov, ktoré vyplývali z každodenných kontaktov rozmanitých kultúr, keďže práve Európa má najväčšiu koncentráciu rôznych kultúr.¹⁹ Zdôrazňovala princípy otvorenosti, v kontexte s problematikou interkulturality akcentovala potrebu (filozoficky ukotveného) porozumenia a dialógu. Vo svojich textoch sa odvolávala na koncepcie Edgara Morina, ktorý

---

¹⁹ Gažová, V. (1997). Aktuálnosť problematiky identity v súčasnej kulturologickej reflexii. *Otázky žurnalistiky*. Roč. XL (1), s. 13.

citlivo vnímal hodnotový nihilizmus súdobej európskej spoločnosti ako súčasť hĺbkových zmien kultúry upadajúcej do stavu bez étosu a vedomia vlastnej identity.

Viera Gažová **kultúru** nepovažovala za danosť (stav), ale objasňovala ju ako **permanentný proces**, v jeho aktuálnom kontexte je „garancia prežitia“ akademickej reflexie, orientácia a prehľad v rámcových teóriách a konceptoch. Súčasťou jej vedeckej stratégie bolo otváranie nových problémov aj odhaľovanie súvislostí medzi nimi. Z pozície európskej filozofie kriticky upozorňovala na metodologické a terminologické nezrovnalosti v niektorých politicky módnych konceptoch, ktoré vyúsťovali do hodnotového a etického vákuu.²⁰ Odhaľujúc stratégie aktuálnych sociokultúrnych modelov (multikultúrna – polykultúrna spoločnosť), poukazovala na riziká, že sa v prevládajúcom synkretizme a „kolážach rôznorodosti“ teórií aj prístupov ucelený koncept kultúry nakoniec stratí. Jej stratégiou nie je len vystihnúť stavu, ale aj naznačenie možností na jeho zmenu, pričom akcentovala dôležitosť výchovy (kultúrnej aj mediálnej). Viera Gažová považovala za najzávažnejšie riziko súčasného stavu kultúry a spoločnosti „*virtualizáciu hodnôt*“, keď sa za kultúru považuje všetko alebo – iba! to, čo je žiadané, pričom nielen laická, ale ani odborná verejnosť sa nastoleným stavom neznepokojuje. Aj preto spolupracovala pri implementovaní projektov mediálnej výchovy, pričom cieľovou skupinou mala byť široká občianska verejnosť, neredukovala teda koncept len do oblasti formálneho vzdelávania (základné a stredné školy). Do projektov širšie koncipovanej kultúrnej výchovy navrhovala zahrnúť najmä seniorov, a to aj s ohľadom na formujúcu sa „digitálnu bariéru“.²¹

Podnetné boli aj jej texty, v ktorých objasňovala koncept **interkulturality**, objavujúci sa v teoretickej reflexii v súvislosti s potrebami integrovať imigrantov a najmä ich ďalšie generácie do prijímajúcej spoločnosti. Reflexiu prepojila s úvahami o redefinovaní funkcií kultúrnej identity v súdobej spoločnosti. Za rizikové považovala situácie, keď absencia kultúrneho a sociálneho začlenenia vyúsťuje do (kultúrnej a sociálnej) neistoty, prejavujúcej sa xenofóbiou a rôznymi formami

---

²⁰ Kritiku aplikácie konceptov multikulturalizmu, vyplývajúcej z neporozumenia princípov, ktoré si formulovanie tohto kultúrno-politického nástroja vynútili v prostredí severnej Ameriky, publikovala v štúdií: Gažová, V. (1999). *Sic et non: alebo teraz sme všetci multikulturalisti*. In A. Fischerová (Ed.), *Rozmanitosť kultúry* (s. 9 – 25). Acta culturologica č. 4, Peter Mačura PEEM; Gažová, V. (2001). V osídľach multikulturalizmu. In K. Podoláková (Ed.), *Multikulturalita, interkulturalita, transkulturalita. Zborník z medzinárodnej konferencie konanej v dňoch 25. – 26. 10. 2001* (s. 17 – 25). NOC.

²¹ Napríklad štúdie zaradené do kapitoly Procesy akulturácie a enkulturácie pozri viac In Gažová, V. (2003). *Perspektívy kulturologie* (260 s.). Acta culturologica č. 10, Peter Mačura PEEM.

neznášateľnosti. Zdôrazňovala potrebu komplexného systému kultúrnej výchovy, ktorá mala primárne kreovať vedomie historických konotácií v kultúre, aby následne jednotlivec mohol pristúpiť ku kritickej reflexii, zahŕňajúcej „*inherentne dynamické hľadanie a rozpoznanie vlastných kultúrnych hodnôt*“.²² Zmysel a cieľ interkulturality neľadala v inkorporovaní (či akulturácii príslušníka inej kultúry do korpusu môjho kultúrneho systému): mal vyústiť do dialógu s odlišnosťou a následného akceptovania ako subjektu s vlastnými kultúrnymi charakteristikami. Interkulturalitu neredukovala len na princíp, aplikovateľný na vzťahy etnických alebo národných kultúr, ale jeho potenciál vnímala širšie a vzťahovala ho aj na dialóg kultúr generačných, profesionálnych, filozofických, náboženských, politických, ekonomických. Dôvodom bolo vnímanie interkulturality ako vzťahu založeného na pojme **reciprocita**, týkajúcom sa vzájomnej výmeny (hodnôt, vzorcov...) a **komplexnosti** vo vzťahoch medzi kultúrami. Interkulturalitu následne definovala ako súbor procesov (psychických, vzťahových, inštitucionálnych) nastolených interakciou kultúr v súvislosti so vzájomnou kultúrnou výmenou.

Za motív, spájajúci jednotlivé témy kulturologickej reflexie, ktorým sa Gažová venovala, možno považovať kreativitu, pričom odmietala redukcionizmus, prezentovaný optikou ekonomických vied, a to najmä nastolením „paradigmy“ kreatívnej ekonomiky.²³ Vnímala ju ako subjektovo-objektový vzťah, keď osobnosť uskutočňuje svoju podstatu nielen prostredníctvom expresie, ale aj prostredníctvom sociálnej kreativizácie. Tvorenie vnímala ako interfunkčnú aktivitu, zahŕňajúcu nielen stavy vytrženia a koncentrácie, ale aj aktiváciu celého organizmu, pričom dochádza k prepojeniu fyzických a psychických aktivít. Kreativita je energia, generujúca a oživujúca kultúru, pretože *predpokladá, prináša, poskytuje intelektuálny materiál (myšlienky, koncepty, nové problémy a objavy), ktoré sa môžu v budúcnosti zmeniť na nové teórie, prístupy, prostriedky, nástroje, produkty a služby ako potenciálny základ pre inovácie*.²⁴ Za finálny produkt kreativity považovala imagináciu. Zdôrazňovala, že spoločenský a ekonomický potenciál kreativity vyplýva z jej nadsituátnosti: situácia, v ktorej tvorivý akt vznikol, sa transformuje a stáva sa trvalou súčasťou databázy objavov, vynálezov, umeleckých aktivít. Hodnotu tvorivých nápadov a činov vnímala v kontexte so sociálnou významnosťou:

---

²² Gažová, V. (2011). Aktuálne problémy kultúrnej praxe. In Konferencie EPSU pro pracovníky kultury střední Evropy (s. 3), [Rkp.].

²³ Gažová, V. (2014). Pojem kultúrneho priemyslu a jeho metamorfózy. In V. Gažová (Ed.), *Metamorfózy priemyslu kultúry* (s. 7 – 36). Acta Culturologica č. 23. Univerzita Komenského.

²⁴ Gažová, V. (2011). *Aktuálne problémy kultúrnej praxe*. In Konferencie EPSU pro pracovníky kultury střední Evropy (s. 7), [Rkp.].

s uznaním jedinečnosti, ktorého sa tvorcovi dostáva cez hodnotiace úsudky a ktorých pôvodcami sú iní ľudia.

Viera Gažová do kulturologického diskurzu priniesla jasne vymedzený, ohraničený a erudovane prezentovaný koncept, v ktorom kultúra nebola prezentovaná ako nástroj na dosiahnutie, vymáhanie, vyjednanie či uznanie politickej legitimity a vplyvu. Kriticky poukazovala na úskalia implementácie multikulturalizmu vo forme ideológie, ktorá fragmentarizáciu sveta prezentovala ako obohacujúci a výlučne pozitívny fakt. S dôrazom na praktické implikácie princípov kultúrneho pluralizmu konštatovala, že radikálna partikularizácia, spojená s oslabovaním (až stratou) vedomia totožnosti a spolupatričnosti, bude predstavovať bod zlomu.²⁵ Nadhodnocovanie významu kultúrnej rozdielnosti, najmä ich romantizovanie v súdobej kultúre, nastolili situáciu, v ktorej sa tolerancia nenavrstvie na hodnotové etalóny a transformovala sa, najmä v prípade absencie kritického myslenia, na principiálnu ľahostajnosť. Svet, v ktorom uznávame rovnocennosť rozmanitých kultúrnych foriem, je svetom, v ktorom musíme rozlišovať aj rozmanité podoby pluralizmu (politický, sociálny, kultúrny a pod), ako i rozmanité teórie kultúrneho pluralizmu a kultúrneho relativizmu. Ako upozorňovala Viera Gažová, hodnotové princípy konceptov multikulturalizmu, ale aj kultúrny pluralizmus nie je možné vnímať ako absolútne a univerzálne platné pre každú kultúru a spoločnosť, pretože sa formovali v konkrétnom historickom, politickom alebo kultúrno-sociálnom prostredí. Dôsledkom uplatňovania tolerujúcej ľahostajnosti môže byť amorfnosť sociokultúrneho toposu, na ktorej silnejúce prejavy upozorňovali aj Viera Gažová a Anna Fischerová.

Podakovanie: Tento príspevok vznikol s podporou VEGA č. 1/0065/22 Medzi minulosťou a súčasnosťou estetiky na Slovensku – kritické čítanie a kritické edície v kontextoch historickej pamäti a aktualizácie poznania (2022-2024; zodp. riešiteľ: prof. S. Kopčáková).

Použitá literatúra a zdroje

- A. Fischerová (ed.). (1999). *Rozmanitosť kultúry*. Acta culturologica č. 4. Peter Mačura PEEM PEEM.
- A. Fischerová (ed.). (2000). *Kulturologické reflexie*. Acta culturologica č. 5. Peter Mačura PEEM.

---

²⁵ Gažová, V. (2003). Multikulturalizmus. In V. Gažová (Ed.), *Súradnice kultúry* (114 s.). UCM.

- Fischerová, A. (1998). *Kulturologický koncept dejín národnej kultúry*. Acta culturologica 1. Peter Mačura PEEM.
- Fischerová, A. (2004). *Kulturologické koncepcie a koncepty na Slovensku v 20. storočí*. Acta culturologica č. 12. Peter Mačura PEEM.
- Gažová, V. (1997). Aktuálnosť problematiky identity v súčasnej kulturologickej reflexii. *Otázky žurnalistiky*. Roč. XL (1), s. 13 – 18.
- Gažová, V. (2003). *Perspektívy kulturológie*. Acta culturologica č. 10. Peter Mačura PEEM.
- Gažová, V. (2003). *Súradnice kultúry*. UCM.
- Gažová, V. (2009). *Úvod do kulturológie*. Acta Culturologica č. 17. NOC, 2009, 107 s.
- Gažová, V. (2011). *Aktuálne problémy kultúrnej praxe* [Rkp.]. *Konferencie EPSU pro pracovníky kultury střední Evropy*. Uherské Hradiště.
- K. Podoláková (ed.). (2005). *Kulturológia ako akademická disciplína. Zborník z medzinárodnej konferencie konanej v dňoch 12. – 13. 10. 2005*. NOC.
- K. Podoláková (ed.). (2001). *Multikulturalita, interkulturalita, transkulturalita. Zborník z medzinárodnej konferencie konanej v dňoch 25. – 26. 10. 2001*. Asco art & science.
- Miko, F. (1995). Živá kultúra. In L. Plesník (ed.), *Ako vstupovať do živej kultúry: kapitoly z literárnej vedy a estetiky*. Vysoká škola pedagogická.
- Remišová, A. – Gažová, V. (1998). *Výbrané kapitoly z etiky a kulturológie*. Ekonóm.
- V. Gažová (ed.). (2014). *Metamorfózy priemyslu kultúry*. Acta Culturologica č. 23. Univerzita Komenského.

Kontaktné údaje:

doc. PhDr. Zuzana Slušná, PhD.
Prešovská univerzita v Prešove
Filozofická fakulta
Inštitút estetiky a umeleckej kultúry
Ul. 17. novembra č. 1
080 78 Prešov
SLOVENSKÁ REPUBLIKA
zuzana.slusna@unipo.sk
ORCID-ID: 0009-0004-1921-4575

Poznámky k pojmu narcistickej kultúry

Viera Gažová

*„Narcizmus je skvelý
prediktor imaginárneho
úspechu – ale nie skutočný
úspech.”*

Jean Twenge a Keith Campbell

Abstrakt:

Príspevok tematizuje plošné rozšírenie narcistických tendencií v súčasnej kultúre. Najmä v ostatných rokoch sa objavuje množstvo prác mapujúcich najvýznamnejšie fenomény tohto pohybu prestupujúce prakticky všetkými oblasťami sociálneho života. Výskumy vo vedách o kultúre (kultúrne štúdiá, filozofia kultúry, pedagogika kultúry, etika, estetika či sociológia kultúry) sa zameriavajú na detekovanie hlavných znakov narcistickej kultúry. Treba zdôrazniť, že sa nejedná o klasickú klinickú diagnózu narcistickej poruchy, ktorej sa venuje psychiatria. Pokúsime sa niekoľkými poznámkami upriamiť pozornosť na niektoré javy narcistickej kultúry vo sfére každodennosti, ktoré by mali byť reflektované v inovatívnych prístupoch vo výchove a vzdelávaní. Asi najmarkantnejšími sú fenomény súvisiace s permisívnou výchovou a vzdelávaním, instantnou kultúrou celebrít, resp. okamžitým kultom slávy, všadeprítomnosťou sociálnych sietí a s tým súvisiacou riskantnou, nereálnou dôverou/sebadôverou. Autori hovoriaci priam o epidémii narcizmu upozorňujú, že tieto javy prebiehajú všetkými sociálnymi i generačnými vrstvami.

Kľúčové slová:

narcizmus, narcistická kultúra, prejavy, efekty a úskalia narcistickej kultúry, výchova a vzdelávanie v „zhustenej dobe“ narcistickej kultúry.

Abstract:

The article thematizes the widespread narcissistic tendencies in the contemporary culture. Especially in the recent years, a number of works have appeared mapping the most significant phenomena of this movement, which permeate practically all areas of social life. Research in cultural sciences (cultural studies, philosophy of culture, pedagogy of culture, ethics, aesthetics, or sociology of culture)

focuses on detecting the main signs of narcissistic culture. It should be emphasized that this is not a classic clinical diagnosis of narcissistic disorder, which psychiatry deals with. With a few remarks, we will try to draw attention to some phenomena of narcissistic culture in the sphere of everyday life, which should be reflected in innovative approaches in upbringing and education. Probably the most striking are the phenomena related to permissive upbringing and education, instant celebrity culture – resp. to the instant cult of fame, the ubiquity of social networks and the associated risky, unrealistic trust/self-confidence. The authors, who are speaking almost about the epidemic of narcissism, point out that these phenomena occur within all social and generational strata.

Keywords:

narcissism, narcissistic culture, manifestations, effects and pitfalls of narcissistic culture, upbringing and education in the ‘condensed era’ of narcissistic culture.

Každý z nás má v sebe malého narcisa, ktorý sa prejavuje sebadôverou, určitým sebavedomím a hoci aj minimálnym pocitom sebadôležitosti – ale stále disponujeme schopnosťou empatie a emócie. O narcizme sa často uvažuje v pejoratívnom svetle nadmernej sebalásky. Pri tom sa neberie do úvahy, že je potrebný aj pri konštrukcii identity a sebaúcty; dvoch aspektov osobnosti, ktoré sú nevyhnutné pre vyrovnaný život. Príslušní vedci dokázali, že tzv. „zdravý narcizmus“ je prítomný v bežnej populácii a môže pomôcť ľuďom k progresu. Narcizmus je teda do určitej miery i významným elementom pri kreovaní našej identity.

Pojem narcizmu a kultúry narcizmu

Pojem narcizmu môže mať viacero významov – východiskom býva Freudovo chápanie, prípadne Laschov koncept, kde sa práve tento autor snaží odlíšiť svoje ponímanie od častých, resp. populárnych vymedzení. Pri reedícii v r. 1991 v doslove Lasch napríklad odmieta názor, že narcizmus je primárne synonymom sebeckta.¹

Mnohí autori zaoberajúci sa problematikou narcizmu a narcisticky determinovanej kultúry sa zhodujú v názore, že práca *Kultúra narcizmu* ani 45 rokov po svojom vydaní nezostarla a vykazuje i v súčasnosti neuveriteľnú rezonanciu. Vo viacerých smeroch však možno konštatovať, že Laschova diagnóza doby stratila

---

¹ Lasch, Ch. (1991). *The Culture Of Narcissism*. Norton.

dnes čiastočne aktuálnosť – názory na feminizmus, genderová problematika, politika – čo do istej miery súvisí s jeho reflexiou Freuda, ale napríklad i frankfurtskej školy, resp. určitých črt neomarxizmu atď. Lasch odporúča chápať narcizmus v psychoanalytickom rámci. Súvisí teda s premenou individuí, ale aj inštitúcií, ktoré ich produkujú a vychovávajú – rodina, škola, relígie, kultúrne inštitúcie, systém práce.

Následne detekuje v znakoch súdobej kultúry prvky grandiozity, vnútornej prázdnoty, v ktorej človek vníma svet ako svoje zrkadlo:

- Narcis sa prejavuje v nutkavej sebakontrola, fantáziách o sláve, moci a kráse.
- Jeho temnou stránkou je potláčaný hnev a závisť a tendencia nadväzovať povrchné a koristnícke vzťahy.
- Toto všetko tvorí i základné dimenzie a kontúry narcistickej kultúry.

Doslova boom literárnych zdrojov objavujúcich sa v novom miléniu mapuje Laschom naznačované prejavy narcistickej kultúry: šírenie hlúposti, atrofia kompetentnosti, nové formy negramotnosti – neznalosť histórie, literatúry – učebné osnovy v štýle kaviarní, inflácia univerzitných titulov, tzv „komodifikácia titulov“, a pod.²

Často reflektovaným problémom je i zmena pohľadu na starnutie => rastúci *kult mladosti*, strach zo starnutia, posadnutosť fyzickým vzhľadom, zúfalé úsilie o dlhovekosť, investície do imidžu,...

Súčasný francúzsky filozof Jean Claude Michéa dokonca konštatuje, že ľudia, ktorí sú úzkostlivo fascinovaní veľkolepými predstavami o sebe, strácajú schopnosť organizovať svoj život okolo racionálnych cieľov.³

Podobne i Renaud Beauchard pripomína, že „kultúru narcizmu, ktorú Lasch nazýva ‘kultúrou survivalizmu’, treba chápať ako metaforu súčasného stavu ľudstva. Vyjadrujú ho obranné stratégie, ktoré súčasný jedinec rozvíja, aby prežil vo svete fantázie, nad ktorým už nemá kontrolu.”⁴

---

² Spomeňme aspoň niektorých autorov: B. Vergely, J. C. Michéa, J. Tomšík, I. Charim, T. Erikson, J. M. Twenge, W. K. Campbell, L. E. Buffardi, A. Peraica, Ch. J. Carpenter, E. A. Koterba, F. Ponti, K. Omori, M. F. Hirigoyen, B. J. Schmidt, A. Vater, S. Moritz, S. Roepke, B. Wardetzki a i.

³ Michéa, J. C. (2002). Pour en finir le XXI-ème siècle. Préface à l'édition française de *The Culture of Narcissism* de Christopher Lasch. *Transatlantica*, 2002 (1), 1 – 10. <https://doi.org/10.4000/transatlantica.519>

⁴ Beauchard, R. (2018). *Christopher Lasch. Un populisme vertueux* (p. 21). Michalon.

Typológia narcizmu

Pre naše potreby bude stačiť základné rozlišovanie narcizmu do troch osobnostných typov:

1. *Grandiózny narcis* je arogantný, dominantný extrovert. Obvykle sa vyznačuje vysokým sebavedomím, je asertívny a spokojný sám so sebou.
2. *Zraniteľný narcis* je obvykle bojzlivý, neistý a jeho sebavedomie je nízke. Často je úzkostlivý a deprimovaný. Spoločné črty: oba typy sú sebecké a presvedčené, že by sa s nimi malo zaobchádzať ako v rukavičkách.
3. *Patologický narcis* – diagnóza NPO (narcistická porucha osobnosti) – nie je predmetom našich úvah.

Prejavy narcizmu

Za ostatných 10 – 15 rokov spôsobil rýchly rozvoj sociálnych sietí priam revolúciu v spôsobe, ako ľudia navzájom komunikujú. Prezeranie Facebooku, TikToku či Instagramu môže navodiť dojem, že ste na výlete do narcistickej krajiny.

Za pár sekúnd môžeme s množstvom ľudí zdieľať úžasné obsahy – lichotivé fotografie, chvastúnske statusy, závideniahodné dovolenky, môžeme ich lajkovať a komentovať.

Čo všetko súvisí s týmito prejavmi:

- nadmerný rozvoj individualizmu,
- kultúra ega,
- fenomén kultúry celebrit,
- bezbrehý konzumerizmus, resp. hyperkonzum,
- vzostup sociálnych sietí ako chrámov seba propagácie a sociálnej validizácie,
- v konečnom dôsledku odcudzenie humanistickej kultúry.

Prečo?

- ukazovanie pozitívneho sebaobrazu sa stalo nevyhnutnosťou,
- ekonomické a sociálne nerovnosti podnecujú súťaživosť a tým aj narcistické prejavy,
- to povzbudzuje najmä mladých ľudí, aby sa čoraz viac sústreďovali na seba – s cieľom dosiahnuť úspech a udržať, či zlepšiť si svoje postavenie v sociálnej hierarchii, čo samo osebe nie je negatívne, deje sa však často na úkor iných,

- Gilles Lipovetsky teda právom považuje narcizmus za jeden z hlavných prvkov súčasnej kultúry. Vysvetľuje, ako narcistický individualizmus, často povrchné sústredenie sa na vzhľad, nadhodnocovanie imidžu v spoločnosti prispievajú k rozvoju narcistických osobnostných čŕt v súčasnom svete.⁵
- Francúzska historička Elizabeth Roudinesco spája súčasnú dobu s narcizmom prostredníctvom vývoja modernej kultúry, ktorá oproti predchádzajúcim obdobiam kladie omnoho väčší dôraz na výkon, úspech, spotrebu, snahu o okamžité uspokojenie, prináša nerealistické očakávania a až patologické spoločenské tlaky na jednotlivcov.
- Efektom je budovanie grandiózneho sebaobrazu vyhľadávaním obdivu a uznania.
- Venuje sa aj neadekvátnemu nárastu fenoménu „prideľovania identity“, esencIALIZácii rozdielnosti a univerzálnosti.
- Kladie si otázku, či môže byť narcizmus prospešný a vnímaný ako pozitívny jav, či môže byť emancipačný ako mechanizmus na opätovné získanie sebaúcty, ale stáva sa nadmerným, keď je zbavený empatie.⁶

Kolektívny narcizmus

Zaujímavým fenoménom je v tejto súvislosti skupinový, resp. kolektívny narcizmus. Vzťahuje sa na dynamiku, v ktorej určitá skupina jednotlivcov (môže ísť o profesionálne alebo i politické zoskupenie, o príslušníkov menšiny, za istých okolností o ľudí žijúcich v diaspore, či dokonca o národ, zvláštnosťou nie je ani priam pestovaný narcizmus týkajúci sa absolventov niektorých stredných škôl a univerzít vymykajúci sa jednoduchej hrdošti) vykazuje črty individuálneho narcizmu na úrovni kolektívu.

Vtedy evidujeme sebaaprečňovanie skupiny presvedčenej o vlastnej nadradenosti, snahy o potvrdenie a uznanie, odmietavé reakcie na kritiku.

Tento druh narcizmu vyznačujúci sa sebastrednosťou vedie obvykle k tomu, že sa členovia skupiny zvyknú identifikovať s charizmatickými vodcami, lídrami,

---

⁵ G. Lipovetsky sa tejto téme (priamo i nepriamo) venuje vo viacerých svojich prácach. Slovenskému a českému čitateľovi sú k dispozícii napr. tieto tituly: *Éra prázdnoty*, *Globalizovaný Západ*, *Paradoxné šťastie*, *Večný prepych*, *Hypermoderná doba* a ďalšie.

⁶ Roudinesco, E. (2021). *Soi-même comme un roi*. Seuil. V rozhovore o tejto knihe pre časopis *l'Humanité* (9. 4. 2021) pomenúva súčasný stav západnej civilizácie ako nebezpečný „narcistický a sebazničujúci drift, ktorý spochybňuje sociálne triedy“.

ktorých si idealizujú, budujú si kolektívne mýty na posilnenie pozitívneho imidžu skupiny a tie následne slúžia na zdôvodnenie jej preferencií a činov.

Čoraz viac je kritizovaný tzv. *západný* narcizmus, vyjadrený napríklad falošnou filantropiou, ktorej cieľom je prisudzovanie altruistického obrazu tomu, čo je v skutočnosti často skôr povzneseným opovrnutím a túžbou o nadvládu prostredníctvom manipulácie.

Oblasti prejavov narcistickej kultúry

Narcistická kultúra je všadeprítomným fenoménom, prerastá všetkými rovinami či vrstvami súčasnej sociálnej reality. Nie je v potenciáli jednej štúdie čo len naznačiť všetky jej dimenzie. Preto sa pozrieme iba na niektoré z nich, ktoré, ako je z ich výpočtu zrejmé, spolu veľmi úzko súvisia:

- výchova a vzdelávanie,
- životný štýl,
- politika,
- umenie,⁷
- fenomén selfie...

Výchova a vzdelávanie

Ak sa znovu na chvíľu vrátíme k práci/prácam Ch. Lascha pripomenieme si, že podrobuje kritike masové vzdelávanie, vyčíta mu vytváranie „šírenia hlúposti“, „atrofie kompetencie“ a „nových foriem negramotnosti“. V masovo dostupnom vysokoškolskom vzdelávaní konštatuje celkové znižovanie štandardov, rastúcu

---

⁷ Fenomén narcizmu je vo všetkých druhoch umenia v priebehu celých kultúrnych dejín ľahko dohľadateľný – či už ide o diela reflektujúce narcizmus (od mýtu o Narcisovi až po jeho aktuálne viac či menej vydarené varianty), autorov, inštitúcie, recipientov... Mýtus o Narcisovi sa stal paradigmatickým, je kultúrnym archetypom, ktorý možno nájsť prostredníctvom západnej literatúry a dejín umenia, mýtus, ktorý je v počiatku zdrojom stratégie reprezentácie konfrontujúcej človeka s ním samým alebo s jeho vlastným obrazom prostredníctvom média Zrkadlenie, „poetika ilúzie“, s ktorou je Narcis konfrontovaný, je zjavne trvalým a nekonečným zdrojom inšpirácie. Za pozornosť stoja práce, ktoré mapujú niektoré minulé i aktuálne tendencie alebo trendy v jednotlivých druhoch umenia, programovo sa sústreďujúce na prejavy narcizmu, či dokonca výrazné charakteristiky narcistickej kultúry. K takým patria napríklad i diela Henriho de Riedmattena, ktorého jednou z hlavných výskumných tém je antropológia obrazov, v jej rámci i mýtus o Narcisovi. Mimoriadne zaujímavá je jeho publikácia: *Narcissus in Troubled Waters*, kde analyzuje práce týchto autorov: Francis Bacon, Bill Viola, Jeff Wall. In Riedmatten, H. (2014). *Narcissus in Trobled Waters*. Francis Bacon, Bill Viola, Jeff Wall. L'Erma di Bretschneider.

neznalosť histórie, literatúry, viacerých spoločenskovedných predmetov. Berie si do pozornosti infláciu stupňov vzdelania, fenoménom „komoditných titulov“, hypertrofiou školskej administratívy a byrokracie a v neposlednom rade učebnými osnovami v štýle kaviarní.

Tento nepriaznivý vývoj dáva do priamej súvislosti s poklesom spoločenskej hodnoty pripisovanej skutočným osobným úspechom, úzkym dôrazom na relevantnosť a profesijné poslanie vysokoškolského vzdelávania a antielitizmus, ktorý narúša kvalitu a ambície vzdelávania v celom spektre.

Michéa, ktorý píše o generáciu neskôr, trvá na tom, že problémy identifikované Laschom sa oveľa zhoršili. Vo svojom predslove k francúzskej reedícii Kultúry narcizmu z roku 2018 tvrdí, že skutočným problémom je sociálny a ekonomický systém, ktorý ničí „nevyhnutné ekologické a kultúrne podmienky“ pre individuálnu a kolektívnu identitu, a teda aj pre politické konanie. Ľudia, ktorí sú úzkostlivo fascinovaní veľkolepými predstavami o sebe, nemajú schopnosť organizovať sa okolo racionálnych cieľov. Každá skupina, ktorá sa dostane k moci, zistí, že okruhy globálneho obchodu kladú „očividné prekážky“ pokusom o kolektívne sebaapresadzovanie.

Pod „nárastom nevedomosti“ nemá ani tak na mysli miznutie nevyhnutných vedomostí v tom zmysle, v akom sa zvyčajne a dosť často oprávnené kritizujú, ale neustály úpadok kritického myslenia, čo je základná schopnosť človeka súčasne pochopiť svet, v ktorom žije, ako aj to, za akých podmienok je vzbura proti tomuto svetu morálnou nevyhnutnosťou. Kritický úsudok vyžaduje minimálne kultúrne základy, počnúc schopnosťou argumentovať a zvládnutím základných lingvistických požiadaviek. Michéa ako relatívne presvedčivý argument podporujúci jeho názor uvádza napríklad ľahostajnosť voči čítaniu kritických textov klasickej tradície, ktorá sa čoraz častejšie objavuje v učebných osnovách a ďalších kurikulárnych dokumentoch.

Jean Twenge sa venuje fenoménu nárastu, ba dokonca epidémii narcizmu prenikajúcej všerkými sociálnymi i generačnými vrstvami súčasnej spoločnosti. Vo svojich prácach⁸ opisuje narcizmus ako psychokultúrne postihnutie s neočakávaným dôsledkom dôrazu kladeného na seba. Takýmto javom je napríklad nekritická sebaúcta a sebapropagácia v modernom rodičovstve a médiách a živene internetovými stránkami sociálnych sietí, ktoré posilňujú nutkavú potrebu obdivu a zvyšovania ega.

---

⁸ Twenge, J. M. (2006). *Generation Me*. Free Press; Twenge, J. M. – Campbell, K. (2010). *The Narcissism Epidemic: Living in the Age of Entitlement*. Atria Books.

V rozhovore s M. S. Hortonom pre časopis *Modern Reformation* upresňuje: „Knihou *Epidémia narcizmu* pokrývame s Keithom Campbellom generačné rozdiely v narcizme. Uvedomili sme si však, že narcizmus a prílišná orientácia na jednotlivca sa neobmedzuje len na jednu generáciu. Týka sa to skutočne ľudí všetkých vekových kategórií a, čo je dôležitejšie, celej našej kultúry. Hoci u jednotlivcov dochádza k zmenám, odzrkadľujú sa v mnohých aspektoch našej kultúry v tom, ako sa ľudia správajú a ako používajú médiá, čo sa prejavuje v márnivosti, materializme, vzťahoch atď. Dokonca aj ľudia, ktorí nie sú obzvlášť narcistickí, sa nechali vtiahnuť do tejto materialistickej a márnivej kultúry.” Jestvuje mnoho vedeckých zistení, ako pripomína J. Twenge, ktoré „ukazujú, že na úrovni stredných aj vysokých škôl došlo k obrovskej inflácii“. Ale keď sa pozriete na skutočný výkon v priebehu času, buď sa nezmenil, alebo sa zhoršil. Dostávame celú generáciu, ktorá bola odmeňovaná vo vzdelávaní a športe – každý dostane trofej za to, že sa len ukáže – keď skutočný výkon jednoducho neexistuje. Toto je jeden z koreňov narcizmu –, prehnany pocit seba samého; nielen sebavedomie, ale aj prehnany sebavedomie; nemať realistický obraz o sebe a svojich schopnostiach. . . V knihe identifikujeme hlavné príčiny tohto problému epidémie narcizmu. Jedným z nich je rodičovstvo. Ide o stav, keď rodičia dávajú svojim deťom nielen materiálne veci, ktoré chcú, ale aj nerealistický pocit seba samého tým, že hovoria ‘Si výnimočný, si princezná,’ a chvália všetko, čo robia.

Potom tu máme kultúru celebrit v médiách. Celebrity majú zjavne vyššiu úroveň narcizmu ako my ostatní, ale sú to ľudia, ktorých nasledujeme ako príklad – najmä hviezdy televíznych reality show, ktoré sú ešte narcistickejšie ako väčšina celebrit. Priťahujú ľudí, ktorí sa chcú ukázať a chcú pozornosť. Čo mi však prekáža, je to, že práve tieto relácie sú naozaj obľúbené najmä medzi mladými ľuďmi. Majú ukazovať kúsok „skutočného života“ a „skutočných ľudí“, ktorí sa správajú „skutočným spôsobom“, ale v skutočnosti ukazujú prípady narcistického správania. Spôsobujú, že narcizmus sa zdá byť normálny. Celej generácii sa toto vysoko narcistické správanie zdá normálne. Takže to je ďalšia možná príčina.

Ďalšou príčinou je internet. Môj spoluautor a jeho absolvent urobili zaujímavú štúdiu, ktorá ukázala, že narcisom sa na Facebooku darí. Majú tam viac priateľov a zverejňujú svoje atraktívnejšie obrázky. Samozrejme, na Facebooku je veľa ľudí, ktorí nie sú narcistickí, ktorí ho používajú na udržiavanie kontaktu s priateľmi.”⁹

---

⁹ Twenge, J. M. – Horton, M. S. (n. d.). *The Age of Entitlement: A WHI Interview with Jean Twenge*. *Modern Reformation*. <https://www.modernreformation.org/resources/interviews/the-age-of-entitlement-a-whi-interview-with-jean-twenge>

V súvislosti s touto knihou je zaujímavé pripomenúť recenziu, ktorú napísal Trish Simpson-Davis a rovnako ako pôvodné dielo i jeho hodnotenie sa často cituje.¹⁰ Ešte viac zdôrazňuje to, čo načrtávajú Twenge a Campbell – permisívne, resp. prehnane tolerantné vzdelávanie a výchovu, kult okamžitej slávy, očarenie instantnými celebritami a s tým súvisiacou závislosťou na sociálnych sieťach. Rodičovstvo sa stalo zhovievavejším, v rodinách, kde vládne fluidná láska, sa dieťa stalo predmetom emocionálneho konzumu, uctievanie celebrit rástlo a reality TV sa stali výkladnou skriňou narcistických ľudí. Internet priniesol užitočnú technológiu, ale aj možnosť okamžitej slávy.

Mnohí autori, pedagógovia a čiastočne už aj zopár pedagogických projektov sa venuje kritike trendu, ktorý spočíva v postupnom nahrádzaní vedomostí aktivistickými konceptami, upozorňujú, že posun spôsobovaný týmto trendom môže byť nepatrný, ale zákerný. Do tejto kategórie patrí zjavne aj očarenie dekonštruktivistickými prístupmi, ktoré môže oslabovať vzťah učiteľ – študent, ako aj samotného študenta, pretože ho konfrontuje s paradoxným príkazom: dekonštruovať vedomosti, ktoré sú od neho vyžadované, a zároveň ich získať. Podľa Bertranda Vergelyho bezuzdný „dekonštruktivizmus“ akcentuje nedôveru k vzdelávaciemu rámcu, nedôveru, ktorá sa chybné prezentuje ako kritické myslenie. Táto intelektuálna móda tvrdí, že sa zaujíma o najslabších, ale podkopáva najmä najkrehkejších študentov. Kládne si celý rad otázok: Pramenia všetky problémy z nedostatku zdrojov pridelených školstvu? Nie je úpadok školstva spôsobený prílišnou snahou prispôbiť sa zmenám v spoločnosti a „zákonom trhu“? Zaznamenávame proces transformácie vedomostí na spotrebný tovar, čo cestu ku skutočnému kritickému mysleniu iba oslabuje. Vergely sponchybňuje hlavné príčiny krízy, ktorou školstvo v súčasnosti prechádza, a navrhuje teda postaviť myseľ do

---

¹⁰ Simpson Davis, T. (2009, April). *The Narcissism Epidemic: Living in the Age of Entitlement* by Jean M. Twenge. The Book Bag.

https://www.thebookbag.co.uk/reviews/The_Narcissism_Epidemic:_Living_in_the_Age_of_Entitlement_by_Jean_M_Twenge_and_W_Keith_Campbellhttps://www.thebookbag.co.uk/reviews/The_Narcissism_Epidemic:_Living_in_the_Age_of_Entitlement_by_Jean_M_Twenge_and_W_Keith_Campbellhttps://www.thebookbag.co.uk/reviews/The_Narcissism_Epidemic:_Living_in_the_Age_of_Entitlement_by_Jean_M_Twenge_and_W_Keith_Campbellhttps://www.thebookbag.co.uk/reviews/The_Narcissism_Epidemic:_Living_in_the_Age_of_Entitlement_by_Jean_M_Twenge_and_W_Keith_Campbellhttps://www.thebookbag.co.uk/reviews/The_Narcissism_Epidemic:_Living_in_the_Age_of_Entitlement_by_Jean_M_Twenge_and_W_Keith_Campbellhttps://www.thebookbag.co.uk/reviews/The_Narcissism_Epidemic:_Living_in_the_Age_of_Entitlement_by_Jean_M_Twenge_and_W_Keith_Campbellhttps://www.thebookbag.co.uk/reviews/The_Narcissism_Epidemic:_Living_in_the_Age_of_Entitlement_by_Jean_M_Twenge_and_W_Keith_Campbellhttps://www.thebookbag.co.uk/reviews/The_Narcissism_Epidemic:_Living_in_the_Age_of_Entitlement_by_Jean_M_Twenge_and_W_Keith_Campbell

centra školy, aby sa opäť stala jedinečným miestom, kde tí, ktorí odovzdávajú vedomosti, a tí, ktorí ich prijímajú, zažívajú spolu zmysluplné dobrodružstvo.¹¹

Životný štýl

Epidémia narcizmu sa dotýka takmer všetkých aspektov nášho života. Ukazuje sa, že vzostup kultúrneho narcizmu je zložitý príbeh, často s rôznymi argumentmi. Každý deň sa stretávame so skutočnými prejavmi narcizmu: vo vzťahoch a rodine, na pracovisku a v ekonomike ako takej, v školách, ktoré nevyučujú potrebné zručnosti, v kultúre a v politike, v životnom štýle.

Do pozornosti čitateľa odporúčam práce dvoch autoriek, zhodou okolností filozofiek, ktoré sa venujú úskaliam súčasnej kultúry – sú nimi Isolda Charim a Katharina Ohana.

Katharina Ohana analyzuje vo svojej knihe *Narcisti ako my: O snahe o sebaúctu – úprimný pohľad na nás ako na ľudí, (Narzisten wie wir: Vom Streben nach Aufwertung – ein ehrlicher Blick auf uns Menschen)*¹² pochopiteľnú túžbu každého z nás. Každý človek sa chce cítiť cenným a žiadaným, všetci chceme uznanie, chceme byť dôležití a videní – takže všetci sme do istej miery narcistickí. Avšak uznanie často hľadáme cez symboly statusu a sebaoptimalizáciu – na úkor iných. Toto narcistické skreslenie nášho sebaobrazu pokračuje od osvietenstva a ospravedľňuje našu údajnú nadvládu nad prírodou.¹³

Vieme, že teraz sme tu a že zomrieme, a preto chceme zostať nažive dlhšie a lepšie s *vedomým úsilím*, s vymoženosťami doby a s vysokým postavením v našej komunite. Všetky naše pocity, myšlienky a činy sú ním determinované. Zámerne plánujeme a snažíme sa o sebaúctu – v kontexte našej skupiny. Ak sme v tom úspešní, sebaúctu získavame. Chceme zvýšiť naše zdroje a príležitosti. Svoje narcistické potreby sa snažíme čo najlepšie uspokojiť dobrým jedlom, dobrým vzdelaním, dobrou lekárskou starostlivosťou, reprezentatívnym oblečením a bývaním, atraktívnymi partnermi a úspešnými deťmi. Preto prikladáme veľký význam – vedome i nevedome – uznaniu a čo najväčšej účasti na prospechu komunity.

---

¹¹ Vergely, B. (2020). *Pour une école du savoir*. Milan; Vergely, B. (2018). *La destruction du réel*. Le Passeur. Vo viacerých rozhovoroch k obom knihám Vergely zdôrazňuje, že za normálnych okolností by škola nemala brať do úvahy neadekvátne požiadavky študentov tým, že sa k nim správa ako k zákazníkom, ktorí musia byť spokojní.

¹² Ohana, K. (2022). *Narzisten wie wir: Vom Streben nach Aufwertung – ein ehrlicher Blick auf uns Menschen*. Beltz.

¹³ Ohana, K. (2022). *Narzisten wie wir* (s. 28). Beltz.

Žiadame vyšší rodičovský príspevok a uznanie pre matky, ktorých hodnota a práca pre zachovanie spoločnosti sa podceňuje. Požadujeme vyššie platy a viac pozornosti pre typické ženské pozície. Požadujeme reštrukturalizáciu miest pre starších a zdravotne postihnutých ľudí, pre cyklistov a kočíky. Dôchodcovia požadujú vyššie dôchodky, mladé páry viac stavebných pozemkov na vlastné bývanie, sociálne slabší ľudia požadujú lacné byty, environmentalisti viac peňazí a viac uznania pre potreby ochrany životného prostredia a limitovaný rozvoj oblastí. Takže všetci požadujeme väčšiu dôležitosť pre naše narcistické záujmy. Pretože naša dôležitosť, naša povest' v spoločnosti bola vždy spojená s existenčnými výhodami a dlhším a lepším životom pre nás a našich potomkov.¹⁴ To všetko vníma väčšina z nás ako legitímne požiadavky. K. Ohama je však presvedčená, že je to hľadanie dokonalosti vlastné euroatlantickej kultúre. Nielen rodina, škola, no celá kultúra, v ktorej vyrastáme a žijeme, determinuje, akými môžeme a máme byť. Úlohu tu zohráva spoločenský tlak na úspech forsírovaný i vzdelávacím systémom, médiami, verejnou mienkou.¹⁵

Za celým systémom narcistickej kultúry detekuje K. Ohama jej (čiže vlastne našich) sedem základných sebaklamov:

1. Naš technický pokrok šetrí životné prostredie.
2. Naše demokracie sú triumfom rozumu.
3. Vzdelanie generuje sociálnu spravodlivosť.
4. Spotrebiteľ sa môže slobodne rozhodnúť/rozhodovať.
5. Ľudská dôstojnosť je nedotknuteľná.
6. Poverčivosť je na ústupe.
7. Slovanmi dokážeme zmeniť svet.¹⁶

Potrebujeme udržateľnú zmenu v našom správaní. Namiesto toho, aby sme pokračovali v presadzovaní nezrelých narcistických požiadaviek biotechnickým pokrokom a neustálou sebaoptimalizáciou, potrebujeme kultúru vyzretých, „dospelých“ ľudí, ktorá rozpozná a naučí sa akceptovať naše vnútorné a vonkajšie limity a možnosti vhodné pre náš druh – asi tak by sa dalo zhrnúť odporúčanie obsiahnuté v tomto diele.

Rakúska filozofka Isolde Charim v jednom zo svojich najnovších diel *Útrapy narcizmu* s veľavravným podtitulom *O dobrovoľnom podriadení sa (Qualen des*

---

¹⁴ Ohama, K. (2022). *Narzisten wie wir* (s. 57 – 64). Beltz.

¹⁵ Ibid., 2022, s. 69.

¹⁶ Ibid., s. 72 – 137.

Narzissmus. Über freiwillige Unterwerfung)¹⁷ konštatuje, že žijeme v „zhustenej dobe“¹⁸, kde sebareferencia je našim spôsobom života v spoločnosti a narcistické fungovanie vstúpilo do našej každodennosti. Dokonca uvažuje o narcizme ako o nesmierne rozšírenej, prakticky plošne sa prejavujúcej ideológii, ktorá priam definuje životný štýl mnohých súčasníkov.

Isolde Charim zdôrazňuje, že pod narcizmom nemáme chápať jednoduchý egocentrizmus alebo prílišnú sebalásku, ale podriadenosť ideálu ega – inštancia psychiky, ktorá predstavuje lepšiu verziu nás samých. Nie je to teda označenie defektu, patológie, ale nášho nového normálu. Narcizmus chápe ako spôsob, akým funguje dnešná konkurenčná spoločnosť. Je to vlastne dominantná ideológia liberálnej spoločnosti, predstavujúca akúsi sociálno-ekologickú transformáciu prinášajúcu myšlienky sebaoptimalizácie a sebaidentifikácie. Sebaoptimalizácia je myšlienka, že dosiahnuť ideál je možné a je to len otázka chcenia. Avšak nie každý môže byť úspešný a nikto nemôže byť úspešný stále. Sebaidentifikácia je vrcholom, čistou formou tejto sociálnej paradigmy. Je to požiadavka absolútneho sebaurčenia: ja určujem, kto a čo som, a ostatní to musia uznať. Nejde o klasické uznanie založené na reciprocite, ale o asymetrické, vynútené uznanie bez ohľadu na to, či sa to človeku páči alebo nie.

Dobrovoľnosť je tu formou podriadenia sa, pretože zahŕňa súhlas s existujúcimi podmienkami. Ide o akýsi výmenný vzťah, ktorý nás aktivuje. Podriaďujeme sa ideálu ega bez potreby akejkoľvek autority, ktorá by nás k tomu nútila. Robíme to dobrovoľne, pretože za to niečo dostaneme. Dobrovoľná podriadenosť existuje v každej spoločnosti. V našej spoločnosti to dnes funguje prostredníctvom narcizmu, čo sľubuje narcistické uspokojenie prostredníctvom spoločenského uznania. Je to svojho druhu starostlivosť o seba a starostlivosť o seba označuje Charimová za etický projekt našej doby.¹⁹

Ľudia dnes nie sú sebeckejší, egoistickejší či narcistickejší ako kedysi. Nie je to o individuálnych charakterových črtách, ale o sociálnych podmienkach, ktoré každého z nás vedú k tomu, aby sme sa správali viac narcisticky. Či chceme, alebo nie. Súvisí to s úplným rozpadom konkurenčných vzťahov. V umení, láske, ekonomike, vzdelávaní – všetko je o konkurencii. A táto neustála, neúprosná

---

¹⁷ Charim, I. (2022). *Die Qualen des Narzissmus. Über freiwillige Unterwerfung*. Zsolnay.

¹⁸ Isolde Charim argumentuje, že žijeme vo veľmi zhustenej dobe, keď došlo a dochádza k niekoľkým otrasom reality z viacerých katastrof, ako napríklad pandémie alebo vojna na Ukrajine, lokálne konflikty s celoplanetárnymi dosahmi, čo výrazne modifikovalo a stále modifikuje spôsob nášho života.

¹⁹ Charim, I. (2022). *Die Qualen des Narzissmus* (s. 28 – 48, 118, 143). Zsolnay.

konkurencia je hrozbou. Visí nad nami všetkými ako Damoklov meč. Súťažné podmienky sa odrážajú vo všadeprítomnom rebríčku. Všetko je o lajkoch, rebríčkoch, hodnoteniach, obľúbenosti. A nehodnotia sa individuálne úspechy, ale skôr celý človek. Za takýchto okolností sa každý usiluje o narcistické naplnenie, chce byť prvý, chce byť najlepší. Pri dosahovaní želaného efektu ľudia používajú „narcistické opory – barly“: úspech, publikum²⁰, spoločenstvo, komunita²¹. Záver knihy nevyznieva najoptimistickejšie. „Takže všetko, čo môžeme povedať, je: ideológia narcizmu je slepá ulička“.²²

Ako však sama opakovane pripomína, ide o analýzu, nie o návod.

Politika

Snáď v žiadnej oblasti sociálneho života sa narcizmus neprejavuje takým výrazným a sociálne obdivovaným alebo, naopak, zatracovaným spôsobom ako vo sfére politiky.

Hirigoyen²³, Charim, Erikson, Maaz²⁴, Wardetzki²⁵ a ďalší odborníci dochádzajú k záveru, že v politike sa narcisom stane aj ten najmenej narcistický človek. Ako možno odolať neustálemu vystaveniu sa kamerám, imperatívu mať na všetko názor, povinnosti transparentnosti, ktorá permanentne hrozí možným odhalením. Jedným z najvdáčnejších objektov analýzy politického narcizmu je už viac rokov Donald Trump. Pre mnohých analytikov však už celkom zovšednel. Marie-France Hirigoyen venuje tomuto politikovi celú prvú kapitolu, no sústreďuje sa i na realitu európskej, najmä francúzskej politiky. Nicolas Sarkozy je prezentovaný svojím luxusným a okázalým životným štýlom, zraniteľný narcis François Hollande trpí grandióznym sebaobrazom, pričom pochybuje, či je hoden vysokého postu, Emmanuel Jean-Michel Frédéric Macron, príliš istý sám sebou, sa ukázal ako arogantný a jeho jupiterský štýl je šokujúci.²⁶

---

²⁰ V danej monografii sa tomu I. Charim venuje v kapitole *Die narzistische Krücke 1: Erfolg*, s. 124, *Publikum*, s. 128. In Charim, I. (2022). *Die Qualen des Narzissmu*. Zsolnay.

²¹ Charim, 2022, s.142.

²² *Ibid.*, s. 209.

²³ Hirigoyen, M. – F. (2019). *Les Narcisse: Ils ont pris le pouvoir*. Découverte.

²⁴ Maaz, H. – J. (2014). *Die narzisstische Gesellschaft*. Verlag.

²⁵ Wardetzki, B. (2018). *Narzissmus, Verführung und Macht: Was Narzissten ausmacht und wie sie verführen*. Goldmann Verlag.

²⁶ Autorka vysvetľuje, prečo použila práve túto charakteristiku: jupiterský tu znamená žoviálny a zároveň trochu neúprimný a samolúby. In Hirigoyen, M.-F. (2019). *Les Narcisse: Ils ont pris le pouvoir*. Découverte.

Podľa Marie-France Hirigoyenovej narcisti získavajú čoraz väčšiu moc v našej spoločnosti a otravujú spolužitie, od politiky cez svet práce až po rodiny. Odhaľuje príčiny tohto fatálneho vývoja a vysvetľuje, ako môžeme čeliť pokroku narcizmu, čím viac sa náš čas bez zábran sústreďuje na výkon, súťaživosť a spotrebu, tým viac posilňuje narcistické črty jednotlivcov a tým častejšie vyplavuje tých najväčších narcisov do najvyšších miest. Spôsob, akým vychovávame naše deti, seba propagácia na sociálnych sieťach, prekvitajúci osobnostný koučing – to všetko umožnilo narcizmu, aby sa hlboko zakorenil v našej spoločnosti. Ukazuje, čo odlišuje zdravý narcizmus od patologického, aké symptómy sa u narcisov vyvíjajú a prečo sú niektorí z nich megalomani, zatiaľ čo iní sú veľmi zraniteľní. Dôsledky prevládajúceho narcizmu siahajú od zneužívania moci až po neustále klamstvá a triky.

Hans Joachim Maaz tvrdí, že narcistický syndróm je obzvlášť výrazný medzi nositeľmi spoločenskej moci: politikmi, manažérmi a celebritami. „Politika podlieha narcizmu,“ ale vlastne všetci sme sa ocitli v „pasci narcizmu“, hovorí Maaz. Tam, kde sa fetiše „peňazi“ a „slávy“ stali takmer neskutočnými a neľudskými, netreba veľa fantázie, aby sme si predstavili, aké skutočné vyostrenie súčasných problémov finančnej a hospodárskej politiky akcia s fantáziami vznešenosti medzi významnými časťami politických a ekonomických „elit“ bude pravdepodobne znamenať,²⁷ politik sa mení na celebritu.

Čo robí narcistov takými príťažlivými, že sa tak často nachádzajú v mocenských pozíciách? A aké sú ich výnimočné vlastnosti? Dá sa na túto otázku vôbec nájsť odpoveď? Faktom verifikovaným dejinami ale je, že najmä v obdobiach krízy je narcistické vedenie obzvlášť populárne.

Nedá mi nespomenúť jeden z bonmotov Bärbel Wardetzki: „Každé nové voľby vytvárajú o jedného lídra viac, ktorý žiari svojou narcistickou fasádou a má všetkých omotaných okolo prsta.“²⁸ Tento proces funguje na princípe zvädzania: Najmä v časoch prevratov a kríz je narcistická reč veľmi populárna. Boduje jednoduchými riešeniami a dáva najavo, že je len na ňom (našom narcisovi), aby dal veci do poriadku a zachránil spoločnosť, klub či firmu podľa hesla: „Vyriešim všetko, čo iní doteraz pokazili. Nikto to nedokáže lepšie ako ja.“ Tendencia, aby sa narcizmus stal spoločensky prijateľným medzi politickými elitami, je celosvetovo zjavná už nejaký čas. Nebezpečným sa to stáva najneskôr vtedy, keď egocentrickí autokrati ventilujú

---

²⁷ Hans Joachim Maaz túto problematiku analyzuje najmä v 23. kapitole: Politika podlieha narcizmu a v 24. kapitole s názvom Bankrot narcistickej spoločnosti. In Maaz, H.- J. (2014). Die narzisstische Gesellschaft (s. 200 – 221). Verlag.

²⁸ Wardetzki, B. (2018). Narzissmus, Verführung und Macht: Was Narzissten ausmacht und wie sie verführen. Goldmann Verlag.

svoju zranenú pýchu slovným či dokonca skutočným násilím.²⁹ Výsledok pre premýšľajúcich je zrejmy: dezilúzia z politiky.

Selfie

*Už nevieme, ako existovať bez toho, aby sme si predstavovali seba ako obraz.*³⁰

Pojem Selfie možno vysledovať až do roku 2002, keď bolo použité na austrálskom online fóre. V roku 2013 nabralo na sile v celom anglicky hovoriacom svete, keď sa vyvinulo z módného slova sociálnych médií na mainstreamovú skratku pre autoportrétnu fotografiu.³¹

Publikácií na tému selfie je dnes už nepreberné množstvo. Venujú sa vzniku a doterajšiemu vývoju fenoménu, reálnym i možným úskaliam jeho používania, komparáciám so staršími, resp. klasickými formami sebazobrazovania. Zvlášť zaujímavé sú dve práce, ktoré majú zdanlivo totožné či podobné východiská a zhodujú sa aj v niektorých záveroch.

Autorom jednej je britský fotograf, novinár a spisovateľ Will Storr, ktorý koncipuje svoju knihu³² najmä cez príbehy ľudí a hľadá paralely v histórii a umení – od antiky až po súčasnosť. Robí viac-menej vydarené porovnania reflexie sebaopímania, sebaúcty a narcizmu prostredníctvom rozhovorov s veľmi rozmanitými subjektmi (mladá Američanka, ktorej život sa točí okolo vnímania, spracúvania a zverejňovania tisícov selfie, londýnsky gangster, benediktínsky mních...). Cez tento mimoriadne rôznorodý, miestami vtípný až anekdotický materiál sa snaží detekovať idey prehnanej sústredenosti sa na seba v západnom myslení a západnej kultúre. Skúma korene a dôsledky našej modernej posadnutosti sebaobrazom a snaží sa odkryť psychologické, kultúrne a historické sily, ktoré vplývajú na formovanie našej identity. Podnecuje nás, aby sme sa pokúsili o kritickú sebareflexiu. Dochádza k nie najoptimistickejšiemu záverom:

- Venujeme neadekvátnu pozornosť populárnym a úspešným jednotlivcom.
- Spôsob, akým premýšľame o svojom vzhľade, je výrazne ovplyvnený internetom.

---

²⁹ Wardetzki, B. (2018). *Narzissmus, Verführung und Macht: Was Narzissten ausmacht und wie sie verführen.* (s. 61 – 63, 95, 162 -165). Goldmann Verlag.

³⁰ Jones, A. (2006). *Self/Image: Technology, Representation and the Contemporary Subject.* Routledge.

³¹ The Oxford Dictionaries Word of the Year 2013, Oxford Dictionaries. (2024, 17. júla) <https://global.oup.com/news-items/11001744/word-of-the-year-selfie-2013?cc=sk>

³² Storr, W. (2018). *Selfie: How We Became So Self-Obsessed and What It's Doing to Us.* Harry N. Abrams. 7.

- Technický, vedecký a intelektuálny pokrok v 19. storočí zmenil našu predstavu o dokonalom ja.
- Vysoká sebaúcta z nás nemusí urobiť lepších ľudí, ale rozhodne prospeje nášmu prípadnému narcizmu,
- Selfie stelesňujú náš čoraz konkurenčnejší, individualistický a internetom riadený svet.
- Kultúra sociálnych sietí učí deti, že nemôžu robiť chyby.

Ďalšia práca pochádza z pera chorvátskej historičky umenia Any Peraica,³³ ktorá je dnes známou kurátorkou, umeleckou kritičkou, teoretičkou vizuálnej kultúry a mediálnej estetiky. Ana Peraica skúma selfie ako fenomén sui generis. Ponúka hlboký umenohistorický prehľad portrétnej tvorby, autoportrétov v dejinách umenia, fotografií až po kultúru selfie – ako sebaaprezentáciu v súčasnej vizuálnej kultúre. Zaujímavým spôsobom následne porovnáva status klasickej fotografie, dokumentujúcej napríklad rodinnú udalosť a majúcu auru rodovej pamäte, a ľahko distribuovateľné digitálne fotografie, ktoré prekračujú bariéry súkromia. Subjekty akoby v súčasnej dobe stratili svoje súkromie. Fotografie boli desiatky (dnes už dokonca stovky) rokov vplenené do fotoalbumov a tvorili vlastne lineárne rozpoznávanie – od udalosti k udalosti, alebo čakali v krabiciach, kým ich niekto vytriedi. Tradičné fotografické albumy sa „čítali“ lineárne – od narodenia po smrť, s následnosťou založenou výlučne na udalostiach. Selfie fotografie sa objavujú v rôznych online databázach a nerozprávajú nijaký príbeh. Peraica to považuje za najproblematickejší prvok globálneho fenoménu obsedantného sebaokazovania. Selfie sú pominuteľné a nedôležité. Na rozdiel od portrétov, fotografií, ktoré dokumentujú dôležitý výsek zo života určitého človeka, selfie nie sú špecifické. Selfie vytvára hybridný priestor, v ktorom načasovanie sociality je iné ako historické. Sú organizované okolo priestorových metafor okamžiku a súčasnosti, spoločný priestor nie je časovo oneskorený, záznam môže byť takmer simultánny so sledovaním.

Je takmer šokujúce, ako selfie podávajú správy o svojvoľných, často banálnych momentoch, ktoré zároveň získavajú ontologické miesto v našom živote, javiace sa

---

³³ Peraica, A. (2017). *Culture of the Selfie: Self-Representation in Contemporary Visual Culture*. Institute of Network Cultures.

ako podvedomý a náhodný prúd okamihov, ktorých význam je absurdne umocnený ich verejným vystavením.³⁴

Selfie, ktoré sa vymklo spod osobnej kontroly, predstavuje akýsi ošial' sebazobrazovania, narcistickú posadnutosť slávou a úspechom hraničiacu s grandióznym exhibicionizmom, ktorý súvisí so seba propagovaním, prehnaným „hrdinstvom“ a riskovaním pri love pôsobivých záberov a často aj antisociálnym seba prezentovaním na sociálnych sieťach. Tento typ narcizmu dnes už označovaný ako online narcizmus je často charakterizovaný veľkým počtom priateľov. Žiaľ, výskumy ukazujú, že sociálne siete málokedy zakladajú trvalé a hlboké priateľstvá.

Selfie je dnes fenoménom so širokou laickou i odbornou reflexiou. Prudký nárast literatúry – populárnej i náučnej, selfie súťaže, festivaly, selfie výskumy, selfie univerzitné kurzy,³⁵ pedagogické dokumenty,³⁶ ktoré majú pomáhať zvládať úskalia fungovania tohto spôsobu medziľudskej komunikácie, sú toho mnohovravným dôkazom.

Keďže sme tento fenomén oprávnene dali do súvislosti s narcizmom a narcistickou kultúrou súčasnosti, treba iba pripomenúť, že narcizmus má určité krátkodobé výhody pre individuum, ale nie je dobrý pre iných ľudí, spoločnosť, a z dlhodobého hľadiska dokonca ani pre samotného narcistu.

Použitá literatúra a zdroje

- Beauchard, R. (2018). Christofer Lasch. Un populisme vertueux. Michalon.
- Erikson, T. (2022). Obklopený narcistami. Motýľ.
- European School Education Platform. (2018, 14. októbra). Selfie. <https://education.ec.europa.eu/sk/selfie>
- Charim, I. (2022). Die Qualen des Narzissmus. Zsolnay.
- Jones, A. (2006). Self/Image: Technology, Representation and the Contemporary Subject. Routledge.
- Lasch, Ch. (1991). The Culture Of Narcissism. Norton; Revised edition.
- Maaz, H. – J. (2014). Die narzisstische Gesellschaft. Verlag.

---

³⁴ Peraica, A. (2017). *Culture of the Selfie: Self-Representation in Contemporary Visual Culture* (s. 105). Institute for Networked Cultures

³⁵ Pozri napríklad: The Selfie Resaerching Networks. (n. d.). *Scholar Studying Selfies*. <https://selfieresearchers.com>

³⁶ Dostupný je celý rad dokumen tov vypracovaných na pôde Európskej komisie. Pozri viac napríklad: Príručka Selfie pre školských koordinátorov. Dostupné na internete: https://www.minedu.sk/data/files/10927_selfie_guide_for_school_coordinators_sk.pdf; <https://education.ec.europa.eu/sk/selfie>; <https://www.minedu.sk/selfie/>

- Michéa, J. C. (2002). Pour en finir le XXI-ème siècle. Préface à l'édition française de *The Culture of Narcissism* de Christopher Lasch. *Transatlantica*, 2002 (1), 1 – 10. <https://doi.org/10.4000/transatlantica.519>.
- Ministerstvo školstva, výskumu, vývoja a mládeže Slovenskej republiky. Príručka Selfie pre školských koordinátorov (školský rok 2018 – 2019). (n. d.). https://www.minedu.sk/data/files/10927_selfie_guide_for_school_coordinators_sk.pdf
- Ministerstvo školstva, výskumu, vývoja a mládeže Slovenskej republiky. (2022, 6. mája). Selfie. <https://www.minedu.sk/selfie/>
- Ohama, K. (2022). *Narzisten wie wir: Vom Streben nach Aufwertung – ein ehrlicher Blick auf uns Menschen*. Beltz.
- Peraica, A. (2017). *Culture of the Selfie*. Institute for Networked Cultures.
- Riedmatten, H. de. (2014). *Narcissus in Troubles Waters*. *Francis Bacon, Bill Viola, Jeff Wall*. L'Erma di Betschneider.
- Roudinesco, E. (2021). *Soi-même comme un roi*. Seuil.
- Simpson Davis, T. (2009). *The Narcissism Epidemic: Living in the Age of Entitlement* by Jean M. Twenge. *The Book Bag*. https://www.thebookbag.co.uk/reviews/The_Narcissism_Epidemic:_Living_in_the_Age_of_Entitlement_by_Jean_M_Twenge_and_W_Keith_Campbell
- Twenge, J. M. (2006). *Generation Me*. Publisher: Free Press.
- Twenge, J. M. – Campbell, K. (2010). *The Narcissism Epidemic: Living in the Age of Entitlement*. Atria Books.
- The Oxford Dictionaries Word of the Year 2013, Oxford Dictionaries. (n. d.). <http://blog.oxforddictionaries.com/press-releases/oxford-dictionaries-word-of-the-year-2013/>.
- Storr, W. (2018). *Selfie: How We Became So Self-Obsessed and What It's Doing to Us*. Harry N. Abrams 7.
- Wardetzki, B. (2018). *Narzissmus, Verführung und Macht: Was Narzissten ausmacht und wie sie verführen*. Goldmann Verlag.

Kontaktné údaje:

prof. PhDr. Viera Gažová, CSc.
Emeritná profesorka
Univerzita Komenského Bratislava
Filozofická fakulta
Gondova 2
811 02 Bratislava
vieragazova@zoznam.sk
SLOVENSKÁ REPUBLIKA

Semiotika kultúry a umenia

Základy umeleckej komunikácie a interpretácie

Dejiny a súčasnosť umeleckej kultúry

Estetika a estetická výchova

Intertextualita v súčasnom umení

Semiotický rozmer kultúrnych štúdií v súčasnosti

Július Fujak

Abstrakt:

Príspevok je výrazom snahy o docenenie významu semiotickej reflexie v oblasti kulturológie a kultúrnych štúdií so zameraním na vedecko-pedagogickú oblasť výučby semiotiky na vysokých humanitných školách. Opierajúc sa o výskum a prax tzv. Nitrianskej školy (F. Miko, A. Popovič a i.) a súčasnej semiotiky (E. Tarasti, K. Kull a i.), sa čitateľ v prvej časti textu oboznamuje s obsahovou náplňou a edukačnou metodológiou predmetov Semiotika kultúry a umenia (na II. stupni vysokoškolského štúdia) a Presahy semiotiky a kulturológie (na III. stupni vysokoškolského, doktorandského štúdia). V druhej časti autor informuje o svojom ťažiskovom výstupe v rámci riešenia grantovej úlohy KEGA *Príprava učebných textov nosných predmetov študijného programu kulturológia*, ktorý nadobudol podobu vysokoškolského učebného textu s názvom *Presahy semiotických a kultúrnych štúdií* (2023).

Kľúčové slová:

semiotika, kultúra, kulturológia a kultúrne štúdiá.

Abstract:

The contribution is an expression of an effort to evaluate the importance of semiotic reflection in the field of culturology and cultural studies with a focus on the scientific-pedagogical field of teaching semiotics at humanities universities. Based on the research and practice of the so-called Nitra school (F. Miko, A. Popovič, and others) and contemporary semiotics (E. Tarasti, K. Kull, and others) in the first part of the text, the reader will become familiar with the content and educational methodology of the subjects Semiotics of Culture and Art (at 2nd degree of university studies) and Overlaps of Semiotics and Cultural Studies (at the 3rd degree of university, doctoral studies). In the second part, the author informs about his main output within the framework of the KEGA grant "Preparation of teaching texts for the core subjects of the cultural studies program", which has taken the form of a university teaching text entitled "Overlaps of Semiotic and Cultural Studies" (2023).

Keywords:

semiotics, culture, culturology and cultural studies.

Význam semiotiky, resp. semiológie¹, pre kulturológiu a kultúrálne štúdiá je v súčasnosti už nepopierateľný a nezastupiteľný. *De facto* všetky fenomény našej kultúry a civilizácie sú odnepamätí znakovkej povahy (rôzneho druhu a stupňa či akosti), ktoré skúma jednak generálna, resp. všeobecná teória semiotiky, ako aj jednotlivé špecifické semiotiky jednotlivých oblastí ľudskej spoločnosti od jednoduchej, operatívnej znakovkej komunikácie až po veľmi zložité znakové systémy. Zároveň znakové aspekty prírody, fauny a flóry sa v posledných desaťročiach stali predmetom skúmania biosemiotiky, ktorá sa v súčasnosti už aplikuje „späťne“ na kultúru i umenie ako významný paradigmatický princíp fungovania rôznych modelových systémov.

Človek je dennodenne v situáciách dekodovania znakov, príznakov, signálov a interpretácie ich významov – niekedy len jednoduchších, akým je napríklad orientácia na križovatke vďaka dopravným značkám, pravidlám a semaforom, alebo rozpoznávanie významových nuáns vo verbálnej komunikácii aj vďaka komplexitárnosti gestikulácie a mimiky, reči tela a pod., inokedy počas pohrúženia do semiózy znejúcej hudobnej skladby či intermediality divadelného predstavenia. Každý z nás je neraz situovaný tak trochu do úlohy Sherlocka Holmesa, pátrajúceho po skutočných významoch a súvislostiach nielen na povrchu vecí, ale aj pod ich povrchom.

Semiotický výskum a výučba semiotických disciplín má na nitrianskej pôde dlhú tradíciu. Práve tu sídli od konca 60. rokov 20. storočia tzv. Nitrianska škola – lingvistiky, estetiky a semiotiky, rozvíjajúca primárne vedecké koncepcie predovšetkým jej dvoch hlavných predstaviteľov Františka Mika (1920 – 2010) a Antona Popoviča (1933 – 1984).² Kým u Mika sa osobitné semiotické myslenie pretavilo do jedinečnej teórie výrazovej sústavy a existenciálne zameranej estetiky, Anton Popovič sa venoval teórii prekladu, translitológie a reflexii semiotického modelovania sveta. Vedecko-pedagogickej činnosti, zameranej cielene aj na výučbu

---

¹ Semiotiku ako samostatnú vedu vyvierajúcu z tradícií euroatlantického logického pragmatizmu nemožno synonymicky prekrývať, resp. stotožňovať so semiológiou, ktorá má iné východiská, súvisiace s vývojom predovšetkým francúzskeho štrukturalistického lingvistického, antropologického a postštrukturalistického myslenia.

² Viac pozri: Plesník, E. (1999). *Nitrianska škola – Dva vidy vedy*. (Inauguračná prednáška).

semiotiky a semiológie, sa na pôde tejto školy venoval Vincent Šabík (1937), dodnes venuje Ľubomír Plesník (1957) a autor tohto textu. Do študijného programu kulturológie boli implementované predmety Semiotika kultúry a umenia (na II. stupni vysokoškolského štúdia) a Presahy semiotiky a kulturológie (na III. stupni vysokoškolského, doktorandského štúdia). Študenti na ich základe získavajú kulturologicko-semiotické znalosti z oblasti teórie a dejín semiotického myslenia a odbornú spôsobilosť reflektovať rozmanité kultúrne procesy vrátane oblasti umenia z pohľadu semiotiky. Semioticko-teoretické porozumenie rôznym znakovým sústavám a systémom zložitejších typov symbolizmu, resp. ich interpretácie, je základným predpokladom súčasného kulturologického výskumu.

V rámci uvedených predmetov sa študenti oboznamujú s rôznymi okruhmi tém: okrem úvodu do problematiky a charakteristiky semiotiky ako interdisciplinárnej vedy o teórii znakov, generovaní ich významov a transmisii v ľudskej komunikácii, sa pozornosť zameriava na historický diachrónny prierez rôznych prúdov a impulzov semiotického myslenia od antiky cez stredovek až po novovek. Ďalej sa zaoberajú dvomi hlavnými žriedlami novodobej semiotiky, resp. semiológie – na jednej strane základnými princípmi štrukturálnej lingvistiky F. de Saussurea a jej semiologickou apropráciou v štrukturálnej antropológii C. Lévi-Straussa či v semiológii R. Barthesa, na strane druhej semiotickou koncepciou triadickosti zakladateľa logického pragmatizmu Ch. S. Peircea a prínosom semiotiky Ch. Morrisa. Bokom nezostávajú ani komunikačné modely a teórie K. Bühlera, R. Jakobsona a spomínaného F. Mika, semiotika persuzívnej a nonverbálnej komunikácie, ako aj teória ostenzie a v neposlednom rade existenciálna semiotika E. Tarastiho či biosemiotikov T. Sebeoka a K. Kulla. Samostatnú časť predstavuje špecifickosť semiotickej reflexie rôznych druhov umenia v antike, rovnako aj v súčasnosti ako najzložitejších znakových systémov, vrátane fluidného charakteru semiózy intemediality a konceptualizmu v postmoderne.

Popri prednáškach sa v rámci výučby realizujú paralelne aj semináre, ktorých obsahom je kritické, kolokviálne čítanie tematických odborných pramenných textov a prezentácia seminárnych prác študentov. Z mnohých odborných prác využívaných na týchto seminároch spomeňme aspoň práce V. Voigta *Úvod do semiotiky* (1981), U. Eca *Teorie semiotiky* (2009) alebo knihu M. Švantnera, M. Charváta a M. Karľa *Archeologie znaku. Vybrané studie k dějinám sémiotiky* (2015), pričom tematický diapazón seminárnych prác sa neobmedzuje „len“ na ponuku vyššie spomenutých okruhov, ale môže sa týkať aj semiotického výskumu semiosféry digitalizácie, marketingu a reklamy, environmentalistiky a každodenného života, migračných naratívov alebo znakov života a smrti vo verejnej sfére v čase koronakrízy a i.

V rámci riešenia úlohy KEGA 041UKF-4/2022 *Príprava učebných textov nosných predmetov študijného programu kulturológia* sa niektoré z uvedených problematik vteli do vydania autorovho vysokoškolského učebného textu *Presahy semiotických a kultúrnych štúdií* (2023).³ Publikácia je členená do dvoch tematických okruhov:

1) *Presahy semiotických štúdií* – obsahujú prípadové štúdie o povahe súčasného širokého diapazónu semiotických diskurzov, ako aj ich problémových okruhov súvisiacich o. i. s nesprávnym pochopením niektorých jej hlavných východísk v štruktúrálnej lingvistike a logikom pragmatizmu, resp. dezinterpretácie chápania elementárnej, „atomárnej úrovne“ znaku u Saussuera a Peircea. Pozornosť je venovaná významu existenciálnej semiotiky a estetiky Františka Mika a Eera Tarastiho. Miko v štylistických, semiotických a hermeneutických dimenziách svojej originálnej výrazovej teórie kládol dôraz na rozmer spolubytia človeka, jazyka a umenia, vtelený do princípu ich recepcnej ontológie. Postupne dospel k modifikácii, diferenciacii a systemizácii rôznych jazykovo-funkcionalistických teórií a vytvoril vlastný systém funkčných aspektov jazyka a reči – čiže *výrazovú sústavu* (Benyovszky, 2011, s. 23), využiteľnú aj v intersemiotickom kontexte rôznych umeleckých médií.

Eero Tarasti (1948), autor prelomových prác *Existential Semiotics* (2000) a *Sein und Schein – Explorations in Existential Semiotics* (2015), odôvodňuje relevanciu filozofie pragmatizmu a semiotickej reflexie existenciálneho zakúšania sveta, rozvíjajúc interdisciplinárnu „metasemiotiku“, usúvzťažujúcu oblasti filozofie, kulturológie, sociológie, rôznych druhov umení, resp. umenoviek a biosemiotiky organických systémov. Tarasti sa však zaoberá aj semiotikou rezistencie, špecificky chápaného transcendentovania pobytu (Dasein) v kontexte svojho tzv. zemického modelu (odvodeného z objavu modalít A. J. Greimasa), ako aj otázkami súčasnej semiokrízy a krízy reprezentácie.

V nadväznosti na Tarastiho je v publikácii venovaná pozornosť aj oblasti biosemiotiky. Spomeňme napríklad myšlienkové modely už spomenutých Thomasa Sebeoka (1920 – 2001) a Kalevi Kulla (1952) opierajúce sa o koncepciu biológa Jakoba von Uexküllu (1864 – 1944), postihujúcej interferenčný vzťah zvierat'a, resp. živej bytosti a prostredia, tzv. *Umweltu*, v ktorom sa pohybuje a existuje vďaka

---

³ Samotné interdisciplinárne presahovanie uvedených vedeckých disciplín možno chápať v dvoch významoch – na jednej strane ako presahovanie semiotiky a kulturológie, resp. kultúrnych štúdií, v ich autonómnom statuse, na druhej strane v zmysle ich vzájomného, vzájomne obohacujúceho presahovania.

procesu semiózy, čiže interpretácii znakov a reakcii na ne. Konkrétne ide o sekvencie a väzby tohto konceptu na generovanie významovej štruktúry znakov, ktoré takpovediac nikdy nestoja osihotene, ale sú vždy špecificky súvzťažné.

Oblasť špecifickej semiotiky umenia zastupuje stať o semiotike hudby Petra Faltina (1939 – 1981), konkrétne o semióze sonickosti a hudobnej syntaxe v procese načúvania, opierajúc sa o filozofiu L. Wittgensteina. Faltin sa zaoberá popri iných dôležitých aspektoch prienikmi a zároveň dištinkciami hudby a jazyka, ktorými zdôvodňuje neudržateľnosť semioticko-lingvistickej inštrumentalizácie hudobných fenoménov, ktoré vyžadujú radikálne odlišný semiotický prístup. Faltin vo svojej hudobnej semiotike kladie na prvé miesto popri konzekventne prijatých implikáciách Wittgensteinovej filozofie hlavne vyváženú komplexnosť, zahŕňajúcu vo vzájomnej komplementárnosti hermeneutiku, recepčnú estetiku a semiotickú analýzu (hudobno)estetických štruktúr/znakov.

2) *Presahy kulturálnych štúdií* – obsahujú prípadové štúdie venované kritickej analýze neskorého (trans)mutovaného kapitalizmu, ako aj kulturologicko-estetickým otázkam reflexie súčasnej kultúry a umenia. V odkaze na kulturologičku a filozofku médií McKenzie Wark (1961) sa reflektuje problematika straty porozumenia transformáciám súčasnej spoločnosti a neokapitalizmu s ohľadom na skutočnosť, že sa stále pohybujeme v diskurze, ktorý už nezodpovedá realite. Ide o „pohodlné“, semioticky a sémanticky neproduktívne ustrnutie v jazyku, ktorý v intenciách presného pomenovania a uchopovania transformujúcej sa skutočnosti už prestáva byť užitočný. Wark zároveň pertraktuje a prehodnocuje aj samotný pojem „kultúra“ v časoch informačného, digitálne technologického matrixu (jeho interaktívneho rozhrania a fúzie s našimi životmi a telami), pričom poukazuje aj na novú, skryto vládnu spoločenskú triedu tzv. globálnych vlastníkov a manipulátorov digitálnych dát.

David Graeber (1961 – 2020), spoluzakladateľ známeho protestného hnutia Occupy Wall Street, zas podstatu našej civilizácie už od staroveku videl v dlhu, zadlžovaní, dlžnom úpise, úrokoch a ich splácaní, resp. vymáhaní a s tým súvisiacim vznikom otroctva, ktorý v zjavných a najmä skrytých formách jestvuje dodnes aj vo vyspelých krajinách. Sekundárny objav peňažného obeživa podľa neho zotročovanie ešte znásobil, a to ako v období koloniálneho, tak aj postkoloniálneho kapitalizmu.

V danom kontexte je tematizovaná aj problematika manipulatívneho rozmeru jazyka a neblahého celoplanetárneho vplyvu internetu a sociálnych médií v dobe postmoderného antropocénu. Skladateľ elektronickej hudby a politický aktivista Bob Ostertag (1957) hovorí priamo o „sfejsbúkovanom antropocéne v dobe plastovej“.

Všima si nebývalé rozširovanie dosahu digitálnych technológií aj do najzapadlejších kútov sveta a ich transformačného vplyvu na miestne kultúry, ale aj tragické dopady „doby plastovej“, čiže kontaminácie mestských aglomerácií, vidieka, prírody, pláží, morí a oceánov, fauny i flóry a tým pádom i nás samotných (primárnymi) plastmi a (sekundárnymi) mikroplastmi, a nástupu globálnej čoraz viac priam dystopicky nezvratnej klimatickej zmeny. Ostertag reflektuje premeny diskurzívnych praktík spoločnosti v globálnom meradle práve vďaka používaniu tzv. smartfónov a internetu. Tieto v skutočnosti príručné, vreckové počítače zásadne menia spôsob komunikácie z hľadiska jej sémantiky i signifikácie, jej obsah, či selekciu tých, s ktorými (ne)chceme komunikovať. Menia spôsob trávenia času, ba dokonca samotného chápania zmyslu času a kvalitu jeho prežívania.

V kontraste k uvedenému je v tejto časti publikácie venovaná pozornosť aj (post)fénoménológii, konkrétne filozofa Henriho Maldineya (1912 – 2013), podľa ktorého je podstatné hĺbkové chápanie *aisthesis* nie v zmysle estetického či estetizujúceho, ale existenciálneho zakúšania a porozumenia nášmu (spolu)bytiu a existencii. (Tu cítiť presahy i paralely s existenciálnou semiotikou F. Mika i E. Tarastiho.) Maldiney kladie dôraz na zažitú, bezprostredne prežívanú skúsenosť pociťovania, resp. pravdy pociťovania ako bytia-vo-svete, súbežne s tým aj na fenomenalitu udalosti, ako aj na otvorenie sa prázdnu.

Túto sekciu uzatvárajú ilustračné texty venované esteticko/semioticko-kulturologickej interpretácii presahov hudobného a vizuálneho umeleckého média v tvorbe Miye Masaoka (*When I Was A Plant*, 2019), Laurenta Duruptu (*Dronocracy*, 2018) a dvoch kolektívnych intermediálnych výstav (*Grow – The Tree In the Art*, Viedeň 2022/2023 a *Zvuky kódy obrazy/Sounds, Codes, Images*, Praha 2019).

Záverom možno konštatovať, že uvedené skutočnosti podávajú azda dostatočne preukazný materiál o význame semiotických dimenzií rôznych kultúrotvorných fenoménov, ktorých vedecko-pedagogická reflexia sa nezaobíde bez interdisciplinárneho previazania semiotiky, resp. semiológie a kulturológie či kultúrnych štúdií. Študenti nitrianskej školy kulturológie vedia, že bez osvojenia si aspoň základných vedomostí a spôsobilostí v oblasti semiotiky kultúry, spoločnosti a umenia sa nemôžu stať plnohodnotnými kulturológmi.⁴

---

⁴ Výsledky výskumu v rámci riešenia uvedenej vedecko-pedagogickej úlohy KEGA autor textu prezentoval a vystavil odbornej oponentúre na nasledovných medzinárodných vedeckých fórach a akademických inštitúciách:

- 15th World Congress Of Semiotics, Thessaloniki (Solún), 2022,

Použitá literatúra a zdroje

- Benyovszky, K. (2011). *Odkrytie štylistického znaku – Kontexty Mikovej výrazovej teórie*. Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa.
- Faltin, P. (1992). Protirečenia pri interpretácii umeleckého diela ako znaku (Tri monistické modely na vysvetlenie významu hudby). *Slovenská hudba*, 18(2), 153 – 162.
- Faltin, P. (1992b). Význam v hudbe. *Slovenská hudba*, 18(3), 298 – 341.
- Fujak, J. (2018). *Emanácie hudobnej semiosféry*. Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa.
- Fujak, J. (2023). *Presahy semiotických a kultúrnych štúdií*. Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa.
- Charvát, M., Karľa, M., Švantner, M. (2015). *Archeologie znaku. Vybrané studie k dějinám sémiotiky*. Polemos.
- Kull, Kalevi (2022, 2. 9.). *Umwelt-based semiotics: Sign and meaning-structure presuppose Umwelt* (prednáška). 15th World Congress of Semiotics, Thessaloniki
- Miko, F. (1995). *Význam, jazyk, semióza*. Vysoká škola pedagogická v Nitre.
- Ostertag, B. (2021). *Facebooking the Anthropocene in Raja Ampat. Technics and Civilization in the 21st Century*. PM Press/Kairos.
- Plesník, E. (2024, 31. júla). *Nitrianska škola – Dva vidy vedy*. (Inauguračná prednáška, 1999).
http://www.uluk.ff.ukf.sk/wp-content/uploads/2020/05/Nitrianska_skola.pdf
- Sucharek, P. (2019): *Henri Maldiney a jeho fenomenologická estetika v kontexte obratu k aisthesis v súčasnej francúzskej filozofii*. [Habilitačná práca]. Inštitút filozofie, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity.
- Tarasti, E. (2001). *Existential Semiotics*. Bloomington: Indiana University Press.
- Tarasti, E. (2015). *Sein und Schein – Explorations in Existential Semiotics*. De Gruyter Mouton.
- Wark, McK. (2019). *Capital is Dead: Is this Something Worse?* Verso.

-
- 5th International Symposium of Cross European Network of Sonic Ecologies, Nagy-Moholy University, Budapešť, 2023,
  - Katedra skladby HTF Akademie múzických umění, Praha, 2023,
  - vedecké kolokvium *So Many Insights of Semiotics and Philosophy Today*, FF Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra, 2023,
  - International conference *Summer retreat: Semiotic Resonance*, Palackého univerzita, Olomouc, 2024.

Kontaktné údaje:

prof. PhDr. Július Fujak, PhD.
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Oddelenie kulturológie –
Ústav manažmentu kultúry a turizmu, kulturológie a etnológie
Hodžova 1
949 01 Nitra
SLOVENSKÁ REPUBLIKA
jfujak@ukf.sk
ORCID-ID: 0000-0001-5429-417X

Estetika, interpretačná citlivosť a slepé miesta pamäťových archívov

Michaela Maličková

Abstrakt:

Príspevok tematizuje kľúčové momenty vyučovania študijného programu estetika v metodologických rámcoch nitrianskej recepcnej estetiky, teda s dôrazom na interpretačné disciplíny. Osobitý záujem venujem intertextuálnej podobe interpretácie, prostredníctvom ktorej možno klásť problémové otázky o význame a váhe interdisciplinarita, meniacom sa vzťahu osobnej a kultúrnej (civilizačnej, generačnej...) pamäti, citlivosti na komplexnosť a rozvoľňujúcu sa sémantiku cirkulujúcich kultúrnych obrazov a pod. Sústreďím sa na zhodnotenie interpretácie ako metodologického východiska a metodického nástroja vo vysokoškolskej edukačnej praxi, využiteľného aj v príbuzných študijných programoch.

Kľúčové slová:

estetická edukácia, interpretácia, komplexná skúsenosť, interdisciplinarita, intertextualita, intermedialita, kultúrna pamäť.

Abstract:

The paper thematises the key moments of teaching the aesthetics curriculum – study program in the methodological frameworks of the Nitra reception aesthetics, i.e. with emphasis on the interpretive disciplines. I pay special interest to the intertextual form of interpretation, through which problematic questions can be asked about the meaning and weight of interdisciplinarity, the changing relationship between personal and cultural (civilizational, generational...) memory, sensitivity to the complexity and loosening semantics of circulating cultural images, etc. I will concentrate on the evaluation of interpretation as a methodological starting point and methodological tool in university educational practice, also usable in related study programmes.

Keywords:

aesthetic education, interpretation, complex experience, interdisciplinarity, intertextuality, intermediality, cultural memory.

1 Ohrozenie humanitných vied v systéme vzdelávania

Diskusia o oslabení pozície humanitných vied naprieč všetkými stupňami vzdelávania v mnohých krajinách Európy, Ameriky aj Ázie, do ktorej v širšom kontexte vstúpilo aj medzinárodné kolokvium *Nové pragmatické výzvy kulturologie*, zastrešujúce príspevky tohto zborníka, sa odohráva v globálnom verejnom priestore viac ako dve desaťročia. Aj napriek pomerne dlhému času, silnejúcemu znepokojeniu a stále intenzívnejšej artikulácii problému sa situácia humanitných vied nezlepšuje. Pomenovávaniu dôvodov a hľadaniu riešení venujú pozornosť odborníci z rôznych oblastí edukácie, pričom v mojom diskurze premýšľania sa mi javí byť inšpiratívnou predovšetkým publikácia Marthy C. Nussbaumovej *Ne pro zisk: proč demokracie potrebuje humanitní vědy* z roku 2010. Americká profesorka etiky ju koncipovala ako obhajobu humanitného vzdelania, ktoré vníma ako nevyhnutné na fungovanie demokratických spoločností. Funkčnosť demokratických princípov je podľa nej závislá od schopnosti kriticky myslieť, schopnosti prekonať lokálne väzby, uplatniť princípy svetoobčianstva, ale aj porozumieť druhému. To všetko sú kompetencie závislé od humanitných vied a umenia.¹ Človek si nemôže vytvoriť vzťah ku svetu v jeho komplexnosti len prostredníctvom logiky a faktického vedenia, ale potrebuje na to aj tzv. naratívnu imagináciu, ktorá rozvíja schopnosť účasného porozumenia, vytvára priestor pre zdieľaný zážitok.² Vytlačanie humanitných disciplín a umenia zo školských osnov a študijných plánov je, okrem iného, dôkazom zanedbávania výchovy k občianstvu, k demokratickým princípom. Nussbaumová dokonca hovorí o strachu z umenia, keď uvádza: „Pedagogové, kteří mají na zřeteli především ekonomický růst, nebudou umění jen přehlížet. Budou se ho bát. Kultivovaná a rozvinutá schopnost vcítění se je totiž obzvlášť nebezpečným nepřítelem tupé netečnosti, a morální netečnost je pro realizaci ekonomických rozvojových programů, které ignorují nerovnost, skutečně nutná. Zacházej s lidmi jako s objekty, s nimiž lze manipulovat, je mnohem snadnější, jestliže jsme se nikdy nenaučili pohlížet na ně jiným způsobem. Agresivní nacionalismus, jak řekl Thákur³, potřebuje

---

¹ Imagináciu, kreativitu, kritické myslenie identifikuje ako humanitné aspekty prírodných a sociálnych vied a aj v tejto oblasti konštatuje ich potláčanie a, naopak, podporu rýchlo aplikovateľných kompetencií zabezpečujúcich úžitok a rýchly zisk (Nussbaumová, 2017, s. 59 – 60).

² Ibid., s. 163 – 191.

³ Indický umelec Rabindranáth Thákur, laureát Nobelovej ceny za literatúru z roku 1913, filozof a predovšetkým inovátor v oblasti výchovy a vzdelávania. V jeho koncepcii zohráva dôležitú úlohu metóda sokratovskej argumentácie, rôznokultúrne konfrontácie, hudba, divadlo, tanec a výtvarné umenie. Ibid., s. 31 – 32.

otupit morální svědomí, potřebuje pro lidi, kteří neuznávají individuum, kteří mluví skupinovým jazykem, kteří se chovají a nazírají na svět jako poslušní byrokraté. Umění je velikým nepřítelem této netečnosti a umělci (pokud nejsou zcela zastrašení a zkorumpovaní) nejsou spolehlivými služebníky žádné ideologie, tedy ani ideologie v zásadě dobré – umělci vždy chtějí, aby imaginace překročila obvyklé hranice, aby viděla svět novým způsobem. Pedagogové zaměřeni na ekonomický růst, budou vystupovat proti tomu, aby humanitní obory a umění byly složkami základního vzdělání. Tento útok probíhá v současné době na celém světě.⁴ Nussbaumová upriamuje pozornosť na tie koncepcie, ktoré z významujú v živote človeka skúsenosť hry v každom životnom období, pričom v zhode s mnohými teoretikmi tvrdí, že práve umenie zohráva kľúčovú rolu v rozvíjaní hernej potenciality aj po skončení detského veku, prehľbuje schopnosť empatie, doslova predlžuje radosť z hry a špeciálne z hrania rolí. Hra „učí ľudí tomu, že jsou schopni žít s druhým bez ovládnání; spojuje zkušenost zranitelnosti a překvapení se zvědavostí a údivem, a ne s ochromující úzkostí.“⁵ Kultivovanie emocionálnej citlivosti a posilňovanie imaginatívneho potenciálu je garantom porozumenia sebe aj druhým, pretože schopnosť vidieť druhého ako mnohovrstevnatú a citlivú bytosť nie je automatickou výbavou, potrebuje tréning. Umenie funguje ako jadro humanitného vzdelania je teda nevyhnutnou podmienkou pre výchovu 'občana tohto sveta'⁶. V škole, vrátane tej vysokej, má dvojakú funkciu: „Rozvíjí obecně schopnosti ke hře a empatii a zaměřuje se na konkrétní kulturní slabiny. První roli mohou plnit díla, jež jsou vlastní době a místu žáka vzdálená, i když nemůže jít o jakékoli náhodně zvolené dílo. Druhá role vyžaduje vyhraněnější zaměření na sociálně problémové oblasti. Obě role jistou měrou těsně souvisejí, neboť je-li obecná schopnost jednou rozvinuta, je mnohem snadnější zaměřit se na nějakou nepoddajnou slabou stránku.“⁷ Som presvedčená, že obe tieto funkcie sa podieľajú na kultivovaní estetickej citlivosti, ktorá presahuje kompetencie emocionálnej citlivosti, rozvíja imagináciu a veľmi efektívne (až nenahraditeľne) sa môže podieľať na výchove 'občana tohto sveta'.

---

⁴ Ibid., s. 59 – 60.

⁵ Ibid., s. 169.

⁶ Nussbaumovej občan je vychovávaný k demokratickému občianstvu v multikultúrnom prostredí globalizovaného sveta, ktorého nevyhnutnou súčasťou sú témy narcizmu, bezmocnosti, hanby, odporu a súcitu. Formovanie občanov pre zdravú demokraciu si vyžaduje posilňovanie individuálnej zodpovednosti, schopnosti vidieť svet prostredníctvom druhých, podporu kritického myslenia a boj proti stereotypom a odporu, ktorý ich často sprevádza (Nussbaumová, 2017, s. 70 – 92).

⁷ Ibid., s. 178.

2 Tézy ku koncepcii vyučovania estetickej výchovy (a estetiky)

2.1 Nové potreby porevolučného školstva

V porevolučnom nadšení a uvoľnení deväťdesiatych rokov dvadsiateho storočia sa v slovenskom vysokoškolskom prostredí zásadne zmenila atmosféra, klíma aj prístup k organizácii štúdia, vrátane transformácie jeho obsahu. V Ústave literárnej a umeleckej komunikácie Vysokej školy pedagogickej v Nitre⁸ bola v tom čase spustená výučba učiteľstva estetickej výchovy v kombinácii (v akademickom roku 1992/1993 nastúpil prvý ročník v riadnej internej forme štúdia). Bola prvým študijným programom, ktorý na pôde vedecko-výskumného pracoviska vznikol a jeho koncepciu vytvoril Ľubomír Plesník⁹ s ambíciou poľudštiť vzdelávací proces. Cieľom malo byť znovunastolenie duchovnej integrity človeka (zosúladenie jeho rozumovej, citovej, snahovej, prakticko-činnostnej, reflexívno-meditatívnej a ďalších stránok), tradične pripisované práve účinkom estetických aktivít. Zároveň Plesník upozornil aj na fakt, že špecializované umelecké výchovy na školách v tom čase (a dlhodobo) nerefletovali (a stále to platí) estetické javy v celej šírke a vzájomnom prepojení a veľká množina estetických javov z rôznych dôvodov nespadała (a stále nespadá) do ich tematického rámca. Konštatoval, že v deväťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia školský výchovno-vzdelávací systém nereagoval na „celé komplexy realít“, ktoré výrazne ovplyvňujú osobnostný rozvoj súčasníka – televíziu, videokultúru, reklamu, komiks, estetiku odievania a pod. Estetická výchova má svojimi kompetenciami poslanie pokrývať aj tieto nepokryté oblasti. Treba pripomenúť, že predmetom tematizované oblasti kultúrneho diania sa vyznačujú veľkou mierou variability, dynamiky, inovácie a produkcie, „ktorá mnohonásobne presahuje kapacitu ľudskej pamäti“¹⁰ a viditeľne dochádza k znehodnoteniu tradičného modelu humanitnej odbornosti, ktorý ráta s encyklopedickým charakterom vedomostí. Plesník v tejto súvislosti upozornil na potrebu posilniť inštrumentálnu zložku humanitného vzdelania, teda zvládnuť operatívne princípy (heuristické algoritmy, interpretačné pravidlá, poznatky

---

⁸ Aktuálne Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.

⁹ Keď Plesník v roku 1990 predstavil dokument *Tézy ku koncepcii vyučovania estetickej výchovy*, predznamenal trend, ktorý konkretizoval projekt *Milénium* predložený ministrovi školstva v januári 2000. Jeho hlavným cieľom bolo premeniť tradičné encyklopedicko-memorovacie a direktívno-neživotné školstvo na tvorivo-humánnu výchovu a vzdelávanie. Viac pozri In Malíčková, M., 2019.

¹⁰ Plesník, 2002, s. 2 interného, dosiaľ nepublikovaného dokumentu.

s vysokou mierou prenosnosti), vďaka čomu bude absolvent schopný kompetentne reagovať aj na dosiaľ neinventarizované, nezhodnotené estetické javy.¹¹

Hoci sa spoločenská situácia a kultúrna klíma v postkomunistickom Slovensku od konca minulého storočia zmenili, kompetencie, ktoré chce estetika formovať, nie sú o nič menej potrebné, skôr naopak. Lhká dostupnosť neselektovaných kultúrnych textov s rôznymi hodnotovými a kvalitatívnymi rastrami z multikultúrne nasýteného globalizovaného prostredia si vyžadujú vysokú mieru estetickú citlivosť, schopnosť zaujať vkusové stanovisko, autentický postoj a prejavíť ochotu porozumieť dielu (textu) nielen v osobných, ale aj v širších kultúrnych súvislostiach.

2.2 Princípy pragmatickej estetiky vo vyučovacej praxi

Plesník¹² identifikoval a pomenoval sedem princípov, ktoré mali následne vplyv na konkrétnu podobu študijného plánu učiteľskej estetickej výchovy a čosi neskôr aj jednodoborovej estetiky:

- Samotnú filozofiu študijných programov definuje princíp panrecepcionizmu estetickej praxe, teda totálneho uplatnenia recepčného prístupu, ktorý vyžaduje, aby bol zmysel estetických javov zhodnocovaný autentickým hodnotovým svetom recipienta. Tento strategický princíp úplne prirodzene orientuje zainteresovaných na oblasť tzv. živej kultúry,¹³ ktorá najpresnejšie reprezentuje skutočne žitú, teda v životnom priestore recepčne aktualizovanú kultúru v jej najrozmanitejších podobách.
- Druhým princípom je sociatívnosť metodických prístupov, ktorá estetickú výchovu modeluje do podoby 'prít'azlivého happening aranžujúceho vhodné recepčné a interpretačné situácie'¹⁴. Oba princípy výrazne ovplyvnili didaktiku esteticko-výchovných predmetov na základných a stredných školách, ktorej sa na pracovisku systematicky venovala Marta Žilková a do budovania koncepcie praktickej estetiky (ako metodiky estetickej výchovy) priebiežne zapájala aj absolventov estetiky, na ktorých výchove sa podieľala.¹⁵

---

¹¹ Ibid.

¹² Ibid., s. 4.

¹³ Živej kultúre bol ako strategickému pojmu recepčnej estetiky venovaný študijný materiál *Ako vstupovať do živej kultúry. Kapitoly z literárnej vedy a estetiky*, publikovaný v roku 1995.

¹⁴ Plesník, 2002, s. 4 interného, zatiaľ nepublikovaného dokumentu.

¹⁵ Prvú zo série metodických príručiek pod názvom *Praktická estetika* vydal tvorivý kolektív pod vedením Marty Žilkovej v roku 2001 (opätovne v roku 2008, v doplnenom vydaní ako *Praktickú estetiku 1* v roku 2009 a v roku 2016 vo vydavateľstve Jihočeskej univerzity

- Tretí princíp rovnako tak našiel uplatnenie aj v metodikách pre prvý a druhý stupeň vzdelávania: interpretácia konkrétneho artefaktu aj za cenu faktografickej neúplnosti výkladu doteraz definuje kľúčový nástroj práce s dielom/textom na všetkých stupňoch vzdelávania. Vo vysokoškolskom študijnom pláne tvoria interpretačné disciplíny jadro a najdôležitejšiu skupinu povinných predmetov. Interpretácia je inštrumentálnou konkretizáciou východiskového princípu panrepcionizmu. Ten, ako sme si už uviedli, ovplyvňuje aj obsahovú stránku študijného programu a jeho orientácia na živú kultúru sa potvrdzuje aj v ďalších dvoch princípoch, ktoré možno formulovať ako dôraz na súčasný stav a priestor pre pop.
- Dôraz na súčasnosť ako štvrtý princíp artikuluje požiadavku, že aj prehľadové disciplíny dejinného typu (dejiny a súčasnosť umeleckého štýlu, estetického myslenia a pod.) majú byť vykladané diskurzívne, s ohľadom na súčasný stav. Ak je to možné, má byť uplatnený reverzný princíp výkladu. To sa však práve na treťom stupni štúdia ukazuje ako aplikačne najproblematickejšie a študijný program sa práve v dejinných disciplínach ani po viac ako dvadsiatich rokoch nepriblížil želanému stavu.
- Piaty princíp – priestor pre pop – ktorý v prvej fáze realizácie študijného programu zakomponoval aspekt populárneho ako integrálnu súčasť jednotlivých disciplín, sa, naopak, osvedčil ako funkčný, navyše, s potenciálom osamostatňovania. Postupne vznikali populárnej kultúre venované samostatné predmety, neskôr koncepčne previazané do bloku povinne voliteľných disciplín s možnosťou zvoliť si ich ako predmety štátnej skúšky. V tomto prípade našiel reverzný princíp výkladu dejinnej vývinovej dynamiky asi najvýraznejšie uplatnenie.
- Konkrétnu podobu dejinného výkladu vývoja umenia usmerňuje aj šiesty princíp, ktorý ustanovuje štýlovú jednotku za základnú tematickú zložku a sústreďuje záujem na slohotvorné dispozície a význačnosť jednotlivých estetických javov, pričom všetky ďalšie aspekty (teritoriálny, národný,

---

v Českých Budějoviciach). Do roku 2015 vyšlo v edícii spolu desať titulov (Praktická estetika 1 – 10), ktoré metodiku praktickej estetiky rôznym spôsobom rozvíjajú pre potreby školského aj mimoškolského vzdelávania a výchovy. V posledných piatich publikáciách sa kladie dôraz na interpretačnú metódu vo vzťahu k špecifikám jednotlivých umení a populárnej kultúry. Filozofii praktickej estetiky s fokusom na zážitok a jeho význam pre vyučovanie esteticko-výchovných disciplín sa venuje Hana Zelaňáková v knihe *Živá je cesta k umeniu* (2011). Pozri bližšie aj In Malíčková, M., 2019 a Malíčková, M., 2023.

- druhový...) tomuto podliehajú. Sloh je totiž vnímaný „ako dobový ekvivalent životného pocitu“ naprieč jednotlivými umeleckými druhmi.¹⁶
- Posledným princípom je prirodzená, a predsa nesmierne náročná požiadavka na pedagógov zabezpečujúcich jednotlivé disciplíny študijného programu – ide aj o ochotu kolektívu viesť permanentný dialóg a zároveň prijať konsenzus v strategických otázkach. Jej nevyhnutnosť sa najvypuklejšie ukazuje pri interdisciplinárnych predmetoch vedených viacerými pedagógmi, ale Filozofiu študijného programu, pôvodne v učiteľskej špecializácii, oprel Plesník o preverené metodologické rámce Nitrianskej školy.

3 Študijný plán estetiky a jeho metodologické piliere

3.1 Recepčná estetika a intertextualita

Zážitková estetika v konkrétnych podobách recepčnej estetiky Františka Mika a pragmatickej estetiky Ľubomíra Plesníka vytvorili filozofické zázemie predmetu a pevné metodologické východiská pre konkrétnu podobu študijného programu. Mikovu koncepciu modeluje presvedčenie, že „receptcia je spôsob bytia literárneho diela“ a interpretácia „je vlastne bytím zmyslu diela“.¹⁷ Plesník uplatnil recepčný prístup naprieč jednotlivými disciplínami ako cestu k autentickému skúsenosti s dielom/textom, myšlienkovým konceptom, kultúrnou udalosťou. Interpretácia bola legitimizovaná ako hlavný metodologický nástroj porozumenia aj výkladu. Interpretačný inštrumentár bol konkretizovaný vo výrazovej sústave, teda v systéme výrazových kategórií, ktorý je súčasne akýmsi koncentrovaným modelom/návodom určeným na opis sveta umenia (či širšie kultúry) a jeho interpretácie. Hlavným autorom a vedeckým garantom rozšíreného modelu výrazovej sústavy a jeho aplikácie do všetkých druhov umenia publikovaného pod názvom *Tezaurus estetických výrazových kvalít* (2008) je už Ľubomír Plesník, pokračovateľ tradície recepčnej estetiky v podobe autorskej koncepcie pragmatickej estetiky, vďaka ktorej sa prehlbuje existenciálny rozmer obsahov aj metodík študijného programu a predovšetkým sa jeho charakter koncipuje ako interdisciplinárny.

Interdisciplinárnu podporuje (spočiatku skôr implicitne) aj druhá výskumná línia pracoviska, ktorú v podobe teórie medzitextového nadväzovania zakladá ešte v sedemdesiatych rokoch minulého storočia Anton Popovič, v deväťdesiatych

---

¹⁶ Plesník, 2002, s. 4 interného, dosiaľ nepublikovaného dokumentu.

¹⁷ Miko, 1989, s. 151.

rokoch rozvíja ako intertextualitu Tibor Žilka a aktuálne koncepcne rozširuje o intermedialitu Martin Boszorád. Aj napriek autorským odlišnostiam¹⁸ oboch teoretických konceptov platí, že ich zaujímajú predovšetkým prezentovateľné, identifikovateľné vzťahy medzi textami na úrovni významu a štýlu. Popovič v tomto kóde pripomína, že metatext je metaznakom už existujúceho diela, podmienkou jeho existencie je iný text, nie bezprostredne zobrazovaná realita. Zároveň zdôrazňuje, že medzitextové nadväzovanie je semiologická operácia a vzťahy medzi textami treba zdefinovať na úrovni ich znakovomodelujúcej povahy.¹⁹ Popovičovmu záujmu o medzitextové vzťahy môžeme rozumieť ako záujmu o intertextualitu v užšom slova zmysle, a práve v tejto podobe ju v kontextoch recepcnej estetiky Nitrianskej školy a s dôrazom na jej význam a funkciu v postmodernom texte rozvíjal Tibor Žilka. Intertextualita neposilňuje študijný program len interdisciplinárne po obsahovej stránke, ale aj metodologicky – posilňuje komunikačné aspekty recepcných a interpretačných aktov, vznáša nároky na kontextuálny výklad a diskurzívne čítanie.

3.2 Štruktúra študijného plánu

Študijné plány študijných programov estetika a estetická výchova koncentrujú v sebe výsledky dlhodobého a medzinárodne uznaného výskumu na poli literárnej vedy a neskôr širšie estetiky základné. Sústreďujú sa okolo troch okruhov disciplín:

- interpretačné predmety jednotlivých druhov umenia tvoria bloky povinných predmetov;
- dejinné disciplíny jednotlivých umení a estetického myslenia tvoria bloky povinne voliteľných predmetov;
- estetické semináre, ktoré sú tematicky otvorenejšie aj metodologicky voľnejšie a do značnej miery reflektujú aj krátkodobé odborné záujmy vyučujúcich, sú sústredené do variabilnejšej skupiny výberových predmetov.

---

¹⁸ Pokiaľ motiváciou na skúmanie povahy medzitextových vzťahov u Popoviča bol záujem o teóriu prekladu, u Žilku to bola najmä potreba preveriť intertextuálnu povahu textov ako príznaku doby, v ktorej žijeme. Za reprezentatívnu publikáciu môžeme v tomto smere považovať jeho *Postmodernú semiotiku textu* (2000). Intermediálny výskum Martina Boszoráda má zatiaľ podobu samostatných štúdií, rezonanciu v zahraničí dokladá napríklad zaradenie jeho štúdie *The Tattooed Body as a Vehicle of the Self and Memory* do reprezentatívneho medzinárodného výberu *Body and Text: Cultural Transformations in New Media Environments*. (Springer, 2019).

¹⁹ Popovič, A. In Miko, F. – Popovič, A., 1978, s. 263.

Bakalársky stupeň štúdia sa sústreďuje na základné umenia, ako literatúra, výtvarne umenie a hudba, magisterský stupeň aktuálne patrí dramatickým umeniam. Logika radenia umení do jednotlivých stupňov štúdia sa pri aktualizáciách študijných programov v predošlých rokoch čiastočne menila, ale v princípe ostáva kľúčom na triedenie interdisciplinarita. Týka sa to aj intertextuality, ktorá v podobe interpretačného aj teoretického predmetu prešla do magisterského stupňa.

Magisterský stupeň funguje v mnohých ohľadoch ako nadstavba estetického základu, ale predsa ponúka nevyhnutné vedenie pre komplexnejšiu orientáciu v prostredí reálnej kultúry aj jej estetickú reflexiu. Autonómny a v slovenskom kontexte jedinečný výskum populárnej kultúry²⁰ a neskôr arcinaratívnej estetiky²¹ zadefinoval dve kľúčové línie, v ktorých sa študent môže na druhom stupni profilovať.

Profesijná orientácia na učiteľské a neučiteľské štúdium si vyžiadala aj zakomponovanie metodiky vyučovania estetiky alebo metodológiu vedeckej práce ako sériu predmetov prepojených s praxou (v škole alebo v kultúrnych inštitúciách, redakciách a pod.).

Priestor pre nové trendy je vytvorený nielen v bloku estetických výberových seminárov, ale aj v povinne voliteľných predmetoch v prípade, kde je preukazný potenciál systematického dlhodobého výskumu, ako napríklad v prípade mimoumeleckého estetična a jeho konkretizácii v témach estetiky prírody, somaestetiky a estetiky životného štýlu.

Oba študijné programy potvrdili počas svojej existencie metodologickú kompaktnosť a v uplatnení absolventov svoju životaschopnosť. Po celý čas sú úzko prepojené s vedecko-výskumnou prácou pedagógov a priebežne dochádza k ich nevyhnutnej revitalizácii, ktorá zabezpečuje ich aktuálnosť, živosť, zmysluplnosť. Niekoľko citlivých miest a zásadných otázok sa však v súvislosti s ich budúcnosťou vynára a ja sa ich pokúsím pomenovať.

---

²⁰ Autorskú koncepciu populárnej kultúry vytvoril na pracovisku Juraj Malíček, za zakladajúci text vysvetľujúci jej filozofiu a metodologické rámce môžeme pokladať jeho prvú knižnú publikáciu *Vademecum popkultúry* (2008).

²¹ Arcinaratívnu estetiku autorsky buduje na pracovisku Mariana Čechová, ktorá v tandeme s Lubomírom Plesníkom vydala k predmetu zásadný titul *Tematické algoritmy a existenciálne stratégie v Oceáne príbehov* (2016), v krátkom období potom nasledovalo k tematickému výskumu niekoľko ďalších monografií.

4 Diskusia: Neuralgické miesta výučby vysokoškolskej estetiky

V kontexte dosiaľ vypovedaného považujem za podstatné pýtať sa:

- Aké je dnes miesto encyklopedického vzdelania (nielen) v estetike?
- Ako dnes vytvárame naše (súkromnú, generačnú, rodovú, civilizačnú...) pamäť? Akú podobu majú aktuálne pamäťové archívy, predovšetkým vo väzbe na ich virtuálne extenzie, ako s nimi narábať?
- Ako v tejto súvislosti fungujú a akú rolu majú hypertexty virtuálneho priestoru? Akú rolu tu má prvok náhody?
- Ako sa hypertexty zhodnocujú vo vzťahu k autentickej skúsenosti?
- Aká je funkcia autentickej estetickej skúsenosti v procesoch poznávania, kultivácie imaginácie, rozvíjania etických kompetencií?
- Do akej miery je interpretácia dostačujúcim nástrojom kritického myslenia (ako ochoty hľadať a pýtať sa)?
- Akú funkciu môže mať metodická hra v civilizačnej klíme extrémne nasýtenej hernými aktivitami a stratégiami?

V tejto fáze artikulovania problému sa rozhodne necítim dostatočne kompetentná ponúknuť na jednotlivé položené otázky odpovede, jednoznačné riešenia. Som však presvedčená, že otázky či poznámky, ktoré som sformulovala, prekračujú limity našich konkrétnych dvoch študijných programov a týkajú sa aj ich ďalších ekvivalentov, prípadne spriaznených študijných programov. Preto sa na záver predsa len pokúsím načrtnúť jednu z možných línií uvažovania (hľadania odpovedí), v ktorej sa centrálnym stáva posilnenie intertextuálnych kompetencií a téma pamäte spájajúca viaceré vyššie artikulované motívy.

5 Zhrnutie: starostlivosť o pamäť ako metodologický pilier estetiky

Poslaním estetiky zostáva, kultivácia estetickej citlivosti, ktorá je priamo úmerná zvyšovaniu citlivosti interpretačnej. Vzhľadom na podobu dnešnej kultúry je najefektívnejším nástrojom, a o tom som presvedčená, intertextuálna interpretácia.

Intertextualita sa ako kľúčová metóda potvrdzuje všade tam, kde v prúdiacich kultúrnych palimpsestoch, ktoré charakterizujú súčasnú globalizovanú kultúru, chceme odkryť a identifikovať ich jednotlivé vrstvy, porozumieť nielen ich aktuálnej sémantike, ale aj ich tradícii, či presnejšie tradíciám, a toto množné číslo je dôležité mať v rôznokultúrnom nasýtenom prostredí na pamäti. A pamäť zohráva v intertextuálnej práci zásadnú úlohu.

Nemecká teoretička Renate Lachmannová uvažuje o intertextualite v súvislosti s literatúrou ako mnemonickým umením, ktoré kultúre zakladá pamäť. Literatúra sa

vpisuje do priestoru pamäti, ktorý pozostáva z textov, a texty sú pamäťou, ktorá sa materializuje v zjavných znakoch. Texty vytvárajú pamäť kultúry. Lachmannová reviduje vzťah priestoru a času v intertextuálne existujúcej kultúre a upozorňuje, že intertexty rušia čas – ukladajú, skrývajú, križia zrejmy čas textu s časom pretextov, odvolávajú originálny význam, rozvíjajú sémantiku miznutia zmyslu alebo zakladajú význam nový. Zároveň má každý text vlastnú pamäť, je sám miestom pamäti, architektúrou pamäti. V Lachmannovej koncepcii text funguje ako neosobný nositeľ pamäti, je prvkom gramatiky pamäti, ktorú si musí osvojiť každý účastník kultúry, ktorý v nej chce byť aktívny.²²

Dnes už nemožno pochybovať o schopnosti a moci masových médií implantovať skúsenosť, ako aj spomienky na skúsenosť, ktorú sme nikdy neprežili. Na tomto živom fakte stavia svoju koncepciu protetickej pamäti americká teoretička Alison Landsbergová, ktorú zaujíma, akým spôsobom sú jednotlivci schopní prevziať spomienky na niečo, čo neprežili, a aký je potenciál, schopnosť takýchto spomienok vytvoriť základ progresívnej politiky. Masmédiá (či v rétorike tohto textu technické obrazy masovej kultúry) robia prenosnými spomienky kolektívnej pamäti bez rozdielu rasy, etnika, rodu a tieto sa postupne asimilujú ako osobná skúsenosť (aj historických udalostí), ktorú nikdy sami neprežili. Landsbergová je v súvislosti s potenciálom súkromne prežívaných verejných spomienok veľkou optimistkou. Je presvedčená, že práve televízia a film ako efektívne formy masovej kultúry obsahujú stále nie naplno realizovaný potenciál. Takto rekonštruovaná pamäť nie je stratégiou na uzavretie či ukončenie minulosti, ale prejavuje sa, naopak, ako tvorivá sila, smerujúca dopredu. Spomienky (aj tie proteticke) neautentizujú minulosť, skôr organizujú súčasnosť a konštruujú stratégie pre predstavu prežiteľnej budúcnosti.²³ A to je nesmierne cenný benefit, ktorý nás vracia späť, na začiatok našich úvah, v ktorých sa bojíme o budúcnosť umenia a humanitných vied v systéme vzdelania a pridávame ďalší argument v ich prospech.

Použitá literatúra a zdroje

Boszorád, M. (2019). The Tattooed Body as a Vehicle of the Self and Memory. In *Body and Text: Cultural Transformations in New Media Environments*. (pp.67-79) Springer. DOI:10.1007/978-3-030-25189-5_5

---

²² Lachmann, R. (2002). *Memoria fantastika*. Hermann & synové.

²³ Landsberg, A. (2004). *Prosthetic memory: The transformation of American remembrance in the age of mass culture*. Columbia University Press.

- Čechová, M. & Plesník, E. (2016). *Tematické algoritmy a existenciálne stratégie v Oceáne príbehov*. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- Lachmann, R. (2002). *Memoria fantastika*. Hermann & synové.
- Landsberg, A. (2004). *Prosthetic memory: The transformation of American remembrance in the age of mass culture*. Columbia University Press.
- Maliček, J. (2008). *Vademecum popkultúry*. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- Maličková, M. (2023). Herná dynamika vyučovacieho procesu esteticko-výchovných predmetov. In Kušnírová, E. & Slušná, Z. (Eds.), *Súradnice estetiky, umenia a kultúry 8. Premeny umeleckej a edukačnej praxe: estetika, filozofia výchovy, kreatívna edukácia*. (s. 93-107) Prešovská univerzita v Prešove.
- Maličková, M. (2019). Vysokoškolská estetika v kontexte metodológie nitrianskej školy. In Kverkačka, A. & Migašová, J. (Eds.), *Súradnice estetiky, umenia a kultúry 4. Študovať estetiku: koncepcie, stratégie a súvislosti štúdia estetiky na Slovensku a v zahraničí*. (s. 33-40) Prešovská univerzita v Prešove.
- Miko, F. (1989). *Aspekty literárneho textu*. Pedagogická fakulta.
- Miko, F. & Popovič, A. (1978). *Tvorba – recepcia. Estetická komunikácia a metakomunikácia*. Tatran.
- Nussbaumová, M. C. (2017). *Ne pro zisk. Proč demokracie potřebuje humanitní vědy*. FILOSOFIA
- Plesník, E. a kol. (1995). *Ako vstupovať do živej kultúry. Kapitoly z literárnej vedy a estetiky*. Vysoká škola pedagogická v Nitre.
- Plesník, E. a kol. (2008). *Tezaurus estetických výrazových kvalít*. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- Zeleňáková, H. (2011). *Živá je cesta k umeniu*. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- Žilková, M. a kol. (2001). *Praktická estetika*. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.

Kontaktné údaje:

doc. PhDr. Michaela Maličková, PhD.

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Filozofická fakulta

Ústav literárnej a umeleckej komunikácie pri Katedre etiky a estetiky

Hodžova 1

949 01 Nitra

SLOVENSKÁ REPUBLIKA

mmalickova@ukf.sk

ORCID-ID: 0000-0003-4314-527X

Kontinuita, periodicita, cyklickosť v kolobehu monotematických semestrov kulturologického vzdelávania

Miroslav Ballay

Abstrakt:

Príspevok mapuje niekoľko prípadov z praxe kontinuálneho kulturologického vzdelávania, ktoré sa autorovi podarilo zrealizovať. Osobitne približuje dejiny umeleckej kultúry, základy umeleckej komunikácie a interpretácie ako osnovný predmet jadra študijného programu kulturológiu so špeciálnym akcentom na priebeh semestrálnych cyklov v ich kontinuite. Reflektuje tak potrebu prispôsobenia tematík konkrétneho predmetu s aktuálnym priebehom jednotlivých semestrov.

Kľúčové slová:

kulturológia, vzdelávanie, komunikácia, recepcia, interpretácia.

Abstract:

The paper presents several elements from the author's continuous teaching practice in Cultural Studies that he has managed to implement. It has a special focus on history of art culture, the basics of artistic communication and interpretation as core subjects of the curriculum in Cultural Studies with a special emphasis on the course of semester cycles in their continuity. It thus reflects the need of adapting the themes of individual subjects to the actual course of each semester.

Keywords:

Cultural Studies, teaching, artistic communication, interpretation.

Úvodom

Kulturologické vzdelávanie je vo svojej najhlbšej podstate jedným systematickým priemetom zážitkovosti. Tvorí ho rozmanitosť, širokospektrálnosť, pluralita, ktoré sú príznačné pre kulturológiu ako interdisciplinárny odbor v kontexte vied o umení a kultúre. Motívom tohto reflexívneho príspevku je snaha marginálne priblížiť metodiku výučby disciplín jadra tohto študijného programu s orientáciou

výlučne na oblasť dejín a súčasnosti umeleckej kultúry ako aj základy umeleckej komunikácie a interpretácie. Zámerom je tiež zrovnať tieto profilujúce predmety s kolobehom jednotlivých semestrálnych cyklov a zvýrazniť ich plynulú následnosť.

1 O kontinuitnosti akademických rokov

Keď sa pozrieme na akademický rok, tak jeho harmonogram cyklicky striedajú periódy semestrálnych blokov.¹ Študenti a študentky kulturológie sa počas nich dostávajú k imanencii umeleckej tvorivosti v istej postupnosti. Konštantný model semestra a jeho dramaturgie, osobitne v rámci študijného programu kulturológia, by sa dal chápať ako pomyselná cesta sústavne nadobúdajúcich poznatkov najmä z oblasti umeleckej kultúry. Od jedného semestra k druhému sa kontinuálne vyvíjajú cykly semestrálnych kurzov s rámcujúcimi osnovami modelov umeleckej komunikácie a interpretácie. Profil každého tak poskytuje bohaté príklady udalostí estetického rámca komunikácie, z ktorých je prínosné čerpať či už v zimnom alebo letnom semestri konkrétneho akademického roka.

V zimnom semestrálnom cykle sú zvyčajne v Univerzitnom tvorivom ateliéri FF UKF v Nitre situované malé laboratória tvorby semestrálnych projektov – ateliérový modus výučby, ktorý je zameraný na praktické cvičenia študentov v rámci seminárov.² Okrem projektového vyučovania sa zhodne vyskytujú i ďalšie aktivity študentov (kvízy, koncerty, besedy, autorské čítania, študentská divadelná tvorba a i), neraz odrážajúce rezíduá študentskej recesie či poetiky parodizujúcej status študentstva, napríklad v bezprostredne uvoľňujúcej sa výrazovosti beánii.

Letný semestrálny cyklus kontextovo nadväzuje na zimný v systematickej kontinuite udalostí, poskytujúcich rovnako možnosti širokospektrálneho umeleckého prejavu študentov. Otvára ho tzv. fašiangový cyklus s tradičným sprievodom masiek pešou zónou v Nitre.³ Každoročná participácia študentov a študentiek na

---

¹ Ide o štandardné členenie akademického roka na obdobné polroky – zimný a letný semester ako neoddeliteľnej, integrálnej súčasť organizácie vysokoškolskej výučby na univerzite.

² **Ateliérový modus vyučovania** je už dnes štandardizovanou platformou profilácie poslucháčov viacerých študijných programov i katedier na našej *alma mater*. Súvisí s tým systematický zámer stimulovať v edukačnom procese autorskú divadelnú tvorbu, resp. širokospektrálnu vysokoškolskú činnosť. Podmienky Univerziténeho tvorivého ateliéru FF UKF priamo slúžia na ich rozvoj a tiež vedú k prispôsobovaniu prezenčného štúdia do podoby laboratória umeleckej kreativity. Pozri viac In Ballay, M., 2021, s. 108.

³ Ide v tomto prípade o modifikované transformácie súčasných podôb fašiangov aktualizovaných v rámci dramaturgie kultúrneho života v meste Nitra ako mestské fašiangy s alúziou na pôvodnú funkciu i obradovú procesualnosť najmä v podobe tradičného sprievodu. Aj Podľa slovenskej etnologickej Margity Jágerovej: „...rôzne sviatočné príležitosti, fašiangy

fašiangovom sprievode je už tradíciou obľúbeného spôsobu prezentácie študentského cechu a výrazom jeho prestíže, keďže podľa slovenského filmového dokumentaristu a teatrologa Martina Slivku aj obradové hry fašiangového divadla neraz poskytovali priestor na tvorivé uplatnenie študentskej invencie.⁴ Vyvrcholením letného semestrálneho cyklu je napokon *Amateur Art Fest*, ktorý je zase etablovanou platformou študentského amatérskeho festivalu s unikátnou možnosťou prezentácie umeleckej tvorivosti: tanečnej, filmovej, hudobnej, divadelnej, výtvarnej ako integrálna umelecká sekcia ŠVOUČ (Študentskej vedecko-odbornej a umeleckej činnosti).

Zimný a letný semester sa tak v niečom rovnomerne zbiehajú, t. j. v ich kontexte sa konštantne konajú rôzne typy podujatí, v ktorých sa vyskytujú umelecké intervencie študentov najrôznejšieho druhu. V rekapitulujúcom vide by sa dali spomenúť ich rozmanité projekty na zadané témy, napríklad v rámci dejín umeleckej kultúry výtvarné umenie I. – projekt Altamira so zameraním napr. na praveké umenie paleolitu/neolitu, ako aj genézy umenia v kontexte dejín ľudskej kultúry.⁵ Ďalšie spomínané študentské iniciatívy sa týkajú skôr laboratórno-experimentálnej činnosti⁶ predovšetkým v Univerzitnom tvorivom ateliéri FF UKF v Nitre⁷ či v rámci Študentského divadla VYDI pri UKF v Nitre.

Dalo by sa konštatovať, že umelecká činnosť študentov je zväčša stimulovaná príležitostnými akciami v kontexte harmonogramu akademického roka vytýčenými napríklad Študentskými dňami nitrianskych univerzít v zimnom semestri a v letnom zase Nitrianskymi univerzitnými dňami. Organickou súčasťou každého akademického života sú aj festivaly vysokoškolskej umeleckej tvorivosti, príp. rôzne

---

*nevyvímajúc, a s nimi spojené obyčajové správanie majú špecifickú dynamiku a reagujú na zmenu spoločenskej klímy, podobne ako aj iné kultúrne javy. Po významných spoločensko-politických zlomoch sme mohli sledovať prehodnocovanie viacerých generačnou transmisíou odovzďavaných javov aj v oblasti obyčajovej kultúry.*⁴ In Jágerová, M., Beňušková, Z., Garaj, B., 2023, s. 9.

⁴ Slivka, 2002, s. 294.

⁵ O pôvode a počiatku umenia (artifikácie a ritualizácie) pozri viac In Makky, L., 2019, s. 26.

⁶ Analogicky k laboratórno-experimentálnej činnosti tvorivých pokusov študentov navrhuje slovenský teatrolog a slovakista Miron Pukan hovoriť o význame dielni ako workshopovej platforme realizácií študentov najmä v kontexte celoslovenského etablovaného festivalu vysokoškolskej umeleckej tvorivosti Akademický Prešov, v rámci ktorého je táto workshopová metóda legendárne príznačná. Pozri viac In Pukan, M., 2006/2007, s. 107.

⁷ Jednou z možností realizácie vzdelávania divadlom je aj účelové využívanie Univerzitného tvorivého ateliéru FF UKF v Nitre na rôzne praktické dielne študentov kulturologie, z ktorých sa zjavne vyvinul kontinuálne spomínaný tzv. ateliérový modus výučby v systéme kulturologického vzdelávania. Pozri viac In Ballay, M., 2021, s. 105.

slávnosti a ceremoniálne podujatia s oslavou študentskej pospolitosti – vyplňajúce oba semestrálne polroky. Pre študijný program kulturologia ma dominantné postavenie spomínaný súťažný festival Amateur Art Fest.

Letným globálnym pohľadom možno bilančne zhodnotiť, že tieto študentské aktivity umeleckého charakteru majú na jednej strane príležitostný charakter, no zároveň môžu výrazne prispievať k systematickej profilácii poslucháča. Ako je už zrejmé, tento (dvoj)semestrálny cyklus každého akademického roka je periodicky sa opakujúci proces. Má svoj rytmus, postupnosť začiatku i ukončenia, na ktorý vzápätí možno upriamiť pozornosť. Do veľkej miery sa dejstvie po sebe následne idúcimi semestrami.⁸

2 Kulturologické vzdelávanie v systéme (dvoj)semestrálnych cyklov

Na celkové kulturologické vzdelávanie dôsledne vplyva organizácia akademického roka. (V jeho harmonograme je vpísaný pomyselný cyklus so zimným a letným semestrálnym polrokom.) Štúdium kulturologie sa symbolicky niečím začína a ďalej v postupnosti pokračuje v imanentnej znakovosti cirkulácie. V rámci bakalárskeho i magisterského štúdia nasledujú konkrétne disciplíny študijného programu po sebe v istej kontinuálnosti. Začínajú takpovediac vovedením do problematiky predmetného jadra štúdia, t. j. propedeutikou kulturologického vzdelávania.⁹ Jeho jednotlivé disciplíny sa potom konfigurujú s príslušnými semestrálnymi dotáciami. Realizácia študijného programu kulturologia má tak, pochopiteľne, podobu niekoľko semestrov trvajúcej výučby. Na tom nie je nič nezvyčajné. Celé štúdium sa obligátne orientuje harmonogramom akademického roka a, samozrejme, rámcom konkrétneho stupňa štúdia (v tomto prípade bakalárskeho, príp. magisterského alebo doktorandského). Ročníky a stupne štúdia tak nie sú autonómne, ale nadväzujú v celkovej kontinuite kulturologického vzdelávania. Opakujúce sa cykly semestrálnych období mu takpovediac dodávajú

---

⁸ Keď sa kulturologické vzdelanie rozvrhne do takéhoto modelu bakalárskeho i magisterského štúdia, má naozaj v sebe analógiu s časovým horizontom rekapitulujúceho roka. Pochopiteľne, niekde sa začína úvodom (propedeutikou) k danej oblasti disciplíny jadra študijného programu kulturologia a následne sa konfiguruje v príslušných dvoj-/trojsemestrálnych dotáciách na konkrétny predmet.

⁹ Úvod do kulturologie je obligátne vstupnou disciplínou jadra študijného programu kulturologia. Ďalšie disciplíny so zameraním na oblasť umeleckej kultúry takýto úvod obvykle nemajú, ale do značnej miery ho supluje predmet Základy umeleckej komunikácie a interpretácie. Je základom pre de facto všetky nasledovné disciplíny týkajúce sa dejín a súčasnosti umeleckej kultúry. Divadelná tvorba a recepcia je zase vstupným úvodom do Dejín umeleckej kultúry – divadlo s trojsemestrálnou kontinuálnou dotáciou.

istú rytmickú periodickosť.¹⁰ Je typické, že ho neodmysliteľne vyplňajú mnohé ďalšie kultúrne udalosti, ako aj viaceré tematické bloky počas neho. V mnohom súvisia s ojedinelými študijnými iniciatívami, intervenciami, ako aj rôznymi akademickými podujatiami rýdzo performačného charakteru so zvýšeným stupňom ostenzie. Tá je obzvlášť v akademickom kontexte bytostne prítomná a celý edukačný proces je s ňou citeľne presiaknutým. Ako výstižne dodáva český divadelný semiotik Ivo Osolobě: „Bylo by třeba prozkoumat z tohto hľadiska celou oblasť ľudského „dávání najevo“, „ukazování se“ a „delání zajímavým“ – od ostentativního blýskání sa citáty, vedomosťmi, zájmy, vzdelávaním, ušlechtilostí, hrubostí, cynizmem, citovosťmi, lhostejnosťmi atd. Až po demonstratívnej či ostentatívnej účasti na kultúrnych, náboženských či politických akciách.“¹¹

Zároveň sa okrem tejto ceremoniálnej vlastnosti univerzitného života dostáva do popredia aj výstižný opisujúci rámec kolobehu (dvoj)semestra každého akademického roku – ekvivalentný s obdobným kalendárovým cyklom. Zimný i letný semester ho viac-menej latentne zachytávajú. Kým zimný semester metaforicky uzatvára jesenná inertnosť prírody, letný semester sa zasa riadi pulzáciou jarenej renesancie prírody s potenciálnym oživením, revitalizáciou v širokospektrálno-tvorivom využití. Menlivosť ročných období takpovediac dodáva akademickému roku procesualno-dynamickú plynulosť a nevdojak ho ovplyvňuje. V rámci neho sa tak rovnomerne črtá harmonogram pracovného (prednáškového) času a skúškového obdobia, ktorý je zvyčajne zavŕšený iniciačnými (prechodovými) procesmi, resp. rituálmi prechodu (obhajobami a tzv. štátnymi skúškami) obvykle na konci každého stupňa vysokoškolského štúdia (bakalárskeho i magisterskeho). Majú napokon svoje slávnostné ukončenie v podobe ceremónie promócií. Kolobeh akademického roka (v kontinuite sledovaného kulturologického vzdelávania) tak strieda systematickosť štúdia s „rituálnym“ priestorom tzv. oslavného času/času slávenia. Obnovuje sa v ňom čosi, resp. je v ňom zakaždým zárodok istej revitalizácie. Poslucháči a poslucháčky, prechádzajúc takýmto viacsemestrálnym cyklom štúdia, nevstupujú do jednotvárnej procesualnosti vysokoškolského vzdelávania. Svedčí o tom permanentné obmieňanie a kontrastné prelínanie

---

¹⁰ Dalo by sa v tomto zmysle zreteľne uvažovať o rituálnom pôdoryse a charaktere tohto štúdia, pretože jeho konštantnou výplňou sú predeľové, resp. rôzne prechodové stupne štúdia, ako aj ceremoniálne formy otvárania i ukončovania istej fázy vzdelávacieho procesu. (S iniciáciou zrodu ako takého je vôbec späté každé slávnostné otvorenie nového akademického roku.) V kulturologickom vzdelávaní sa v tomto zmysle možno stretnúť s procesualnosťou v jeho rôznych stupňoch.

¹¹ Osolobě, 2002, s. 28.

semestrov rad za radom v príslušných ročníkoch – cyklicky obnovovaných, vždy po sebe plynúcimi novými akademickými rokmi. Ich následnosť striedajú spomínané semestrálne celky. Vytýčené trvanie štúdia (ohraničené trojročným bakalárskym a dvojročným magisterským štúdiom) je tak pre študentov pomyselnou cestou vzdelávania v sústave obmieňajúcich sa semestrálnych blokov. Vstúpením do nich sa zúčastňujú na (seba)obmene v predmetných harmonogramoch akademického roka. Vysokoškolské štúdium kulturológie je tak každopádne púťou (seba)poznania, transformovania, intelektuálneho dozrievania v permanentných etapách semestrálnych i skúškových období. Aj podľa slovenskej kulturológičky Kristíny Jakubovskej: „Sebapoznanie je jednou z bytostne dôležitých úloh a etáp socializácie a identifikácie.“¹² A v tom azda spočíva motivicky vinúca sa trasa kulturológického vzdelávania z jedného ročníka do druhého v kontinuite progresívneho rastu – v osobitom projekte (seba)kultivovania osobnosti. Dokladajú to aj už skôr proklamované kľúčové hodnoty – v zmysle kultúry ako prostriedku kultivovania, zúšľacht'ovania človeka.¹³

2.1 O základoch umeleckej komunikácie a interpretácie

Každý semestrálny cyklus sa etapovito vyvíja, prehľbujúc u študentov zážitkovú (heuristickú) cestu poznania. V kontexte štúdia kulturológie predovšetkým na I. stupni vysokoškolského vzdelania vzbudzuje prioritné postavenie predmetu jadra študijného programu – ***základy umeleckej komunikácie a interpretácie***.¹⁴ Jeho pozícia v bakalárskom stupni štúdia je takmer strategická. Poslucháči kulturológie majú neraz výnimočnú príležitosť viacnásobne sa stretávať s latenciou umenia (umeleckosti) *sui generis*. Zakúšajú v nejednom prípade podstatu genézy umenia a imanencie jeho vyvretia v kontinuite jeho celkového priebehu.¹⁵

Vyvstáva tu otázka, ako sa priblížiť k základom umeleckej komunikácie a interpretácie? Z nadobudnutých skúseností z metódik tohto predmetu možno povedať, že v jeho samom jadre je zážitok. Tak ako je semester prebiehajúcim procesom v čase – udržuje sa v ňom dôležitým spôsobom určité podnetné pole

---

¹² Jakubovská – Moravčíková, 2023, s. 26.

¹³ Ballay – Jakubovská (eds.), 2017, s. 18.

¹⁴ Základy umeleckej komunikácie a interpretácie sa ďalej v rámci bakalárskeho stupňa štúdia motivicky rozvetvujú do ďalších seminárov (povinne voliteľných, akými sú Divadelná tvorba a recepcia, Filmová tvorba a recepcia). Zároveň sa stávajú vstupnou bránou disciplín jadra študijného programu kulturológia so zameraním na oblasť dejín a súčasnosti umeleckej kultúry.

¹⁵ O počiatkoch umenia ako artifikácie pozri ďalej In Makky, L., 2019, s. 26.

zážitkov prostredníctvom rôznorodých umeleckých ukážok. Celý semester sa potom stáva jedným zážitkovým príbehom, t. j. jeho koncept vyplňajú viac-menej vytýčené projekty zážitkového vyučovania, v rámci ktorého možno zahrnúť napríklad umelecké prechádzky (art walk), exkurzie či rôznorodé projekty výučby v teréne.

K základom umeleckej komunikácie a interpretácie smeruje celé priehrhšie rôznych modelov ich iniciácií. Sú determinujúco kľúčovým faktorom nejedného monotematického semestrálneho cyklu na pôde Oddelenia kulturológie ÚMKTKE FF UKF v Nitre. V prípravách vysokoškolských učebných textov majú základy umeleckej komunikácie a interpretácie právom svoje miesto, pretože stoja v samom jadre študijného programu a nie nadarmo ho konštituuju. Taktiež už svojou povahou smerujú k imanencii umeleckej činnosti. Študenti realizujú prostredníctvom nich rôzne umelecko-praktické projekty, v ktorých sa pokúšajú inovatívne aplikovať sumu umeleckej výrazovosti takpovediac inšpiratívne prevzatú z príslušného realizovaného semestrálneho celku.¹⁶

Je viac než zrejmé, že sa tento predmet nachádza na samom prahu štúdia kulturológie a predstavuje vstupnú bránu k umeleckej kultúre, resp. disciplinám, akými sú Dejiny umeleckej kultúry a hlavne Súčasná umelecká tvorba a recepcia (divadelná tvorba a recepcia, filmová tvorba a recepcia). Poslucháči v rámci neho dôsledne spoznávajú rôznorodé zákonitosti umeleckej komunikácie, modelov recepčnej estetiky, semiózy, interpretácie umeleckého diela.

Základy umeleckej komunikácie a interpretácie sú tak extenzívne rozprestreté aj v ďalších kontinuálnych semestroch, resp. semestrálnych cykloch. Kontinuálne nadväzujú voliteľnými predmetmi, ako napr. divadelná a filmová tvorba a recepcia, v rámci ktorých sa ešte viac cizelujú recepčno-komunikačné schopnosti študentov a študentiek kulturológie. Poslucháčstvo kulturológie sa temer periodicky stretáva s rôznymi recepčnými situáciami v kontexte umeleckej semiózy, zakúša rozmanité akosti výrazu/výrazovosti s artefaktmi a zdokonaľuje si diapazón širokospektrálnych umeleckých recepčných schopností i kompetencií. Cibí sa ich kompetentnosť najrozmanitejšieho pochopenia hĺbky výkladu zmyslu umeleckého diela najrôznejšieho druhu.

---

¹⁶ Ide o spomínanú laboratórno-experimentálnu činnosť študentov v rámci seminárov charakteru tvorivej dielne, aby sa workshopovou metódou neraz zavišil monotematický semestrálny cyklus (t. j. na podklade súš takouto tredenej témy, práci na výskume témy sa zrodí na konci semestra autorský projekt – príprava autorskej inscenácie zo života v totalite). Pozri viac In Ballay, M., 2021, s. 127.

3 Kolobeh monotematických semestrov

Monotematický semestrálny cyklus sa výhradne dotýka vybraných disciplín jadra študijného programu kulturológia, ktoré vo svojej povahe majú implicitné ťažisko na umeleckú kultúru (kultúru a umenie) a interpretačné prístupy k umeleckému dielu. Ide o periodicky odskúšaný koncept kulturologického vzdelávania v kontexte študijného programu kulturológia, najmä na bakalárskom stupni štúdia a osobitne v rámci predmetu Základy umeleckej komunikácie a interpretácie. Vytvára sa tak kolobeh monotematických semestrov kulturologického vzdelávania. Konkrétny semester je rozhodne tvarovaný sústavou zážitkov, ktoré implikujú jeho generálnu tému s kulturologicky širším rozmerom ďalšieho reflektovania.

Tému semestra neraz spúšťa zážitok.¹⁷ Pováčšine si ju aktuálne prispôbuje vyučujúci podľa selektívne vytipovanej vzorky vhodných umeleckých diel, na ktorých sa profiluje recepčná tvorivosť a interpretačná schopnosť študentov v rôznorodých modusoch vnímania, reflektovania sveta výkladom vybraného umeleckého diela. Je za tým snaha vyhmatať takpovediac rámcujúci problém, na ktorý sa náležite hľadá odpoveď v umeleckom kontexte komunikácie. Kolekcia vytipovaných ukážok na jednotlivých seminároch vychádza z konkrétnych projekcií filmového klubu, návštev expozícií v galériách, predstavení Medzinárodného festivalu Divadelná Nitra, príp. navštívených premiér zriadených i nezriadených profesionálnych divadiel a pod. Z uplatnených príkladov umeleckej kultúry na jednotlivých seminároch sa potom konfigurujú témy, resp. kontúry tém abstrahované spoločnou recepčnou skúsenosťou. To všetko mimoriadne prispieva k charakteru semestrálneho cyklu, ktorý sa prioritne ladí monotematicky.¹⁸

---

¹⁷ Je to svojím spôsobom istá nevyhnutnosť v snahe udržať podnetnú bohatosť, pestrosť a kontrastnosť stimulov rôznorodých rozmerov umeleckej komunikácie. Potrebné je v tomto zmysle zabezpečiť sumu bezprostredných estetických podnetov v rámci predmetu Základy umeleckej komunikácie a interpretácie, rozprestretého na ploche monotematického semestrálneho cyklu. Ide o periodicky odskúšaný koncept rozvíjajúcej sa línie kulturologického vzdelávania v kontexte študijného programu kulturológia najmä na bakalárskom stupni štúdia.

¹⁸ Z uvedeného vyplýva, že monotematický semestrálny cyklus sa konštituuje premyslenou (plánovitou) konšteláciou jednotlivých umeleckých príkladov, ako aj autenticitou aktuálne zažitých udalostí, ktoré semester nevyhnutne prinesie. Stačí ich len implementovať do jeho rámca v kontinuite plynutia a vhodne pedagogicky využiť.

Výsledkom je potom zážitkový koncept¹⁹ výučby predmetu Základy umeleckej komunikácie a interpretácie v kontinuite konkrétneho semestra. Vytvára sa neraz ucelený zážitkový cyklus najmä na podklade ikonickosti výrazu,²⁰ ktorý je neraz častou a podstatnou vlastnosťou umeleckého diela.²¹

Predmet Základy umeleckej komunikácie a interpretácie pokračuje v kontinuálnych semestroch povinne voliteľnými seminármi divadelná tvorba a recepcia/filmová tvorba a recepcia – možno ho považovať za motivicko-rozvíjajúci. Vetví sa do ďalších a ďalších povinne voliteľných predmetov s ústrednou doménou umeleckej komunikácie. A práve na nej sa bazíruje. Podobná doména monotematickosti by sa z času na čas mohla výhľadovo aplikovať i v ostatných predmetoch bakalárskeho stupňa štúdia kulturológie so zameraním na oblasť umeleckej kultúry, resp. dejín umeleckej kultúry a súčasného umenia. Svojím dominantným zástojom v samom jadre študijného programu kulturológia konfiguruje podstatnú tvár štúdia. Prispieva tak k súvislému odovzdávaniu modelov umeleckej komunikácie a interpretácie a na jeho platforme sa rodí príbeh semestrálneho cyklu s periodickým kolobehom ustavičného aktualizáčno-transformačného stimulovania.

Z doterajšej praxe kulturológického vzdelávania sa podarilo napospol zrealizovať niekoľko pozoruhodných, „pilotných“ semestrov, ktoré vykazovali konštantnú (jednotiacu) tematickú zladenosť (zjednotenosť). Inými slovami povedané, determinovala ich kľúčová téma, zadaná na začiatku semestra, alebo vyplynutá počas neho, napríklad *Kultúrna a historická pamäť*, *Estetická krajina*, *Transformácia umeleckých slohov*, *Filmová téma*, *Medzinárodný festival Divadelná Nitra a jeho leitmotívy* a i.

3.1 Kultúrna a historická pamäť

Jednou z osvedčených tém v rámci kreovania sledovaného predmetu Základy umeleckej komunikácie a interpretácie je napríklad kultúrna a historická pamäť.

---

¹⁹ Je viac než isté, že zážitok je bezprostredne prítomný už v samotnom recepčnom kontakte prijímateľa s konkrétnou umeleckou výpoveďou. Disponuje ním ako s kľúčovým indikátorom recepčnej kompetencie. Zo zážitku sa rodí, generuje v recepčnom jadre už samotný zárodok interpretácie. Zážitkom autenticky dôjde každý prijímateľ recepčnej aktivity k zahĺbeniu do nevidaných trajektórií umeleckej komunikácie. Pozri viac In Ballay, M., 2023, s. 9.

²⁰ Plesník a kol., 2011, s. 22 – 30.

²¹ Podľa literárneho teoretika Františka Mika: „...obsah zážitku je informáciou o vonkajšom svete. „Zážitie“ je jednak „realizáciou“ tejto informácie, jednak jej spracovaním v záujme subjektu, ktorý je nositeľom psychiky...“ In Miko, F., 1970, s. 57.

Osvedčila sa natoľko, že sa stala métou viacerých semestrálnych cyklov v kontexte bakalárskeho stupňa štúdia. Vyskytovala sa pomerne frekventovane, lebo práve na nej sa dala temer ideálne profilovať obsahová štruktúra predmetu, vyúsťujúca neraz do samostatného realizovaného projektu študentov na podklade takéhoto monotematicky štruktúrovaného semestra. Monotematická línia so zameraním sa na kultúrnu a historickú pamäť *de facto* nadväzovala na skoršie formáty rôznorodých vzdelávacích projektov Asociácie Divadelná Nitra: *Ako na divadlo, Aj toto je umenie*, alebo nezriaďovaného divadla Pôtoň s názvom *Psota na Slovensku*.²²

Kultúrna a historická pamäť sa systematicky objavovala s ambíciou hlbšieho prieniku do nej najmä heuristickou cestou. Predchádzali jej súvislejšie sety jednotlivých aktivít pre študentov v teréne – komentované prednášky, umelecké prechádzky, exkurzie a i. Spájala sa napríklad s tragédiou nitrianskych Židov, resp. tematikou holokaustu – o ktorej a okolo ktorej sa sústredil dominantný záujem počas celého semestra.²³ Jeho vyvrcholením sa stala príprava autorskej inscenácie zo života v totalite.²⁴ Týmto spôsobom sa naozaj zrodil monotematický koncept daného semestrálneho cyklu v tesnom prepojení celého edukačného procesu s výskumom, resp. fokusom na jednu zacielenú tému. K tomu presnejšie povedané prispel v rámci kontinuálneho semestra i tzv. ateliérový modus vyučovania.²⁵ Týkal sa rozhodne tvorivého laboratória v Univerzitnom tvorivom ateliéri FF UKF v Nitre, v ktorom sa monotematicky mohli kreovať výskumy rôznych tém s praktickým vyústením študentov často v experimentálnej podobe.

Rovnako sa výskum kultúrnej a historickej pamäti intenzívne dotýkal monotematickej koncepcie predmetu divadelná tvorba a recepcia, keď sa takto zacielené forsírovala súčasná poetika autorských divadelných postupov. Systematicky sa na jednotlivých seminároch neraz pristupovalo prioritne k rekonštrukcii minulosti v dokumentárnych divadelných dielach, imerznej polydráme či rôznych divadelných dielach typu site specific a i. Cielovým jednostranným zameraním na tento frekventovaný typ divadelných postupov počas jedného trvajúceho semestra sa nielenže konfigurovala tematika kultúrnej

---

²² Ballay, 2021, s. 104.

²³ V súvislosti s tematikou holokaustu a antisemitizmu sú zdrojom pre výskum kultúrnej a historickej pamäti jednotlivé naratívne štruktúry v literatúre a filmovej kultúre. Pozri viac In Adamická, M., Mikulášek, A., Timko, Š., 2023, s. 6.

²⁴ Ballay, 2021, s. 127.

²⁵ Ballay, 2021, s. 105.

a historickej pamäti z kulturologickej perspektívy, ale zintenzívnené sa zároveň profilovala jeho „monotematickosť“.²⁶

3.2 Estetická krajina

Invenčné polohy tvorivých realizácií sa hľadali tiež v exteriéri, a to zväčša prostredníctvom podniknutých exkurzov do rôznych vytipovaných krajinných areálov, v ktorých sa takto uskutočňovali napríklad rôzne podoby interakcií s možnosťami spontánnych improvizovaných modusov, ako aj intencionálnych výstupov v nich – v rámci študentských projektov najčastejšie interdruhového charakteru.

Dôležitým sa tak v tomto smere stávala **tvorba a recepcia**, presnejšie povedané proces iniciácie tvorby zakúšanej už v recepcii. Tvorivou extenziou trebárs do krajinnej sféry sa otvárali poslucháčom dvere rozmanitej reflexie sveta – prírody a krajiny. Jednotlivé študentské tvorivé iniciatívy tu nadobúdali charakter tvorivých intervencií rôznej kvality prejavov, sebvýrazu, autoreferencie atď.²⁷ Zrealizovali sa ako doplnok k disciplinám jadra študijného programu kulturológia so zameraním sa na oblasť umeleckej kultúry.

Dovedna sa prostredníctvom nich rozvinula estetická krajina²⁸ komunikácie. Centrom záujmu sa tak stávali napríklad scénické parametre krajiny, rôzne intervencie v prirodzenom (prírodnom) krajinnom prostredí, ktoré prispievali

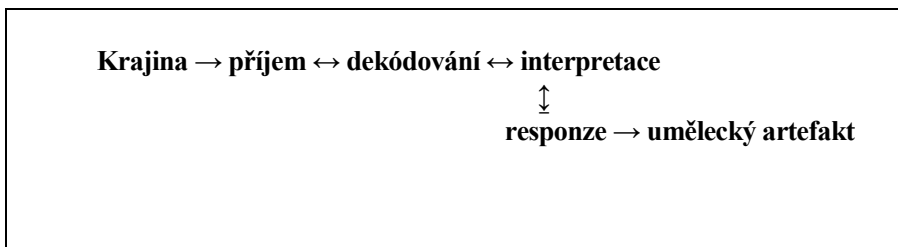
---

²⁶ Príkladom takto utvoreného monotematického semestra sa rozhodne stala tiež monotematická divadelná sezóna v Divadle Andreja Bagara v Nitre 2022/2023 s leitmotívom *Krehkej identity*. Napospol ju tvorili inscenácie rekonštruujúce minulosť – predveľkomoravské obdobie (Pribina: Making of), 19. storočie (Rozsobáše), normalizáciu (Zlatá lýra), deväťdesiate roky 20. storočia (Domov), príp. obdobie 1939 – 1945 (Nevesta alebo Zdá sa, že hrmí). Rámcovala ju kultúrna a historická pamäť markantným spôsobom a dobre vytvorila vhodnú vzorku príkladov ukážok, na ktorých sa ideálne modeloval monotematický semestrálny cyklus v rámci predmetu divadelná tvorba a recepcia. In Ballay, M., (2023c), Roč. 8, č. 1, s. 16 – 39.

²⁷ Podobne by sa projektové intervenie študentov kulturológie, ich laboratórno-experimentálna činnosť, príp. ateliérový modus tvorby dali prirovnať k niekdajším iniciatívam alternatívneho pohybu študentských divadiel druhej polovice 20. storočia, ktoré slovenský teatroológ a slovakista Miron Pukan v kontexte inscenačnej a dramatickej tvorby Karola Horáka, ako aj jednotlivých súťaží v kontexte Akademického Prešova, charakterizoval ako fenomén budujúci svoju podstatu na kreatívnom vyjadrení životných pocitov študentov. In Pukan, M., 2011, s. 34.

²⁸ Podľa Josefa Valentu sa estetika krajiny javí nanajvýš vtedy, „je-li vnímaná/prožívaná človekom, môže (ba, niekdy musí) vyvolať i responze, ktoré tu pracovne označíme jako scénické: prožitok a jeho vnější expresi či přímo určité jednání, nebo obraz/scénickou vizi dění v této krajině.“ In Valenta, J., 2008, s. 50.

k prínosnej stimulácii v podnetnej zážitkovosti. Z impulzov recepčnej sféry umeleckej komunikácie sa prakticky rodil semestrálny príbeh. Poslucháčom sa takýmto spôsobom sprostredkúvalo penzum prípadov toho, čo je súčasťou recepčnej komunikácie v obklopení umelecko-znakovej situácie. Dochádzalo tak vyslovene k „scénickému reagovaniu na krajinu, resp. scénické prežívanie krajiny...“²⁹ v intenciách českého teatrológa Josefa Valentu, ktorý takéto aktérstvo vyplývajúce z atmosféry krajiny rozvinul do nasledovaného modelu:

Zdroj: Valenta, 2008, s. 46.

3.3 Transformácia umeleckých slohov

Z estetickej krajiny sa kontinuálne zrodil aj ďalší motívicky rozvíjajúci sa model monotematického konceptu semestrálneho cyklu: *Transformácia umeleckých slohov*. Študenti a študentky sa v ňom neraz ocitli v krajinnom prostredí, napríklad na vápencovom výbežku trbečského pohoria s Dražovským kostolíkom či Nitrianskom hrade. „Zažívanie takéhoto prirodzeného prírodného terénu otváralo divergentné možnosti estetického prisvojovania si krajiny ako celku aj s jej jednotlivými účinkami, vplyvmi. Krajinný reliéf teda intenzívne súvisel so zapúšťaním (estetickú tvarovú dimenziu) pozorovať svet, esteticky ním prenikať, putovať – modelovať si v ňom tvorivé polia možných potencialít vyvretia umeleckých porývov. Išlo o určité rozvíjanie tvorivosti vôbec inšpiratívnym prostredím“³⁰

Terénnym pobytom v ňom vnímali prvky architektonického slohu zasadeného v krajine, sublímali svoj zážitok a tvorivo ho rozvíjali do umeleckého prejavu najrôznejšieho druhu (tanečného, fotografického, poetického či do podoby videoklipu). Vznikli tak ojedinelé príklady študentských intervencií v prirodzenom (prírodnom) teréne – priamo realizované v ňom a tvorivo nadväzujúce na

²⁹ Valenta, 2008, s. 46.

³⁰ Ballay, 2023, s. 24.

spektakulárnu potenciálnosť inšpiratívneho prostredia. Išlo o fotografický videoklip a krátkometrážny film študentov bakalárskeho stupňa štúdia:

Fotografický videoklip: *Dražovský kostolík*

/Matej Medo, Paulína Grolmusová/

Krátkometrážny film: *Transformácia románskeho a gotického slohu do súčasného umenia*

/Ema Vlasáková, Veronika Koháryová, Martina Sklenárová, Denis Pecho, Martin Komáromi/

Vytvorili sa v rozšírenom moduse: tvorivé transformácie slohu (výtvarného architektonického štýlu) do rozvinutého tvaru študentského autorského projektu. Nastal prípad, keď námetom na vznik diela sa stal *de facto* umelecký sloh románskej pamiatky – spektakulárne zasadenej do krajinnej sféry s celistvosťou svojho divadelného účinkovania v krajine. Divadelnosť vstupovala do celostného pôsobenia tohto miesta, keď si ju recipient sprítomňoval prostredníctvom určite vyjavujúcej sa iluzívnosti kvázi dejstvovanej kulisy. V tom tkvel citeľný scénický účinok – ktorý potom rozhodne stimuloval extenzívne rozhostenie sa tvorcov v teréne za účelom autorského (transformačného) zaujatia aktérstva v ňom.

Prieniky do teritória boli viacnásobné. To treba špeciálne zdôrazniť. Nešlo pritom o spontánnosť akcie tu a teraz – ale intencionálny proces aktívnej interakcie – teatrality – performativity v prírodnom (krajinnom) prostredí. Vstupným iniciačným procesom sa tak stala expedícia za pamiatkou (Kostolom sv. Michala Archanjela) a ďalšou fázou bola fáza autorského generovania v periférnej časti Nitry, v ktorej sa románska pamiatka nachádza. Študenti *de facto* tvorivo transformovali vlastný estetický zážitok – z toho, čo vôbec daný situovaný kostolík v nich dokázal vyvolať v súvislosti s architektonicko/štylovou znakovosťou. Tú rozpoznávali konkrétne priamo na mieste, t. j. oboznamovali sa s jeho charakteristikami. Zákonite tak ich absorpciou, a to od pozorovania tvarových línií – sérií rôznych pohľadov, náhľadov, vnáraní, sa rozvinula kontinuita tvorivého procesu s niekoľkonásobnými exkurziami doň k ďalším realizovaným aktivitám v kontrapunktickej štylizácii, geste, tanečnom výraze atď.

Tento semestrálny projekt tak rámcovovala „Krajina poézie – poézia v krajine“, keďže vďaka podniknutej umeleckej prechádzke (art walk)³¹ – heuristickej expedícii sa vystopovala poetika tvaroslovia (morfológie) daného prostredia a vyprovokovala o nej rozvité básnenie – performativitu poézie (technikou slum poetry) v skladačkovom videoklipe (v spomínanom krátkometrážnom filme *Transformácia románskeho a gotického slohu do súčasného umenia*).³²

3.4 Filmová téma

Monotematický kontext semestrálnych cyklov dopodrobna ovplyvňuje napríklad aj systematická návšteva divadelných inscenácií a filmových projekcií, ktoré predstavujú dôležitý materiálovo-učebný zdroj predmetu Základy umeleckej komunikácie a interpretácie, rozvíjajúci sa v kontinuálnych vetvách divadelnej tvorby a recepcie/filmovej tvorby a recepcie.

Koncepcia predmetu Filmová tvorba a recepcia sa taktiež prekrýva s aktuálnym dianím v umeleckej kultúre a na jej tepe sa konfiguruje jeho program. Vyskladaný je väčšinou z výstižných príkladov podnetného poľa súčasného umenia (v tomto prípade súčasného filmu), ktoré potom následne (receptčne) vplyva na celé poslucháčstvo rôznou intenzitou výrazovosti. Ruka v ruke s tým sa jednotlivé semináre tematicky prekrývajú aj s aktuálnou dramaturgiou Kinoklubu Nitra,³³ resp. reálnou kinodistribúciou slovenských kín.³⁴

Pragmatický dôraz je pritom kladený na čo možno najčastejšie navštevovanie tzv. klubových, artových kín. Rok čo rok je potom spoločná návšteva filmového podujatia so študentmi integrálnou súčasťou pedagogického procesu. Línia pedagogickej stratégie prakticky smeruje zo zážitkovej roviny, referencie filmového

---

³¹ Jedným v súčasnosti častým inšpiratívnym prostriedkom nielen v edukačnom procese, ale aj v divadelnej tvorbe. Tvori jednoznačne kľúč ku kultúrnej pamäti daného miesta, podnecuje k tvorivému vnímaniu celého regionálneho (urbánneho) i prírodného prostredia a cibrí empatický vzťah k nemu. In Ballay, M., 2021, s. 122.

³² Rusnák, 2023, s. 15.

³³ Kinoklub Nitra – funguje v Nitre už od roku 1990 (pôvodne Filmový klub Nitra), ktorý mal vyplňať dopyt po zahraničných i domácich filmových dielach. Momentálne ho prevádzkuje občianske združenie Vertigo (od roku 2013) so zameraním na prezentáciu diel artových filmov s podporou najmä Asociácie slovenských filmových klubov, z ktorej databáz sa konfiguruje jeho primárna programová dramaturgia. Je zameraná zväčša na novinky klubového filmu domácej i zahraničnej proveniencie, príp. cykly tematických blokov venujúcich sa napríklad vyhranenej kinematografii, ako napríklad škandinávskych, príp. frankofónnych filmov a pod.

³⁴ O bilancii napríklad uplynulej filmovej sezóny pozri viac In Malíčková, M.: *Medzi žánrom a autorstvom: dynamika diváckeho filmu*. In Paštéková, J. (ed.), 2023, s. 7 – 20.

zážitku, k analýze témy i jazyka filmu (čo sa filmom tematizuje/čo film rozpráva a ako rozpráva/akými prostriedkami).³⁵ Inými slovami povedané, od recepcie k interpretácii, t. j. kompletnému výkladu filmového diela. Takýmto spôsobom sa najoptimálnejšie pracuje s filmom, príp. viacerými filmami, na ktorých sa ďalej sondážne preveruje inštrumentárium recepčnej estetiky a základov umeleckej komunikácie a interpretácie.³⁶

V priebehu celého semestrálneho cyklu sa týmto cielenejšie koncipuje taká konštelácia aktuálne videných diel, ktorá študentov recepčne zasahuje v autentických a aktuálnych zážitkoch (tu a teraz). Je niekoľko príkladov z doterajšej praxe takto sústredene zacielených semestrálnych cyklov predmetu *Filmová tvorba a recepcia*. „Monotematickosť“ z nich robí, dalo by sa povedať, istú komornosť v intenzifikácii pohľadu do hĺbky.

Téma sa poväčšine rozprestierala v konkrétnom žánri filmovej tvorby. Pozornosť sa takýmto spôsobom sústredila do špeciálnej žánrovej proveniencie, ako napríklad filmov o zločine v intenciách poetiky filmu noir (*Služobníci*, 2020, réžia: Ivan Ostrochovský). Iná odnož pertraktovaných tématických sa v rámci konkrétneho cyklu dotýkala napríklad dominantnej priestorovosti, resp. kategórie priestorovosti. Do popredia záujmu sa monotematicky dostávali predovšetkým filmy, ktorých dej bol determinovaný rámcem priestoru istého situačného ohraničenia – priestor vlaku (*Mimoriadna udalosť*, 2022, réžia: Jiří Havelka), školské, internátne prostredie (*Zimné prázdniny*, 2023, réžia: Alexander Payne), paluba lietadla (*Kurz lietania pre začiatočníkov*, 2023, réžia: Hafsteinn Gunnar Sigurðsson), príp. industriálne periféria Helsink (*Karake blues*, 2023, réžia: Aki Karismäki). Zasadenie deja do striktného ohraničenia, osihotenia postáv uviaznutých kdesi v determinujúcom prostredí sa neraz stalo pre študentov motívom ich interpretačného hľadania – skondenzovaný priestor ako metafora sveta.

Niekedy si téma klubového filmu – alebo aktuálna premiéra distribučného filmového diela v príslušnom akademickom roku natoľko žiada pozornosť, že sa z nej doslova stáva leitmotív príslušného semestrálneho cyklu. Ide o prípad, keď výnimočnosť/osobitosť filmového diela sa stáva výstižným príkladom demonštrácie rôznych modelov interpretácie umeleckého diela. Práve na jednom vytipovanom

---

³⁵ Renomovaný americký filmový teoretik James Monaco hovorí o technických, ekonomických, psychologických a sociopolitických determinantoch jazyka filmového umenia. Pozri viac In Monaco, J., 2004, s. 27.

³⁶ Ballay, M. (2023b) *Marginálne o vybraných aktuálnych trendoch súčasnej filmovej kultúry /skica koncepcie predmetu v kontexte študijného programu kulturologia/*. In *Culturologica Slovaca*, Roč.. 8, č. 2, (s. 4 – 26).

filmovom diele, príp. súbore viacerých sa komponuje rovnomerná rozvrstvenosť látky predmetu.³⁷

3.5 Medzinárodný festival Divadelná Nitra a jeho leitmotívy

Jedným z materiálových východísk predmetov Základy umeleckej komunikácie a interpretácie a Divadelná tvorba a recepcia je v periodicite rokov už stabilne Medzinárodný festival Divadelná Nitra, ktorý kontinuálne generuje tematické rastre jednotlivých semestrálnych cyklov. „*Festival stimuluje reflexívne pohľady aj za horizonty globálneho smerovania súčasného divadla. Jeho hlavnou stratégiou je potom sprostredkovať publiku túto autentickú schopnosť učiť sa festivalom a využiť ho vo svoj prospech na sebazdokonaľovanie najmä v kritickej reflexii, ako aj spoznávaní (heuristickou cestou) najsúčasnejšieho jazyka divadla.*“³⁸ Zároveň účinne trénuje recepčno-interpretčné schopnosti poslucháčov, ich divadelno-estetické i kriticko-reflexívne kompetencie širokospektrálnej umeleckej semiózy.

Kontinuita Medzinárodného festivalu Divadelná Nitra prispieva k prehĺbeniu v istom zmysle edukačnej stimulácie „učiť /sa/ festivalom“ a následne jeho zmysluplného zapojenia v modelovaní semestrálnych kurzov.³⁹ Je to dané do veľkej miery i tým, že sa tento divadelný festival integrálne včlenil do kolobehu monotematických semestrálnych cyklov v kontexte disciplín jadra študijného programu kulturológia (najmä na bakalárskom stupni, ako už bolo viacnásobne spomenuté). Jeho situovaním na koniec septembra, resp. prelom septembra a októbra, predstavoval pomyselný rituál začiatku každého nového akademického roka. Monotematický zimný semester sa tak mohol vždy začínať divadelnou slávnosťou na rituálnej úrovni. Festival ako taký imanentne súvisel so slávnosťami v jeho doslova archaických reziduách.

Jeden z posledných ročníkov Medzinárodného festivalu Divadelná Nitra bol výnimočný tým, že sa poslednýkrát konal v septembri (t. j. na začiatku akademického roka 2023/2024). Napospol podnietil viaceré pozoruhodné možnosti reflexie odkrývať koncepciu festivalu ako cesty,⁴⁰ keďže aj kontinuálne kulturológické vzdelávanie je celé ponímané ako cesta *par excellence*.

---

³⁷ Ballay, M. (2023b). Marginálne o vybraných aktuálnych trendoch súčasnej filmovej kultúry /skica koncepcie predmetu v kontexte študijného programu kulturológia/. In *Culturologica Slovaca*, Roč. 8, č. 2, (s. 4 – 26).

³⁸ Ballay, 2023d, s. 53.

³⁹ Ibid., s. 52 – 57.

⁴⁰ Analogicky o koncepcii festivalu ako cesty by sa dalo uvažovať aj v súvislosti s nedávnym multižánrovým site specific festivalom *Into the Miracles* v roku 2023. O konfigurácii festivalu

Zakomponovalo sa tak do neho putovanie (princíp cesty) ako téma vôbec dominantnej festivalovej aktivity. Je viac než zjavné, že posledný jesenný ročník Divadelnej Nitry intenzívne využíval viacero performatívnych modelov erupcií a procesií v schechnerovskom zmysle – festivaloví hostia/diváci sa presúvali počas neho po rôznych dislokovaných častiach mesta: exteriérových, galerijných, industriálnych, parkových, inštitucionálnych, sakrálnych a pod.). Vo festivalovej kolekcii (programovej) sa zároveň objavili inscenácie, ktoré v sebe integrovali cestu či už kompozične, príp. ju explicitne tematizovali.

Napríklad Petra Fornayová vo svojom diele *Púť M&H* s ňou nesmierne trefne korešpondovala. Centrálnym motívom performance sa stala svetoznáma púť do Santiaga de Compostela, ale v opačnom (retrográdnom) poňatí. P. Fornayová ju *de facto* tematizovala celkovo netradične, obrátene – ako spätnú púť zo Santiaga naspäť domov.

Tanečné predstavenie *Držať rieku, Holding River* sa zase odohrávalo na brehu rieky a vyžadovalo si púť divákov za vodou do exteriérového prostredia za tanečnými performerkami (Eva Priečková, Katarína Poliačiková), ktoré situovali svoje dielo synchronne so siluetou vodného živlu a následným splynutím v ňom.

Inscenáciu *Tichým hlasom. In a Calm Voice* (Uhol_92, Bratislava) zasadila režisérka Alžbeta Vrzgula do galerijného priestoru – ako interaktívnu inštaláciu s príbehmi ľudí, ktorí boli nútení opustiť svoju krajinu a stali sa politickými migrantmi. Charakteristikou tejto performance a galerijnej inštalácie zároveň sa stala voľnosť pohybu účastníkov a performerov ako ciest putovania politických migrantov prostým počúvaním ich príbehov v tomto výstavnom prostredí.

Inscenácia *Sme krajina* (Divadlo Jozefa Gregora Tajovského, Zvolen) sa tematicky dotýkala prírodnej problematiky nedostavaného vodného diela Slatinka. Vyžiadala si tentoraz putovanie tvorcov do lokality, ktorú zároveň tematizovali v procese tvorivého výskumu pod vedením českej režisérky Petry Tejnorovej.⁴¹

Naopak, inscenácia *Pribina (Making of)* (Divadlo Andreja Bagara, Nitra) v réžii Rastislava Balleka v sebe integrovala imaginatívnu púť do minulosti, resp. rozprestierajúcu predstavu o pomyselnom Nitrianskom kniežatstve ako fikciu, resp. fragmentárny sen/víziu veľkolepej predveľkomoravskej histórie.⁴²

---

ako púte za krásou/umením pozri viac In Ballay, M. (2023a). *Into the Miracles /Interpretačné sondy na predmet Základy umeleckej komunikácie a interpretácie/*. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

⁴¹ O interpretácii tejto divadelnej inscenácie pozri viac In Ballay, M., 2023, s. 51.

⁴² O interpretácii tejto divadelnej inscenácie pozri viac In Ballay, M., 2023, s. 58.

Už len z týchto príkladov festivalovej kolekcie hlavného programu 32. ročníka Medzinárodného festivalu Divadelná Nitra sa črtala generujúca téma ako nosná doména následného semestrálneho cyklu. Uvedené inscenácie/inštalácie/tanečné performancie sa tak demonštratívne stávajú učebnými pomôckami pre pedagóga – prakticky využívajúceho edukačný potenciál festivalu a podľa slovenskej teatrologičky Dagmar Inšitorisovej: „...obohacujú tak vysokoškolský pedagogický proces prakticky i teoreticky.“⁴³

4 Zhrnutie

Kontinuita monotematických semestrálnych cyklov sprístupňovala v rámci predmetov **Základy umeleckej komunikácie a interpretácie, Dejiny umeleckej kultúry – výtvarné umenie I., II.**, ale aj **Divadelná tvorba a recepcia, Filmová tvorba a recepcia** poskytlí frekventované reziduá tvorivosti, otvárali esteticko-recepčné možnosti obzorov, pohľadov a uvoľňovali tvorivé potenciály jednotlivých intervencií študentov kulturológie.

Z kontextu doterajšej praxe výučby disciplín jadra študijného programu kulturológia so zameraním sa na oblasť umeleckej kultúry vyústila potreba aktuálneho reflektovania jej priebehu. Predmetné disciplíny nielenže determinuje kolobeh jednotlivých semestrálnych cyklov akademického roka, ale aj jeho procesuálna dynamika. Permanentný záujem o stimulovanie zážitkovosti, podnetnosti prispel k legitímnej potrebe prispôsobenia tématických konkrétnych predmetov s aktuálnym priebehom jednotlivých semestrov. Vyplynuli z nej nasledovné otázky: O čom sa baviť? O čom komunikovať? Čím sa prioritne obklopuvať?

Študenti a študentky sa cestou monotematického semestrálneho cyklu zreteľne približovali k ukotveným princípom umeleckého nazerania – sprostredkovaním rôznorodej proveniencie zážitkov. Ich dosiahnutie často tvorila platforma tzv. umeleckej prechádzky s cieľom (ne)priamej angažovanosti recipienta v exteriérových podmienkach v extraviláne nitrianskych pahorkov alebo na rôznych organizovaných poznávacích exkurziách. Cestami semestrálneho cyklu sa revitalizovala historická, kultúrna pamäť niekoľkonásobnými spôsobmi. Vytvárala sa tak panoráma esteticko-recepčnej sféry podnetov rôzneho druhu, z ktorej sa súvislejšie uskutočňovali jednotlivé tvorivé projekty, príp. semestrálne práce poslucháčov.

Rovnako sa monotematické semestrálne cykly profilovali aj z aktuálnej dramaturgie filmových klubov (návštev projekcií filmov z aktuálnej kinodistribúcie),

---

⁴³ Inšitorisová, 2001, s. 38.

príp. leitmotívov ročníkov Medzinárodného festivalu Divadelná Nitra. Do veľkej miery inšpirovali profil konkrétneho semestra sumou estetických ukážok, príkladov, ako aj tematických rámcov, z ktorých sa košato rodilo podnetné vákuum tvorivých intervencií študentov v obklopení sa aktuálnou výrazovosťou.

Použitá literatúra a zdroje

- Adamická, M., Mikulášek, A., Timko, Š. (2023). *Antisemitizmus v literatúre a filme krajín V4*. Fakulta stredoeurópskych štúdií Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.
- Ballay, M. (2023). *Základy umeleckej komunikácie a interpretácie /vysokoškolské učebné texty/*. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- Ballay, M. (2023a). *Into the Miracles /Interpretačné sondy na predmet Základy umeleckej komunikácie a interpretácie/*. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- Ballay, M. (2023b). Marginálne o vybraných aktuálnych trendoch súčasnej filmovej kultúry /skica koncepcie predmetu v kontexte študijného programu kulturológiá/. In *Culturologica Slovaca*, Roč. 8, č. 2, s. 4 – 26.
- Ballay, M. (2023c). Podoby krehkej identity /marginálie k dramaturgii divadelnej sezóny 2022/2023 v Divadle Andreja Bagara v Nitre/. In *Culturologica Slovaca*, roč. 8, č. 1, s. 16 – 39.
- Ballay, M. (2023d). Presahy Medzinárodného festivalu Divadelná Nitra do vzdelávania. In Vannayová, M., Maliti Štorková R., Kárová, D. (eds.) (2023) *Presahy Divadelnej Nitry 1992 – 2021*. Asociácia Divadelná Nitra.
- Ballay, M. (2021). *Kultúrna pamäť v súčasnom divadle /Príprava autorskej inscenácie zo života v totalite/*. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- Ballay, M., Jakubovská, K. (eds.) (2017). *Katedra kulturológie : brožúra* ; Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- Gbúr, J., Horák, K., Pukan, M. (eds.) (2008). *Kontexty alternatívneho divadla II*. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- Horák, K., Pukan, M., Kušnírová, E. (2011). *Reflexie divadla, divadlo reflexie*. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- Inštitutorisová, D. (2001). *Festival a vyučovanie o divadle*. In Bakošová, L. (Ed.) *Festival na ceste do Európy*. Asociácia Divadelná Nitra.
- Jágerová, M., Beňušková, Z., Garaj, B. (2023). *Súčasná podoba fašiangov vo vidieckom prostredí na Slovensku*. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- Janků, P. (2012). *Scénické myslenie*. Ústav literárnej a umeleckej komunikácie, Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.

- Jakubovská, K. – Moravčíková, E. (2023). *Vybrané kapitoly zo systematickej kulturológie I*. Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.
- Makky, L. (2019). *Od začiatku po koniec a ešte ďalej: umenie v definičných súradniciach*. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- Maličková, M. (2023). *Medzi žánrom a autorstvom: dynamika diváckeho filmu*. In Paštéková, J. (Ed.): *Slovenský film v roku 2022*. Zborník hodnotiacich príspevkov z podujatia Týždeň slovenského filmu 2023. Bratislava : SFÚ, 2023, s. 7 – 20.
- Monaco, J. (2004). *Jak čist film. Svět filmů, médií a multimédií*. Albatros, 2004, s. 27.
- Miko, F. (1970). *Text a štýl. K problematike literárnej komunikácie*, Smena.
- Osolsobě, I. (2002). *OstENZE, hra, jazyk*. Sémiotické studie. Brno: Host.
- Plesník, L. a kol. (2011). *Tezaurus estetických výrazových kvalít*. Ústav literárnej a umeleckej komunikácie, Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.
- Plesník, L. a kol. (2022). *Výberový tematologický tezaurus. Výkladový prierez obrazmi sveta v kultúrotvorných prapříbehoch*. Ústav literárnej a umeleckej komunikácie, Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.
- Pukan, M. (2006/2007). Alternatívnosť ako jeden z možných „inscenačných“ prístupov v divadelnej tvorbe a praxi. In Gbúr, J., Horák, K., Pukan, M. (eds.) (2006/2007) *Kontexty alternatívneho divadla II*. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- Pukan, M. (2011). Študentské divadlo, malé javiskové formy, otvorené divadlo, divadlo mladých. In Horák, K., Pukan, M., Kušnířová, E. (2011) *Reflexie divadla, divadlo reflexie*. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- Rusnák, J. (2023). Transformácia románskeho a gotického slohu do súčasného umenia. In *APečkoviny*, roč. 57, č. 2, s. 15.
- Slivka, M. (2002). *Slovenské ľudové divadlo*. Divadelný ústav v Bratislave.
- Valenta, J. (2008). *Scénologie krajiny*. Nakladatelství KANT pro Akademie múzických umění v Prahe.
- Vannayová, M., Maliti Štorková, R., Kárová, D. (eds.) (2023). *Presahy Divadelnej Nitry 1992 – 2021*. Asociácia Divadelná Nitra.

Kontaktné údaje:

prof. Mgr. Miroslav Ballay, PhD.
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Oddelenie kulturológie –
Ústav manažmentu kultúry a turizmu, kulturológie a etnológie
Hodžova 1
949 01 Nitra
SLOVENSKÁ REPUBLIKA
mballay@ukf.sk
ORCID-ID: 0000-0002-1386-78

Individualita v choreografickej tvorbe súčasného tanca

Dominika Krajčovičová

Abstrakt:

Predmetná štúdia sa venuje tvorbe súčasného tanca, definuje a reflektuje spôsob formovania umeleckej identity na Slovensku. Súčasný choreograf je súčasťou kultúrneho dedičstva, pretože definuje svoje postavenie v kultúre prostredníctvom autorstva diela. V danom kontexte štúdie špecifikujeme, že choreografická tvorba performerovi prináša vnútornú slobodu a vytvára identitu jednotlivca. V tejto súvislosti sa opierame o slobodné vyjadrenie choreografa, vnášajúceho do svojej tvorby vnútorné pocity a myšlienky, ktoré reflektuje prostredníctvom pohybu tela. Štúdia sa opiera o koncept reálneho umenia, pretože samotné telo je v tejto súvislosti veľmi dôležitým objektom filozofického skúmania. Vďaka pohybu je možné o umelcoch premýšľať v kontexte úplnej autenticity. Zo subjektívneho hľadiska je možné uviesť, že telo tanečníka na javisku vytvára pohybový koncept, z ktorého si divák utvára čitateľný zámer. To, čo divák vidí, nemusí však byť realita, ale len domnienka, ktorá je postavená na doterajších subjektívnych skúsenostiach s pohybom.

Kľúčové slová:

identita, sloboda v umení, súčasný tanec, jednotlivec, individualita, rukopis, subjektivita.

Abstract:

This study addresses the creation of contemporary dance, defining and reflecting on the formation of artistic identity in Slovakia. The contemporary choreographer is part of the cultural heritage because they define their position in culture through the authorship of their work. In this context, we specify that choreographic creation brings internal freedom to the performer and creates the individual's identity. In this regard, we rely on the free expression of the choreographer, who infuses their work with internal feelings and thoughts, which are reflected through body movement. The study is based on the concept of real art, as the body itself is a very important object of philosophical examination in this context. Through movement, it is possible to consider artists in the context of complete authenticity. From a subjective perspective, it can be stated that the dancer's body on stage creates a movement concept from

which the viewer forms an intelligible intent. What the viewer sees, however, may not be reality, but merely an assumption based on previous subjective experiences with movement.

Keywords:

identity, freedom in art, contemporary dance, individual, individuality, handwriting, subjectivity.

Úvod

Vytváranie umeleckého diela prináša vnútornú slobodu pre jednotlivca. Spoločnosť ako celok svojimi skutkami vytvára zrejmy dojem, že sloboda je niečo, po čom ani netúži. V danej súvislosti by bolo možné konštatovať, že samotná realizácia slobody človeka v praxi je priam nemožná. Rozdiel možno vnímať v aspektoch cítiť sa slobodne a ako umelec konať slobodne. V tomto kontexte možno hovoriť o slobode ako o prostriedku na sebvýjadrenie umelca v rámci tvorby umeleckého diela. Samotné umelecké koncepcie prinášajú túžbu po slobodnom vyjadrení svojich myšlienok. Domnievame sa, že to je iba mylná predstava o koncepte súčasného tanca. Avšak pravdepodobne je to jeden zo spôsobov, ako sa približujeme k slobode vyjadrenia v súčasnom tanečnom umení.

1 Formovanie umeleckej identity

Podstata človeka nie je ničím iným ako prostriedkom, pomocou ktorého a v ktorom sa realizuje hodnotovo demokratická rovnosť v rámci všetkých kultúr.¹ Tvorivý život môže znamenať čokoľvek. Tvorivá schopnosť človeka formuluje a v určitom rozmere fixuje.² Identita sa vyznačuje jednotou vnútorného života človeka a jeho konania. Samotný status jednotlivca vytvára autenticitu umeleckého diela. Dnešné zápasy s autoritami moci a vedenia problematizujú (okrem iného) status jednotlivca: na jednej strane potvrdzujú právo jednotlivca na odlišnosť a vyzdvihujú všetko, čo činí jednotlivca skutočne jednotlivcom: na strane druhej útočia na všetko, čo pretháva jeho väzby s ostatnými členmi komunity. (To núti jednotlivca k návratu k sebe a zväzuje ho obmedzujúcim spôsobom s jeho identitou.)³ V tomto kontexte ide o zápasy proti individualizácii. Primárne hovoríme o technikách moci, ktoré je možné uplatniť v každodennom živote. Identifikácia

---

¹ Plessner, H. (2015). *Moc a ľudská povaha/Emancipácia moci* (s. 75). Hronka.

² Ibid., 2015, s. 76.

³ Foucault, M. (2006). *Rád diskurzu* (s. 70). Agora.

identity jednotlivca, ktorému sú vnucované spoločenské normy a zákony života ako takého.⁴

Snažíme sa uchopiť špecifický spôsob tvorby umenia, ktorý vytvára primárne zázemie pre tvorbu súčasným umelcom. Definujeme, že podstatou nie sú spoločensky nastavené normy, ale definícia sebazvdelávania. V kontexte súčasného tanca z pohľadu tvorby tanečného diela možno hovoriť o záujme umelcov vytvárať reálne umenie. Tvoríť diela ponúkajúce úprimné výpovede odzrkadľujúce umelca ako takého.⁵ Slovenský filozof Vladislav Suvák v publikácii *Foucault od starosti o seba k estetike existencie a ešte ďalej* v tejto súvislosti definuje, že „... z pravdy sa stane to, čo človek má, čo vlastní a nie spôsob, akým je.“⁶ V tejto súvislosti vychádzame z toho, že pravda ponúka seba samého, resp. vytvára možnosť stať sa samým sebou. V danom kontexte máme na mysli určitú formu (seba)utvárania.⁷ Vytvoriť dielo s hodnotným obsahom definujúce seba samého je možné len v prípade dostatočnej vnútornej hodnoty. To znamená, že rôznymi spôsobmi spoznávame seba a učíme sa byť sami sebou. Postupne prichádza najdôležitejšia fáza nášho života, na ktorú sa pripravujeme po celý čas, a tou je staroba. Počas celej doby formujeme a štylizujeme podobu vlastnej identity. Danú štylizáciu možno vnímať ako prostriedok na uchopenie slobody. V tejto súvislosti je možné konštatovať, že umenie dobrého života bolo vždy určitým prejavom slobody.⁸ Definíciu starostlivosti o seba chápeme ako nevyhnutný základ umenia a samotnej existencie.⁹ Vytváranie umeleckého diela prináša vnútornú slobodu pre jednotlivca. Pojem slobody v človeku vytvára pocit nekontrolovateľnej radosi, zároveň otvára priestor pre nezávislé vnemy. V momente, keď jednotlivec o slobodu prichádza, vie to, pretože to ovplyvňuje jeho identitu. Skutočnosť je nepopierateľná a slobodnými sa do nášho sveta rodíme.¹⁰ Nedokážeme si však slobodu dostatočne vážiť. Mali by sme byť odhodlaní si ju brániť, a to nie len raz za čas, ale neustále.¹¹ V umení toto tvrdenie platí dvojnásobne, pretože spoločnosť vytvára ľudí, ktorí vládnu, a potrebuje tých, ktorí sú nimi ovládaní.¹² Mať moc a vládnuť v skutočnosti neznamená absolútne nič. Napriek tomu táto skutočnosť ovplyvňuje výpovede súčasného umenia. Samotné

---

⁴ Ibid., 2006, s. 71.

⁵ Suvák, V. *FOUCAULT Od starosti o seba k estetike existencie a ešte ďalej* (s. 47). Petrus.

⁶ Ibid., 2021, s. 52.

⁷ Ibid.

⁸ Suvák, V. *FOUCAULT Od starosti o seba k estetike existencie a ešte ďalej* (s. 81). Petrus.

⁹ Ibid., s. 81.

¹⁰ De La Boétie, É. (2014). *O dobrovoľnom otroctve* (s. 55). Hronka.

¹¹ Ibid., 2014, s. 56.

¹² Ibid.

umelecké koncepcie prinášajú túžbu po slobodnom vyjadrení svojich myšlienok. Pravdepodobne je to jeden zo spôsobov, ako sa približujeme k slobode vyjadrenia prostredníctvom umenia, čo neplatí len v súčasnom tanci. Daná úvaha so sebou prináša koncept tvorby reálneho umenia. Súčasný tanec je upravovaný a transparentný k danému priestoru a jedno súčasné tanečné dielo nikdy nie je možné vidieť spracované rovnakým spôsobom. To znamená, že predstavenia sú neopakovateľné a existujú iba v prítomnosti.¹³ Predstavenie už nikdy nie je možné zopakovať rovnakým spôsobom, avšak zopakovať jeho význam možné je. Človek má telo, s ktorým môže manipulovať takisto ako s akýmkoľvek iným objektom, ale zároveň on sám týmto telom je a v tejto súvislosti je zároveň subjektom. To, čo sa odohráva na javisku počas pohybu s telom, sú často pohybové sekvencie tela pospájané do umeleckého diela.¹⁴ V tejto súvislosti spomenieme aj nazeranie na pohybujúce sa telo prostredníctvom Michela Foucaulta (francúzsky filozof, predstaviteľ postmodernej filozofie, historik a teoretik kultúry).¹⁵ M. Foucault hovorí o tele ako o systéme používania jazyka, cez ktorý sa tento jazyk premieta. To znamená, že telo reprezentuje tzv. súhrn predstáv mysle osobnosti. Telo v tomto ponímaní tvorí diskurz. Diskurz, ktorý je fyzicky overiteľný, uchopiteľný, čo zn. pohlavie, vek, rasa a pod. Keď sa rozhodneme analyzovať diskurz (telo), robíme to prostredníctvom konceptov a nastavených štruktúr.¹⁶ Do veľkej miery nás v tomto prípade ohraničuje súbor našich zručností a skúseností s pohybom tela. Telo je v tejto súvislosti veľmi dôležitým objektom filozofického skúmania. Vďaka pohybu je možné o umelcoch premýšľať v kontexte úplnej autenticity. Nie je to len telo na javisku, ale aj myseľ, ktorá odkazuje na osobné odhodlanie a umeleckú víziu.¹⁷ Z uvedeného vyplýva filozofická otázka. Je dôležité opisovať telo tanečníka na javisku alebo odkazovať na myseľ tvorcu/tanečníka na javisku?¹⁸ Zo subjektívneho hľadiska je možné uviesť, že telo tanečníka na javisku vytvára pohybový koncept, z ktorého si divák utvára čitateľný zámer. To, čo divák vidí, nemusí však byť realita, ale len domnienka, ktorá je postavená na doterajších subjektívnych skúsenostiach s pohybom. Samotnou analýzou performancie je možné definovať dve formy pohybu, keď hovoríme o tom, čo to znamená mať telo a byť telom. Toto definovanie

---

¹³ Fischer-Lichte, E. (2011). *Estetika performativity* (s. 107). Na Konári o. z.

¹⁴ *Ibid.*, 2011, s. 109.

¹⁵ Conroy, C. (2017). *Divadlo a telesnosť* (s. 39). Divadelný ústav.

¹⁶ *Ibid.*, 2017, s. 53.

¹⁷ Conroy, C. (2017). *Divadlo a telesnosť* (s. 55). Divadelný ústav.

¹⁸ *Ibid.*, 2017, s. 54.

prináša pojem stelesnenie.¹⁹ Individuálne možnosti ľudského tela pomáhajú choreografovi utvoriť telesnosť pri pohybe. V tejto kontinuite to v rámci predstavenia umožňuje svojbytné divácke vnímanie telesnosti. Tvorba a vnímanie telesnosti počas predstavenia závisí na dvoch faktoroch – na procese stelesnenia a fenoméne prezentácie.²⁰ To znamená, že performer ako osoba vzniká v tom momente, keď sa identifikuje so svojimi vlastnými mentálnymi stavmi, pričom ich súčasne posunie do svojej súčasťi praktickej identity.²¹ V tejto súvislosti hovoríme o svojej vlastnej definícii vzťahu seba k sebe samému, čo vytvára zreteľný podklad pre choreografickú tvorbu umeleckého odkazu.

Štruktúrálna analýza nám v tomto konkrétnom prípade poskytuje nové možnosti poznania.²² V tejto súvislosti prinášame tri fázy, ktorými sú mienka, pochopenie významu a percipovanie, resp. vnímanie štruktúry.²³ Porovnávanie štruktúr a štruktúrnych javov pomáha dosiahnuť nové poznania v oblasti analýzy. Základným pravidlom štruktúrálnej analýzy je, že vychádzame zo vzťahov medzi prvkami a nie zo samotných prvkov.²⁴

2 Súčasný tanec ako prostriedok reálneho umenia

Bolo by možné pohyb pomenovať ako určité médium a telo ako jeho nástroj?²⁵ Ale prečo pohyb? A prečo telo? Pohyb by bez tela neexistoval. Prácou choreografa je vymyslieť, ako sa telo bude pohybovať. To znamená, že pohyb a možnosti tela na začiatku tvorby choreograf analyzuje a spracováva. Následne v procese tvorby koncept pohybovej štruktúry nespočetnekrát znovu objavuje, pretože pohybové možnosti a jeho obmedzenia v súčasnom tanci nie sú striktné definované. Skladba prvkového materiálu spracovaná do podoby tanca je v rámci pohybovej kompozície vždy usporiadaná podľa momentálnych možností pohybu a štruktúry tela tanečníka. To znamená, že choreografia v sebe nesie rukopis autora. V tomto prípade hovoríme o originálnom zámere, pretože v súčasnom tanci je málo kolektívnych kreácií, lebo primárnu úlohu zohráva performer, v ktorom sa toto dielo rodí a ktorý ho niekedy zrodí len svojou prítomnosťou.²⁶ Primárne málo momentov v histórii súčasného

---

¹⁹ Ibid., 2017, s. 110.

²⁰ Ibid.

²¹ Bělohrad, R. (2016). *Lidské identity, lidské hodnoty* (s. 143). Dybbuk.

²² Żółkiewski, S. (1969). *Semiotika a kultura* (s. 20). Epocha.

²³ Ibid., 1969, s. 30.

²⁴ Ibid., 1969, s. 52.

²⁵ Louppe, L. (2010). *Poetics of contemporary dance* (s. 177). Alton: The old Bakery.

²⁶ Ibid., 2010, s. 178.

tanca spochybňovalo postavenie a funkciu jedinečnosti choreografa.²⁷ Samotný koncept pre tvorbu súvisí s prejavom identity jednotlivca. Začiatkom pre tvorbu pohybu je nutnosť performerera vypovedať telom to, čo je nevy povedané slovom. Najst' choreografa, ktorý by hľadal námet pre tvorbu, je priam nemožné. Choreograf má zväčša nápadov prebytok. Čo je však dôležité, dostať sa v pohybovej kompozícii na začiatok základného prvku, čo je alfa omega na vytvorenie koncepcie tanečného diela.²⁸ Každá zložka tanečnej činnosti, o ktorej sa tu diskutuje, sa nachádza v objekte (súčasnom tanečnom diele), ktorý je viditeľný a interpretovaný choreografom. Dôležitú súčasť zohráva identita choreografického diela, pretože samotné dielo je originálom individuálnej tvorby. Súčasný choreograf je súčasťou kultúrneho dedičstva, pretože definuje jeho postavenie v kultúre prostredníctvom autorstva diela. Druhá vlastnosť choreografa a jeho tvorby v súčasnom tanci je, že túži po súčasnom umení rovnako ako po vlastnej sebadisciplíne. Tento spôsob definovania je pomerne rozporuplný. Choreograf si musí v začiatku tvorby jasne zvoliť formu a obsah diela. Súčasné tanečné dielo musí byť polyformné. To znamená, že vyplýva z pôvodného zámeru, ktorým si autor diela zakladá vlastné pohybové formy, vytvára svoj štruktúrovaný obsah pričom súčasne definuje priestor pre možné aktualizácie. Z uvedeného vyplýva, že je náročné navrhnuť divákovi jednotnú schému pre výklad súčasného tanečného diela.²⁹

Historicky základné choreografické dielo je klasický balet. Balet ponúka jasnú štruktúru pohybového materiálu, ktorý je presne zadefinovaný. To znamená, že klasické choreografické dielo má presnú výpovednú hodnotu. Súčasný tanec, ako choreografická tvorba definuje presný opak klasického baletu. Pre samotný výklad je súčasný tanec nejednoznačný, pretože prináša konštitutívne a heterogénne prvky.³⁰ Ak by sme definovali historické zmeny choreografickej tvorby, tak najviditeľnejšia premena nastala v 20. storočí. V choreografickej tvorbe bolo vytvorených niekoľko aktualizácií ako zmena formátu, premiestnenie reprezentačných rámcov, kvalitatívna a kvantitatívna diverzifikácia foriem.³¹ Každý jeden zo zakladateľov techniky moderného tancia si prakticky vymyslel svoj vlastný druh pohybu.³² V tejto súvislosti si dovoľíme okrajovo spomenúť slovenského priekopníka v modernom tanci Rudolfa von Labana, ktorý je považovaný za najvýznamnejšieho teoretika pohybu

---

²⁷ Ibid., 2010, s. 179.

²⁸ Ibid., 2010, s. 202.

²⁹ Ibid., 2010, s. 203.

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid., 2010, s. 204.

³² Ibid., 2010, s. 205.

dvadsiateho storočia. Od R. Labana čerpal návrhy nemecký choreograf Kurt Joss. Jeho najvýznamnejšie dielo *Zelený stôl* malo premiéru v roku 1932 v Paríži.³³ Kurt Joss za dielo *Zelený stôl* získal prvú cenu na medzinárodnej súťaži nových choreografií. Bolo to dielo, ktoré v sebe nieslo hlboký protivojnový odkaz.³⁴ Neskôr sa na týchto základoch experimentu s pohybom rozvinul nový druh pohybu, ktorý priniesla nemecká priekopníčka expresionistického tanca Marry Wigman. Vyjadřila svoju poéziu absolútneho tanca až po tanečné divadlo, resp. fyzické divadlo.³⁵ Spomenutí predstavitelia definovali základy pre absolútny tanec, resp. pre pohyb, ktorý má špecifický spôsob stvárnenia a nesie čitateľný pohybový odkaz. V tejto súvislosti aspoň okrajovo spomenieme dôležitosť vzťahu medzi hudbou a tancom v modernom tanci. Už v období postmodernity v čase umeleckej rebelie umelci využívali v predstaveniach ticho. Ticho ako spôsob vyjadrenia určitej podoby vnútorného prežívania. Následne sa do popredia v tvorbe dostalo hovorené slovo, ktoré do súčasného diela prináša nový rozmer.³⁶ V súčasnosti je hovorené slovo takmer v každom súčasnom tanečnom diele. Prítomnosť zvuku v podobe hlasu vytvára priestor pre diváka na odlišné formy výkladu diela.³⁷ V diele existuje zvuková kulisa, teda textový či literárny aspekt, preto prechádza hovorené slovo v skutočnosti cez pohyb ako čistá forma. Z historického kontextu prvé experimenty so zvukom pri pohybe spracovával práve predstaviteľ z obdobia postmodernity, ktorým bol americký choreograf Merce Cunningham (zaradujeme ho do generácie rebelov v modernom tanci), pričom spolupracoval s americkým skladateľom experimentálnej tvorby Johnom Cageom.³⁸ M. Cunningham pracoval s novým spôsobom vnímania vzťahu medzi hudbou a tancom. Vo svojej práci spracovával tanečné variácie, ktoré mali netradičné frázovanie, pričom rozvíjal vnútorný rytmus tanečníka.³⁹ Podľa M. Cunninghama hudba a tanec spolu nesúvisia a fungujú nezávisle od seba.⁴⁰ To znamená, že tanec nie je vytvorený na hudbu a ani hudba nie je vytvorená pre tanec. Obe umelecké odvetvia sú interpretované separátne. Tanec nie je ochudobnený, ak v ňom nie je hudba. Samotná hudba má dostatočnú výpovednú hodnotu a už nepotrebuje doplnok v podobe tela v pohybe. J. Cage

---

³³ Au, S. (2017). *Balet a moderný tanec* (s. 100). Verbunk, s.r.o.

³⁴ *Ibid.*, 2017, s. 100.

³⁵ Au, S. (2017). *Balet a moderný tanec* (s. 101). Verbunk, s.r.o.

³⁶ Louppe, L. *Poetics of contemporary dance* (s. 206). Alton: The old Bakery.

³⁷ *Ibid.*, 2010, s. 206.

³⁸ Sedlačková, A. (2017). *Vývin pohybu v systéme Body-Mind Centering* (s. 164). VŠMU.

³⁹ Sedlačková, A. (2017). *Vývin pohybu v systéme Body-Mind Centering* (s. 163). VŠMU.

⁴⁰ *Ibid.*, 2017, s. 163.

a M. Cunningham často pracovali oddelene. To znamená, že choreografia a hudba k danému dielu bola vytvorená úplne odlišným spôsobom, pričom ich nezávislú prácu ohraničoval len časový alebo základný štrukturálny bod.⁴¹ Tanečníci často prvýkrát počuli hudbu až na predstavení. Tento spôsob tvorby obohatil koncentráciu a špecifikoval novú formu práce tanečníka na javisku.⁴² Oboja predstavitelia považovali zvuk a tanec za samostatné entity.⁴³

V danom kontexte dlhotrvajúceho vývoja choreografickej práce súčasníkov je v dnešnej modernej dobe priam neuveriteľné, že práve súčasný tanec postupne smeruje k reciprocite. Súčasný choreograf na prvý pohľad zdieľa pocitový kontext tvorby, avšak pomerne v symbolickom čase, keď doslovne vyplňuje spoločenský čas večera. Tento spôsob prezentácie choreografickej tvorby je možno tiež určitá forma prejavu slobody v umení.⁴⁴ Nejednoznačný spôsob, ako sa vďaka spoločenskej norme snažíme aktualizovať choreografické dielo. A to aj napriek narastajúcej individualite v tanečnom prejave s dôrazom na potreby jednotlivca. Päťdesiatminútové súčasné diela sa stali kráľovským štandardom večera.⁴⁵ Zvlášť kvantitatívne a kvalitatívne ocenenie tanečného umenia. Pri samotnej asimilácii iných umeleckých odvetví do rozmerov divadla sa možnosti prezentácie tanca vrátili o krok späť. Ochudobňujúce priestory, v ktorých sa nie vždy rozplýva samotný status súčasného diela. Choreografický objekt nie je ani zďaleka chápaný cez jeho hlavné prvky ako zámer interpretácie či fyzické stvárnenie.⁴⁶ V danej súvislosti narážame na jeho vonkajšiu podobu, pričom špecifikujeme divadelné (priestorové) kritériá, ktoré odrážajú a organizujú jeho aktualizáciu.⁴⁷

Sólo je prejavom individuality, ktoré v podobe jednotlivca na tanečnej scéne prinieslo jednu z veľkých inovácií prostredníctvom súčasného tanca. Samozrejme, sólové tanečné časti boli vždy prítomné v kontexte choreografickej časti baletu v klasickej tanečnej zložke prostredníctvom variácie. Nikdy to však nebol celý balet, ktorý by bol postavený na sólovom prejave jednotlivca na javisku.⁴⁸ Klasický tanec má jasne špecifikovanú formu pohybu, štandard a spôsob predvedenia prvkového materiálu. To znamená, že buď tanečník svojím pohybom splňa nastavenú normu

---

⁴¹ Ibid.

⁴² Ibid., 2017, s. 164.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Louppe, L. (2010). *Poetics of contemporary dance* (s. 205). Alton: The old Bakery.

⁴⁵ Ibid., 2010, s. 205.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid.

tela v pohybe, alebo na javisku jednoducho nie je. Súčasný tanec priniesol koncept sólového tanečníka ako gro prejavu v súčasnej tanečnej technike. V tomto kontexte súčasnej tvorby špecifikujeme objavovanie individuality a prezentovanie bytosti tanečníka na javiskum zároveň definujeme jeho spôsob vyjadrovania sa cez súčasný tanec.

V danej kontinuite je určitým fenoménom aktuálnej doby prezentovať sa súčasným tancom. Pohybom reflektovať osobné pocity, pričom do popredia sa dostáva vnútorné prežívanie, čo prináša performer, odhodlaného vytvoriť dielo prezentujúce seba samého v úplnej autenticite. Súčasný tanec ako taký získal v posledných rokoch väčšiu popularitu, a to najmä vďaka mylnej predstave vytvoriť dielo, ktoré je štylizované a upravované takpovediac šité na mieru tomu, kto ho prezentuje. Pomerne často sa pracuje s limitom tela performer, ktorý sa na javisku pohybuje. Dovoľme si konštatovať, že tento spôsob nie je správny aj napriek tomu, že prvotný úmysel choreografickej tvorby v úplnej autenticite správny je. Súčasný tanec, ako taký, samozrejme, pracuje s limitom, ktoré telo má, ale štruktúra profesionálneho tréningu to telo pretvára do stále perspektívnejšej podoby. Telo tanečníka v žiadnom prípade nezostáva nemenné. Choreograf, ktorý dielo tvorí, spracováva ho s ambíciou budúceho rastu formy tela a jeho štruktúry pohybu a s dôrazom na jeho špecifickosť a úplnú autenticitu. Jedným zo spôsobov rozvíjania sa je aj vedomá práca s východnými pohybovými metódami, ktoré kladú dôraz najmä na rozvoj pohybovej štruktúry tela. Ak sa telo pohybuje voľne bez jasného tréningového plánu na základe limitu, nikdy by sa tanečník nerozvíjal do podoby performer.

Forma prirodzených možností pohybu tela je presne tá, ktorá najlepšie korešponduje s pôvodným choreografickým zámerom súčasného tanca. Samotné sólo v tanci dosiahlo prostredníctvom výskumu pohybu súčasným tancom bezkonkurenčnú intenzitu. Vytvorením pohybovej individuality subjektu (tela) tanečníka sa na javisku pretvára identita jednotlivca.⁴⁹ Ako sme už spomenuli, v danom kontexte identity bolo pre choreografa vždy prirodzené skúmať možnosti a limity pohybu práve cez svoje telo. V súčasnom tanci hovoríme o vytvorení osobitého pohybového slovníka, resp. o vytvorení si vnútorného jazyka tela. Predmetom pohybového skúmania je zapojenie subjektu (tela) do tanečného diela. Telo sa v rámci tvorby vystavuje rôznym výzvam. Napríklad hovoríme o tvorbe prostredníctvom nekonvenčných riešení, čím sa choreograf vyhýba zastaralým

---

⁴⁹ Ibid.

pohybovým schémam a zautomatizovaným pohybom.⁵⁰ Týmto spôsobom choreograf nachádza a znovu objavuje spôsob na vyjadrenie slobody v tanečnom prejave pohybu svojho tela. Riskovaním a získavaním nových zručností pri pohybe si performer vytvára nové pohybové vzorce.⁵¹ Choreograf tak objavoval svoje schopnosti. Sólo tanečníka bol priamy spôsob, ako bolo možné prekročiť hranice zakódovaných pohybových štruktúr.⁵² Samotné telo bez myslenia nemá čo zdieľať s divákom. Z toho dôvodu zdôrazňujeme tvorbu vlastnej identity v rámci pohybového rukopisu choreografa. To, čo telo pohybom ponúka, sú možnosti na vytvorenie reálneho diela. Choreograf tak tvorí vlastnú identitu. V histórii moderného tanca mala práve individuálne cítenie prvá americká tanečníčka Isadora Duncanová, ktorá tvrdila, že každý jeden tanečník je jedinečný. Následne americká choreografka Martha Graham, ktorá vytvárala jedinečné sóla odrážajúce jej identitu a osobnosť.⁵³

Sólo dnes už ani zďaleka nemá takú výpovednú hodnotu, ako tomu bolo na počiatkoch experimentov v modernom tanci. Avšak prítomnosť seba samého v odraze vlastnej identity tvorí jedinečný choreografický rukopis, ktorý nie je možné si s nikým zameniť. Sólo ponúka rôzne podoby, buď vypovedá o kontexte spoločenského diania, pričom vyjadruje selektívny postoj jednotlivca k danej udalosti, prípadne prezentuje choreografovo vnútorné prežívanie, alebo opisuje akýkoľvek životný príbeh či udalosť.⁵⁴ Predmetom skúmania pohybu je zapojenie subjektu (tela) do diela.⁵⁵

Jeden z choreografov súčasnej nezávislej kultúry na Slovensku, ktorý pracuje v koncepte rozvoja vlastnej individuality a ponúka tak špecifický spôsob výrazového slovníka, je predstaviteľ strednej generácie súčasných tanečných umelcov Tomáš Danielis. V tejto časti štúdie máme možnosť poodhaliť úskalia umeleckého života, tvorby a formovania umeleckej identity na Slovensku. Budeme sa zameriavať na možnosti prezentácie súčasného tanca v nezávislých kultúrnych centrách z pohľadu umelca Tomáša Danielisa. Domnievame sa, že by bolo možné vytvoriť priestor pre úvahu. Prečo umelecky tvoriť súčasný tanec na Slovensku? V tomto kontexte by sme len skonštatovali, že T. Danielis pôsobí primárne na zahraničnej tanečnej scéne. Aktuálne tvorí aj na Slovensku, pričom sa stretáva s náročnejšími situáciami. Ako performer a choreograf pracuje dôsledne, okrem iného ho charakterizuje aj

---

⁵⁰ Ibid., 2010, s. 206.

⁵¹ Louppe, L. (2010). *Poetics of contemporary dance* (s. 207). Alton: The old Bakery.

⁵² Ibid., 2010, s. 205.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Ibid., 2010, s. 206.

⁵⁵ Foucault, M. (2006). *Rád diskurzu* (s. 70). Agora.

vyčerpanosť z nastavených podmienok a neustáleho hľadania systematických a inovatívnych riešení. Toto možno hodnotiť ako neľahkú úlohu, ktorá má nespočetné množstvo výziev.

3 Tomáš Danielis (Banská Bystrica, 7. 3. 1980)

Venoval sa tancu od útleho detstva. Je absolventom Konzervatória J. L. Bellu v Banskej Bystrici, zároveň aj Katedry tanečnej tvorby na Hudobnej a tanečnej fakulte VŠMU v Bratislave. Spoločný rozhovor vytvoril priestor pre úvahu v témach smerovania súčasného tanca. Osobnostný pohľad na súčasný tanec a kontext tvorby T. Danielisa prináša dôslednú a nesmierne hlbokú úvahu nad situáciou súčasného tanca na Slovensku. Súčasný slovenský umelec T. Danielis má dlhoročné skúsenosti (aktuálne pôsobí na tanečnej platforme 28. sezónu) vďaka, ktorým dokáže argumentovať zmysel a funkciu súčasného tanca veľmi relevantne, detailne, bez zaváhania a s dávkou taktosti. Jeho úcta k povolaniu tanečného umelca v ňom vzbudzuje jednoznačnú potrebu sebavyjadrenia.⁵⁶ Podľa T. Danielisa umelci a tvorcovia nerobia umenie z pekného dôvodu, ale ventilujú si ním svoj problém so stavom v spoločnosti, resp. problém svojej psychickej integrity.⁵⁷ Keby súčasný umelec nemal na Slovensku záväzok (osobný, pracovný a i.), tak zo Slovenska určite odchádza performatívne pôsobiť do zahraničia. Z uvedeného vyplýva, že tu mladý umelec môže zostávať napríklad aj z dôvodu nedostatočnej tanečnej kvality. Len veľmi ťažko definovať kto, ako a prečo sa rozhodne zostať tvoriť súčasný tanec na Slovensku. V rámci úvahy o smerovaní súčasného tanca sme sa venovali nasledovným témam:

Diverzifikácia nezávislej tanečnej kultúry je limitovaná požiadavkami Fondu na podporu umenia – grantovým systémom, ktorý má determinujúci vplyv na tvorbu umelca, ako aj na kultúru.

Schéma FPU rozdeľuje projekty na kultúrne a sociálne. Štruktúra postavenia umelca v spoločnosti ho charakterizuje ako performeru, z ktorého sa stáva tvorca, až v poslednom rade je to choreograf. Jeden umelec musí ponúkať širokospektrálny balík zručností, ktoré dokážu upútať spoločnosť. To znamená, že ak by umelec chcel získať podporu FPU, musí v jednom balíku ponúkať umenie, sociálne vzdelávanie,

---

⁵⁶ Danielis, T. Príprava článkov [elektronická pošta]. Správa pre: Dominika Krajčovičová. 2023-10-11 (cit. 2023-10-11). [Online komunikácia].

⁵⁷ Danielis, T. Príprava článkov [elektronická pošta]. Správa pre: Dominika Krajčovičová. 2023-10-11 (cit. 2023-10-11). [Online komunikácia].

projekt pre kultúrne centrá a i. V tomto prípade absolútne neexistuje financovanie čistého umeleckého diela.⁵⁸

Nevyhovujúce podmienky (inštitucionálne, ekonomické, priestorové) majú negatívny dopad na rozvoj nezávislej tanečnej kultúry na Slovensku.

V tejto súvislosti je dôležité uviesť, že nastavenie spoločnosti na Slovensku nepodporuje tvorbu umenia umelcom. Spoločnosť podporuje formovanie diváka, ktorý bude mať ohraničené vnímanie umenia. Pravdupovediac, nezávislé kultúrne centrá supľujú kultúrne inštitúcie, ktoré by mali byť vytvárané čisto pre súčasný tanec, resp. tanečné umenie. Skôr sa stretávame s tým, že súčasný tanec má k dispozícii telocvičňu, mini priestory bez hlčky javiska. Z toho dôvodu je tanec vždy upravovaný na priestor. Tvorca tanečnej inscenácie neustále pretvára svoju inscenáciu na základe toho, že si uvedomuje priestorové možnosti na Slovensku. Na Slovensku nie je jediné kultúrne centrum, ktoré by malo na tanec 100 metrov štvorcových. Domy kultúry sú jednoznačne na tanec naprojektované prijateľnejšie ako mini priestory, v ktorých sa tanec upravuje. Napriek tomu súčasný tanec v rámci nezávislých kultúrnych centier prekvitá a stále sa teší čoraz väčšej obľube. Do popredia sa aktuálne dostáva individuálna tvorba jednotlivca, ktorý si zriadi vlastné občianske združenie, zastrešujúce jeho umeleckú činnosť. Na Slovensku jednoznačne absentuje inštitúcia, ktorá by zastrešovala potreby umelcov. Samozrejme, máme Platformu pre súčasný tanec, ale tá netvorí inštitucionálnu funkciu. Jednoznačne je potrebná inštitúcia, ktorá by zastrešovala potreby umelcov v rámci FPU alebo v rámci projektovania. V tomto kontexte nie je možné na Slovensku tvoriť slobodne, pretože je všetko ohraničené a linajkované. Celkovo sú podmienky nastavené tak, ako ich ľudia chápu, ale nehovorí to nič o tom, aké podmienky naozaj sú, resp. čo presne znamenajú.⁵⁹

Predstaviťa T. Danielisa radíme do konceptuálnej tvorby súčasného tanca. Konceptuálna tvorba prináša umelca, vytvárajúceho vizuálny koncept pre postavu, ktorá zatiaľ neexistuje. Byť konceptuálnym umelcom si vyžaduje niekoľko osobnostných atribútov, ako víziu, vecné uchopenie podstaty v danej úlohe, odhodlanie a kreativitu. Námet je často mimo kontroly tvorcu. Dôležitá je potreba vyjadriť seba samého.⁶⁰

---

⁵⁸ Danielis, T. Príprava článkov [elektronická pošta]. Správa pre: Dominika Krajčovičová. 2023-10-11 (cit. 2023-10-11). [Online komunikácia].

⁵⁹ Danielis, T. Príprava článkov [elektronická pošta]. Správa pre: Dominika Krajčovičová. 2023-10-11 (cit. 2023-10-11). [Online komunikácia].

⁶⁰ Danielis, Tomáš. Tulská 68, Banská Bystrica 974 01, 4. apríla 2024. Osobná komunikácia.

Veľmi dôležité je však umenie tvoriť úprimne, pretože to je presne to, čo znamená tvoriť reálne umenie. Reálne umenie nevznikne z osobnostných predpokladov osobnosti, resp. zo subjektívneho pohľadu jednotlivca. Štruktúra a forma predstavenia by mala spĺňať presné normy. Dovolíme si konštatovať, že v súčasnom tanci na Slovensku táto koncepcia absentuje. Ak načrtujeme to, že budeme uvažovať o tom, ako je možné skúmať pohyb tela tanečníka, jeho zmysel a štruktúru, tak si musíme v prvom rade presnejšie definovať, čo znamená byť tanečníkom. V tejto súvislosti pracujeme s definíciami od P. Pavisu v publikácii *Analýza divadelného predstavení*. Podľa uvedeného tanečník nemá napodobňovať alebo pohybom stvárňovať príbeh. Pokiaľ sa tanečník neriadi logickým východiskom alebo sa v rámci predstavenia neopiera o filozofické východisko, je veľmi náročné definovať použité metódy a cieľ predstavenia. To znamená, že sa často divák uchýľuje k hodnotení tela na javisku, resp. estetiky predvedenia, ako by mal hľadať súvislosti medzi štruktúrou pohybu a víziou tvorcu.⁶¹ V tejto súvislosti sa stretávame s pojmom vektorizácia.⁶² V prvej polovici predstavenia začne vnímavý divák chápať smerovanie predstavenia. V tomto bode je možné skúmať víziu a smer tvorcu daného konceptu. Týmto spôsobom divák hľadá schému, podľa ktorej by bolo možné chronologicky usporiadať rôzne časti predstavenia do jeho celkovej podoby.⁶³ Tento spôsob tvorby predstavenia využíval postmodernizmus v tanci a konceptuálna tvorba vyvracia. Je to preto, lebo tanečník svojím telom pohybuje na základe impulzov, nemá ho pod kontrolou a divák tak prichádza o celistvosť pohybu. V tomto kontexte má divák systematicky náročné definovať smer predstavenia. Samostatné telo tanečníka na javisku je tvorcom v pohybe vedené nelineárne.⁶⁴ Daná analýza pohybu ponúka vnímať telo tanečníka v pohybe bez uzavretého konca. Vytvára sa tak cyklus nekonečného možného pohybu. Pohyb tela na javisku sa týmto spôsobom stáva cyklickým. Tvorca v tejto schéme ponúka divákovi nekonečnú škálu záverov. Ak by sme sa rozhodli len opisovať pohyb tela na javisku, samotná analýza tvorcovej vízie súčasného tanca by nebola spracovaná.⁶⁵

V tejto súvislosti uvažujeme o procesoch skúmania tela na javisku, tvorcovej koncepcie myšlienok a vízií. Snažíme sa nájsť ucelenú štruktúru pre tvorbu a charakteristiku pohybu. Je primárne zavádzajúce, ak si myslíme, že viditeľný tvar

---

⁶¹ Pavis, P. (2020). *Analýza divadelného predstavení* (s. 198). Akadémie múzických umení.

⁶² Vektorizácia je veličina určujúca smer a zmysel.

⁶³ Pavis, P. (2020). *Analýza divadelného predstavení* (s. 199). Akadémie múzických umení.

⁶⁴ *Ibid.*, 2020, s. 201.

⁶⁵ *Ibid.*, 2020, s. 203.

tela je možné kriticky skúmať.⁶⁶ Akýmkoľvek spôsobom sa divák rozhodne analyzovať pohyb a myšlienkový smer tvorcu predstavenia musí si uvedomiť, že si to v plnej miere žiada kritické skúmanie, ktoré vychádza zo subjektívnych skúseností toho, kto analýzu tvorí.⁶⁷ Rôzne analýzy a procesy pri definovaní toho, čo divák vidí, sú len dôkazom toho, že divadlo a tanec ako kultúrna forma ponúka systém, ako telu porozumieť a definovať ho.⁶⁸ V tejto súvislosti môžeme uviesť aj Platónovu charakteristiku tela, ktorá definuje, že telo je oddelené od mysle. Takéto uvažovanie je napr. v dualistickej doktríne.⁶⁹ Špecifikuje ju určitý druh analýzy, ktorá uvádza, že telo môže byť oddelené od myslenia aj napriek tomu, že spolu súvisia. Telo je v tomto prípade vnímané ako niečo uchopiteľné a myseľ človeka ako abstraktná štruktúra.⁷⁰ V tomto zmysle telo tvorí obal špecifického vnútra osobnosti, ktorá je výnimočná a neuchopiteľná.⁷¹

Záver

Čo vlastne ponúka individualita tanečného prejavu divákovi? Jednoznačne autenticitu, tvorbu umeleckého diela, ktoré choreograf vytvára z vlastnej identity. V danej štúdii hovoríme o slobodnom prejave v umení, pričom choreograf pohybom odhaľuje svoje myšlienky, pocity, úvahy o sebe samom, pochybnosti, zároveň prezentuje svoje vnútorné prežívanie, či spracováva témy, ktoré rezonujú v spoločnosti. V umeleckej koncepcii bez ohľadu na špecifikáciu umeleckého smeru (skladateľ, choreograf) je možné definovať výpoveď tvorby na základe aktuálneho prežívania alebo vymedziť obsah tvorby prezentujúci dlhodobú koncepciu, ktorú nešpecifikuje aktuálnosť prežívania tvorcu. Byť súčasným tanečníkom, resp. choreografom, neznamená tvoriť slobodne z každého ohľadu. Ako sme už spomenuli, rozdiel možno vnímať v aspekte cítiť sa slobodne a ako umelec konať slobodne.

Z uvedeného vyplýva, že je priam nemožné nastoliť jednotnú definíciu, ktorá by špecifikovala každého súčasníka. Súčasné umenie má nespočetné množstvo podôb prezentácie, ktoré odzrkadľujú niečo a odkazujú na niekoho. To znamená, že majú výpovedný charakter, pri ktorom si divák utvára vlastný záver. Choreografická koncepcia špecifikuje odhalenie témy, ktorá v divákoch zanecháva dlhotrvajúce

---

⁶⁶ Conroy, C. (2017). *Divadlo a telesnosť* (s. 28). Divadelný ústav.

⁶⁷ *Ibid.*, 2017, s. 29.

⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁹ *Ibid.*, 2017, s. 37.

⁷⁰ *Ibid.*

⁷¹ *Ibid.*, 2017, s. 38.

stopy. Súčasné umenie aj nabáda diváka k mysleniu, čím následne vytvára zázemie na spracovanie analýzy tvorby, resp. toho, čo videl. Ide o pomerne dobrý začiatok, pretože v tomto kontexte možno hovoriť o slobode v umení ako o prostriedku na sebaujadrnenie umelca v rámci tvorby umeleckého diela. Samotné umelecké koncepcie prinášajú túžbu po slobodnom vyjadrení svojich myšlienok.

Súčasný tanec špecifikuje typ predstavenia, ktoré nie je možné už nikdy zopakovať rovnakým spôsobom, avšak zopakovať jeho význam možné je. Napriek tomu je rozporuplné, že práve súčasný tanec smeruje k reciprocite.

Použitá literatúra a zdroje

- Au, S. (2017). *Balet a moderný tanec*. Verbunk, s.r.o.
- Bělohrad, R. (2016). *Lidské identity, lidské hodnoty*. Dybbuk.
- Conroy, C. (2017). *Divadlo a telesnosť*. Divadelný ústav.
- Coulmas, F. (2019). *Identity: A Very Short Introduction*. Oxford University press.
- Danielis, T. Príprava článkov [elektronická pošta]. Správa pre: Dominika Krajčovičová. 2023-10-11 (cit. 2023-10-11). [Online komunikácia].
- Danielis, Tomáš. Tulska 68, Banská Bystrica 974 01, 4. apríla 2024. Osobná komunikácia.
- De La Boétie, É. (2014). *O dobrovoľnom otroctve*. Hronka.
- Fischer – Lichte, E. (2011). *Estetika performativity*. Na Konári o. s.
- Foucault, M. (2006). *Rád diskurzu*. Agora.
- Lipovetsky, G. (2003). *Éra prázdnoty*. Prostor.
- Loupe, L. (2010). *Poetics of contemporary dance*. Alton : The old Bakery.
- Pavis, P. (2020). *Analýza divadelného predstavení*. Akademie múzických umení.
- Plessner, H. (2015). *Moc a ľudská povaha/Emancipácia moci*. Hronka. 2015.
- Sedlačková, A. (2017). *Vývin pohybu v systéme Body-Mind Centering*. Vysoká škola múzických umení.
- Suvák, V. (2021). *FOUCAULT Od starosti o seba k estetike existencie a ešte ďalej*. Petrus.
- Žółkiewski, S. (1969). *Semiotika a kultúra*. Epocha.

Kontaktné údaje:

Mgr. et Mgr. art. Dominika Krajčovičová, DiS. art.
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Oddelenie kulturológie –
Ústav manažmentu kultúry a turizmu, kulturológie a etnológie
Hodžova 1
949 01 Nitra
SLOVENSKÁ REPUBLIKA
dominikakrajcovicova@gmail.com

Manažment kultúry a turizmu

Migračné štúdiá

Kultúrna pedagogika

Kreatívne vzdelávanie

Migrácia a migračné štúdiá v študijných programoch sociálnych vied

Silvia Letavajová

Abstrakt:

Štúdiá sa venuje prítomnosti, začleneniu, využitiu a interdisciplinárnym a aplikačným kontextom migračných štúdií a témy migrácie v študijných osnovách sociálnych vied, ako sú najmä kulturológia, etnológia a sociálna a kultúrna antropológia. Naším cieľom bude zmapovať, v akom rozsahu a s akým obsahovým zameraním sa tieto témy v štúdiu daných programov využívajú, aké metódy sa pri ich výučbe uplatňujú, aký majú dosah na praktické skúsenosti a schopnosti absolventov daných predmetov a programov a akým spôsobom sa realizuje medziodborová spolupráca a aplikovaná veda. Zameriame sa najmä na vzdelávanie v programoch kulturológia, riadenie kultúry a turizmu a etnológia, ktoré sú akreditované na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Integrovanie migračných štúdií v celej ich šírke a hĺbke do daných študijných programov je výrazom reflexie vedy na aktuálne spoločenské dianie a zmeny v kultúre zapríčinené mobilitou obyvateľstva. Sú reakciou na súčasné globalizačné trendy, medzikultúrne kontakty, definovanie a transformácie skupinových hraníc a otázky identity.

Kľúčové slová:

sociálne vedy, kulturológia, migrácia, migračné štúdiá, interdisciplinarita, aplikovaná veda.

Abstract:

The study deals with the presence, inclusion, use and interdisciplinary and application contexts of migration studies and the topic of migration in the curricula of social sciences, such as cultural studies, ethnology and social and cultural anthropology. Our goal will be to map to what extent and with what content these topics are used in the study of the given programs, what methods are used in their teaching, what impact they have on the practical experience and abilities of the graduates of the given subjects and programs, and how interdisciplinary cooperation and applied science is implemented. We will mainly focus on education in the cultural studies, culture and

tourism management and ethnology programs, which are accredited at the Faculty of Philosophy of the Constantin the Philosopher University in Nitra. Integrating migration studies in all their breadth and depth into the given study programs is an expression of scientific reflection on current social events and changes in culture caused by population mobility. They are a reaction to current globalization trends, intercultural contacts, defining and transforming group boundaries and identity issues.

Keywords:

social sciences, cultural studies, migration, migration studies, interdisciplinarity, applied science.

1 Úvod

Intenzita migrácie v európskom priestore sa v posledných rokoch stále zvyšuje. Týka sa to všetkých typov mobility, najvýraznejšie pracovnej migrácie a migrácie utečencov. V roku 2015 čelila Európa vážnej humanitárnej výzve v podobe príchodu viac ako milióna migrantov. V roku 2022 postihla európsky kontinent ďalšia migračná kríza vyvolaná vojenským konfliktom na Ukrajine. Rovnako urgentnou je aj problematika odlivu pracovnej sily, či už ide o migráciu nízkokvalifikovanej pracovnej sily alebo „únik mozgov“. Slovensko patrí od vstupu do EÚ ku krajinám s najdynamickejším rastom cudzineckej populácie, a to aj napriek ich stále nízkym celkovým počtom. Počet cudzincov sa radikálne zvýšili aj po vypuknutí konfliktu na Ukrajine. V roku 2004 u nás žilo 22 000 (0,41 %) cudzincov s platným pobytom, v decembri 2023 to už bolo 311 406 (5,7 %) (PPZ ÚHaCP, 2004, 2023).

Prítomnosť migrantov neovplyvňuje len ekonomiku a hospodárstvo, výrazne zasahuje aj do ostatných sfér života, vrátane kultúrnej a spoločenskej. Význam a potrebu skúmania a vysvetľovania javov, ktoré s migráciami bezprostredne súvisia, si uvedomujú aj vedecké a vzdelávacie inštitúcie. Téma migrácie sa stáva regulárnou súčasťou vzdelávacieho systému na mnohých študijných odboroch a programoch vysokoškolského štúdia.

Cieľom štúdie je objasniť, akým spôsobom sa téma migrácie vyučuje v rámci sociálnych vied. Zameriame sa najmä na študijný program kulturológia, antropológia, etnológia a riadenie kultúry a turizmu. Zaujímať nás bude, ako štúdium migrácie prispieva k interdisciplinárnemu a aplikačnému zameraniu študijných programov. Fokusuje sa na obsah, metódy, ciele a možnosti rozširovania poznatkov a rozvoja zručností a schopností absolventov vzdelávania v rámci

študijných programov na Ústave manažmentu kultúry a turizmu, kulturológie a etnológie FF UKF v Nitre. Tieto úlohy naplníme pomocou viacerých metodologických postupov, najmä analýzou obsahov študijných programov, materiálov a vzdelávacích postupov a kritickou profesijnou reflexiou.

2 Migračné štúdia a sociálne vedy

Migrácie obyvateľstva boli v minulosti predmetom bádania mnohých vedcov. Ich cieľom bolo skúmať migrácie v celej ich komplexnosti. Kulturológia, etnológia, antropológia a ďalšie sociálne vedy sú teoreticky, metodologicky aj prakticky kompetentné sledovať, analyzovať a prispievať k riešeniu problémov, ktoré s migráciou súvisia. Intenzívne sa podieľajú na skúmaní príčin migrácií, analýze života migrantov v novom prostredí, majoritno-minoritným vzťahom. Ich prínos v skúmaní migrácií vidíme aj v metodologických postupoch, založených na kvalitatívnych technikách, emickom prístupe a dôraze na empirický výskum.

Teóriu o podmienenosti kultúry a spoločnosti migráciou etnik rozvinul predovšetkým antropológicko-kulturológický smer – difuzionizmus. Do štúdia migrácií a kultúrnej difúzie výrazne prispel B. Malinowsky a jeho žiaci M. Fortes, I. Shaper, S. F. Nadel. K bádaniu na poli kultúrnych procesov, vyvolaných migráciami, prispeli aj R. Redfield, R. Linton a M. J. Herskovitc, ktorí začiatkom 20. storočia zaviedli do sociálnych vied pojmy „culture contact“ a „akulturácia“. Problematiku migrácie a migrantov v urbánnom prostredí v polovici 20. storočia významne posunuli vedci z Chicagskej univerzity, najmä sociológovia L. E. Cohen, E. E. Park a C. R. Shaw. Osobitne sa venovali pracovnej migrácii, migráciou etnických skupín do veľkých miest, ich priestorovej organizácii (Musil, 2012; Cohen – Felson, 1979; Shaw – McKay, 1942; Park, 1928).

S nárastom mobility obyvateľstva súvisí aj potreba interdisciplinárneho bádania témy migrácie. Na pomedzí viacerých sociálnych vied sa profilujú samostatné disciplíny a subdisciplíny. Ide napríklad o „migračné alebo utečenecké štúdiá“, „antropológiu konfliktov“, „antropológiu migrácie“, „politickú antropológiu“, „sociológiu migrácie“, „kritické štúdie hraníc“ či tzv. „kriminálnu migráciu“. Výsledkom úsilia prepájať teoretické poznatky o migráciách s praxou je vytváranie ďalších subdisciplín, nazývaných aj praktická, akčná alebo verejná antropológia, sociológia, etnológia alebo politológia. Podľa S. M. Low a S. E. Merry (2010) prepája praktická antropológia teóriu a prax pri tvorbe nových riešení, študuje globálne problémy a zameriava sa na mikrosociálnu štruktúru, upozorňuje na príklady násillia, poskytuje empirické poznatky k sociálnemu hodnoteniu a praxi.

„Migračné štúdiá“ sú pomerne novou špecializáciou. Tento program je ponúkaný viacerými univerzitami predovšetkým v magisterskom stupni vzdelávania. Ako príklad univerzitných pracovísk s dlhodobou tradíciou výskumu a vzdelávania v tejto oblasti uvádzame tri univerzity: The Centre for Advanced Migration Studies at The University of Copenhagen (AMIS, 2024) v Dánsku prináša možnosť 2-ročného interdisciplinárneho magisterského štúdia. Zameriava sa hlavne na medzinárodnú migráciu, kľúčové koncepty a analytické prístupy a metodológiu, tému migrácie a spoločnosti. Na The School of Oriental and African Studies at University of London (SOAS, 2024) vo Veľkej Británii sa študenti môžu zapísať na magisterský program „Migračné a diasporické štúdiá“. Sústreďuje sa na témy: migrácia, hranice a priestor; dekoloniálne prístupy; jedlo, priestor a mobilita; nútená migrácia v rozvojovom svete; vzťah rodu, diaspóry a migrácie; medzinárodné migračné právo; spolupráca s organizáciami, aktivistami, odborníkmi a umelcami z praxe. Na Ghent University v Belgicku (University of Kent, 2024) je možné medzinárodnú migráciu študovať v programe „migračné štúdiá“ na magisterskom a doktorandskom stupni. Študenti si tu vyberajú z viacerých modulov, medzi ktoré patrí štúdium migračných teórií, integrácie a občianstva; konfliktov a práva; migračného práva EÚ a napokon, medzinárodných ľudských práv.

3 Téma migrácie v študijných programoch sociálnych vied na slovenských a českých univerzitách

Na Slovensku a v Českej republike je možné migračné štúdiá absolvovať v rámci osobitného študijného programu len na Univerzite Palackého v Olomouci. Program „Migračné štúdiá“ (UP, 2004) prináša Katedra sociológie, andragogiky a kultúrnej antropológie. Bakalársky 3-ročný program, ktorého garantkou je dr. Katarína Mildnerová, kladie pri štúdiu ľudskej mobility, teórií a koncepcií medzinárodnej migrácie dôraz na interdisciplinárnosť. Štúdium sa sústreďuje na kritickú reflexiu migračných procesov predovšetkým v stredo európskom priestore. Okrem základných tém sa program venuje aj špecifickým oblastiam. Osobitný predmet je venovaný otázke domova a identity migrantov alebo nútenej migrácii a utečencom. Podľa tvorcov programu (UP, Studium, 2024) bude absolvent štúdia odborníkom na migráciu, ktorí v Českej republike chýbajú. Študijný program má v súčasnosti otvorené všetky 3 ročníky štúdia. V akademickom roku 2023/2024 nastúpilo do 1. ročníka 14 študentov. V nasledovnom roku plánuje univerzita prijať 20 študentov na bakalársky stupeň a 2 študentov na doktorandský stupeň. Garantom doktorandského 4-ročného štúdia tohto programu je doc. Daniel Topinka.

Po absolvovaní programu sa študenti uplatnia (UP, Profil, 2024) ako experti a výskumní pracovníci v oblasti štátnej správy, samospráv, bezpečnostných orgánov, vo vzdelávacích inštitúciách, v sociálnej sfére alebo v médiách, v medzinárodných organizáciách.

Ako samostatne profilovaný predmet nachádzame migračné štúdiá na katedrách a ústavoch etnológie, kulturológie alebo sociálnej a kultúrnej antropológie len ojedinele. Jedným z nich je predmet Rod v migračných štúdiách, ktorý je k dispozícii v rámci študijného programu Gendrové štúdiá na Katedre sociálnej a kultúrnej antropológie FHS UK v Prahe. Kurz (CUNI, Gender, 2024) vedie dr. P. Ezzeddine. Venuje sa v ňom základným teóriám a koncepciám, osobitne sa zameriava na vplyv migrácie a migračnej politiky na rodové roly a rodinu, dynamiku pracovnej migrácie a nájomnej práce v domácnosti. Schopnosti porozumieť migrácii sa študenti učia prostredníctvom prednášok, projekcie filmov, kritického čítania textov a skupinových diskusií. Na rovnakom pracovisku je v rámci študijných plánov ponúkaný aj predmet „Migrácia a postmigračné procesy“ (CUNI, Migrace, 2024). Prednášajúca dr. D. Bittnerová sa v ňom sústreďuje na paradigmaty v prístupe k štúdiu migrácie, hlavne na problematiku adaptácie, asimilácie, integrácie a transnacionalizmu.

Viacere predmety k migračným štúdiám sú pre študentov vypísané aj na Ústave etnológie a stredoeurópskych štúdií na FF UK v Prahe. Dr. S. Kreissová vedie 2-semesterový kurz Etnicita, migrácia a pamäť vo výskumoch pohraničia (CUNI, Etnicita, 2024) a semesterový predmet Migrácia a pamäť v orálno-historickom výskume (CUNI, Migrace a postmigrační, 2024). Prof. L. Šatava sa dlhodobo venuje problematike migrácie, českého vyst'ahovalectva, života etnických skupín v novom prostredí. V tomto duchu sa nesú aj jeho kurzy pre magisterské štúdium Migračné procesy – teória a prax v USA a v Európe (CUNI, Migrační, 2024) a Migračné procesy a české vyst'ahovalectvo (CUNI, Migrační procesy, 2024)¹.

Migračné štúdiá sú obsahom aj povinného predmetu Migrácie (Univerzita Pardubice, Migrace, 2024), ktorý si v rámci študijného programu sociálna a kultúrna antropológia zapisujú študenti FF Univerzity v Pardubiciach. Doc. L. Yağın-Heckmann ho vedie v českom aj anglickom jazyku. Študentov oboznamuje so základnou terminológiou a teóriami, sleduje ekonomické, sociálne a politické

---

¹ Migration Processes and Czech migration (2023). Ústav etnologie a stredoeurópskych štúdií FF UK v Prahe.

<https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=predmet&kod=AET500120>

dimenzie migrácie, interetnické procesy, zameriava sa na sociálne siete a reťazovú migráciu, etnické enklávy, druhú generáciu migrantov, utečencov a ďalšie témy.

Počet samostatných predmetov, na ktorých sa migračné štúdiá v rámci sociálnych vied vyučujú na Slovensku, je ešte žalostnejší. Pomerne dlhodobú tradíciu výučby tejto témy nachádzame na Katedre etnológie a mimoeurópskych štúdií FF UCM v Trnave. Do magisterského stupňa je zakomponovaný predmet Etnokultúrne aspekty migrácií. Kurz aktuálne vedie dr. Š. Izák, ktorý sa okrem esenciálnych tém sústreďuje aj na otázky multikulturalizmu a multietnicity a kultúrnu zmenu. Osobitný priestor venuje migrácii ukrajinského obyvateľstva.

Katedra archeológie a kultúrnej antropológie FF UK v Bratislave k tejto téme prináša predmet Migračné štúdiá (UNIBA, Migračné, 2024). Doc. M. Botíková, ktorá kurz vedie, sa principiálne venuje teoretickým otázkam etnickej identity a migračných procesov a etnokultúrnemu vývinu slovenských enkláv a diaspór v zahraničí.

Ako príklad praktickej alebo angažovanej vedy je potrebné uviesť predmety, ktoré do učebných osnov bakalárskeho štúdia zaradila Katedra sociológie a sociálnej antropológie FF UMB v Banskej Bystrici. Prvým z nich je kurz Integrácia osôb z cudziny v praxi I a II (UMB, Integrácia, 2024), ktorého cieľom je angažovať študentov v pomoci a starostlivosti o cudzincov na Slovensku. Predmet je možné absolvovať vypracovaním, realizáciou a zhodnotením projektu asistencie cudzincom (tlmočenie, pomoc v sociálnych kontaktoch, na úradoch, začlenenie do majoritnej spoločnosti). Obdobne zameraný je aj predmet Dobrovoľník ESN UMB 1 – 4 (UMB, Dobrovoľník, 2024). Študent získava kredity za tento predmet dobrovoľníckou činnosťou v rámci študentskej organizácie Erasmus Student Network, aktívnou účasťou na aktivitách, semestrálnym tutorstvom nad zahraničným študentom a vyhotovením portfólia materiálov zo zorganizovaných projektov. Oba kurzy vedie Dr. L. Urbancová pod gesciou prof. S. Bitušikovej.

Problematika migrácie je nepostrádateľnou súčasťou poznania sociálnych vied. Hoci mu v rámci študijných programov kulturoológie, etnológie či antropológie nie je vždy venovaný samostatný predmet, je rámcovou témou v osnovách viacerých základných kurzov. Ide o predmety zamerané na otázku etnicity a minorít, globalizácie a multikulturalizmu, aplikovanej vedy, komunikácie alebo úvodu do etnológie.

Spomenieme aj dva kurzy, ktoré sú realizované na katedrách s iným zameraním. Ich význam a presah do sociálnych vied je však evidentný. Kurz Migračné štúdie (EU, Migračné, 2024) vedie v nemeckom jazyku politológ doc. R. Štefančík ako súčasť programu Cudzíe jazyky a interkultúrna komunikácia na FAJ EU v Bratislave. Prostredníctvom seminárov sa na ňom študenti oboznamujú aj

s imigračnou a azylovou politikou EÚ, migračným diskurzom a pravicovým populizmom. Na FPVMV UMB v Banskej Bystrici je to povinne voliteľný predmet Medzinárodná migrácia a migračná politika (UMB, Medzinárodná, 2024). Doc. M. Bolečková študentom vysvetľuje základnú terminológiu, hovorí o histórii a druhoch migrácie, venuje sa migračnej politike a inštitucionálnemu rámcu migrácie.

4 Téma migrácie v študijných programoch ÚMKTKE FF UKF v Nitre

Na Ústave manažmentu kultúry a turizmu, kulturológie a etnológie FF UKF v Nitre, ktorý je našim domovským pracoviskom, sa téma migrácie vyučuje v troch samostatných kurzoch. Prvý z nich pod názvom Európske minority a migračné štúdiá vedie doc. Beňušková z oddelenia etnológie. Predmet je realizovaný so 4-hodinovou týždňovou dotáciou. Študenti si prostredníctvom neho osvoja kontexty vzniku migrácií v sociálnych dejinách, migračnú terminológiu, venujú sa migračnej praxi a spôsobom etablovania migračných komunit v hostiteľskej krajine. Mimo obligátnych tém migračného štúdia majú študenti možnosť dozvedieť sa aj o mýtoch spojených s migráciou, spoločskom a mediálnom diskurze a azylovej problematike.

Študenti programu riadenie kultúry a turizmu si v magisterskom štúdiu môžu zapísať výberový predmet Vybrané problémy z kultúry a predmet Aktuálne otázky kultúry a kulturológie. Predmety sú v súčasnosti venované práve problematike migrácií a vedie ich doc. Letavajová. Súčasťou sylabov sú klasické témy migračných štúdií, ako úvod do štúdia, terminológia, úloha spoločensko-vedných disciplín pri skúmaní migrácie, spôsoby získavania informácií a úskalia výskumu, klasifikácia migrácií, migračné teórie a procesy, história vybraných typov migrácií, ale aj problematika začleňovania migrantov v európskom priestore. Druhá časť je venovaná migračnej situácii na Slovensku, kde sa študenti oboznámia s počtami a charakteristikou cudzincov, organizáciami, ktoré sa migrantmi zaoberajú, prácou s migrantmi, koncepciou azylu, vybranými skupinami migrantov a otázkou ich akulturácie, napr. Afganci, moslimovia, Vietnamci. Záverečné hodiny sú venované špecifickým problémom, ako majoritno-minoritné vzťahy, reflexia migrácie v mediálnom a politickom diskurze alebo zmiešané manželstvá s cudzincami. Súčasťou hodín je aj komentované sledovanie dokumentov o migrantoch. Študenti absolvujú predmety na základe skúšky a vypracovania seminárnej práce. Tá má najčastejšie charakter prezentácie vybranej témy, spracovanej podľa odbornej literatúry. Inou alternatívou je spracovanie príbehu jednotlivca alebo skupiny (rodiny) z radov migrantov, s ktorými študent viedol rozhovory. Študent sa pri tom

sústredzuje na tri fázy: stav pred migráciou, samotný priebeh migrácie, stav po migrácii. Treťou možnosťou je spracovanie a interpretácia mediálneho textu o migrantoch. Študent pristupuje k textu kriticky, hodnotí spôsoby prezentácie a zobrazovanie migrantov a migrácie, pokúša sa identifikovať pasáže a výroky, ktoré migrantov problematizujú a stereotypizujú, text následne fiktívne pretvára. Svoje poznatky, osobné skúsenosti a reflexie témy majú študenti možnosť prezentovať v rámci skupinových diskusií. Na štúdium tohto programu je v posledných rokoch prihlásených aj množstvo zahraničných študentov (predovšetkým z Ukrajiny), čo prináša nové možnosti nazerania na migráciu a možnosti jej riešenia nielen z pohľadu domácich študentov, ale aj samotných účastníkov migrácie (vedomostnej mobility).

V študijnom programe kulturológia sa otázky migrácie vyučujú ako rámcové alebo čiastkové témy, najmä v súvislosti s problematikou multikulturalizmu a globalizácie.

5 Záver

Viacere výskumy (Letavajová a kol, 2020; Štefančík – Lenč, 2012, Vašečka, 2009) dokazujú, že postoje mladých a vysokoškolsky vzdelaných ľudí k inakosti, cudzincom, migrantom sú pozitívnejšie ako v prípade iných skupín obyvateľstva. Majú s nimi osobné skúsenosti, sú k nim tolerantnejší. V čase, keď sa migrácie čoraz viac zintenzívňujú a stávajú bežnou súčasťou verejných politík, ale aj každodenne diskutovanou témou, je preto nanajvýš potrebné prehlbovať vzdelávanie mládeže o tejto téme.

Možnosti vysokoškolského štúdia migrácie v sociálnych vedách sú však stále limitujúce. Migrácia ako základná a nosná téma je obsahom len minima predmetov. Omnoho častejšie ju v sylaboch študijných programov nachádzame ako rámcovú alebo okrajovú tému. Migračné štúdiá vyžadujú komplexný a interdisciplinárny prístup. Je preto prirodzené, že rozsah a hĺbka podávaných informácií o migráciách závisí od záujmov a skúseností samotných prednášajúcich. Považujeme za správne, že vo všetkých identifikovaných predmetoch sú migračné štúdiá rozdelené na dva hlavné bloky: nosné témy a špecifické témy, ktoré migráciu vysvetľujú na základe osobitných prístupov a kontextov, konkrétnych príkladov. Osobitne vyzdvihneme koncepcie fakúlt a katedier, ktoré študentom v rámci migračných štúdií poskytujú priestor na diskusiu, umožňujú aktívnu komunikáciu s migrantmi, nastoľujú potrebu zapájať sa do riešenia problémov, ktoré s migrantmi a migráciami súvisia. Rozširujú penzum znalostí študentov, zvyšujú aj ich interkultúrne kompetencie a osobné skúsenosti. ÚMKTKE má výborné predpoklady na ďalšie prehlbovanie a rozširovanie štúdia o migráciách. Hlavným dôvodom je existencia a kooperácia

troch študijných programov (kulturoológia, riadenie kultúry a turizmu, etnológia), ktoré sa migráciami, etnicitou a medzikultúrnymi kontaktmi zaoberajú, výrazné zastúpenie zahraničných študentov, ako aj dôraz na praktické uplatňovanie poznatkov, najmä v rámci programu riadenie kultúry a turizmu.

Podakovanie: Tento príspevok vznikol v rámci projektu APVV-23-0358 s názvom „Pracovná migrácia z Rumunska, Srbska a Ukrajiny na Slovensko a jej kultúrne a spoločenské dôsledky“. Podakovanie patrí aj kolegom, ktorí mi poskytli informácie o svojich kurzoch.

Použitá literatúra a zdroje

Amis. (nedatované). *Centre for Advanced Migration Studies*. Citované 15. 7. 2024 z <https://amis.ku.dk/>

Cohen, L. E. – Felson, M. (1978). Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity

Approach. *American Sociological Review*, 44(4), 588–608.

CUNI. Gender. (nedatované). *Univerzita Karlova v Prahe. Katedra sociální a kulturní antropologie. Gender v migračních studiích*. Citované 13. 9. 2024 z <https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=predmet&kod=YMGS321>.

CUNI. Etnicita. (nedatované). *Univerzita Karlova v Prahe. Ústav etnologie a stredoevropských a balkánskych štúdií. Etnicita, migrace a paměť ve výzkumech pohraničí I*. Citované 13. 9. 2024 z

<https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=predmet&kod=AET100218>

CUNI. Migrace. (nedatované). *Univerzita Karlova v Prahe. Ústav etnologie a stredoevropských a balkánskych štúdií. Migrace a paměť v orálně historickém výzkumu*. Citované 13. 9. 2024 z

<https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=predmet&kod=AET100194>

CUNI. Migrace a postmigrační. (nedatované). *Univerzita Karlova v Prahe. Fakulta humanitních studií. Migrace a postmigrační procesy*. Citované 13. 9. 2024 z <https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=predmet&kod=YBSB016>

CUNI, Migrační. (nedatované). *Univerzita Karlova v Prahe. Ústav etnologie a stredoevropských a balkánskych štúdií. Migrační procesy – teorie a praxe v USA a Evropě*. Citované 13. 9. 2024 z

<https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=predmet&kod=AET300079>

CUNI. Migrační procesy. (nedatované). *Univerzita Karlova v Prahe. Ústav etnologie a stredoevropských a balkánskych štúdií. Migrační procesy a české vystěhovalectví*. Citované 13. 9. 2024 z

- <https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=predmet&kod=AET500120>
EU. Migračné. (nedatované). *Ekonomická univerzita v Bratislave. Migračné štúdiá (v nemeckom jazyku)*. Citované 13. 9. 2024 z
<https://programy.euba.sk/predmet/jjb21821m/>
- Letavajová, S. a kol. (2020). *Novodobé migrácie vo verejnej, mediálnej a politickej diskusii*. Nitra: UKF, 2020. 198 s., ISBN 978-80-558-1631-9
- Low, S. M. – Merry, S. E. (2010). Engaged Anthropology: Diversity and Dilemmas. An introduction to Supplement 2. *Current Anthropology*, 51(2), 203–226.
- Musil, J. (2012). Chicagská škola a česká sociologie. *Lidé města*, 14(3), 395–419.
- Park, R. (1928). Human Migration and the Marginal Man. *American Journal of Sociology*, 33(6), 881–893. Citované 13. 9. 2024 z
<https://www.jstor.org/stable/2765982>
- PPZ ÚHaCP. 2024. *Úrad hraničnej a cudzineckej polície MV SR. Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie v Slovenskej republike za rok 2004*. Citované 13. 9. 2024 z <https://www.minv.sk/?rocenky>
- Shaw, C. R. – McKay, H. D. (1942). *Juvenile Delinquency and Urban Areas*. Chicago: University of Chicago Press.
- SOAS. (nedatované). *Centre for Migration and Diaspora Studies*. Citované 13. 7. 2024 z
<https://www.soas.ac.uk/about/research-centres/centre-migration-and-diaspora-studies>
- Štefančík, R. – Lenč, J. (2012). *Mladí migranti v slovenskej spoločnosti. Medzinárodná migrácia, moslimovia, štát, verejná mienka*. Brno: Tribun EU, ISBN 978-80-263-0311-4.
- UMB. Dobrovoľník. (nedatované). *Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. FF. Dobrovoľník ESN UMB I – IV*. Citované 13. 9. 2024 z
[https://ais2.umb.sk/repo2/repository/default/ais/informacnelisty/2023-2024/FF_UMB/SK/xSaSA\(M\).pdf](https://ais2.umb.sk/repo2/repository/default/ais/informacnelisty/2023-2024/FF_UMB/SK/xSaSA(M).pdf)
- UMB. Integrácia. (nedatované). *Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. FF. Integrácia osôb z cudziny v praxi I, II*. Citované 13. 9. 2024 z
https://ais2.umb.sk/repo2/repository/default/ais/informacnelisty/2023-2024/FF_UMB/SK/xSaSA.pdf
- UMB. Medzinárodná. (nedatované). *Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov. Medzinárodná migrácia a migračná politika*. Citované 13. 9. 2024 z
https://ais2.umb.sk/repo2/repository/default/ais/informacnelisty/2023-2024/FPVaMV_UMB/SK/MV_E2_23.pdf

- UNIBA, Migračné. (nedatované). *Univerzita Komenského v Bratislave. KEM. Migračné štúdiá*. Citované 13. 9. 2024 z <https://ais2.uniba.sk/repo2/repository/default/ais/informacnelisty/2023-2024/FiF/SK/moET.pdf>
- Univerzita Pardubice. Migrace. (nedatované). *Univerzita Pardubice. KSKAS. Migrace*. Citované 13. 9. 2024 z <https://portal.upce.cz/portal/studium/prohlizeni.html>
- University of Kent. (nedatované). *International Migration MA*. Citované 15. 7. 2024 z <https://www.kent.ac.uk/brussels/courses/international-migration-ma>
- UP. (nedatované). *Univerzita Palackého v Olomouci. Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie. Migrační studia*. Citované 13. 9. 2024 z <https://ksa.upol.cz/uchazecum/studijni-programy/migracni-studia/>
- UP, Studium. (nedatované), *Univerzita Palackého v Olomouci. Migrační studia*. Citované 13. 9. 2024 z <https://studium.upol.cz/Catalog/StudyPrograms?type=Bachelor#year=2024&globalId=50226&maior=5314>
- UP. Profil. (nedatované). *Univerzita Palackého v Olomouci. Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie. Uplatnění a profil absolventa*. Citované 13. 9. 2024 z <https://ksa.upol.cz/uchazecum/doktorske-studium/#c42877>
- Vašečka, M. (2009). *Postoje verejnosti k cudzincom a zahraničnej migrácii v Slovenskej republike*. Bratislava: IOM, 2009, ISBN 978-80-970307-0-4.

Kontaktné údaje:

doc. Mgr. Silvia Letavajová, PhD.
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Oddelenie manažmentu kultúry a turizmu –
Ústav manažmentu kultúry a turizmu, kulturologie a etnológie
Hodžova 1
949 01 Nitra
SLOVENSKÁ REPUBLIKA
sletavajova@ukf.sk
ORCID-ID: 0000-0003-1448-5830

Význam kultúrnej pedagogiky v odbornej príprave kulturológov

Kristína Jakubovská

Abstrakt:

Autorka príspevku poukazuje na význam strategického plánovania študijných programov, ich aktualizácie v nadväznosti na procesy prebiehajúce v spoločnosti a kreatívny prístup k ich manažovaniu. Na príklade predmetu Kultúrna pedagogika poukazuje na možnosti, ako identifikovať potenciál akademického predmetu (jeho silné stránky a príležitosti) v záujme rozvoja odboru vo výskumnej a pedagogickej oblasti, zvýšenia uplatniteľnosti absolventov v praxi a prehĺbenia spolupráce s inštitúciami z praxe. Súčasná doba predstavuje veľa príležitostí pre kulturológov – ich uchopenie si vyžaduje inovatívny a kreatívny prístup. Kultúrna pedagogika má výrazný potenciál na rozvoj kulturológie. Jej potenciál vyplýva z aktuálnych sociokultúrnych, ekonomických a politických trendov a potrieb, ktoré je možné na trhu identifikovať. Ich správne uchopenie a manažovanie má schopnosť podporiť záujem o odbor a tiež zlepšiť jeho renomé a imidž v spoločnosti.

Kľúčové slová:

kultúrna pedagogika, kulturológia, študijný program, strategické plánovanie.

Abstract:

The author of the article points out the importance of strategic planning of study programmes; their updating in connection with the processes taking place in society; and a creative approach to their management. Using the example of the university subject of Cultural Education, she outlines the possibilities of how to identify the potential of a subject (its strengths and opportunities) in order to develop the academic field on both research and pedagogical level, increase the chances of the graduates to get employed in the field of their studies and deepen cooperation with institutions from practice. The current era provides culturologists with many opportunities - seizing them requires an innovative and creative approach. Cultural Education has significant potential for the development of Cultural Studies. Its potential results from current socio-cultural, economic and political trends and needs which can be identified on the market. Their proper grasp and management has the

ability to encourage interest in this field of study, as well as, improve its reputation and image in society.

Keywords:

cultural education, cultural studies, study programme, strategic planning.

1 Na úvod

Akademici zabezpečujúci odbornú prípravu študentov si musia neustále klásť otázky týkajúce sa strategického smerovania študijného programu, ktorý odborne zabezpečujú. Progresívne uvažovanie a strategické plánovanie sa týkajú viacerých oblastí, na ktoré majú pedagogickí pracovníci priamy vplyv (výskum a publikačná činnosť, odborná príprava pedagóga, rozvoj predmetov a ich aktualizácia, reflexia aktuálnej sociokultúrnej praxe a implementácia inovácií do oblasti výučby, tvorba nových predmetov, otvorený a kreatívny prístup ku koncipovaniu študijného programu a i.). Laická a odborná spoločenská diskusia za obdobie posledných rokov silne zdôrazňuje význam aplikačnej roviny v oblasti vysokoškolského vzdelávania. V súvislosti s týmto sa otvárajú viaceré otázky: 1. Aké miesto majú v týchto procesoch humanitné odbory a tiež náš odbor; 2. Ako funkčne a efektívne prepájať teóriu s praxou, umožňujúc študentom rozvíjanie praktických kompetencií; 3. Ako efektívne rozvíjať kontakt so subjektmi z praxe (prostredníctvom výskumnej, pedagogickej a projektovej činnosti).

Tieto bytostne dôležité otázky sa týkajú aj študijného programu kulturológia, najmä v podmienkach rušenia pracovísk zabezpečujúcich odbornú prípravu kulturológov na Slovensku (zánik Katedry kulturológie Univerzity Komenského v Bratislave v roku 2022) a v Českej republike (Univerzity Karlovy v Prahe). Pre porovnanie, na susednej Ukrajine prebieha opačný trend nadväzujúci na intenzívny rozvoj kultúrneho a kreatívneho priemyslu a nevyhnutnosť pripravovať odborníkov na kultúrny manažment.¹ Príprava v oblasti teoreticky a prakticky zameranej kulturológie je tu zabezpečená prostredníctvom 33 univerzitných pracovísk zabezpečujúcich bakalárske a magisterské študijné programy v odbore kulturológia (Vlasevych, 2023, s. 2). Decimovanie kulturológických pracovísk u nás a v susednom Česku môže naznačovať vyčerpanosť prístupov, ktoré boli doteraz uplatňované pri konceptualizácii a rozvoji daných programov a potrebu hľadať nové prístupy v oblasti profilácie študijného programu, odbornej prípravy študenta,

---

¹ Sledované parametre boli od februára 2022 negatívne poznačené v dôsledku rozpútania vojny Ruska proti Ukrajine.

prepojenia teórie s praxou či v definovaní profilu absolventa. Školský systém (t. j. formálne vzdelávanie) spravidla zaostáva za sociokultúrnou realitou. Postmoderná škola (primárne, sekundárne a terciárne formálne vzdelávanie) musí ísť s dobou a v rámci výchovy a vzdelávania musí reagovať na aktuálne sociokultúrne výzvy a trendy. V podmienkach súčasných ekonomických vzťahov orientovaných na kreatívnu ekonomiku sa prihliada na významné miesto výskumu a vývoja v skvalitňovaní a rozvoji ekonomického prostredia kreatívneho sektoru. Univerzity ako miesta združujúce kreatívnych pracovníkov a kreatívnych študentov získavajú na čoraz väčšej váhe. Hoci ide zatiaľ prevažne o zahraničný model vzťahov, napr. USA, Veľká Británia (Kloudová, 2010, s. 22).

2 Špecifiká diskusie o strategickom smerovaní odboru kulturológia

Na pôde Oddelenia kulturológie ÚMKTKE FF UKF² v Nitre (do roku 2022 na Katedre kulturológie FF UKF v Nitre) má diskusia týkajúca sa strategického smerovania odboru svoje špecifiká. Na jednej strane si uvedomujeme potrebu nadväzovať na tradíciu našich predchodcov, ktorí etablovali určitú víziu, hodnoty nitrianskej kulturológie a vytýčili jej základné smerovanie a identitu. Na druhej strane je dnešná doba odlišná. Je dynamickejšia a fluidnejšia, z čoho vyplýva potreba uplatňovať otvorený a flexibilný prístup k formovaniu študijného programu. Špecifikom kulturológie je aj jej interdisciplinárny charakter a prieniky s inými vednými disciplínami, čo má svoje pozitíva v podobe generalizujúceho a kontextuálneho prístupu k sledovanej problematike. Na druhej strane je dôležité predchádzať tomu, aby študenti vnímali výklad a nadväznosť predmetov a tém nesúrodo či neucelene.

Špecifickou je tiež otázka vzťahu teórie a praxe. Prejavuje sa aktívnym hľadaním vyváženého modelu, ktorý by zvýšil pripravenosť absolventov programu a ich šance uplatnenia sa v praxi a súčasne by ponechal dostatočne silné miesto pre teoretickú bázu. Jednou z možností je hľadať spôsoby, ako výskumne prepájať kulturologickú teóriu a prax. Otázkami vzťahu a proporčnosti teórie a praxe sa intenzívne venujú aj ukrajinskí kulturológovia-akademici. Ako poukazuje kulturologička a prodekanka Filozofickej fakulty Univerzity Ivana Franka vo Lvove Tetiana Vlasevych, na Ukrajine dominujú dve základné smerovania kulturológie ako študijného programu: 1/ kulturológia ako teoretická reflexia kultúry (Filozofia kultúry) a 2/ praktická kulturológia (kultúrny manažment, praktické aspekty rozvoja kultúrneho a kreatívneho priemyslu a kultúrna politika) (Vlasevych, 2023, s. 1 – 2).

---

² ÚMKTKE (Ústav manažmentu kultúry a turizmu, kulturológia a etnológia).

Otvára sa tu tiež diskusia v oblasti primárneho definovania a vymedzenia kultúry z užšieho axiologického (hodnotiaceho) či širšieho antropologického hľadiska (Soukup, 2000).

Vychádzajúc z teórie kultúrneho a kreatívneho priemyslu, umelecká, vedecká a ekonomická kreativita vzájomne interagujú a podmieňujú sa, pričom kreativita v oblasti umenia a kultúry sa stáva stimulom a hnacím motorom pre tvorivé činnosti, produkty a inovácie v rôznych odvetviach hospodárstva (Kloudová, 2010, s. 25). Na význam kultúrno-umeleckých činností v ranom vzdelávaní poukazuje aj prípadová štúdia z Los Angeles v americkom štáte Kalifornia. V meste zaviedli pilotný program začlenená intenzívne dotovanej *Arts Education* (Umeleckej výchovy) do učebných osnov pre základné školy³ (web 1). Žiaci navštevujú miestne kultúrne centrá, kde sa venujú rozmanitým podobám umeleckej činnosti, dizajnu, „protinžinierstvu“ a digitálnym technológiám. Ide o cieleňú stratégiu formovania kreatívnej triedy so schopnosťou myslenia „out of box“ (mimo škatule), t. j. inovatívne, nonkonformne a odvážne. V tomto spočíva analogicky ďalšie špecifikum a významný potenciál kulturológie ako na akademickej pôde, tak aj v praxi. Pozorujeme, akým spôsobom sa prejavujú a formujú naši študenti (súčasní aj bývalí). Ide často o umelecky založených ľudí, kreatívnych, s alternatívnym prístupom k životu, ktorých zaujíma dianie v spoločnosti a vo svete a prejavujú občiansku angažovanosť. Okrem schopností teoretickej reflexie kultúrnych fenoménov sú zdatní v manažovaní projektov a podujatí.

Domnívam sa, že pre budúcnosť odboru je dôležité, aby kulturologický výskum našiel svoje jasné uplatnenie v praxi, čo sa týka priblíženia kauzálnych vzťahov v oblasti riadenia kultúry, miesta kultúry v spoločnosti; jej vplyvu na formovanie individuálnych a kolektívnych identít, regionálny rozvoj, rozvoj kultúrneho a kreatívneho priemyslu a i.. Kulturológovia ako „experti na kultúrne procesy“ by mali byť volaní do terénu, do projektových tímov pripravujúcich analýzy a strategické dokumenty. Majú potenciál vypracovávať kvalitné a prínosné prípadové štúdie a odporúčania pre mestá, regióny a kultúrne inštitúcie (vrátane komerčných subjektov v oblasti interkultúrnych vzťahov kultúrne-diverzných pracovných skupín).

Cieľom predloženého príspevku je poukázať na možnosť, ako vo vyššie spomenutých intenciách a rámcoch uvažovať o konkrétnych predmetoch v rámci

---

³ Daný program vychádza tiež z filozofie a politiky demokratizácie umenia, kultúry a kultúrneho dedičstva, ktorá umožňuje, aby mali žiaci základných škôl kontakt s kultúrnymi hodnotami bez ohľadu na svoju etnicitu, konfesionalitu, minoritnú pozíciu či socioekonomické postavenie rodiny.

študijného plánu. Mojim zámerom je podrobiť analýze predmet Kultúrna pedagogika, zmapovať jeho význam a potenciál v odbornej príprave študentov, v rozvoji kulturologického výskumu a spolupráce s inštitúciami v praxi.

3 Kultúrna pedagogika – perspektívna oblasť kulturologického výskumu a uplatnenia sa v praxi

Predmet Kultúrna pedagogika bol zaradený do študijného plánu kulturológie v roku 2015 ako výberový predmet pre bakalárske štúdium. Jeho pozícia výberového predmetu naznačuje, že má komplementárny charakter a nachádza sa mimo ťažiskového jadra štúdia. Napriek tomu má potenciál na ďalší rozvoj kulturologického výskumu, štúdia a uplatnenie sa absolventov v praxi. Výučba predmetu kombinuje teoretické vzťahy s rozvojom praktických zručností vrátane prezentácie vlastných návrhov kultúrno-pedagogických programov pre vybrané kultúrne inštitúcie. Zaradenie tohto predmetu v roku 2015 nadväzovalo na úsilie vtedajšej Katedry kulturológie FF UKF v Nitre o aktualizáciu študijného programu v súvislosti s akreditáciou. Primárnym zámerom bolo posilniť rozvoj praktických zručností študentov a otvoriť sa viac praxi. Na nižšie uvedených obrázkoch si môžeme všimnúť meniaci sa podiel praktických predmetov v skladbe študijných programov kulturológie v horizonte času.⁴ Pri každom bakalárskom a magisterskom študijnom programe za sledované obdobie uvádzam dve čísla. Prvé číslo zobrazuje počet praktických predmetov súvisiacich s aplikovanou ekonómiou (manažmentom, marketingom) či rozvojom politických, ekonomických a digitálnych zručností. Za lomkou nasleduje celkový počet praktických predmetov (niektoré majú umelecký charakter v podobe tvorivých dielní alebo sa zameriavajú na oblasť praktickej psychológie).

---

⁴ KU označuje historicky prvý študijný program, ktorým bolo založené štúdium kulturológie v Nitre. V kóde ďalších študijných programov je číslo naznačujúce rok ich etablovania v nadväznosti na úspešnú akreditáciu.

študijný program	Bc.	Mgr.
<p>Vývoj študijného programu kulturológia z hľadiska orientácie na praktické disciplíny</p> 	<p>KU</p> <p>(2/5)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kultúrny manažment a reklama I. • Kultúrny manažment a reklama II. • Textológia a editorstvo • Tvorivý seminár (lit. tvorba) • Televízna tvorba a tvorba nových médií 	<p>(4/8)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Psychologická propedeutika kultúrneho pracovníka • Legislatívne normy v kultúre (medzinárod.) • Kult. inštitúcie na Slovensku a v EÚ • Legislatívne normy v kultúre (domáce) • Kultúrna politika • Tvorivý seminár (filmová tvorba) • Tvorivý seminár (hudobná tvorba) • Tvorivý seminár (publicistická tvorba)
	<p>KU09</p> <p>(2/3)</p> <p>Kultúrny manažment a reklama I.</p> <p>Kultúrny manažment a reklama II.</p> <p>Rétorika</p>	<p>(1/3)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Psychológia tvorivosti • Dramaturgia kultúrneho života • Kultúrna diplomacia

Zdroj: Vlastné spracovanie (2024)

študijný program	Bc.	Mgr.
<p>Vývoj študijného programu kulturológia z hľadiska orientácie na praktické disciplíny</p> 	<p>KU15</p> <p>(8/9)</p> <p>Marketing a prop. v kultúre I., II.</p> <p>Kultúrne inštitúcie a organizácie</p> <p>Kultúrna pedagogika</p> <p>Základy PR zručností</p> <p>Projektový manažment I., II.</p> <p>Rétorika</p> <p>Tvorivý sem. (graf.dizajn a fotografia)</p>	<p>(3/4)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Právo a legislatíva v kultúre • Projektovanie kultúrnych aktivít • Kultúrna politika • Kultúrna diplomacia
	<p>KU22</p> <p>(9/9)</p> <p>Kultúrne inštitúcie a organizácie</p> <p>Kultúrny a kreatívny priemysel</p> <p>Podnikanie v kultúrnom sektore</p> <p>Kultúrna pedagogika</p> <p>Projektový manažment v kultúre</p> <p>Základy PR zručností</p> <p>Základy marketingu a propagácie v kultúre</p> <p>Aktuálne trendy v digitálnom marketingu</p> <p>Grafický dizajn</p>	<p>(3/4)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Právo a legislatíva v kultúre • Projektovanie kultúrnych aktivít • Kultúrna politika • Tvorivý seminár (divadelná kritika)

Zdroj: Vlastné spracovanie (2024).

Kultúrna pedagogika (ang. *Cultural Education*) je subdisciplínou pedagogiky, ktorá predstavuje teóriu a prax výchovy a vzdelávania ku kultúre. Realizuje sa prostredníctvom kultúry (kontaktom s ňou v podobe kultúrnych hodnôt a dedičstva, kultúrno-umeleckej činnosti) smerom ku kultúre (k pestovaniu kultúry samotnej a kultivovaniu jednotlivca a skupín; k formovaniu individuálnych a kolektívnych kultúrnych identít, kultúrnej kontinuite a rozvoju). Na kultúrnu pedagogiku je možné nazeráť tromi rôznymi spôsobmi. Prvou úrovňou je kultúrna pedagogika sústredená do prostredia kultúrnej infraštruktúry (kultúrnych a umeleckých inštitúcií, zriaďovaných a nezriaďovaných, pôsobiacich v lokalitách a regiónoch). Druhá, širšia úroveň zahŕňa kultúrno-edukačné aktivity v podmienkach kultúrnej infraštruktúry a súčasne v rámci formálneho vzdelávania na školách, vo vzdelávacích a výskumných centrách, náboženských organizáciách, v rámci občianskej spoločnosti a občianskych iniciatív a i. (Kapur, 2019, s. 3) Existuje tiež tretí, najširší spôsob nazerania na kultúrnu pedagogiku. Kultúrna pedagogika je v tomto kontexte chápaná v nadväznosti na procesy socializácie a enkulturácie, ktoré nutne prebiehajú v kultúrnom rámci(och) a zabezpečujú začleňovanie sa jednotlivcov a skupín do spoločnosti. Z tohto pohľadu kultúrna pedagogika predstavuje súčasť našej každodennej sociokultúrnej reality a interakcie, nakoľko neexistuje vzdelávanie, ktoré by nevychádzalo z určitého kultúrneho rámca, ktoré by nemalo súčasne kultúrnu povahu a stopu. V tomto spočíva jej veľký potenciál v rámci kulturologického výskumu a praxe.

Ako si môžeme všimnúť, kultúrna pedagogika predstavuje multidimenzionálny koncept, ktorý svojou povahou v sebe integruje viaceré subdisciplíny pedagogiky a čerpá z nich, napr. pedagogika voľného času, zážitková pedagogika, múzejná pedagogika, galerijná pedagogika, pedagogika kolektívnej pamäti a i.

Kultúrno-pedagogické programy ako základné stavebné prvky kultúrneho vzdelávania majú rozmanité podoby a obsah a sledujú rôzne ciele. Môžu sa zameriavať na rozvíjanie umeleckých zručností (tvorivé remeselnícke dielne a umelecké krúžky v rámci krajských osvetových zariadení), na rozvoj charakteru (tematizovanie etických otázok, akcent na demokratické princípy a občiansku angažovanosť prostredníctvom besedy, prednášky či divadelnej inscenácie), na formovanie interkultúrneho dialógu (napr. výstava fotografií, festival minoritnej kultúry), rozvoj sociálnej a emocionálnej gramotnosti (rozvoj schopnosti identifikovať, porozumieť a pracovať so svojimi emóciami a emóciami iných ľudí – tvorivá dielňa zameraná na arteterapiu, výstava venovaná ľudským emóciám a i.).

Môžeme tiež identifikovať základné vlastnosti kultúrnej pedagogiky a kultúrno-pedagogických programov (vychádzajúc z prvej úrovne chápania pojmu).

- ❖ neformálne vzdelávanie,
- ❖ väzba na voľný čas,
- ❖ kreatívny prístup,
- ❖ orientácia na zážitok,
- ❖ koncept celoživotného vzdelávania,
- ❖ inkluzívnosť programov, vychádzajúc z princípu demokratizácie kultúry,
- ❖ vzdelávanie v oblasti kultúrnych hodnôt, pamäti, tradícií,
- ❖ akcent na rozvoj jednotlivca (na sebareflexiu, formovanie kultúrnej identity, rozvíjanie kompetencií – interkultúrne kompetencie, sociálna a emocionálna gramotnosť, kritické myslenie, komunikačné a prezentačné zručnosti, tvorivosť a i.)

Význam predmetu Kultúrna pedagogika v rámci odbornej prípravy kulturoológov môžeme vnímať vo viacerých úrovniach a kontextoch. Medzi silné stránky predmetu môžeme zaradiť vyššie spomenutú **multidimenzionalitu** kultúrnej pedagogiky a s tým súvisiacu potrebu odborníkov na danú problematiku v kultúrnej infraštruktúre aj mimo nej, v rámci zriadovanej aj nezriadovanej kultúry, občianskych iniciatív a dokonca aj komerčných kultúrno-edukačných produktov. Kultúrno-pedagogické programy majú veľkú mieru variability. Môžeme hovoriť o **multikontextuálnosti** kultúrnej pedagogiky. Študent a neskoršie absolvent si vie nájsť konkrétnu oblasť a tému, v rámci ktorej by chcel realizovať kultúrnu edukáciu (kultúrna pamäť a tradície, pestovanie lásky k umeniu, mravná výchova, environmentálna výchova, regionálna výchova, mediálna výchova, interkultúrna výchova a i.). Týmto spôsobom vie uplatňovať získané vedomosti a teoretické vzťahy v praxi. Treťou silnou stránkou predmetu je jeho **prepojenie na prax**, možnosť pripravovať projekty priamo pre inštitúcie v praxi a výskumom v oblasti kultúrnej pedagogiky sa praxi priblížiť. Kultúrne inštitúcie vytvárajú dopyt po vhodnej, efektívnej a aktuálnej metodológii kultúrnej pedagogiky. V roku 2021 som realizovala vyžiadajú prednášku pre Národné osvetové centrum v Bratislave na tému *Kultúrna pedagogika a kultúrna identita: kapitoly z kultúry 4*. Pri komunikácii s odborníkmi venujúcimi sa príprave kultúrno-edukačných programov v praxi som si uvedomila, že potenciál edukačných programov nebýva vždy naplnený. Edukačný program pôsobí na recipienta na rôznych úrovniach (kognitívna, emocionálna, mravná, duchovná, sociálna rovina, rovina zručností a na najvyššej úrovni sebareflexia a formovanie vlastnej identity). Často sa však využívajú len niektoré

z daných rovín. Pre účastníkov mojej prednášky bolo zaujímavé uvedomiť si, aký potenciálny vplyv majú jednotlivé programy a ako prispievajú k formovaniu kultúrnej identity návštevníkov. Potreba výskumu a metodologického usmernenia, ktorú inštitúcie vnímajú, vytvára medzeru na trhu pre akademikov⁵ aj absolventov nášho štúdia. Ďalšou silnou stránkou je dôraz na **kultiváciu jednotlivca a skupín** (axiologické chápanie kultúry), čo predstavuje kulturologicky príznačný pohľad na kultúru a jej miesto v živote človeka a spoločnosti. Študenti kulturológie sú vedení k pochopeniu hlbších vzťahov a procesov prebiehajúcich v kultúre a ku kultúrne citlivému prístupu ku kultúrnym hodnotám a ich monetizácii.

Zvyšujúci sa potenciál predmetu Kultúrna pedagogika súvisí tiež s dvoma významnými tendenciami. Prvou je **meniaci sa charakter kultúrnych inštitúcií** v súčasnosti, ich premena z elitárskych inštitúcií vysokej kultúry smerom k inkluzívnym a komunitným centrom s myšlienkou otvorenosti a demokratizácie v oblasti umenia a kultúry. (Wendy Earle, 2013, s. 536) V týchto procesoch sa redefinuje miesto a funkcie kultúry v spoločnosti. Kulturologický prístup k manažovaniu daných procesov je veľmi dôležitý a prínosný. Druhou tendenciou je **akcent na rozvoj kreatívnej ekonomiky a kreatívneho priemyslu**. V jadre kreatívneho priemyslu je kultúrny priemysel (umenie, kultúra a kultúrne dedičstvo), ktoré sa stávajú inšpiráciou a hnacím motorom pre rozvoj nadväzujúcich odvetví kreatívneho priemyslu (módny priemysel, grafický dizajn, reklamný priemysel, softvér a videohry a i.). Kultúrne inštitúcie plnia dôležitú funkciu výchovy k umeniu a kultúre, rozvoja kultúrnosti a kultúrnych kompetencií. Prispievajú k formovaniu kultivovaných a kultúrne zorientovaných ľudí tvoriacich dopyt po kreatívnych produktoch a službách (Kloudová, 2010, s. 47 – 48). Prítomnosť tejto skupiny obyvateľstva a jej podiel v spoločnosti je dôležitým ukazovateľom a faktorom rozvoja kreatívnej ekonomiky vôbec. Kultúrna pedagogika sa zdá byť efektívnym nástrojom, zodpovedajúcim potrebám trhu a prinášajúcim konkrétne funkčné riešenia, ktoré majú súčasne pozitívny efekt na vzťahy v spoločnosti.

4 Na záver

Formovanie odboru a tiež obrazu odbornej a laickej verejnosti o ňom je premenná, na ktorú majú akademici priamy vplyv. Vyžaduje si to strategickú analýzu

---

⁵ Kulturológom pôsobiacim na univerzite sa otvárajú možnosti realizovať aktívny výskum v teréne (v prostredí jednotlivých kultúrnych inštitúcií), skúmať ich kultúrno-edukačné programy, realizovať zber dát, pripravovať prípadové štúdie pre transfer know-how dobrej praxe zo zahraničia, zostavovať metodické materiály a školiť kultúrnych pracovníkov.

a strategické plánovanie, odvolávajúc sa na aktuálne sociokultúrne, ekonomické, politické a iné procesy. Je dôležité sledovať tiež zahraničné trendy, realizovať transfer know-how a aplikovať príklady dobrej praxe v modifikovanej podobe vo vlastných podmienkach. Je potrebné hľadať spôsoby na funkčné, organické a efektívne prepájanie teórie a praxe nielen s ohľadom na partnerské inštitúcie a odbornú prax študentov, ale tiež v spôsobe výučby predmetov a (ak je to možné) aj v rámci výskumnej a projektovej činnosti. Tak ako sa mení vonkajšie prostredie, je potrebné inovovať aj akademické prostredie. Súčasná doba predstavuje veľa príležitostí pre kulturológov – ich uchopenie si vyžaduje inovatívny a kreatívny prístup. Kultúrna pedagogika má výrazný potenciál na rozvoj kulturológie z hľadiska akademického výskumu, spolupráce s inštitúciami v praxi a tiež uplatnenia našich absolventov. Jej potenciál vyplýva z aktuálnych sociokultúrnych, ekonomických a politických trendov a potrieb, ktoré je možné na trhu identifikovať. Ich správne uchopenie a manažovanie má schopnosť podporiť záujem o odbor a tiež zlepšiť jeho renomé a imidž v spoločnosti.

Štúdia vznikla ako súčasť riešenej grantovej úlohy Kega 010UKF – 4/2024 (2024 – 2026) Reminiscencie na holokaust s akcentom na rozvoj kritického myslenia a mediálnej gramotnosti.

Použitá literatúra a zdroje

- Earle, W. (2013). *Cultural education: Redefining the Role of Museums in the 21st century*. In *Sociology Compass*, 7, 533-546, DOI 10.1111/soc4.12050. [online]. [2022-12-13]. Dostupné na: <https://www.researchgate.net/publication/264291678_Cultural_Education_Redefining_the_Role_of_Museums_in_the_21st_Century>.
- Kapur, R. (2019). *Cultural Education*. https://www.researchgate.net/publication/334364956_Cultural_Education.
- Kloudová, J. a kol. (2010). *Kreativní ekonomika*. Praha : Grada Publishing.
- Soukup, V. (2000). *Přehled antropologických teorií kultury*. Praha : Portál.
- Vlasevych, T. (2022). *Philosophy of Culture and Culturology in Ukraine: Problems and Prospects*. *Eidos. A Journal for Philosophy of Culture* 6, no. 4 (2022): 127-129. <https://doi.org/10.14394/eidos.jpc.2022.0040>.
- Web 1: *State Of Creativity* (documentary film). Artbound, Season 6, Episode 5. <https://www.youtube.com/watch?v=rzTtZgdHvyo&t=1203s>.

Kontaktné údaje:

Mgr. Kristína Jakubovská, PhD.
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Oddelenie kulturológie –
Ústav manažmentu kultúry a turizmu, kulturológie a etnológie
Hodžova 1
949 01 Nitra
SLOVENSKÁ REPUBLIKA
kjakubovska@ukf.sk
ORCID-ID: 0000-0002-0775-8469

Kreatívne vzdelávanie vo vybraných disciplínach IEUK FF PU v Prešove

Eva Kušnírová

Abstrakt:

V súčasnosti je čoraz viac kladený dôraz na zvyšovanie kvality vysokoškolského vzdelávania na Slovensku. Zvyšovanie kvality je možné aj prostredníctvom transformácie učebných metód v prospech kreatívneho vzdelávania. Práve aplikovanie aktivizujúcich, interaktívnych, tvorivých a zážitkových metód do edukačného procesu prispieva nielen k formovaniu a rozvoju osobnosti vysokoškoláka ale okrem rozvoja kritického myslenia podporuje kreativitu, tvorivé osvojovanie si učiva, nadobúdanie životných skúseností spoločným riešením problémov a i. Príspevok prináša vybrané príklady aplikácie kreatívnych metód a tvorivo-edukačných aktivít počas výučby vybraných disciplín v rámci študijných programov estetika a učiteľstvo estetiky v kombinácii na Inštitúte estetiky a umeleckej kultúry na Filozofickej fakulte PU v Prešove. Vysokoškolskí pedagógovia by mali okrem klasických metód využívať vo svojej výučbe vo väčšej miere novšie metódy (častejšie využívané na zahraničných vysokých školách), ktoré nielen výrazne skvalitnia vysokoškolský vzdelávací proces, ale zabezpečia aj odborne a kreatívne pripraveného absolventa do praxe.

Kľúčové slová:

kreatívne vzdelávanie, zážitkové metódy, exkurzia, tvorivo-edukačné aktivity.

Abstract:

Nowadays, more and more emphasis is placed on improving the quality of higher education in Slovakia. Increasing quality is also possible through the transformation of teaching methods in favour of creative education. It is the application of activating, interactive, creative and experiential methods to the educational process that contributes not only to the formation and development of the personality of the university student, but in addition to the development of critical thinking promotes creativity, creative learning of the curriculum, the acquisition of life experience through collaborative problem solving, etc. The paper presents selected examples of application of creative methods and creative-educational activities during the

teaching of selected disciplines within the study programmes Aesthetics and Teaching of Aesthetics combined at the Institute of Aesthetics and Art Culture at the Faculty of Arts of the University of Prešov. In addition to classical methods, university lecturers should make greater use of newer methods in their teaching (more frequently used at foreign universities), which will not only significantly improve the quality of the higher education process but will also ensure a professionally and creatively prepared graduate for practice.

Keywords:

creative education, experiential methods, excursion, creative-educational activities.

Úvod

V súčasnosti sa čoraz viac kladie dôraz na zvyšovanie kvality vysokoškolského vzdelávania na Slovensku. Zvyšovanie kvality vysokoškolského vzdelávania je možné aj prostredníctvom transformácie učebných metód v prospech kreatívneho vzdelávania. Napríklad aj aplikovaním zážitkového učenia (je jednou z najúčinnějších foriem učenia sa¹) či tvorivého aktivizujúceho učenia do edukačného procesu na vysokých školách. Zážitkové učenie spája v sebe zážitkové a skúsenostné metódy. Je založené na osobnej aktivite človeka. Najdôležitejší je zážitok, ktorý vzniká pri aktívnom riešení najrozličnejších úloh, reálnych aj modelových. Následnou reflexiou sa zážitok transformuje do podoby skúsenosti, využiteľnej v praxi. Podľa Hartla a Hartlovej je pojem zážitok „ako každý duševný stav, ktorý jedinec prežíva, vždy vnútorný, subjektívny, citovo previazaný, zdroj osobnej skúsenosti, hromadí sa celý život a skladá jedinečné duševné bohatstvo každého človeka“ (Hartl, Hartlová, 2000, s. 701). Spomínané metódy prispievajú nielen k formovaniu a rozvoju osobnosti vysokoškoláka ale okrem rozvoja kritického myslenia podporujú jeho kreativitu, imagináciu, estetický zážitok, estetickú skúsenosť, prežívanie, tvorivé osvojovanie poznatkov, nadobúdanie životných skúseností spoločným riešením problémov, no a v tvorivých umeleckých aktivitách i možnosť tvorby vlastného či kolektívneho diela.

Mladí ľudia (vysokoškoláci) sa v poslednej dobe začali viac zaujímať o kvalitu svojho vzdelávania. Vďaka kvalitnému vzdelávaniu si študenti na vysokých školách vytvárajú pozitívny vzťah k odboru, ktorý si zvolili a študujú. Rovnako prepojenie

---

¹ Kritériami zážitkového učenia sú: stanovenie a ujasnenie zámeru a cieľov; časové trvanie; motivácia; inštrukcie a formulovanie pravidiel; delenie do skupín; ukončenie a hodnotová reflexia.

teórie a praxe (aj prostredníctvom absolvovania odbornej praxe), im počas vysokoškolského štúdia umožní sa kvalitne pripraviť na ich vstup na trh práce. Preto je v súčasnosti nevyhnutné, aby vysokoškolskí pedagógovia prehodnocovali metodiky výučby a zvažovali používanie novších metód. Vďaka nim sa vzdelávanie stáva pre študentov zaujímavejším, motivujúcejším, trvácnejším a zážitkovejším, čím sa výsledky vzdelávacieho procesu nielen môžu výrazne skvalitniť, ale zabezpečí sa tak aj odborne a kreatívne pripravený absolvent do praxe. Ako príklad využívania novších metód môže poslúžiť zahraničný kontext, napríklad Dánsko, Nemecko, Holandsko a iné štáty Európskej únie, kde v rámci vysokoškolského vzdelávacieho procesu aktivizujúce, interaktívne a zážitkové metódy sú pedagogmi viac uplatňované.

Prevládajúcou metódou na slovenských vysokých školách, ako sa ukazuje v rôznych aktuálnych prieskumoch, je výklad učiva. Podľa vyjadrení študentov sa takýmto spôsobom výučby naučia málo. (Ide skôr o pasívne vyučovanie, pasívne prijímanie poznatkov a vedomostí.)² Ukazuje sa, že aktivizujúce formy a metódy vzdelávania, ktoré vyvolávajú u študentov väčší záujem o preberanú tému a uľahčujú ich pochopenie, sa na slovenských vysokých školách využívajú v obmedzenej miere. S aktivizujúcimi metódami sa stretávajú najčastejšie študenti učiteľstva a iných pedagogických vied či študenti humanitných a spoločenských vied. Taktiež dôležitým sa v rámci preberania témy javí aj intenzívnejšie prepájanie výučby s praxou. Súčasné prieskumy tiež poukazujú na to, že slovenskí študujúci na zahraničných vysokých školách (či počas Erasmus pobytov) sa na rozdiel od slovenských vysokoškolákov stretávajú s aktivizujúcimi a interaktívnymi metódami vo výučbe oveľa častejšie. Na slovenských vysokých školách prevláda skôr monologická forma vzdelávania. (Výklad učiva je jednou z piatich najčastejšie využívaných metód výučby.) Naopak, ukázalo sa, že na zahraničných vysokých školách je výklad a čítanie prednášok menej časté a skôr sú tieto metódy nahrádzané interaktívnymi a tvorivými metódami (Lukáč, Hall 2024). Zámerom príspevku je poukázať na vybrané príklady využívania aktivizujúcich, interaktívnych a tvorivých metód, ako aj zážitkového učenia sa vo vybraných disciplínach v rámci študijného programu estetika štandardný a učiteľstvo estetiky v kombinácii na Inštitúte estetiky a umeleckej kultúry na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove (ďalej

---

² Pasívne prijímanie informácií študentmi a študentkami nevedie k efektívnemu nadobúdaniu vedomostí a zručností. Študenti sa pri takejto výučbe neučia s informáciami kriticky pracovať, vyhodnotiť, čo je dôležité a vytvoriť si vlastné pochopenie problému či témy. Zároveň vedie postavenie študujúcich do pozície pasívnych prijímateľov informácií a k strate ich motivácie kontinuálne sa vzdelávať (Lukáč, Hall 2024).

IEUK FF PU). Zároveň stručne približiť projekt *Inovácia výučby humanitných odborov s dôrazom na tvorivé a zážitkové metódy (2022 – 2024)* zameraný na zvyšovanie kvality vysokoškolského vzdelávania, na aplikáciu tvorivých a zážitkových metód v edukačnom procese, neskôr ich overenie v odbornej a pedagogickej praxi.

Aktivizujúce metódy a formy

Aktivizujúce metódy sú definované ako postupy, ktoré vedú k dosahovaniu cieľov vo výučbe vlastnou učebnou prácou študentov, pričom dôraz sa kladie na myslenie a riešenie problémov (niekedy na konkrétnych príkladoch z praxe). Dôležitý je tiež osobný zážitok študenta, ktorý zanecháva hlbšie pamäťové stopy. Prežívanie, zážitky a skúsenosti sú vyvolané v procese cielene plánovaných a uvádzaných situáciách, kde sú najčastejšie ako prostriedok používané rôzne podoby fenoménu hry. Prostredníctvom aktivizujúcich metód sa študenti stávajú projektantmi vlastného poznávania, učia sa prevažne samotným objavovaním a zisťovaním informácií, učia sa vyhľadávať a spracovávať informácie, učia sa tímovej práci a komunikácii v tíme. Aktivizujúce metódy sú náročnejšie na prípravu oproti klasickým metódami. Podstatou aktivizujúcich metód je aj zmena monologickej výučby na dialogickú (aktivizujúcu študentov vo výučbe). V odbornej literatúre nájdeme množstvo delení aktivizujúcich metód, ktoré sú delené podľa rôznych hľadísk. Uvedieme delenie podľa Lacinu a Kotrbu (2015):

- podľa náročnosti prípravy (času, materiálového vybavenia, pomôcok potrebných pre realizáciu);
- podľa časovej náročnosti samotného priebehu vyučovania (hry, situačné, diskusné, inscenačné metódy, problémové úlohy);
- podľa účelu a cieľa použitého vo vyučovaní (diagnostika, opakovanie, motivácia, nové formy výkladu, odreagovanie).

Medzi aktivizujúce metódy radíme: problémové vyučovanie, hry, diskusné metódy, inscenačné metódy, situačné metódy, špeciálne metódy, aktívne skupinové metódy a i. K najčastejšie využívaným aktivizujúcim metódam na slovenských vysokých školách patria: diskusia o preberanej téme; riešenie problémov študentmi; práca v malých skupinách; aplikácia teoretických poznatkov na príkladoch z praxe a pod. *Problémové vyučovanie* sa snaží študentov systematicky zapájať do procesov hľadania problémov a ich riešení. Oproti tradičným metódam sa pri problémovom vyučovaní od študentov vyžaduje aktivita, produktívne myslenie a samostatnosť.

Problémová výučba vytvára návyk na tvorivé osvojovanie si vedomostí a vedie k tvorivej činnosti. *Diskusné metódy* sú formou komunikácie pedagóga a študenta, pri ktorej si účastníci vymieňajú názory na danú tému, na základe vlastných skúseností, argumentujú čím spoločne nachádzajú riešenia daného problému. V diskusii ide hlavne o výmenu názorov účastníkov. Naopak, *debaty* sú pre študentov veľkým prínosom pri rozvíjaní komunikačných (najmä rečníckych a argumentačných kompetencií) i sociálnych zručností, ktoré sú pre úspešnú komunikáciu nevyhnutné. Zároveň je debata jedným zo spôsobov, ako môžu byť mladým ľuďom vštepované hodnoty a tiež rešpektovanie názorov iných ľudí. Na zahraničných vysokých školách sú debatné programy bežnou súčasťou výučby alebo sú realizované v debatných kluboch ako mimoškolské aktivity. *Inscenačné metódy* sú označované ako metódy hrania sociálnych rol a stotožňovania sa s pridelenými rolami. Každý účastník do roly vnáša vlastné stvárnenie, ktoré závisí od jeho predchádzajúcich skúseností, schopností a postojov. V inscenačných metódach ide o osvojovanie určitej techniky správania, konania, argumentovania a vystupovania, rozhodovania jednotlivca v konkrétnom postavení. Podstatou *situčných metód* je sociálne učenie v modelových situáciách, kde sa študenti stávajú aktérmi predvádzanej situácie. *Skupinová práca* je organizovaná v malých skupinách (3 – 5 členov), v ktorých sa riešia spoločné úlohy. Práca v skupine zlepšuje priebeh učenia a využíva sa často najmä vo fáze precvičovania a upevňovania poznatkov a zručností (Zahaňanská, Kušnírová 2017). Formy a metódy výučby uplatňujúce aktivizujúce prvky môžu v študentoch rozvíjať ich schopnosť a motiváciu učiť sa, ako aj posilňovať ich podnikavosť a iniciatívnosť.

Tvorivé a zážitkové aktivity

Ako už bolo uvedené, študenti na vysokých školách by nemali byť len pasívnymi prijímateľmi teoretického penza vedomostí, ale mali by sa na jeho získavaní aj aktívne podieľať, napr. cez zážitok, prežívanie, skúsenosť. Pedagogovia na IEUK do určitej miery uplatňujú aktivizujúce, interaktívne a zážitkové metódy vo výučbe nielen v teoreticky zameraných predmetov, napr. Dejiny a teória estetiky, Dejiny a teória hudobného, výtvarného, divadelného, filmového, literárneho umenia a pod.), ale najmä v predmetoch smerujúcich viac k praxi, ako Manažment kultúrnych inštitúcií 1 a 2, Galerijná animácia 1 a 2 a iné. V nasledujúcej časti príspevku uvedieme tri konkrétne príklady tvorivých aktivít pedagógov na IEUK realizovaných v rámci spomínaného projektu KEGA.

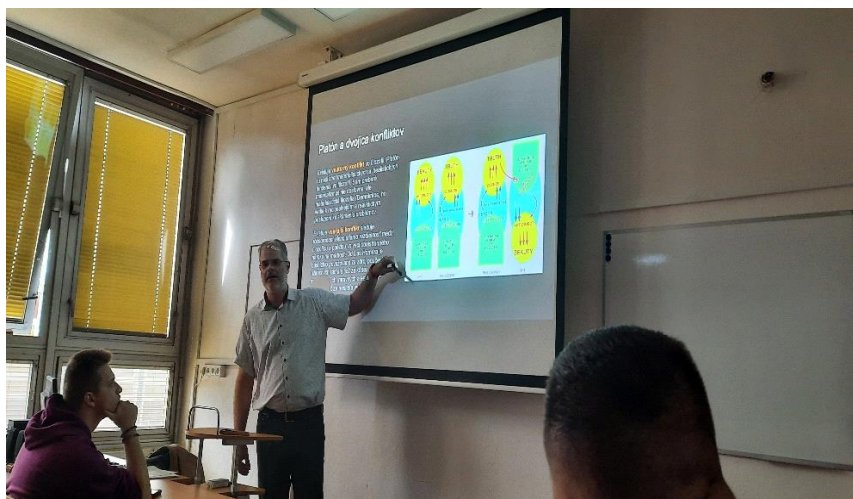
Tvorivý seminár estetiky 1 pod názvom *Pominuteľnosť – okamih – trvácnosť. Aura pod závojom mediálnej tvorby* sa uskutočnil v rámci disciplíny Interpretácia

filmového diela 2 (27. apríla 2023), lektorom bol doc. Lukáš Makky. Seminár bol zameraný na text nemeckého esejistu Waltera Benjamina *Umelecké dielo v epoche svojej technickej reprodukovateľnosti*, v ktorom študenti sledovali nielen myšlienkové špecifiká analyzovaného textu, ale skúmali proces elementárnej a interaktívnej reprodukcie rôznorodých umeleckých praktík. Metódami dekonštrukcie a následnej rekonštrukcie textu identifikovali kľúčové myšlienky W. Benjamina. Pokúšali sa aktualizovať dané myšlienky v kontexte súčasnej doby a súčasnej mediálnej výpovednosti a pomocou presne mienených otázok smerovali k hlbšiemu pochopeniu textu.

Obrázok 1: Tvorivý seminár estetiky 1
Zdroj: Archív IEUK FF PU (2023)

Tvorivý seminár estetiky 2 pod názvom *Platónov Ión dnes (alebo) prečo ho čítať znova a mierne inak* sa uskutočnil v rámci disciplíny Platónska a aristotelovská estetika (31. októbra 2023), lektorom bol doc. Adrián Kvokačka. Seminár ponúkol netradičné zapojenie študentov do dekonštrukcie a samplingu vybraného dialógu z diela antického odkazu (Platón). Primárnym cieľom bolo hľadanie afínit jednotlivých pozícií, tvorivé rekonfigurovanie stratégií budovania argumentov, rolové hry (dialóg in vivo), vrstvenie interpretačných rovín s cieľom individuálneho zážitku tvorby na podklade klasického odkazu tematizujúceho estetickú kategóriu krásy v jej vzťahu k ideám a umeniu.

Obrázok 2: Tvorivý seminár estetiky 2
Zdroj: Archív IEUK FF PU (2023)

Galerijná pedagogika, galerijná animácia využíva rôzne formy a metódy na sprístupňovanie výtvarného diela v galérii, zameriava pozornosť na aktivizáciu návštevníka, na výstavu ako komunikačné médium, na dramaturgiu výstavy, na výstavnú didaktiku, na príklady dobrých praxí galerijnej animácie v zahraničí a na Slovensku. Venuje sa tvorbe animačného programu od konceptu k tvorbe/metodická štruktúra animácie, prehľad edukačných metód a didaktických pomôcok pre tvorbu animácie expozičné, hra, experiment a multisenzorická skúsenosť v galérii a tiež problematike galérie v kontexte formálneho a neformálneho vzdelávania.

Galerijno-animačný workshop 3 pre študentov IEUK, ktorého lektorkou bola Eva Čarnoká³, sa uskutočnil v spolupráci s Krajskou galériou v Prešove (24. apríla 2023) v priestoroch spomínanej galérie. V prvej časti lektorka predstavila študentom domáce príklady dobrej praxe z galerijnej edukácie a animácie s presahom na zahraničný kontext. Potom nasledovala druhá praktická časť vo forme interpretácie

---

³ Eva Čarnoká vyštudovala Vysokú školu výtvarných umení v Bratislave v ateliéri doc. Vojtecha Kolenčíka. Tvorí v oblasti grafického experimentu, fotografie, objektu, inštalácie, svetelného umenia, site specific art a happeningu. Okrem voľnej umeleckej tvorby sa aktívne venuje pedagogickej činnosti a galerijnej pedagogike. Zúčastnila sa mnohých umeleckých sympózií, individuálnych a kolektívnych výstav na Slovensku a v zahraničí (Poľsko, Chorvátsko, Česká republika, Maďarsko, Francúzsko, Litva, Rumunsko, Španielsko). Pozri bližšie <https://evacarnoka.com/about/>.

konkrétnej výstavy *Ni-te* slovenskej autorky Amálie Ľudmily Valenčíkovej. (Vernisáž sa uskutočnila 8. februára 2024.) Názov projektu *Ni-te* odkazuje na základný použitý materiál, ale i na priestorové vymedzenie vonkajšieho a vnútorného. Nite predstavujú zložitú vzťahov k svetu a sebe samému, ako aj femininnu energiu starostlivosti. Inštalácia vytvára špecifický environment, ktorý ponúka divákovi možnosti interakcie, hľadania a nachádzania seba samého. Ako ovplyvňuje naša intuícia a emócie vnímanie vonkajšieho sveta? Je možné sa odosobniť, vystúpiť zo seba a stať sa niekým iným? Nakoľko dokáže špecifické prostredie výstavy podporiť harmóniu vnútorného prežívania a sebapoznávací proces? (Balunová 2024). Autorka vyzýva účastníkov výstavy k zapojeniu sa do diela, možnosti ohmatávať, vstupovať, vzťahovať sa k jednotlivým častiam inštalácie. Okrem interpretácie výstavy oboznámila lektorka študentov s významom, benefitmi a konkrétnymi možnosťami edukačnej komunikácie na poli galérie.

Obrázok 3, 4: Galerijno-animačný workshop 3
Zdroj: Archív IEUK FF PU (2024)

Odborné exkurzie

Odborné exkurzie sú u vysokoškolských študentov obľúbenou aktivitou, okrem toho prepájajú teóriu s praxou a prispievajú k príprave budúcich študentov (či už učiteľských alebo neučiteľských odborov) na ich profesijnú prax. Exkurzia je metóda, ktorá dáva vyučovaniu nový, atraktívnejší rozmer. Obvykle ide o návštevu významného alebo zaujímavého miesta či umeleckých a kultúrnych inštitúcií s poznávacím cieľom a priamym vzťahom k obsahu výučby danej disciplíny. Práve exkurzia je metóda, z ktorej si študenti najviac zapamätajú, pretože ide o prepojenosť získaných vedomostí a poznatkov a reálneho sveta. Zároveň je potrebné pri každej exkurzii premýšľať, čo má exkurzia študentom dať, či je dané prostredie dobre didaktizované, či pozná sám pedagóg dané prostredie. Neodmysliteľnou a veľmi dôležitou súčasťou prípravy exkurzie je premyslieť si, aký typ úloh budú študenti riešiť v prípravnej, realizačnej a hodnotiacej fáze exkurzie, akou formou budú aktivitu reflektovať. Každá exkurzia by mala byť realizovaná v 3 fázach 1) *prípravná fáza* (oboznámenie sa s lokalitou, získanie teoretických informácií); 2) *expozičná fáza* (aktivity vhodné pri návšteve lokality, miesta, pamiatky) a 3) *diskusia o exkurzii* (dotazník spätnej väzby) (Bocková 2021). Podľa Pettyho (1996) sú exkurzie také vyučovacie metódy, z ktorých si študenti najviac pamätajú a zároveň sú veľmi užitočné pre vzťah pedagóga a študenta – za predpokladu, že sú dobre naplánované. Motivujú študentov a umožňujú, aby do vyučovania vstúpil skutočný svet.

Študenti IEUK majú počas semestra možnosť zúčastniť sa exkurzií, ktoré sú organizované buď v rámci niektorých disciplín, alebo ako mimoškolské aktivity. V rámci spomínaného projektu KEGA *Inovácia výučby humanitných odborov s dôrazom na tvorivé a zážitkové metódy* sa uskutočnili dve odborné exkurzie – domáca odborná exkurzia v Bratislave (2022) a zahraničná odborná exkurzia v Katoviciach (2023). Domáca odborná exkurzia v hlavnom meste Bratislave bola zameraná na návštevu umeleckých, kultúrnych i nezávislých inštitúcií, súčasťou boli komentované výstavy, divadelné predstavenia s diskusiami, tvorivé workshopy a rozhovory s umelcami a kultúrnymi pracovníkmi.

Obrázok 5: Slovenská národná galéria v Bratislave
Zdroj: Archív IEUK FF PU (2022)

V rámci domácej exkurzie upriamime pozornosť na dva workshopy, ktoré ponúkli študentom estetický zážitok a estetickú skúsenosť s konkrétnym druhom umenia. Prvý workshop *Romeo a Júlia v grafickom románe* nám v rámci exkurzie ponúkol Divadelný ústav v Bratislave, ktorý bol vytvorený v spolupráci s EDUdrama v Bratislave. So Shakespearovým dielom *Romeo a Júlia* sa študenti mali možnosť oboznámiť v rámci disciplíny Dejiny divadla 2. Ponúkaný workshop umožnil študentom vstúpiť do diela, vnímať a spoznávať ho z iného uhla ako v danej

disciplíne. V divadelnom workshope⁴ si študenti prakticky, a to pod vedením lektoriek Barbory Jurínovej a Veroniky Kořínkovej-Willems, vyskúšali aktivizačné metódy inšpirované divadlom a dramatickým textom pripravené priamo na vyučovanie. Nejednalo sa o dramatisáciu textu, ale o súbor techník a cvičení, ktoré viedli študentov k pochopeniu postavy a situácie, jej charakteru, východísk a riešili za ňu problémovú situáciu/konflikt. Nie všetky realizované aktivity priamo nadväzovali na Shakespearov dramatický text. V spoločnom kontexte tieto aktivity vytvárali plastický obraz, motivovali študentov a napomáhali hlbšie pochopiť dej. Lektorky na workshope využívali najmä metódy dramatickej výchovy.

Obrázok 6: Workshop Romeo a Júlia v grafickom románe
Zdroj: Archív IEUK FF PU (2022)

Druhý workshop (textilný) *Material Flow* v Galérii Médium v Bratislave. *Material Flow* bol participatívnym výtvarným dielom realizovaným ako otvorené dielo. Zámerom projektu bolo v úvode zrealizovať 2-dňový workshop mäkkých materiálov pod vedením MgA. Lucie Horňákovej Černayovej a MgA. Andrey Kaňkovskej pre študentov VŠVU. Výstupom bola participatívna procesuálna site specific inštalácia v galerijných priestoroch (od 6. 9. 2022 do 16. 9. 2022). Dielo bolo otvorené návštevníkom a okoloidúcim (participantom), a dalo im možnosť s inštaláciou pracovať, premieňať ju, dokumentovať a zdieľať.

---

⁴ Metodický list workshopu Romeo a Júlia v komikse, pozri bližšie file:///C:/Users/User/Downloads/Romeo-a-Julia_metodika-1.pdf.

Obrázok 7: Workshop Material Flow
Zdroj: Archív IEUK FF PU (2022)

Workshop bol zameraný na skúmanie materiálov⁵, ich vlastností, možného použitia, vzájomného vzťahu a ich vzťahu k priestoru Galérie Médium. Diváci/participanti/študenti boli vyzvaní zapojiť sa, dokumentovať premeny výstavného priestoru a celého projektu, zdieľať proces na Instagrame pod špeciálnym heštagom. Študenti poskytnuté materiály mali možnosť transformovať strihaním, uzlením, šitím ručným či strojovým a iným spájaním. Následne aplikované v priestore galérie vo vzťahu s jeho špecifikami. Priestorové rozloženie vytvoreného objektu/objektov mohlo byť podporené rôznymi kotveniami lankami, háčikmi o steny a strop, prípadne využitím ventilátora nafukovaním vzniknutých objektov.

Oba spomínané workshopy študenti vysoko hodnotili a odnášali si hlboký zážitok či inšpirujúcu skúsenosť. Zároveň ocenili záverečnú reflexiu s lektorkami oboch workshopov, v ktorých zaznelo zo strany zúčastnených študentov, že zážitkové učenie by malo dostať väčší priestor vo vysokoškolskom vzdelávacom procese.

---

⁵ Použité boli materiály: textilná metráž zo závodu v areáli bývalej textilnej fabriky Merina v Trenčíne, pozostatky výroby bavlnenej metráže, staré oblečenie a metráž, netkané textilie penyfiguratívnych aj abstraktných foriem, plst', laná a povrazy, hadičky.

Záver

V aktuálnych prieskumoch o stave vysokoškolského vzdelávania niektorí pedagógovia priznali, že nie všetci vyučujúci sú ochotní prispôsobovať či meniť metódy výučby, ktoré majú zaužívané. No niektorí z pedagógov prezentovali názor, že vysokoškolské štúdium je v prvom rade o odovzdávaní odborných poznatkov, na čo postačuje výklad, a tak vysokoškolskí učitelia nemusia ovládať a vo vzdelávacom procese využívať širšie portfólio výučbových metód. Ústup monologizujúcich foriem a metód výučby však závisí aj od prípravy, motivácie a od možností vyučujúcich prispôsobovať svoju výučbu potrebám študentov. Nielen obsah, ale aj formy, ktorými je študentom a študentkám sprostredkovaný, a metódy, akými s ním pracujú, sú dôležitou súčasťou vysokoškolského vzdelávania. Vhodne zvolené spôsoby výučby môžu študentom priblížiť aj komplexné a náročne uchopiteľné koncepty, pomáhajú im učivo lepšie pochopiť a podporujú ich motiváciu učiť sa (Lukáč, Hall 2024).

Metódy, ako už vieme, sú k dispozícii na výchovné a vzdelávacie ciele ako postupy ich naplnenia. Práve pedagóg je ten, ktorý si počas seminárov volí vhodné metódy, aby dosiahol stanovený vzdelávací cieľ, preto je dôležité, aby vysokoškolskí pedagógovia zaradili do edukačného procesu aj tvorivé a zážitkové metódy. Práve kvalitné a tvorivé vzdelávanie umožní študentom úspešný štart do budúcnosti. Výhodami zážitkového učenia sa je rozvíjanie emocionálnej inteligencie študentov, ich aktivizovanie počas seminára a prirodzeným spôsobom motivuje študentov k učeniu, dochádza k sebapoznávaniu, rozvoju osobnosti, kreativity a spontánnosti, rýchlejšie si získané vedomosti zapamätá. Pri zážitkovom vyučovaní si musí pedagóg uvedomiť, že v porovnaní s tradičným vyučovaním je potreba času oveľa vyššia. Na takúto formu vyučovania si študenti musia zvyknúť, adaptovať sa. Domnievame sa, že vysokoškolskí pedagógovia nie sú dostatočne oboznámení s teóriou zážitkového vyučovania, ani s možnosťou jeho praktickej aplikácie. Uvedený dôvod podnietil k zamysleniu aj členov riešiteľského kolektívu projektu KEGA *Inovácia výučby humanitných odborov s dôrazom na tvorivé a zážitkové metódy*, ktorí počas trojročného riešenia dospeli k záveru, že je potrebné pripraviť didakticko-metodické príručky, ktoré by boli navigáciou (inšpiráciou pre vysokoškolských pedagógov) pri vytváraní tvorivých a zážitkových aktivít či pri aplikovaní vo väčšej miere aktivizujúcich a zážitkových metód do výučby na vysokej škole. Nazdávame sa, že tvorivé, aktivizujúce a zážitkové metódy si nájdu svoju cestu vo vysokoškolskom vzdelávaní a prispievajú nielen k celostnému rozvoju absolventov, ale aj k príprave kreatívnych absolventov pre prax.

Tento príspevok je výstupom projektu KEGA (018PU-4/2022) Inovácia výučby humanitných odborov s dôrazom na tvorivé a zážitkové metódy.

Použitá literatúra a zdroje

- Balunová, K. *Ni-te*. [online]. Prešov : Krajská galéria Prešov, 2024. [cit. 2024-07-08]. Dostupné na: <https://krajaskagalera.sk/2024/02/ni-te/>
- Bocková, A. *Exkurzia: Metodika stáže*. [online]. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2021. [cit. 2024-07-18]. Dostupné na: https://www.fedu.uniba.sk/fileadmin/pdf/Veda/5_OP_ludske_zdroje/metodiky_ucprax/kh/AFX7_Exkurzia_metodika_Bockova.pdf
- Čarnoká, E. *Biography*. [online]. [cit. 2024-07-08]. Dostupné na: <https://evacarnoka.com/about/>.
- Hartl, P. – Hartlová, H. (2000). *Psychologický slovník*. Portál.
- Kořínková-Willems, V. *Romeo a Júlia v komikse*. [online]. Združenie tvorivej dramatiky Slovenska. [cit. 2024-07-18]. Dostupné na: file:///C:/Users/User/Downloads/Romeo-a-Julia_metodika-1.pdf
- Lacina, L. – Kotrba, T. (2015). *Aktivizační metody ve vyuce*. Barrister & Principal.
- Lukáč, S. – Hall, R. *Analýza zistení o stave školstva na Slovensku (2016-2020)*. [online]. Bratislava : MESA10. [cit. 2024-07-18]. Dostupné na: <https://analyza.todarozum.sk/docs/342400001ka1a/>
- Petty, G. (1996). *Moderní vyučování*. Portál, 1996.
- Zahatňanská, M. – Kušnírová, E. (2017). *Metódy podporujúce aktívne vyučovanie*. Prešovská univerzita v Prešove.

Kontaktné údaje:

doc. Mgr. Eva Kušnírová, PhD.
Prešovská univerzita v Prešove
Filozofická fakulta
Inštitút estetiky a umeleckej kultúry
Ul. 17. novembra 1
080 01 Prešov
SLOVENSKÁ REPUBLIKA
eva.kusnirova@unipo.sk
ORCID-ID: 0000-0002-1707-719X:

Obsahové a formálne aspekty výchovno-vzdelávacieho procesu v oblasti manažmentu kultúry a turizmu optikou študentstva

Michala Fúsková – Katarína Kompasová

Abstrakt:

Príspevok pojednáva o súčasnom stave, možnostiach a výzvach vzdelávacieho procesu v študijnom programe riadenie kultúry a turizmu (RKT), realizovanom na FF UKF v Nitre. Schematicky vymedzuje súčasný stav obsahu a foriem výučby s dôrazom na aktuálne potreby a očakávania študentov a ich profesijnú prípravu. Z hľadiska metodiky príspevok čerpá z dlhoročnej pedagogickej praxe autoriek v tomto odbore a z neštandardizovaných rozhovorov so súčasnými študentmi a študentkami programu RKT realizovaných v apríli 2024. Na ich báze bolo identifikovaných 5 kľúčových tematických okruhov. V súlade so zisteniami bol implementovaný anonymizovaný dotazníkový prieskum. Uvedené sú tu tiež príklady doplnkových aktivít ÚMKTKE FF UKF v Nitre a navrhnuté sú možné opatrenia na zlepšenie procesu nielen v skúmanom študijnom programe, ale aj v širšom kontexte.

Kľúčové slová:

výchovno-vzdelávací proces, výučba, profesijná príprava, študent, zručnosti, trh práce, prax.

Abstract:

The paper discusses the current state, possibilities and challenges of the educational process in the study program Culture and Tourism Management, run at the Faculty of Arts of the Constantine the Philosopher's University in Nitra. It defines the current state of the content and forms of teaching with an emphasis on current needs of students and their professional training. The contribution draws on the authors' long-term pedagogical experience in this field and on non-standardized group interviews with current students of the program conducted in April 2024. On their basis, 5 key thematic areas were identified. A questionnaire survey was implemented. Examples of additional activities implemented at the Institute of Culture and Tourism Management, Culture Studies and Ethnology are also presented here. In the final part,

the paper suggests possible measures to improve the educational process not only in this particular study program, but also in a wider context.

Keywords:

educational process, teaching, professional training, student, skills, labour market, practice.

1 Úvod

Prepájanie vzdelávacieho sektoru s potrebami spoločnosti predstavuje kontinuálny, komplexný, dynamický proces. Pragmatická aktualizácia a citlivá adaptácia spôsobov, ktorými sa učíme a vyučujeme, je legitímnou požiadavkou azda všetkých dotknutých strán – študentov, akademického sektoru i trhu práce. Vzájomné vzťahy prinášajú však aj problematické výzvy, a to najmä v období posledných troch dekád, pre ktoré je charakteristické množstvo disruptívnych spoločenských, ekonomických, technologických, klimatických a demografických zmien. Problematikou vzdelávania v cestovnom ruchu sa zaoberala napr. Bednárová (2016), v roku 2011 vyšiel aj zborník VŠOH Brno *Učíme cestovní ruch a pohostinství - učíme se cestovní ruch a pohostinství*. O problematike vzdelávania v cestovnom ruchu publikoval napr. Repík (2016); o prepojení výskumu a vedy na príklade SPU v Nitre napr. Jarábková – Chreneková – Roháčiková (2019) alebo o praktickom rámci štúdia, napr. Radygina (2023). Svetová organizácia cestovného ruchu (UNWTO) publikovala v roku 2022 odporúčací materiál *Tourism Education Guidelines*.

2 Metodika

Stanovený výskumný problém je mimoriadne rozsiahly a nie je možné ho plnohodnotne spracovať v rozsahu príspevku. S cieľom užšieho vymedzenia sme naň v prvom kroku nazreli cez perspektívu súčasných študentov¹ študijného programu *Riadenie kultúry a turizmu* (ďalej len „RKT“), ktorý sa od roku 1999 realizuje na ÚMKTKE FF UKF v Nitre. V apríli roku 2024 sme absolvovali niekoľko skupinových diskusií so všetkými ročníkmi Bc. a Mgr. stupňa denného štúdia a prostredníctvom neštandardizovaného rozhovoru sme sa opytovali na *pozitíva a negatíva, problémy, očakávania a výzvy*, s ktorými sa počas štúdia

---

¹ V texte príspevku používame z dôvodu skrátenia termín „študenti“ vo význame „študenti a študentky“.

stretávajú.² Na základe rozhovorov sme výpovede, ktoré sa najčastejšie opakovali, usporiadali do 5 ideových klastrov:

- *Obsah vzdelávania:* relevancia a aktuálnosť štúdia; špecializácia predmetov; poradie predmetov a ich vzájomná synchronizácia; rozvoj nových tém a zručností;
- *Forma vzdelávania:* spôsob výučby; spôsob hodnotenia a skúšania; časová dotácia predmetov;
- *Praktické a doplnkové formy výučby:* exkurzie a návštevy prevádzok, diskusie, workshopy, participácia na výskumoch, projekty, ich popularita, význam a frekvencia;
- *Vzťahové pomery:* vzťahy medzi študentmi, osobnosť pedagóga – komunikatívnosť, ochota, erudícia, spravodlivosť, rešpekt;
- *Predstavy o kariére a budúcej profesii.*

Na základe týchto okruhov sme v máji 2024 iniciovali rámcový dotazníkový prieskum určený pre súčasných študentov, distribuovaný v elektronickej podobe využitím platformy SURVIO. Formulár bol dobrovoľný a anonymizovaný, obsahoval 6 otázok a záverečné pole pre otvorenú odpoveď.

3 Výsledky

Na prieskume sa zúčastnilo 52 študentov, z toho 38 žien a 14 mužov, čo predstavuje približne 1/3 všetkých študentov programu v akademickom roku 2023/2024. 8 z nich bolo vo veku 25 a viac, 11 vo veku 17 – 20 rokov, 33 vo veku 21 – 25 rokov.

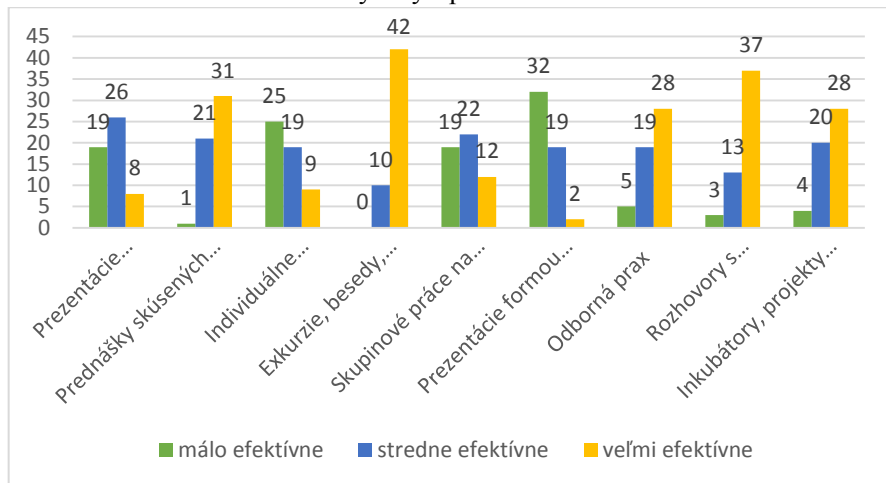
Úvodná otázka bola zameraná na subjektívne posúdenie efektivity jednotlivých foriem výučby, a to na 3-stupňovej škále efektivity. Najväčšiu efektivitu študenti pripisujú formám výučby v podobe *exkurzií, besied a príkladov* (42 – veľmi efektívne), nasledovali *rozhovory s odborníkmi* (37) a *prednášky skúsených pedagógov* (31). Inkubátory, workshopy či prax sú veľmi efektívne pre 28 študentov. Naopak, prezentácie študentov sú považované za *málo efektívnu* formu (19), rovnako

---

² Uvedomujeme si limity takto zvoleného metodického postupu, ktorý môže vykazovať nepresnosť a je spojený s istou obmedzenou objektivitou, napr. nevyjadrovali sa všetci prítomní študenti, úlohu mohla zohrávať ich obava z neanonymizovaného poukázania na problém, nedostatok skúseností či jazyková bariéra zahraničných študentov. Napriek tomu sa témy pomerne často opakovali, a to naprieč ročníkmi, preto ich zarámčovanie považujeme v kontexte príspevku za odôvodnené a môže slúžiť ako východiskový materiál na hlbší výskum.

tak individuálne vzdelávanie (25), pričom najmenej efektívne je pasívne čítanie prezentácií z projekcie (32).

Graf 1: Efektivita foriem výučby z pohľadu študentov

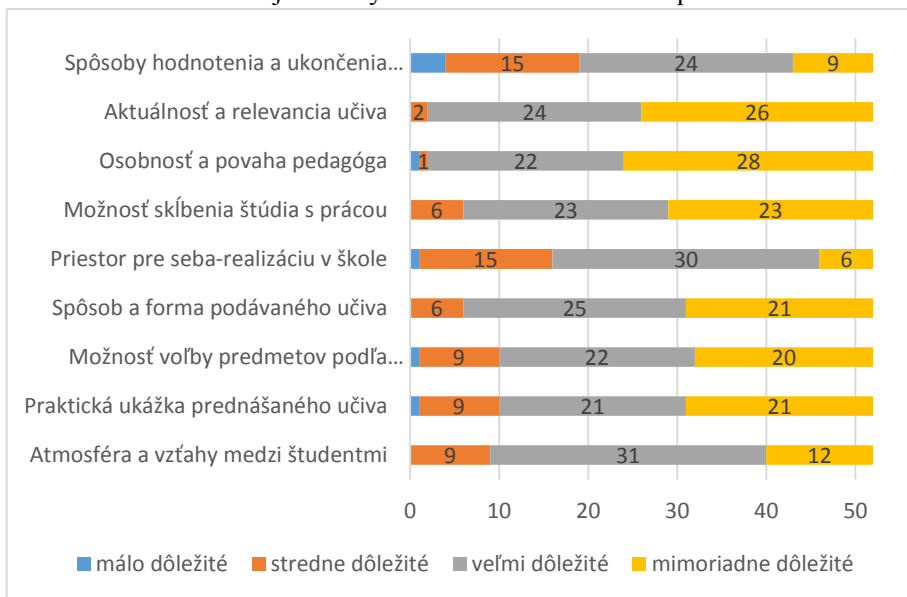

Zdroj: vlastné spracovanie, 2024

Nasledujúca otázka monitorovala dôležitosť 9 atribútov vzdelávacieho procesu, ktoré sa najčastejšie opakovali v otvorených výpovediach respondentov, a to využitím 4-stupňovej škály. Študenti kladú veľký dôraz na *osobnosť a povahu pedagóga* (28 – mimoriadne dôležité), *aktuálnosť a relevanciu učiva* (26), *možnosť sklbenia štúdia s prácou* (23). *Praktická ukážka* (21) či *spôsob podávania učiva* vo všeobecnosti (21) sú tiež dôležitým elementom. Výsledky však poukazujú na to (keďže všetky položky nadobudli súčet nad 30 v hodnoteniach *veľmi a mimoriadne dôležité*), že všetky tieto atribúty sú do veľkej miery pre študentov dôležité, len s odlišnou prioritizáciou, a podieľajú sa na súhrnnom formovaní ich celkového postoja k vzdelávaniu na UKF v Nitre.

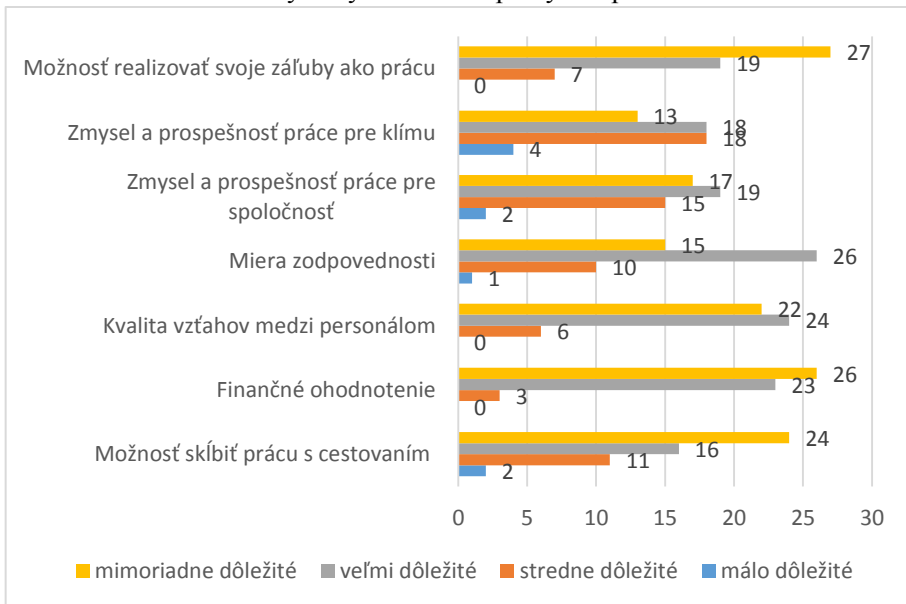
Graf 2: Dôležitosť jednotlivých atribútov vzdelávacieho procesu

Zdroj: vlastné spracovanie, 2024

Nasledujúca otázka monitorovala aspekty, ktoré budú ovplyvňovať rozhodovanie študentov pri výbere profesie. Najväčší dôraz v súčasnosti (teda ešte pred vstupom na trh práce) kladú na *možnosť realizovať svoje záľuby ako prácu* (27 – mimoriadne dôležité), *finančné ohodnotenie* (26), *skĺbenie práce s cestovaním* (24) a *kvalitu vzťahov* (22).

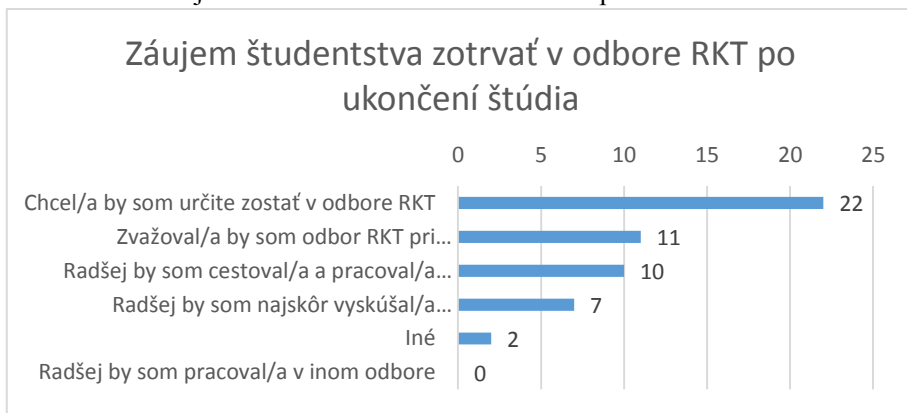
Graf 3: Dôležitosť vybraných atribútov pri výbere profesie

Zdroj: vlastné spracovanie, 2024

Záverečná otázka monitorovala záujem zotrvať v sektore kultúry a turizmu po ukončení štúdia. Výsledky deklarujú silný záujem študentov zotrvať, pričom 22 študentov vyjadrilo túžbu zostať v odbore RKT, ďalších 11 študentov uviedlo, že by o tom uvažovali pri vhodnej pracovnej ponuke, ani jeden respondent nevyjadril výrazne negatívny postoj.

Graf 4: Záujem študentov zotrvať v odbore RKT po ukončení štúdia

Zdroj: vlastné spracovanie, 2024

4 Diskusia

Nasledujúca časť príspevku voľne sumarizuje zistenia z rozhovorov v kombinácii s výsledkami dotazníkového prieskumu³, opisuje konkrétne príklady doplnkových aktivít ústavu a poukazuje na možné opatrenia realizovateľné v krátkodobom až strednodobom horizonte, ktorých cieľom je zvýšiť kvalitu obsahových a formálnych aspektov vzdelávania (nielen) v predmetnom študijnom programe.

4.1 Rámcové zhodnotenie výsledkov

Súčasní študenti RKT vnímajú svoje štúdium v princípe pozitívne. V kontexte možnej modifikácie študijného plánu sa dotkli možnej špecializácie, uvítali by viac podnikateľských, ekonomických, technických predmetov. Veľký dopyt je aj po návratu transverzálnych zručností, ako manažment stresu, komunikácia, riešenie konfliktov, sebaaprezentácia. Viacerí ocenili komplexnú interdisciplinárnu orientáciu študijného plánu („učíme sa viacerým odborom, nielen turizmu“), iní by, naopak, očakávali väčší ponor do jednotlivých segmentov. Prekvapivo pozitívne reagujú napr. na predmety antropologické, ktoré sa na stredných školách vyučujú len

³ Tento prístup môže vykazovať určité disonancie, keďže výstupy zohľadňujú (subjektívny) postoj len určitej časti študentov v danom čase a priestore, pričom účastníci rozhovorov a respondenti prieskumu netvorí identickú, len prekrývajúcu sa vzorku, vnímame to však opäť len ako vstupný materiál na hlbšie skúmanie problematiky.

obmedzene. Pri oboch prístupoch (rozhovory + prieskum) najviac rezonovala **potreba komplexného prepojenia teórie s praxou, ktorá sa prejavila ako osobitý problém s najvyššou váhou a relevanciou**. Študenti očakávajú interaktívne formy výučby, ktoré im kvalitnou formou podávajú vedomosti a následne ich zapájajú do reálnych situácií. „*Jediné mínus vidím v slabšom aplikovaní teoretických poznatkov do odbornej praxe*“ (anonymný respondent). Akcentujú aktuálnosť, zmyslupnosť a relevanciu učiva, efektivitu procesu učenia, prepájanie s každodennosťou. Oceňujú metódy tzv. skúsenostného a projektovo-orientovaného učenia, napr. exkurzie, prípadové štúdie, terénne výskumy. „*Škoda, že sme začali mať viac exkurzií až ku koncu štúdia, obsah niektorých predmetov by sa tak dal rýchlejšie prejsť*“ (anonymný respondent). Stále však vysoko hodnotia aj prednášky skúsených pedagógov, a to najmä tých, ktorí opäť kombinujú teoretické učivo s praktickými skúsenosťami. „*Veľmi prínosné boli pre mňa počas štúdia prednášky kombinované so zaujímavými a užitočnými príkladmi, skúsenosťami pedagógov z praxe a reálne využitie nadobudnutých poznatkov*“ (anonymný respondent). Keďže väčšina z nich patrí k predstaviteľom Generácie Z, veľký akcent kladú na sociálne vzťahy, a to medzi sebou navzájom i v kontakte s pedagógmi, ktorým autoritu nepripisujú automaticky, skôr ju rozvíjajú individuálne na základe kvality vzťahu. Sú však zároveň citliví k hodnotám ako rešpekt, etika, spravodlivosť a slušná komunikácia. „*Na vysokej škole očakávame vzájomnú spoluprácu a motiváciu*“ (anonymný respondent).

Jednou zo zásadných otázok je pre nich voľba budúcej profesie. Lineárne chápanie zaužívaného modelu tu platí len čiastočne. Väčšina z nich počas štúdia pracuje – voľba ich kariéry preto nezačína v momente získania akademického titulu. Má to zároveň dopad na výučbu, od ktorej požadujú efektivnosť a zmyslupnosť: „*Veľa z nás už zarába a niekedy tu strácame hodiny napr. na prezentáciách iných študentov, kedy by sme radšej mohli byť v práci*“ (anonymný respondent). Tento aspekt je jedným z faktorov výraznejšieho prepadu medzi Bc. a Mgr. stupňom štúdia – študenti odchádzajú do zahraničia, robia si tzv. „gap year“ (voľný rok), čo v minulosti nebolo bežné. „*Chcem si dať gap year, byť mentálne v poriadku, a potom možno pokračovať externe*“ (anonymný respondent). Od profesie očakávajú flexibilitu, primerané ohodnotenie, možnosť cestovania, priaznivý kolektív, sklbenie so záujmami, čo sú charakteristické znaky Generácie Z, ale súčasne sú tiež práve častými atribútmi práce v cestovnom ruchu či kultúre. Pozitívne však je, že výpovede súčasných študentov aj výsledky prieskumu potvrdzujú záujem pokračovať v odbore, najmä ak by išlo o relevantné pozície s adekvátnymi podmienkami.

4.2 Príklady doplnkového vzdelávania na Oddelení manažmentu kultúry a turizmu ÚMKTKE FF UKF v Nitre

Doplnkové aktivity majú vo vzdelávacom procese veľký význam, poskytujú príležitosti na aplikáciu teoretických vedomostí, budovanie sociálnych kontaktov a osobnostný rozvoj. V tejto časti príspevku by sme aspoň rámcovo chceli predstaviť nástroje, ktorými sa na ústave usilujeme podporiť a doplniť vyvážený profil absolventa. Cyklus **Meet&Greet** prináša stretnutia absolventov so súčasnými študentmi. Uľahčuje pochopenie reálnych pracovných podmienok a rozvoj profesionálnych sietí. V rámci **Cyklu cestovateľských večerov** sa študenti názorne učia o kultúrno-historických a socioekonomických podmienkach krajín, no súčasne významne prispievajú k rozvoju interkultúrnej kompetencie, upevňujú percepciu kultúrnej diverzity a konštituujú zásady kultúrneho relativizmu v multikultúrnom prostredí. **Exkurzie do prevádzok, organizácií a inštitúcií** predstavujú významný doplnok vzdelávania. Študentom poskytujú priamy pohľad na fungovanie subjektov verejného i súkromného sektora a pomáhajú lepšie pochopiť dynamiku pracovného prostredia. **Diskusie a hosťujúce odborné prednášky** sú neoddeliteľnou súčasťou výučby. Poskytujú príklady z praxe, ktoré následne pomáhajú študentom lepšie pochopiť teoretické kontexty učiva. Inovácia vzdelávacieho portfólia je možná i na báze spolupráce s kooperujúcimi organizáciami. Takýmito aktivitami boli v ak. roku 2023/2024 napríklad **Inkubátory s Kreatívnymi centrami Nitra a Bratislava**. Študenti mali možnosť zúčastniť sa série workshopov so zameraním na uplatnenie v kultúrno-kreatívnom priemysle. Dôležitou súčasťou sú i aktivity, ktoré pomáhajú stmelovať kolektív, podporujú občiansku angažovanosť, sociálnu a komunitnú príslušnosť, rozvíjajú talent a schopnosti. Príkladom sú aktivity **Joga o piatej**, „**Čistá Nitra**“, **Amateur Art Fest** a **ŠVOUČ**, **Erasmus+ programy**, **fašiangové sprievody**, **kurzy sprievodcov cestovného ruchu** a mnohé ďalšie.

4.3 Možná inovácia prístupov vzdelávania na OMKT ÚMKTKE FF UKF v Nitre

Vyššie uvedené nástroje, podujatia a programy sú dôležitým doplnkom štandardnej vzdelávania. Okrem nich vidíme príležitosť najmä v nových nástrojoch výučby, kde je centrom študent, teda tzv. „*student-centered learning*“, v postupnom, ale pragmatickom uvoľňovaní štandardizácie výučby a formalizovaného spôsobu hodnotenia. Tento prístup sa začína postupne v niektorých bodoch realizovať na základných školách v podobe kurikulárnej reformy a existuje predpoklad, že postupne bude penetrovat' aj do sféry stredného a vysokého školstva. V nasledujúcej

tabuľke rámcovo uvádzame, v nadväznosti na úvodných 5 ideových klastrov, možné opatrenia pre zvýšenie kvality obsahových a formálnych aspektov vzdelávania, ktoré by bolo možné v predmetnom študijnom programe realizovať v blízkej budúcnosti, a to bez potreby výraznejších zásahov do zásad štúdia.

Tabuľka 1: Rámcové opatrenia na inováciu vzdelávacieho procesu na OMKT ÚMKTKE FF UKF v Nitre

Obsah vzdelávania

- Pravidelná aktualizácia obsahu prednášok a seminárov, aktualizácia zadávaných tém prác, inovácia curricula a odporúčanej literatúry v zmysle platných študijných programov – pri zachovaní rovnováhy medzi tzv. encyklopedickou (didaktickou) a praktickou orientáciou;
- Posilnenie metodologického aspektu (metódy výskumu, pozorovanie, overovanie hypotéz, AI, analytické postupy, kritické myslenie);
- Posilnenie nácviku a kultivácia transverzálnych, prierezových zručností v rámci existujúcich predmetov a postupné prepájanie digitálnych a humanitných zručností;
- Posilnenie úvah o integrácii vybraných študijných programov a podpora kontextualizácie štúdia na báze tzv. *hlbokého učenia* (Pozri: Moral, 2021), ktoré prepája idey naprieč kurzami;
- Zjednodušenie procesu absolvovania predmetov iných študijných programov s cieľom podporiť špecializáciu študentov a ich profiláciu (personalizácia vzdelávania).

Doplnkové formy vzdelávania a príprava na budúcu kariéru

- Udržanie a zvyšovanie efektivity portfólia existujúcich aktivít, diseminácia poznatkov, doplnenie ďalších nástrojov pre hlbšie ukotvenie skúseností;
- Posilnenie, prehĺbenie a navýšenie časovej dotácie odbornej praxe, napr. aj rozširovaním kooperatívnych sietí fakulty, o i. s podnikateľským a tretím sektorom, nielen na získanie praxe, ale napr. aj pri výbere záverečnej práce, kde by mohlo ísť o konkrétne zadanie potreby či projektu podniku či inštitúcie, napr. vypracovanie štúdií, marketingových plánov;
- Určenie rámcových podmienok a zásad na zosúladenie pracovných povinností a štúdia s ohľadom na nárast pracovne aktívnych denných študentov.

Vzťahy a sociálne prostredie počas štúdia

- Posilnenie súdržnosti kolektívov prostredníctvom sekundárnych aktivít počas i nad rámec výučby, napr. cez vytváranie diverzných tímov, vytváranie priaznivej klímy (ranné diskusie v kruhu, tvorba menších tímov, dialóg, konzultácie);
- Kontinuálny osobný, pedagogický i profesionálny progres pedagógov a vytváranie podmienok preň, primeraná kreatívna sloboda pri vedení procesu výučby;
- V prípade diverzných, jazykovo a kultúrne nehomogénnych kolektívov študentstva, ktoré predstavujú od roku 2022 na ústave ďalší osobitý problém vyžadujúci hlbší výskum, akcentovať vo výučbe využitie univerzálnych nástrojov s cieľom zefektívnenia procesu výučby.

Modernizácia formy a procesov vzdelávania

- Zvýšenie akcentu na inovatívne hodnotenie absolvovaných predmetov, napr. na báze semestrálnych projektov v porovnaní so štandardizovaným testovaním na báze memorovania;
- Zníženie objemu frontálnej výučby a posilnenie akcentu na inovatívne, aktivizujúce a zážitkové formy výučby (implementácia prístupov ako implicitné učenie, role-play, komunitná činnosť, situačné zadania, outdoorové učenie a ekopedagogika (Pozri Manookin, 2021), implicitné učenie, experimenty, peer-to-peer učenie, simulácie, vnútorne motivované učenie, case-study learning, problem-based learning či naratívne prístupy. (Pozri: Reznicek, 2021)

Zdroj: vlastné spracovanie, 2024

5 Zhrnutie

Svet sa kontinuálne mení a v súlade s tým je potrebné inovovať obsah aj formu vzdelávania, bez rezignácie na kľúčové vedomosti a hodnoty, ktoré má vysoké školstvo zabezpečovať. Neustále sa meniace spoločenské a technologické podmienky, demografické presuny, vzostup umelej inteligencie a rôznych automatizovaných nástrojov, nárast vizuálnej kultúry, informačný pretlak, tlak na výkonnosť vysokého školstva, bezplatne dostupné online vzdelávanie mimo akadémie, reštrukturalizácia skladby pracovného trhu, obrovská mobilita trhu a ľudských zdrojov, ale aj zmena prístupu, motivácie a prioritizácie vysokoškolského vzdelávania súčasnej a nastupujúcej generácie Alpha (a s ním súvisiaci pokles počtu študentov), sú indikátormi nutnej redefinície vzdelávacieho procesu. Najdôležitejšou otázkou zostáva však to, aký druh vedomostí, kvalifikácií a znalostí, v akej kvantite

a kvalite, je potrebné študentom odovzdávať s cieľom pozitívne prispieť k ideovému, hodnotovému a environmentálnemu smerovaniu globálnej spoločnosti. Vzdelávanie je esenciálnym pilierom budovania prosperujúcej society a jeho pozitívne premeny sa môžu organicky prejaviť vo všetkých nadväzujúcich odvetviach. Cieľom príspevku nie je komplexne zhodnotiť všetky dotknuté aspekty a súvislosti, napríklad sa vôbec nevenuje výskumu ako dôležitému poslaniu univerzít, ale usiluje sa prispieť k lepšiemu porozumeniu potrieb vzdelávania v 21. storočí, a to predovšetkým z pohľadu súčasných študentov a študentiek.

Použitá literatúra a zdroje

- Bednárová, D. *Odborné vzdelávanie v hotelierstve, gastronómii a cestovnom ruchu*. Bakalárska práca. Brno: VŠP v Brne. [online]. [cit. 2024-07-02]. Dostupné na <<https://is.ucp.cz/th/a4drt/Bakalarska-praca.pdf>>.
- Jarábková, J., Chreneková, M., Roháčiková, O. University and Practice – Cooperation in Research and Science: Case study of the Slovak University of Agriculture in Nitra. In *Quality Innovation Prosperity*, 2019, 23, 1, s. 136 – 154. [online]. [cit. 2024 –07-05]. Dostupné na: <https://www.researchgate.net/publication/332193883_University_and_Practice_Cooperation_in_Research_and_Science_Case_study_of_the_Slovak_University_of_Agriculture_in_Nitra>.
- Manookin Kiri, M. E. Ecopedagogy in action: An example of engaging and connecting. Making a case for ecopedagogical writing programs in Nepal. In *Academia Letters*, 2021, s.1-5. [online]. [cit. 2024-07-02]. Dostupné na <https://www.academia.edu/63665938/Ecopedagogy_in_action_An_example_of_engaging_and_connecting_Making_a_case_for_ecopedagogical_writing_programs_in_Nepal>.
- Moral, R.V. Effectiveness Of Unified Approach in Practical Research Through Contextualization. In *Eurasian Research Bulletin*, 2021, 1(1), 5–9. [online]. [cit. 2024–07-01]. Dostupné na: <<https://geniusjournals.org/index.php/erb/article/view/40>>.
- Repík, O. K problematice vzdělávání v cestovním ruchu v České republice. In KLÍMOVÁ, V., ŽÍTEK, V. (eds.) *XIX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2016, s. 1109-1118. ISBN 978-80-210-8273-1.
- Radygina, E. Practical training model for students in tourism and hospitality: Description of the elements of the practical training system at the university. In

Human Resources Management and Services. 2023, 5, 2. [online]. [cit. 2024 –07-06]. Dostupné na:

<https://www.researchgate.net/publication/376445624_Practical_training_model_for_students_in_tourism_and_hospitalityDescription_of_the_elements_of_the_practical_training_system_at_the_university>.

Reznichek, Z. What is 'Authentic Education'? In *Academia Letters*, 2021, s. 1 – 4. [online]. [cit. 2024 –07-02]. Dostupné na

<https://www.academia.edu/47832669/What_is_Authentic_Education>.

Kontaktné údaje:

PhDr. Michala Fúsková, PhD.

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Filozofická fakulta

Ústav manažmentu kultúry a turizmu, kulturológie a etnológie

Hodžova 1

949 01 Nitra

SLOVENSKÁ REPUBLIKA

mfuskova@ukf.sk

ORCID-ID: 0000-0001-5388-4426

PhDr. Katarína Kompasová, PhD.

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Filozofická fakulta

Ústav manažmentu kultúry a turizmu, kulturológie a etnológie

Hodžova 1

949 01 Nitra

SLOVENSKÁ REPUBLIKA

kkompasova@ukf.sk

ORCID-ID: 0000-0001-5197-8402

Systematická kulturológia

Kontemplatívne štúdiá

Teória kultúry

Interkultúrne kompetencie

Contemplative Practices in the Formal and Non-formal education

Ihor Kolesnyk

Abstract:

The author of the article discusses the experience of researching and applying meditative practices in a secular context. Using the example of the Laboratory of Secular Meditation project and other research and educational initiatives, it is demonstrated how meditation can be helpful in self-knowledge, self-therapy, and creation of a favorable experimental environment. The Laboratory of Secular Meditation has become a platform for informal education and the dissemination of information about meditative culture in its non-religious aspect. Over time, the Laboratory's developments have been adapted to various audiences and projects, where artists, humanities scholars, and applied science professionals collaborated. Several examples are mentioned, including "War Diaries," "Poetics of the Possible," and "Laboratory in Development." Each of these initiatives has its own features and methodologies, but they are united by the principles of embodiment, participation, respect for experiences, and trust in the various "languages" that human personality operates with throughout life.

Keywords:

contemplative studies, contemplative science, meditation, education, philosophy.

Abstrakt:

Autor článku pojednáva o skúsenostiach s výskumom a aplikáciou meditačných praktík v sekulárnom kontexte. Na príklade projektu Laboratórium sekulárnej meditácie a iných výskumných a vzdelávacích iniciatív sa ukazuje, ako môže byť meditácia nápomocná pri sebapoznaní, self-terapii a vytváraní priaznivého experimentálneho prostredia. Laboratórium sekulárnej meditácie sa stalo platformou pre neformálne vzdelávanie a šírenie informácií o meditatívnej kultúre v jej nenáboženskom aspekte. Postupom času sa vývoj laboratória prispôbil rôznorodému publiku a projektom, na ktorých spolupracovali umelci, humanitní vedci a odborníci z oblasti aplikovanej vedy. Uvádza sa niekoľko príkladov, zahrňujúc „Vojnové denníky“, „Poetika možného“ a „Laboratórium vo vývoji“.

Každá z týchto iniciatív má svoje vlastné črty a metodiky, no spájajú ich princípy stelesnenia, participácie, rešpektovania skúseností a dôvery v rôzne „jazyky“, s ktorými sa ľudská osobnosť stretáva počas života .

Kľúčové slová:

kontemplatívne štúdie, kontemplatívna veda, meditácia, vzdelávanie, filozofia.

Introduction

Over the past 20 years, there has been a growing interest in meditation, its various forms, and its impact on human health in Western science. Within this environment, two branches of interest have gradually emerged: contemplative science (Dorjee, 2016; Sparby, 2017) and contemplative studies (Simmer-Brown et al., 2011; Sherman, 2014). The former focuses on the neuroscientific dimension of meditation and its therapeutic potential, while the latter concentrates more on the educational, epistemological, and humanistic aspects.

These two branches of research complement each other, with the first providing an evidence base and the second considering the human factor in the further application of meditation practices. Ultimately, the shared goal of both approaches is to develop and spread meditative culture within a secular context, integrating these practices into the educational process, among other areas. According to many proponents of contemplative studies, meditation practices can be an excellent supplementary tool for teachers and students, helping to establish cooperation, dialogue, and the formation of a new participatory model of education, while maintaining a psychologically healthy atmosphere. In each of the humanities, particularly in cultural studies and philosophy, meditation can serve as a special foundation to enhance a person's ability to better understand their own consciousness, the nature of its interaction with the environment, and the influence of various factors on perception, worldview, behavior, and more.

There are various examples of the implementation of contemplative practices in higher education institutions across the United States, Canada, and Europe. Numerous programs (Roth, 2006; Komjathy, 2017), conferences, seminars, and a range of thematic journals publish research findings in this field. These studies encompass not only meditation but also the broader cultural, religious, psychological, and philosophical contexts of contemplative practices, including performative practices, yoga, pranayama, tai chi, and various experimental somatic techniques.

In one of my articles (Kolesnyk, 2023), I delve deeper into the overall state of contemplative studies and the future prospects for both formal and informal education. A significant advantage of contemplative studies is their ability to easily transcend the boundaries of academia, involving individuals from outside the university or professional environment in the process of creating new meanings. This represents an incredibly engaging interdisciplinary intellectual adventure in which people from diverse backgrounds can participate.

Laboratory of Secular Meditation and Meditation Course for Beginners

My personal experience with applying secular forms of meditation in teaching and research began in 2017, when I had the opportunity to teach a course on Buddhist philosophy to a non-university audience. At that time, the course consisted of two key components: a theoretical section (covering the fundamentals of Buddhism and its dialogue with Western psychology and philosophy) and a practical section (comprising six meditation techniques developed based on Buddhism and Hinduism). Later, this course served as the foundation for the creation of an informal educational initiative, the Laboratory of Secular Meditation, whose activities primarily take place on social media (Kolesnyk, 2017a), YouTube (Kolesnyk, 2017b), a Telegram channel, and similar platforms.

The Laboratory is not about a specific institution; rather, it is about an opportunity that arises from a particular idea or set of ideas, a shared goal, and a community willing to experiment and grow. It can be institutionalized, integrated into the formal framework of university or school education, or exist as an organization focused on the development of human potential and self-awareness. At the same time, as experience has shown, cloud services, media, and the internet enable the Laboratory and similar projects to exist in the virtual space, independent of borders.

The primary aim of the project is to create favorable conditions for the development of a Ukrainian-language meditative culture. One of the key challenges in Ukraine's post-Soviet history has been that most thematic texts, techniques, and meditation teachers across various traditions have typically adhered to the principle of "everyone will understand anyway," disseminating information about their activities in Russian.

In Russia, interest in the topic of secular meditation and Buddhist philosophy, including academic attention, has a longer history and a more established audience with a demand for relevant information. The number of key English-language works and classical treatises translated into Russian was significantly higher, and large print runs found their readers in Ukraine as well. This led to a rather complex situation in

which popular and academic literature on meditation was primarily available in Russian translations, while there was almost no demand for Ukrainian translations.

Summary of the main objectives of the Laboratory project:

- Creating an environment for Ukrainian-language meditative culture and promoting contemplative studies. The project aims to foster a space where Ukrainian-language meditative culture can flourish and where contemplative studies are widely recognized and appreciated;
- Developing meditation techniques for use in both informal and formal education. The Laboratory focuses on creating meditation methodologies that can be applied in various educational settings, enhancing both informal and formal learning experiences;
- Strengthening philosophical focus in meditative practices as a crucial experimental laboratory of consciousness. The project emphasizes the philosophical aspects of meditation, highlighting its importance as an experimental space for exploring consciousness;
- Establishing a non-denominational space for the exchange of ideas, practices, and meditation experiences. The Laboratory provides a neutral platform where individuals can share ideas, practices, and experiences related to meditation without the constraints of religious affiliation;
- Translating key popular and academic texts into Ukrainian. The project seeks to translate important works on the scientific study of meditation, its effects on individuals, and the adaptation and application of meditative practices in educational and research environments, making these resources accessible to a Ukrainian-speaking audience.
- The Laboratory of Secular Meditation has already become a project within which several methodologies have been developed, a selection of materials has been translated, and there is a continuous update of information regarding the main trends in meditation research and its impact on individuals in the West. The combination of theoretical and practical dimensions of meditation provides us with greater prospects for further development.

Structure of the beginner's course of secular meditation

The basic program of the Laboratory is the beginner's meditation course. In this course, we explore six different practices, each of which adds additional parameters to the cognitive process. For example, mindful breathing allows you to better

understand the interaction of the breathing process with mental states and learn more about the intentionality of consciousness; body mapping helps to get acquainted with the coordinate system of bodily sensations, which significantly affect our current state, determine in a certain way reactions, emotions, changes in behavior and even the perception of reality. The course also introduces imagination, somatic experiences, reactions to sound stimuli, and the emotional and sensory spectrum of practices. A complete list of practices with support can be found on the YouTube channel of the Laboratory (Kolesnyk, 2019).

The goal of the initial course is to introduce students to basic meditation practices from various contemplative traditions in a secular context, to develop skills for self-study and preparation for intensive retreats. For me, the epistemological (philosophical) and therapeutic effects of the application are the keystones.

A beginner's meditation course accomplishes several key tasks:

- formation of a trusting environment for learning, sharing experiences and life stories. In this case, it is important to promote the participants' ability to verbalize observations or express them in other acceptable, most convenient forms for them (or text genres, or art forms, etc.);
- acquaintance with different "languages" of experience: bodily sensations, emotional-sensual palette, figurative thinking, etc. This is one of the key tasks where we expand the cognitive field with the help of various internal coordinate systems (breath, body, sensory experiences, figurative and discursive thinking);
- application of personal meditation skills to facilitate crisis experiences, better, deeper understanding of our reactions, impulses and behavior. If it is possible to experience the trauma consciously, then there is a chance that its timely transformation into an artifact will give an opportunity to adapt faster;
- expansion of the set of tools for self-discovery and meeting with inner mental content;
- a deeper understanding of one's own inner world, the nature of values, and their role in interaction with other people and in general with the environment (cultural or natural), etc.

The beginner's course can also be used in separate blocks: for example, expand breathing practices, diversify them, extend the duration of exercise. Actually, in the Laboratory, we have been doing this in recent years, adapting to various requests of

course participants. One of the most interesting was the "Way Home" course, where we trained imagination and visualization in combination with favorable emotional states. These developments came in handy a little later. The theoretical work in the Laboratory formed the basis of the "Alphabet for Meditators", the manuscript of which is being prepared for publication, and also in the writing of the academic monograph "Man in the Dialogue of Buddhism and the West", where I examine in historical retrospect the processes of adaptation of Buddhist ideas and practices in Western intellectual environments.

An example of application on the War Diaries project

Приклад застосування на проєкті Щоденники війни

With the beginning of the full-scale russian invasion of Ukraine, in addition to the need to survive and adapt to new conditions, there were also opportunities to create certain environments for mutual support. In the first project of "War Diaries" (Diaries and dreams of war, 2022), we focused on supporting students who were teaching university courses at that time, as well as attracting everyone from temporarily occupied territories and cities that were surrounded and under bombardment. Our circle of participants included students, teachers, artists, painters, ordinary people in extraordinary circumstances. The idea of the project was to teach basic meditation practices to stabilize the psyche, restore trust in the mind and own experience, and then facilitate the translation of traumatic experiences into various creative artifacts. I write more about this in the section of the monograph (Kolesnyk, 2024).

The key questions that faced us at that time (the first two months of the war): can the mind make a difference in a catastrophic history? Does the mind have the ability not only to describe, to define, but also to help us in the process of traumatization (in this case, a very powerful collective traumatization)? Can we restore trust in the mind, our own experience and regain faith in the possibility of healing?

To restore trust in personal experience, the concept of embodied cognition became key. According to it, our body and consciousness know the world in an inseparable unity, actively creating meanings. We not only get to know the inner or outer world with the participation of physicality, but also realize constant life creativity in this coordinate system: body-psyche-mind. Also, our creativity is closely intertwined with community, culture and usually embedded in context. And various tools allow us to expand our own existence and knowledge, to give a material

dimension to the ideas and values that shape our worldview. Embodied, embedded, extended, and enactive are the key capabilities we reminded ourselves of on the project (Varela et al., 2017).

In general, on the project we jointly applied the practices of mindful breathing, body mapping, visualization and elements of analytical meditation regarding the perceptual experience of emotions, feelings, visual images, dreams and music. Asking yourself the simplest questions: "what do I feel?", "what is this feeling?", "where exactly in the body?", "what triggers these sensations and feelings in me?", "where am I when I am aware of myself?" we helped the psyche and mind to find themselves, to prescribe basic coordinates.

We managed to collect a significant number of examples of self-expression of experiences. This became possible thanks to the creation of conditions that play a key role in contemplative psychology: conditions under which confidence in oneself, in one's abilities and the right to express oneself, to be accepted in any state, is restored. In contemplative psychology, the emphasis is on personal experience and interaction with others. Private experience acquires its own objectivity, becomes the foundation for interaction with a much larger and chaotic world around.

An example of application on the projects *The Poetics of the Probability and Laboratory in Development*

The next opportunities for approbation of the work of the Laboratory of Secular Meditation Laboratory were the projects within the framework of cooperation with municipal enterprise "Lvivske Radio": *The Poetics of the Probability and the Laboratory in Development*. In the first case, it was about a combination of different approaches, an interdisciplinary experiment, where scientists and specialists from different fields shared their own skills with guest participants. The autumn of 2023 was devoted to the mastering of the space of House 42 (this is the space of an old tenement house at 42 Rynok Square in Lviv) as a special heritage of cultures and generations. The foundation of the project was participation, cooperation, co-creation of meanings and ideas.

In this project, we also applied meditative practices to art research. In this case, a specific practice was combined with a genre or form: mindful breathing with fine art, body mapping with video content, awareness of sounds with listening to specific compositions, and fostering friendship with viewing photos. In general, the seminars of our "Embodied Perception" section contained four components: introductory instructions, guided meditation, contemplation of the chosen art form, and burning of

experiences. For the students of the Lviv National Academy of Art, an additional task was to report on separate, individual acts of contemplation or listening (visiting an exhibition, listening to musical compositions, etc.). We also helped to voice our own experience with a matrix of questions, where we paid attention to bodily sensations, rhythm of breathing, tension in the body, emotional or sensory states, etc. Self-questioning was not about "what do I think" but "what is in the body?" or "what does this emotion push me to do?".

After four workshops, which alternated with sessions of independent research by participants of art artifacts, we completed the project and subsequently continued with the next initiative "Laboratory in Development". On this project, I conducted a workshop on "Metaphors and Metamorphosis of Breathing". The concept of the workshop was that human, as a creator of culture, plays the role of a mediator between the living and the inanimate, between culture and nature, between the inner world and the world of other beings. Our breathing is a fundamental process that happens mostly unconsciously, but thanks to it can be anything else, including the ability to create. Accordingly, a careful study of breathing, observation of its influence on our perception and thinking, on the evaluation of the environment and behavior, is one of the fundamental practices that develop culture. In the process, we also create artifacts in the form of houses, objects, art, but also revitalize them, give a second breath to our life practices. Simple breathing practices with volitional control and free monitoring made it possible to see changes in perception and reactions to habitual events.

A kind of summary, which we managed to create within the framework of the projects discussed above, was a recording of conversations about various important topics: embodiment, meditative practices, imagination and perception (Laboratory of Imagination, 2024). The purpose of these records is not only the popularization of science, but in general the development of intellectual culture and the expansion of topics for further joint discussions.

Conclusions

Meditative practices are quite actively adapted in educational and research environments. One of the examples of such application is the Laboratory of Secular Meditation, which develops basic secular methods of research into the nature of consciousness, embodiment, emotions, sensory palette, etc. In addition to the development of meditative culture in Ukraine and the popularization of meditation in education, we also participate in various projects, a brief overview of which is presented in the article. "War Diaries" is an attempt to help people maintain trust in

reason and their own experience in the crisis times of war. "Poetics of the Probability" and Embodied Perception workshops were intended to help with self-discovery and the development of skills for deeper interaction with works of art, while "Laboratory in Development" and breathing practices were intended to show unusual perspectives on the usual physiological processes associated with air circulation in the body and the fundamental principles of life.

In general, meditative practices can be used in formal (in the university environment) or informal education, where we learn to change the optics of perception, cognition, while obtaining qualitatively new perspectives on the world. This is a knowledge that takes into account our embodiment, vitality, changeability and at the same time being determined by many different factors that we do not always have an influence on. This process becomes more interesting if we match certain practices to specific themes or motifs. For example, meditation can be prescribed for the study of music, law, philosophy, cultural studies, sociology, psychology, since all these fields are human-dimensional.

References

- DIARIES AND DREAMS OF WAR (2022). Lvivcenter. Available at: <https://www.lvivcenter.org/researches/diaries-and-dreams-of-the-war/>
- DORJEE, D. Defining Contemplative Science: The Metacognitive Self-Regulatory Capacity of the Mind, Context of Meditation Practice and Modes of Existential Awareness in *Frontiers in Psychology*, 7, 1788, 2016, P. 1-12. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01788>
- KOLESNYK, I. Laboratory of Secular Meditation | Facebook, 2017. Available at: <https://www.facebook.com/groups/meditateLviv>
- KOLESNYK, I. Laboratory of Secular Meditation – YouTube, 2017. Available at: <https://www.youtube.com/channel/UCLevnPn-SGb4Djb7JfZnYdg>
- KOLESNYK, I. *The beginner course of secular meditation*. YouTube, 2019. Available at: <https://www.youtube.com/channel/UCLevnPn-SGb4Djb7JfZnYdg>
- KOLESNYK, I. Collective Practice of Meditation and Phenomenology of Consciousness in War. In *Psychosocial and Cultural Perspectives on the War in Ukraine*, 2024, P. 11–22. Routledge.
- KOLESNYK, I. Contemplative Studies: Status and Prospects of the Scientific Field. In *Culturological almanac*, (2), 2023, P. 174–179. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.23>
- KOMJATHY, L. *Introducing Contemplative Studies*. 1st edition. Hoboken: Wiley-Blackwell, 2017. 432 p.

- LABORATORY OF IMAGINATION. SoundCloud. 2024. Available at:
<https://soundcloud.com/lab-of-imagination>
- ROTH, H. Contemplative Studies: Prospects for a New Field. Teachers College Record – TEACH COLL REC, 108, 2006. P. 1787–1815.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-9620.2006.00762.x>
- SHERMAN, J. On the Emerging Field of Contemplative Studies and Its Relationship to the Study of Spirituality. In *Spiritus: A Journal of Christian Spirituality*, 14, 2014. P. 208–229. <https://doi.org/10.1353/scs.2014.0031>
- SIMMER-BROWN, J., – GRACE, F., – KOMJATHY, L. (2011). *Meditation and the Classroom: Contemplative Pedagogy for Religious Studies*. SUNY Press, 2011. 314 p.
- SPARBY, T. The Nature of Contemplative Science and Some Prospects for its Future Development. In *Journal of Consciousness Studies*, 24, 2017. P. 226–250.
- VARELA, F.J. et al. *The Embodied Mind, revised edition: Cognitive Science and Human Experience*. revised edition. Cambridge, Massachusetts; London England: The MIT Press, 2017. 318 p.

Profile:

Ihor Kolesnyk, PhD
Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine)
Philosophical faculty
Department of theory and history of Culture
Universytetska, Str., 1, 79000, Lviv, Ukraine
ihor.kolesnyk@lnu.edu.ua
ORCID-ID: 0000-0001-5189-3804

Особливості магістерської освітньо-професійної програми «Культурологія» як поєднання філософської, культурологічної освіти з практичною діяльністю

Альчук Марія Павлівна

Анотація:

Програма освітньо-професійної підготовки (надалі ОПП) «Культурологія» Львівського національного університету імені Івана Франка розкриває досягнення сучасної культурологічної науки та орієнтує на теоретичні і прикладні напрямки досліджень, на яких ґрунтується професійна діяльність. Підкреслимо про її особливість, що є поєднанням філософської освіти класичного університету із науково-теоретичною сферою культури і прикладними аспектами культурології. Використання потенціалу інституційної підтримки та діяльності громадської організації (надалі ГО) у сфері культури м. Львова. *Важливо зацікавити* студентів до наукової, дослідницької та проєктної діяльності в межах університету та міжуніверситетських проєктах (українських і міжнародних).

Наші магістри виявляють культурні потреби суспільства та окремих груп, визначаючи шляхи їх задоволення, забезпечуючи культурні права, гідність і свободу людини Вони набувають вміння здійснювати культурну аналітику, проєктну та дослідницьку діяльність у царині культури, критично аналізувати пам'ятки та об'єкти культури, розробляти культурний менеджмент і культурні політики.

Така освітня програма для тих, хто прагне пізнання культур, культурні процеси та явища; соціокультурні інститути та практики, що забезпечують формування культурних норм і цінностей, способи їх використання; реалізація культурних проєктів, брати участь у написанні грантових заявок, отримувати компетенції для командної роботи та керівництва командою.

Програма передбачає поєднання основ класичної філософської освіти, здобуття ґрунтовних знань з гуманітаристики, формування критичного мислення та аналітичного сприйняття соціокультурної сфери, наукову активність. Відтак теоретичні знання поєднувати із практичною діяльністю у сфері культури. Зокрема, студенти мають змогу проходити практику на базі

культурних інституцій та громадських організацій м. Львова та області, знайомитися із діяльністю музеїв, набувати навички екскурсійної діяльності, культурного менеджменту.

Ключові слова:

культурологія, культурологічна освіта у військовий час, освітній ступінь “магістр”, особливості освітньо-професійної програми, практична діяльність, компетенції.

Abstract:

The program of educational and professional training (hereinafter OPP) "Culturology" of the Ivan Franko National University of Lviv reveals the achievements of modern cultural science and focuses on theoretical and applied directions of research on which professional activity is based. Let us emphasize its peculiarity, which is a combination of the philosophical education of a classical university with the scientific and theoretical sphere of culture and applied aspects of cultural studies. Utilization of the potential of institutional support and activities of public organizations (hereinafter, NGOs) in the cultural sphere of Lviv. It is important to interest students in scientific, research and project activities within the university and inter-university projects (Ukrainian and international).

Our masters identify the cultural needs of society and individual groups, determining ways to satisfy them, ensuring cultural rights, dignity and human freedom. They acquire the ability to carry out cultural analysis, project and research activities in the field of culture, critically analyze monuments and cultural objects, develop cultural management and cultural policies.

This educational program is for those who seek to learn about cultures, cultural processes and phenomena; socio-cultural institutions and practices that ensure the formation of cultural norms and values, methods of their use; implementation of cultural projects, participate in writing grant applications, receive competencies for teamwork and team management.

The program involves a combination of the basics of classical philosophical education, the acquisition of thorough knowledge of humanities, the formation of critical thinking and analytical perception of the socio-cultural sphere, scientific activity. Therefore, theoretical knowledge should be combined with practical activities in the field of culture. In particular, students have the opportunity to practice on the basis of cultural institutions and public organizations of the city of Lviv and

the region, get acquainted with the activities of museums, acquire skills in excursion activities, cultural management.

Keywords:

culturology, cultural education in wartime, master's degree, features of the educational and professional program, practical activities, competencies.

ОПП «Культурологія» розроблено та запроваджено кафедрою теорії та історії культури для підготовки магістрів за спеціальністю 034 Культурологія галузі знань 03 Гуманітарні науки, які на аналітичному, експертному, комунікативному рівні можуть вирішувати завдання з культурної аналітики, проектної і дослідницької діяльності в царині культури, практично здійснювати критичний аналіз пам'яток культури, розробляти культурні політики і забезпечувати культурний менеджмент. Програма поєднує філософську, культурологічну освіту класичного університету із практичною сферою культури та прикладними аспектами культурології. Розробці та впровадженню освітньої програми передували важливі віхи діяльності кафедри.

Актуальність: військовий стан – це особливий правовий режим, що введений указом президента 24 лютого 2022 року на всій території України. Причиною запровадження військового стану стало повномасштабне вторгнення росії на територію нашої країни. Освітня галузь України, як і всі сфери життя суспільства, зазнала серйозних змін в умовах війни. В університеті, з урахуванням умов військового стану, діють укриття, що гарантують безпеку всім учасникам освітнього процесу під час повітряної тривоги, або інших сигналів оповіщення. Функціонує психологічна служба університету, яка безкоштовно надає індивідуальні психологічні консультації для студентів і працівників Львівського національного університету імені Івана Франка. Проводяться пізнавальні зустрічі з психологічної тематики, соціально-психологічні тренінги, тестування особистісних якостей, здійснюється співпраця з порадиниками академічних груп, а також актуальні психологічні дослідження і навчально-просвітницька робота зі студентами.

Метою ОП є забезпечення формування і розвитку загальних і фахових програмних компетентностей та володіння теоретичними знаннями, практичними навичками: аналітичної, експертної, консультативної, інформаційної, комунікативної, організаційно-методичної діяльності для

розв'язання складних соціокультурних задач і проблем. Акцентується увага на вмінню здійснювати культурну аналітику, проводити проєктну та дослідницьку діяльність у царині культури, здійснювати критичний аналіз пам'яток та об'єктів культури, забезпечувати культурний менеджмент та розробляти культурні політики. *Особливістю та унікальністю ОП* є поєднання філософської освіти класичного університету із практичною сферою культури та прикладними аспектами культурології. Використання потенціалу інституційної підтримки та діяльності громадських організацій у сфері культури м. Львова.

Використовувався досвід викладачів кафедри, набутий у закордонних стажуваннях: Берлінському університеті імені Гумбольдта (Німеччина, проф. Альчук М.П.), Інсбрукському університеті (Австрія, доц. Пасічник І.Я.), Вармінсько-Мазурському університеті в Ольштині (Польща, доц. Король Н.М.), Університеті Константина Філософа в Нітрі (Словаччина, доц. Колесник І.М.), Вроцлавському університеті (доц. Власевич Т.В.).

Результати навчання досягаються шляхом опанування теоретичних знань та набуття практичних навичок здобувачами освіти, які забезпечують отримання загальних та фахових компетентностей, прописаних у Стандарті.

Цикл професійної та практичної підготовки: “Сучасна соціокультурна ситуація в Україні”, “Управлінська риторика”, “Філософія управління”, “Семіотика культури”, “Арт-критичний аналіз архітектурних пам'яток Львова”, “Візуальна культура”, “Естетика і мистецтво ХХ-ХХІ ст.”, “Збереження культурної спадщини”.

ОП містить цілу низку дисциплін і загалом компонентів, які спрямовані на забезпечення набуття здобувачами вищої освіти соціальних навичок. Серед таких дисциплін, зокрема наступні: «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)» – спрямована на формування вмінь і навичок спілкування іноземною мовою в умовах професійної комунікації; «Філософія права» та «Гуманістичні аспекти сучасної етики» розвивають гнучкість розуму, культурні права та гідність людини. «Культурні практики та політики», «Культура повсякденності» та «Міжкультурна комунікація» - сприяє формуванню навичок міжособистісного спілкування, спрямовані на осягнення відповідних правил поведінки в соціальному та міжнародному середовищі. «Філософія творчості» та «Провідні тенденції сучасної культури» формують креативне мислення, розвивають творчі здібності, абстрактне мислення. Також соціальні навички у структурі ОП покликані формувати практичні види робіт, передбачені програмою, а саме: виробнича (проєктна) практика, виробнича

(практикум в медіа), виробнича (дослідницька) практика, виробнича (переддипломна) практика, а також кваліфікаційна (магістерська) робота. Підкреслимо, що у рамках викладання освітніх навчальних курсів застосовуються такі методи навчання – дебати, дискусії, круглі столи, самооцінювання, презентації та робота в малих групах, які теж націлені на формування «soft skills» здобувачів.

Основним дослідницьким проєктом, який реалізують здобувачі вищої освіти за цією ОП, є написання кваліфікаційної (магістерської) роботи. Задля того, щоб досягти максимально вагомих результатів у процесі реалізації магістерського проєкту, тому на факультеті створені необхідні умови. Так, в першому і другому семестрах серед нормативних дисциплін магістранти слухають «Методологію та організацію наукових досліджень» – навчальний курс, метою якого є поглиблення знань студентів з використання методів культурології й удосконалення їхніх навичок для написання наукових статей і магістерського дослідження.

Освітнє середовище, створене у Закладі вищої освіти (надалі ЗВО), дозволяє задовольнити потреби та інтереси здобувачів вищої освіти ОП. Такі заходи вживаються ЗВО задля виявлення і врахування цих потреб та інтересів: освітнє середовище університету сприяє задоволенню потреб здобувачів вищої освіти ОП. Відтак, доступні гуртожитки, спорткомплекс, є чимало спортивних секцій, їдальні, кафе, бібліотеки, навчальні аудиторії підключені до Wi-Fi, є студентські простори, діє студентське самоврядування. Студенти можуть оздоровитися в СОТ «Карпати» (Закарпатська обл.). Зі своїми ініціативами здобувачі можуть звертатися в деканати і до органів студентського самоврядування.

Функціонує «Центр культури і дозвілля», в межах якого діють Народний ансамбль пісні і танцю «Черемош», Народна чоловіча хорова капела «Прометей», Народний камерний оркестр, Народна капела бандуристок «Зоряниця», Народний дівочий хор «Ліра», Заслужена хорова капела України «Боян» імені Євгена Вахняка, Народний ансамбль сучасного танцю «Fantazy». Відбуваються культурно-мистецькі та інтелектуально-пізнавальні заходи. Студенти проводять щорічний благодійний Віденський бал.

ЗВО створює достатні умови для реалізації права на освіту особами з особливими освітніми потребами. Створення достатніх умов для реалізації права на освіту особами з особливими освітніми потребами, визначено в «Статуті Львівського національного університету імені Івана Франка» як один з обов'язків Університету (п. 3.3.4). За станом здоров'я здобувачі вищої

освіти можуть взяти перерву у навчанні (п. 11.6 «Положення про організацію освітнього процесу у Львівському національному університеті імені Івана Франка»), вони можуть оформити індивідуальний план й мають право на навчально-реабілітаційний супровід. В університеті створені умови для функціонування інклюзивного освітнього середовища: зокрема наявні пандуси, доступ до аудиторій у головному корпусі забезпечений ліфтом та мобільним сходовим підйомником PTR-130. Також в університеті функціонує Ресурсний центр з інклюзивної освіти. Діє «Порядок супроводу (надання допомоги) осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення у Львівському національному університеті імені Івана Франка». Інформація для людей з особливими потребами доступна на сайті університету.

Зазначимо, що визначено політику та процедури врегулювання конфліктних ситуацій (включаючи пов'язаних із сексуальними домаганнями, дискримінацією та корупцією). Для врегулювання конфліктних ситуацій в Університеті діє «Положення про комісію з питань етики та професійної діяльності Львівського національного університету імені Івана Франка». Така Комісія є колегіальним органом, який сприяє зміцненню довіри, налагоджує діалог між учасниками освітнього процесу, консультує в ситуаціях, які викликають непевність з етичного погляду, надає експертні оцінки щодо етичності дій і поведінки членів університетської спільноти, розробляє рекомендації щодо поліпшення культурних заходів, забезпечує вирішення конфліктних ситуацій, включаючи пов'язані із сексуальними домаганнями, дискримінацією та корупцією. Комісія дає експертний висновок у випадках неможливості вирішення конфліктних ситуацій на рівні кафедри, факультету. Вирішальною особою ЗВО, яка реагує на особливі випадки і виникнення конфліктних ситуацій, є ректор університету. Доступність політики та процедур врегулювання для учасників освітнього процесу забезпечено у спосіб розміщення всіх відповідних документів на інтернет-сторінці університету. Уповноваженою особою з питань запобігання та протидії корупції є керівник Центру забезпечення якості освіти. Також створено поштову скриньку dovira_lnu@ukr.net для повідомлень про випадки етичних порушень. Відмітимо, щодо випадків порушення академічної доброчесності й етики і професійної діяльності. Зокрема, таких учасників освітнього процесу та процедур врегулювання конфліктних ситуацій, в межах цієї ОП не було.

Сильні та слабкі сторони ОП.

Сильні сторони: міждисциплінарний характер ОПП «Культурологія» та її висока практична орієнтованість: наявність різного роду практик з можливостями практичної апробації та перспективами працевлаштування. Спонування до освітнього процесу науково-педагогічних працівників, які мають багаторічний досвід та високий професійний рівень викладання. ОП враховує новітні досягнення культурології, зорієнтованість на теоретичні та прикладні аспекти культурологічного знання. Наявність достатньої кількості вибіркових дисциплін, які дають змогу щороку формувати здобувачам вищої освіти найрізноманітніші освітні траєкторії, що відповідають їхнім зацікавленням і основним запитам ринку праці. Звертається увага на вивченні іноземних мов окремими нормативними курсами «Іноземна мова за професійним спрямуванням», а також вибірковими.

Магістри мають можливість продовжити навчання в аспірантурі зі спеціальностей 033 – Філософія, 031 – Релігієзнавство. Створено студентське наукове товариство культурологів «Гілея», яке протягом останніх років посідає провідне місце серед студентських наукових товариств. В Університеті є чисельні програми міжнародного обміну, зокрема Erasmus +. Співпраця зі стейкхолдерами: органами місцевого самоврядування, культурними інституціями, мас-медіа, які виступають базами практик, є потенційними роботодавцями та активно задіяні до навчального процесу та вдосконалення якості ОПП.

Велика увага до практичної апробації, насамперед, під час проходження різноманітних практик. Систематична співпраця із громадськими організаціями, зокрема Українською асоціацією культурологів у Львові, Майстернею Академічного Релігієзнавства, а також з Науковим товариством ім. Т. Шевченка та реалізація різноманітних спільних проєктів.

Слабкі сторони: відсутність навчання за умов дуальної освіти; недостатньо висока кількість публікацій у виданнях, які індексуються у міжнародних наукометричних базах Scopus, Web of Science. Невисокий рівень залучення академічної спільноти та здобувачів вищої освіти до програм академічної мобільності. Потреба у більш комплексному підході до вирішення проблем з джерельною базою, до якої апелюють укладачі силабусів дисциплін. Відсутність фахового наукового вісника кафедри.

Перспективи розвитку ОП упродовж найближчих 3 років: перегляд, та оновлення ОПП, а саме: диверсифікація навчальних дисциплін у кореляції із

запитами студентів, пропозиціями стейкгоल्дерів. Розширення переліку вибіркового дисциплін у навчальному плані та їх компонентів у кредитах, що дасть можливість кращого забезпечення освітньо-наукових потреб студентів та розширення перспектив працевлаштування випускників. Наголосимо на необхідності безперервного підвищення науково-педагогічної кваліфікації викладачів на основі стажування, участі у міжнародних конференціях, наукових проєктах, підготовки наукових публікацій, статей; підвищення рівня публікаційної активності співробітників кафедри та здобувачів освіти у фахових вітчизняних та зарубіжних виданнях, зокрема тих, які включені до наукометричних баз Scopus/ Web of Science. Також проведення наукових семінарів, науково-практичних конференцій, круглих столів, запрошених провідних світових та вітчизняних фахівців у сфері культури і мистецтва; реєстрація журналу «Соціогуманітарні проблеми людини» як фахового видання з культурології, філософії та релігієзнавства (за шифрами 034, 033, 031). Потреба мотивувати здобувачів вищої освіти до роботи над перекладами іноземних джерел українською мовою у процесі написання кваліфікаційної роботи. Важливо співпрацювати з відділом міжнародних зв'язків Університету і заохочення студентів до участі у програмах міжнародної академічної мобільності з метою підвищення фаховості та з перспективою розширення сфер майбутнього працевлаштування, активно інтегрувати стейкгоल्дерів до актуалізації ОПП, що сприятиме релевантній відповіді на запити ринку праці, розширювати міжнародну науково-проєктну діяльність із метою популяризації культурної спадщини України. У Львівському університеті останніми роками суттєво оновлено нормативно-правову базу, затверджено Стратегію розвитку Університету на 2021–2025 роки, суттєво покращено мотивування викладачів до занять наукою (на факультетах наявні мотиваційні фонди, за друк Scopus і Web of Science статей, монографій, захист дисертацій передбачено преміювання), зростає кількість угод з іноземними осередками освіти, роботодавцями, розробляються програми з дуальною формою навчання і програми подвійних дипломів.

На переконання Експертної групи (надалі ЕГ) з освітньо-професійної програми «Культурологія» другого рівня вищої освіти у Львівському національному університеті імені Івана Франка має чіткі мету та цілі, а їх реалізація співвідноситься зі стратегічним планом розвитку. ЕГ дійшла висновку, що ОПП «Культурологія» другого рівня освіти, що реалізується в ЛНУ імені Івана Франка, заслуговує на акредитацію. ЗВО має давні традиції гуманітарної освіти, які позитивно впливають на освітню та наукову діяльність

за спеціальністю 034 Культурологія. Експерти з акредитації високо оцінили програму, побажали сприймати пропозиції змін не як зауваження, а радше поглядом збоку на те, як можна поліпшити нашу ОП. Отже, професійна підтримка експертами програми та напрацювань колективу кафедри і нашого університету – досить важлива, тому освітня програма акредитована у квітні 2023 року.

Контактні дані:

Альчук Марія Павлівна
доктор філософських наук, професор
Гарант ОП “Культурологія”, завідувач кафедри теорії та історії культури
Львівський національний університет імені Івана Франка
Doctor of Philosophical Sciences, Professor Mariya Alchuk
al.chuk57@gmail.com
ORCID– ID: 0000-0002-3310-4039

Особливості розвитку культурології в Україні: Проблеми і перспективи

Власевич Тетяна Вікторівна

Анотація:

В статті розглянуто особливості розвитку культурології як науки та як спеціальності в Україні. Наголошено, що насамперед у ХХ столітті розвивали культурологію філософи. Продемонстровано змістовну різницю між філософією культури (яку ще називають культурфілософія) та культурологією. Вказано, що в Україні культурологія як спеціальність з'явилась у двохтисячних роках. Виділено, що однією з найважливіших процедур в галузі вищої освіти є акредитація освітньо-професійних програм. Підкреслено, що акредитація є ключовим інструментом забезпечення якості вищої освіти. Розглянуто процедуру акредитації освітніх програм: підстави і сутність акредитації, етапи проходження акредитаційної справи. Зазначено, що існує ціла низка проблем розвитку культурології в Україні, зокрема проблема особливостей культурологічного пізнання, поля досліджень прикладної культурології, питання менеджменту культурології, інституціоналізації культурології, проблема осмислення культурології одночасно і як постмодерного проекту, і як пострадянського спадку, проблема особливостей культурологічного пізнання та інші. Висвітлено перспективи розвитку культурології в Україні, зокрема поєднання теорії та практики; міждисциплінарний підхід, наприклад, у напрямку культурної журналістики, культурного туризму або культурної дипломатії; впровадження дуальної форми навчання для культурологів.

Ключові слова:

культурологія, філософія культури, акредитація, проблеми розвитку культурології, перспективи розвитку культурології.

Abstract:

The article examines the particularities of the development of cultural studies as a science and as a profession in Ukraine. It is emphasized, first of all, that philosophers, developed culturology in the 20th century. The substantive difference

between philosophy of culture (which is also called cultural philosophy) and culturology is demonstrated. It is indicated that cultural studies as a profession appeared in Ukraine in the 2000s. It was highlighted that one of the most important procedures in the field of higher education is the accreditation of educational and professional programs. It is emphasized that accreditation is a key tool for ensuring the quality of higher education. The procedure of accreditation of educational programs was considered: the grounds and essence of accreditation, the stages of the accreditation process. It is noted that there are a number of problems of the development of cultural studies in Ukraine, in particular the problem of the peculiarities of cultural knowledge, the field of research of applied cultural studies, the issue of managing cultural studies, the institutionalization of cultural studies, the problem of understanding cultural studies both as a postmodern project and as a post-Soviet legacy, the problem of the specifics of cultural studies, etc. The prospects for the development of cultural studies in Ukraine are highlighted, in particular, the combination of theory and practice; an interdisciplinary approach, for example, in the direction of cultural journalism, cultural tourism or cultural diplomacy; introduction of a dual form of education for culturologists.

Keywords:

culturology, philosophy of culture, accreditation, problems of the development of culturology, prospects for the development of culturology.

Культурологія є відносно молодю наукою і відома під такою назвою передусім у Східній Європі (у Західній Європі – Культурологічні студії). Як відомо, культурологія як наука про культуру виникла в середині ХХ століття. У Радянському Союзі культурологія хоч і не була оголошена буржуазною лженаукою, але ставлення до неї було настороженим – через її неминучі філософські претензії. Тому фактично вона піддавалася філософському вихолощенню і редуції, що зумовило її відчутну провінційність, відставання, яке не долається легко. Слід зазначити, що українська культурологія ще не могла похвалитися такими досягненнями і такою роллю в інтелектуальному житті суспільства, як культурологія Заходу ХХ століття. Проте вона існувала і мала свої здобутки як загальнотеоретичної, так і практично-ужиткової міри. Насамперед у ХХ столітті розвивали її філософи (Сергій Кримський, Мирослав Попович, Микола Гончаренко, Ігор Мойсєєв, Володимир Литвинов, Марія Кашуба, Оксана Забужко, Вадим Скуратиський, Євген Головаха, Юрія

Саєнко та інші). Сьогодні культурологія прагне дати відповідь на питання, які виникають з очевидної кризи світу людини, втрати смисложиттєвих орієнтирів, інструменталізації людського розвитку.

Найбільш загостреним стає питання змістовної різниці між філософією культури (яку ще називають культурфілософія) та культурологією. Так, дослідницькі погляди на культуру поділяються на сферу історії та теорії культури і філософію культури (культурфілософію). Для культурологічного знання характерні об'ємність, комплексність, описовість. Ознаками філософського знання про культуру є всезагальність, універсальність, абстрактність, інтегрованість. Філософія культури та культурологія позиціонують себе щодо культури, як і мистецтвознавство та естетика щодо мистецтва чи етика та педагогіка щодо моралі та моральності. Якщо культурологія спирається на емпіричний матеріал, пам'ятки культури та культурні здобутки різних епох, то філософія культури формує свій простір на теоретичних здобутках різних сфер знання про культуру, аналізуючи їх, вибудовує своє специфічне предметне поле. Однак питання про розмежування проблемного поля філософії культури і культурології досі не вирішене і продовжує бути предметом полеміки.

Філософія культури як напрям філософської думки в Україні не був предметом системного історико-філософського розгляду у ХХ столітті. Центром розвитку філософії культури як напряму філософії на поч. ХХ ст. була харківська філософська школа. Зокрема, П. Демчук один з провідних представників харківської філософської школи зробив вагомий внесок у філософію культури 20-30-х рр. ХХ ст. П. Демчук звернув увагу на історію й теорію австрійської і німецької суспільно-політичних думок, головним чином німецької філософії модерну. Вивчаючи зарубіжну філософію культури модерну та досліджуючи кризу “капіталістичного світу” і “буржуазної філософії” модерну, П. Демчук детально вивчив “занепад капіталізму та капіталістичної культури”. Чітко протиставляючи російському вектору культуротворення європейській та обстоюючи ідею європеїзованої соціалістичної “молодшої української культури”, він дослідив культурфілософські ідеї ідеологів громадянства і піддав критиці культурфілософські вчення філософів діаспори.

Також варто згадати праці таких українських філософів як Сергія Кримського, Мирослава Поповича, Миколи Гончаренка, Ігора Мойсеєва, Володимира Литвинова, Марії Кашуби, Оксани Забужко, Вадима Скуратіського, Євгена Головахи, Юрія Саєнка та інших. Сергій Кримський

дослідник явищ української культури, проблеми культурної ідентичності. Серед ґрунтовних наукових праць, слід виділити працю Володимира Литвинова «Ренесансний гуманізм України» (2001). Марія Кашуба дослідниця епохи Просвітництва в Україні, філософської спадщини Г.С. Сковороди. Свою філософську інтерпретацію культурного коду України дає Оксана Забужко. Широке коло культурологічних питань порушує Вадим Скуратівський у своїх монографіях та блискучих есе. Соціологічні аспекти культурології цікавлять і Євгена Головаху та Юрія Саєнка.

В Україні культурологія як спеціальність з'явилась у двохтисячних роках. Сьогодні в Україні налічується 33 заклади вищої освіти (Ужгород, Київ, Львів, Маріуполь, Одеса, Рівне, Луцьк), де готують професійних культурологів за ОКР «Бакалавр» та ОКР «Магістр» в галузі знань «03 – Гуманітарні науки», спеціальність «034 – Культурологія» та в галузі знань «02 – Культура і мистецтво», спеціальність «028 – Менеджмент соціокультурної діяльності». У 2020 році було розроблено та впроваджено Стандарти вищої освіти за першим (бакалаврським) та другим (магістерським) рівнем вищої освіти за спеціальністю «Культурологія». На основі Стандарту розробляються освітньо-професійні та освітньо-наукові програми. Існує достатньо багато освітньо-професійних програм (магістерська освітня програма «Культурологія, культурне розмаїття та розвиток громади», Маріупольський університет; магістерська освітня програма «Культурологія, кіберкультура, культурна урбаністика», Одеська політехніка), які включають різноманітні освітні компоненти («Актуалізація культурної спадщини», «Екологія культури: філософія, релігія, наука», «Кіберреальність як культурне середовище», «Українські культурні інституції та мистецькі центри», «Культурно-дозвіллева діяльність громад в Україні», «Подієва культура» та інші).

Однією з найважливіших процедур в галузі вищої освіти є акредитація освітньо-професійних програм. Акредитація є ключовим інструментом забезпечення якості вищої освіти. В Україні вона була запроваджена з моменту незалежності, але лише нещодавно її процедури гармонізували з європейськими стандартами. З 2019 року, після змін до Закону України «Про вищу освіту» та оновлення складу Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО), система акредитації почала функціонувати за новими процедурами. Акредитація сприяє виявленню сильних і слабких сторін освітніх програм та підвищенню довіри до вищої освіти в Україні.

Акредитація освітньої програми - оцінювання якості освітньої програми та освітньої діяльності закладу вищої освіти за цією програмою на предмет відповідності стандарту вищої освіти, спроможності виконання вимог стандарту, а також досягнення заявлених у програмі результатів навчання відповідно до критеріїв оцінювання якості освітньої програми (Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти). ЗВО подає до НАЗЯВО для акредитації (в електронному вигляді, засвідчені КЕП -кваліфікованим електронним підписом ректора): 1) заяву про проведення акредитації освітньої програми; 2) затверджені в установленому порядку освітню програму та навчальний план за цією програмою; а також робочі програми чи силабуси до освітнього компонента; 3) відомості про самооцінювання освітньої програми відповідно до Критеріїв та документи, що підтверджують наведену в них інформацію; 4) рецензії та відгуки роботодавців (за наявності).

Етапи проходження акредитаційної справи: 1.1. Відомості самооцінювання в роботі; 2.0. Підпис відомостей самооцінювання; 2.1. Справа на розгляді керівника закладу вищої освіти; 3.1. Заява надіслана до Національного агенства із забезпечення якості вищої освіти; 4.1. Заява зареєстрована. Справа на опрацюванні Секретаріату Національного агенства; 5.1. Справа направлена на експертну групу; 6.1. Програма візиту направлена на погодження; 7.1. Програма візиту погоджена; 8.1. Виїзна експертиза; 9.1. Звіт експертної групи на підписанні експертів; 10.1. Подано звіт експертної групи; 11.1. Справа передана на розгляд Галузевої експертної групи; 12.1. Підготовка проекту висновку Галузевої експертної групи; 12.2. Підготовка проекту висновку Галузевої експертної групи (внутрішнє обговорення); 13.1. Проект висновку Галузевої експертної групи підготовлено (надано доступ закладу вищої освіти та експертній групі); 14.1. Справа винесена на розгляд Галузевої експертної групи; 15.1. Експертний висновок на підписанні головою Галузевої експертної групи; 16.1. Експертний висновок підписано; 17.1. Справа передана на розгляд Національного агенства; 18.1. Справа винесена на засідання Національного агенства; 19.1. Рішення на підписанні; 20.1. Рішення підписано; 21. Справа готова до архівації; 22. Акредитаційна справа заархівована (Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти).

Рішення Нацагенства стосовно ОП може бути таке: акредитувати (на 5, 10 років – при повторній акредитації); умовна (відкладена) акредитація – 1 рік (1 або 2 E) – удосконалення ОП; неакредитовано – 1 F або 3 E – закриття ОП,

перевід студентів. В цілому, за останні п'ять років усі освітні програми з культурології освітніх ступенів “Бакалавр” та “Магістр” було акредитовано.

Сьогодні культурологія активно розвивається, створюється чимало нових освітніх програм, однак, слід зазначити, що існує ціла низка проблем розвитку культурології в Україні:

Проблема предметного поля культурології, смислового горизонту поняття культури,

Проблема особливостей культурологічного пізнання,

Поле досліджень прикладної культурології та питання менеджменту культурології,

Проблема осмислення культурології одночасно і як постмодерного проєкту, і як пострадянського спадку,

Проблема інституціоналізації культурології,

Питання браку дискурсу, відсутності оригінального об'єкта дослідження та культурологічного методу.

Проблема збереження культурної спадщини і традицій, культурних цінностей, всього духовного життя і духовної продуктивності кожного з народів нині, за умов відкритості, мігрантності, а також нових форм гегемонізму та агресії сильніших, потребує розуміння народами і культурами норм співжиття, розуміння спільності долі людства і здатності взяти на себе частку відповідальності.

Щодо української гуманістики доводиться говорити про її локальну обмеженість – відсутність або майже відсутність у ній досліджень, присвячених культурам Азії, Африки, Латинської Америки, Скандинавії, Балтії, Центрально-Східної Європи. Усі ці проблеми по-новому постають у сучасному глобалізованому і розкультурованому світі. Найсприятливішою для всякої національної культури є ситуація взаємодії не з однією, а з багатьма культурами світу. Для нас одним із чинників такої взаємодії має стати активна участь української культурології і мистецтвознавства у вивченні культур світу.

Отож, в Україні культурологія молода, актуальна, перспективна наука та спеціальність, яка розвивається уже практично 30 років. Сформувалися різні осередки, які мають власне розуміння специфіки культурологічних досліджень та формують власні унікальні культурологічні освітні програми. Одні зосереджуються на теоретичній культурології, інші намагаються реалізувати її прикладні аспекти. Тому, на мою думку, перспективами розвитку культурології в Україні, є поєднання теорії та практики; міждисциплінарний

підхід, наприклад, у напрямку культурної журналістики, культурного туризму або культурної дипломатії; впровадження дуальної форми навчання для культурологів.

Контактні дані:

доц. Тетяна Власевич, доктор філософії
Львівський національний університет імені Івана Франка
Філософський факультет
Кафедра теорії та історії культури
Університетська, 1
79000 Львів
УКРАЇНА
tetyana.vlasevych@lnu.edu.ua
ORCID-ID: 0000-0002-5245-582X

Assoc. Prof. Tetyana Vlasevich, PhD
Lviv Ivan Franko National University
Faculty of Philosophy
Department of Theory and History of Culture
Univrsytetska, 1
79000 Lviv
UKRAINE
tetyana.vlasevych@lnu.edu.ua
ORCID-ID: 0000-0002-5245-582X

Культурологічна освіта в Україні: досвід львівських університетів

Оксана Дарморіз

Анотація:

В статті розглянуто досвід Львівських університетів у підготовці фахівців з культурології та культурного менеджменту. В основі статті – матеріали аналітичного дослідження «Освітній профіль стратегії культури Львова» (2021), проведеного ГО «Українська асоціація культурологів – Львів» та соціологічною дослідницькою агенцією «Fama». Досліджено освітні стандарти з «культурології» і «менеджменту соціокультурної діяльності», а також відповідні освітні програми, які розроблені львівськими університетами. Виявлено, що культурологічна освіта у кожному університеті має свою специфіку, позитивні аспекти, але водночас і має свої слабкі сторони. Сильні сторони – холістичний підхід, всебічне осмислення феномену культури, якісна базова академічна освіта. До слабких сторін відносимо: неузгодженість освітньої програми (її складових між собою), малий акцент на розвиток мовних компетентностей та знань з іноземних мов, необхідність посилити вивчення сучасної культури та мистецтва, непов'язаність теоретичних та практичних компонент. Досліджено також ринок культури та його потреби. На підставі даних проведеного соціологічного дослідження визначено головні soft skills і hard skills, необхідні для культурного менеджера в сучасних умовах. Оскільки наявні освітні програми повною мірою не задовільняють потреби ринку, є великий запит на додаткову неформальну освіту.

Ключові слова:

культурологія, культурологічна освіта, Україна, культурменеджмент.

Abstract:

The article examines the experience of Lviv universities in training specialists in cultural studies and cultural management. The article is based on the materials of the analytical study "Educational Profile of Lviv's Culture Strategy" (2021), conducted by the NGO "Ukrainian Association of Cultural Studies - Lviv" and the sociological research agency "Fama". Educational standards in "cultural studies" and

"management of socio-cultural activities" were studied, as well as relevant educational programs developed by Lviv universities. It was found that cultural education in each university has its own specifics, positive aspects, but at the same time has its weaknesses. The advantages are a holistic approach, comprehensive understanding of the phenomenon of culture, high-quality basic academic education. Disadvantages: the inconsistency of the educational program, namely its components, little emphasis on the development of language competences and knowledge of foreign languages, the need to strengthen the study of modern culture and art, the disconnection of theoretical and practical components. The culture market and its needs were also studied. Based on the data of the conducted sociological research, the main soft skills and hard skills necessary for a cultural manager in modern conditions have been determined. Since the existing educational programs do not fully meet the needs of the market, there is a great demand for additional non-formal education.

Keywords:

cultural studies, cultural education, Ukraine, cultural management.

Постановка проблеми

Сучасний світ – мінливий, багатоаспектний, різновекторний – потребує нового підходу до розуміння людини, її місця в соціумі, розвитку суспільних процесів, а також вимагає переосмислення місії та місця університету в формуванні цілісної ерудованої особистості, професіонала своєї справи та свідомого громадянина. Ревізії гносеологічних парадигм, оновлення освітніх підходів та методів вимагає освітня система загалом (як в світовому масштабі, так і на національно-державних рівнях), і культурологічна освіта зокрема. Культурологія як доволі молода галузь філософського знання, з одного боку, перебуває на стадії формування свого предмету, методології, шкіл, принципів. З іншого - має реагувати на постійну та швидко змінювану суспільних цінностей, очікувань, інституційних перетрубацій та викликів. Крім того, вона має справу з дуже широким колом проблем, оскільки культура покриває усе наявне поле людських та спільнотних активностей, а також стосується усіх здобутків людини як творчої особистості впродовж всієї історії існування. Х.Ортега-і-Гасет, описуючи місію університету, зазначав, що він має виконати дві функції – зробити з пересічної людини доброго фахівця і культурну особистість (Ортега-і-Гасет Х., 2002, с. 78). Водночас дослідженням того, чим є сучасна

культурологія в українській освіті замається досить невелике коло фахівців, та й то здебільшого це теоретичні та окремі вузько-профільні теми (Євграфова А., Євпак Ю., Прокопенко Н., Пархоменко І., Олексенко Р., Олійник Ф., Фарінья К., Чорна М. та ін.). Тому ця проблематика потребує значно ширшого фахового обговорення та осмислення.

В 2021 році «Українська асоціація культурологів - Львів», разом із соціологічною дослідницькою агенцією «Fama», провели аналітичне дослідження «Освітній профіль стратегії культури Львова»; авторки аналітичного звіту – Оксана Дарморіз та Ольга Муха (Українська асоціація культурологів – Львів [УАК-Львів], 2021). Проєкт мав на меті глибинне дослідження трьох контекстів – культурних політик, освітніх програм та їхньої реалізації і запиту ринку. Акцент робився на співвіднесенні знань, навичок та компетенцій, запитуваних активними дієвцями сфери культури Львова, з компетенціями, закладеними у освітні програми профільних спеціальностей, що дозволить випусковим кафедрам львівських ЗВО сформуванати відповідні рекомендації до освітніх програм, надати валідну інформацію щодо специфіки компетенцій потенційних працівників потенційним роботодавцями (культурним інституціям міста) та налагодити зв'язок між освітніми закладами та інституціями культури, посилити міжгалузеву співпрацю та сприяти розвитку міжгалузевих партнерств, зокрема культурно-бізнесових, до того ж, верифікуючи інструменти впровадження культурних політик міста.

Загальний огляд освітніх стандартів та програм

Забезпеченням освітньої компоненти майбутніх менеджерів культури першого рівня вищої освіти (бакалаврський ступінь) у Львові займаються три ЗВО, в яких є 5 освітніх програм цього спрямування:

Львівський національний університет імені Івана Франка (ЛНУ): спеціальності “028 – менеджмент соціокультурної діяльності” (факультет культури і мистецтв) та “034 – культурологія” (філософський факультет);

Львівська національна академія мистецтв (ЛНАМ): “028 – менеджмент соціокультурної діяльності”, “034 – культурологія” (обидві спеціальності на факультеті історії та історії мистецтв);

Український католицький університет (УКУ) – “034 – культурологія” (гуманітарний факультет).

Досліджувані освітні програми готують здебільшого фахівців, що працюватимуть на культурному ринку (принаймні більшість студентів та випускників вбачають свою професійну реалізацію саме в цьому ключі), та між

спеціальностями існують відмінності уже на рівні стандартів вищої освіти. Стандарти вищої освіти сформовано для обидвох спеціальностей: у 2019 р. МОН України затвердив стандарт для спеціальності “028 – Менеджмент соціокультурної діяльності” (галузь знань “02 – Культура і мистецтво”); у 2020 р. – для спеціальності “034 – Культурологія” (галузь знань “034 – Гуманітарні науки”). Основні відмінності між стандартами полягають у тому, що стандарт з культурології акцентує на культурологічному аналізі джерел, явищ, подій, політик, стратегій тощо, включає набуття навичок аналітичного характеру. Натомість стандарт з менеджменту соціокультурної діяльності акцентує на менеджерських компетенціях, без урахування глибокої теоретичної підготовки в галузі культури. Так, стандарт вищої освіти зі спеціальності “Менеджмент соціокультурної діяльності” зосереджений здебільшого на здобутті компетенцій в управлінських процесах. При цьому більшість компетентностей стосуються менеджменту, іноді навіть без врахування специфіки соціокультурної діяльності (як-от: здатність планувати, управляти та контролювати виконання поставлених завдань та прийнятих рішень; здійснювати розподіл повноважень і відповідальності на основі їх делегування; здатність діяти соціально відповідально). Складається враження певної “запозиченості” із економічного стандарту, який не до кінця адаптований до роботи в культурній сфері. Натомість у стандарті вищої освіти з культурології більший акцент ставиться на осмисленні культурних процесів та джерел; знанні того, як функціонують культурні інституції та політики; критиці культурних феноменів та їх аналіз; здатності оцінювати матеріальну та духовну цінність об’єкта культурної спадщини й популяризувати знання про культуру (Міністерство освіти і науки України [МОН], 2019 і МОН, 2021).

Попри наявність уніфікуючих державних стандартів підготовки, освітні програми мають яскраво виражену специфіку. Зокрема, на «культурології» в Львівському національному університеті імені Івана Франка готують аналітиків-популяризаторів, застосовуючи поєднання потужностей класичного університету з досвідом практики у музеї, екскурсійної діяльності та культурних проєктів, із усвідомленими цінностями та системою прийняття рішень. На «культурології» в Українському католицькому університеті випускають міждисциплінарних фахівців, із навичками case studies та знайомством із практичним аспектом ринку, вільним знанням англійської мови, який діє з усвідомленням християнського етосу. Львівська національна академія мистецтв скерована на формування арт-критиків, налаштованих на генерацію нових ідей, переосмислення культурної спадщини і формування

суспільних смислів, критичних, які тяжіють до мультикультурності. Щодо «менеджменту соціокультурної діяльності», то випускники цієї спеціальності Львівського національного університету імені Івана Франка здатні працювати в умовах комплексної невизначеності, міждисциплінарні, із портфоліо у івент-, театральному та музейному менеджменті, командні гравці та оперативні управлінці. Натомість випускники цієї спеціальності у Львівській національній академії мистецтв можуть бути арт-експертами, компетентними у трансформаціях сучасного мистецтва, здатними підтримувати здійснення культурної політики, володіють методами мистецтвознавчого аналізу та атрибуції, економічно грамотні.

За типом діяльності для обох спеціальностей абсолютно превалює організаційна (попри те, що 3 із 5 програм готують “не-менеджерів” і це конфліктує із тим, що вказано у фокусі й компетенційному наборі програм), згодом освітня. Значно менший сегмент професій пропонують аналітичну чи дослідницьку діяльність. Кураторство соціокультурних і мистецьких проєктів вказано лише двічі (УКУ і ЛНАМ).

Усі ці питання могли б мати умовний чи номінальний характер, якби не викликали реальних труднощів працевлаштування у випускників культурологічних спеціальностей, які змушені звертатися до ЗВО для надання підтверджень своїх компетентностей для виконання професійних обов’язків (зокрема, викладацької діяльності).

Особливості формування освітніх програм

ЗВО, створюючи власні освітні програми, мають взоруватися на стандарти, тому часто компетентності, запропоновані в стандартах, навіть не переосмислюються / не доповнюються, а просто беруться за основу, яка згодом розпрацьовується в освітніх компонентах (навчальних дисциплінах). Реальний фокус програм проявляється через баланс часу (кредитів), присвяченого різним блокам дисциплін. Загалом, бакалаврська освіта передбачає виконання 240 кредитів, 180 з яких займають нормативні дисципліни (зокрема обов’язкові, на кшталт “Історії України”, “Іноземної мови” і т.ін. – їх питомий обсяг визначається самим вузом, саме тому додавання усіх кредитів не дасть вам єдиного числа, їх кількість коливатиметься в амплітуді $110 \leq X \leq 180$). Аби перевірити внутрішній баланс нормативної компоненти спеціальності досліджуваних освітніх програм, ми підраховали співвідношення кредитів за відповідними блоками. Через співвідношення кількості кредитів цих умовних

блоків можна побачити, на чому фактично фокусується програма і дійти висновку, що цілі, особливості та специфіка відповідають заявленим.

Так, освітня програма з Культурології ЛНУ ім. Франка скерована на формування максимально ерудованого фахівця в галузі філософсько-культурологічного знання, з навиками аналітичної роботи та написання насамперед наукових текстів. Частка менеджменту культури сукупно з практичною культурологією є достатньою, але могла б бути збільшена за допомогою вибірових курсів більш конкретного спрямування, бо навіть більшість дисциплін з вибірового циклу мають доволі загальний характер (Львівський національний університет імені Івана Франка [ЛНУ], 2021).

Освітня програма з Культурології УКУ надає серед нормативних дисциплін великий блок теорії культури (що теж добре формує критичне та аналітичне мислення) та критику культури - як у нормативній частині, так і цілим блоком вибірових дисциплін. Водночас порівняно мало уваги надається набуттю знань з історії культури. Практично паритетним з теорією культури є блок іноземних мов (сюди входять англійська, друга (крім англійської) мова, літня школа іноземних мов, а також латинська мова). Блок економіки культури та культурменеджменту у блоці нормативних дисциплін займає не надто велику частину, але може компенсуватися завдяки великому блоку вибірових дисциплін, та лише за умови, що студенти обиратимуть з нього навчальні курси (Український католицький університет [УКУ], 2020).

Освітня програма з Культурології Львівської національної академії мистецтв подає концентровані знання з теорії та історії мистецтв та незначний блок історичної культурології. Практична культурологія представлена дисциплінами, які формують знання та уміння у сфері мистецької критики, й музеєзнавством. Вибіркова складова поглиблює теоретичні знання у вузьких спрямуваннях, як-от “Організація культурно-мистецьких акцій”, “Іконографія та іконологія”, “Ювелірне мистецтво Галичини XVIII — першої третини XX ст.: пам’ятки юдаїки” тощо. Дещо бракує загальних дисциплін з економіки та менеджменту культури (Львівська національна академія мистецтв [ЛНАМ], 2022).

Освітня програма з менеджменту соціокультурної діяльності в Львівського національного університету імені Івана Франка зосереджена на менеджменті, який можна доповнити курсами з прикладної культурології. Є також досить велика частина теоретико-історичних дисциплін зі сфери культури та мистецтва. Утім складно прослідкувати між ними структурно-логічну схему, як і між нормативними та вибіровими дисциплінами (ЛНУ, 2020).

Освітня програма з Менеджменту соціокультурної діяльності в Львівській національній академії мистецтв також фокусується на економічному блоці та блоці менеджменту культури, їх практично складно розвести, оскільки вони представляють дуже тісний конгломерат дисциплін і, очевидно, відповідних компетенцій. Є досить значний блок з історії культури / мистецтв. Вибіркова частина представлена навчальними дисциплінами, які розкривають нормативні у досить вузькій спрямованості (ЛНАМ, 2020).

Прикметно, що кількість кредитів для практики у більшості програм – 12 кредитів, найменше на Культурології у Львівському національному університеті імені Івана Франка (9 кредитів), найбільше – на Менеджменті соціокультурної діяльності в цьому ж університеті (15 кредитів).

Також через аналіз змістовної частини освітніх програмах з менеджменту соціокультурної діяльності бачимо, що розробники намагаються через впровадження навчальних дисциплін культурологічного плану та їх компетентностей, вписаних в освітню програму, заповнити необхідність теоретичної культурологічної / мистецтвознавчої компоненти.

Аналізовані освітні програми мають певні особливості, пов'язані із двома важливими трендами в культурологічній освіті:

- I. З одного боку, класичні університети намагаються дати широкі знання в гуманітарних науках, за можливості наповнюючи їх практичною компонентою у практиках та невеликій кількості навчальних курсів, часто в циклі вибіркового дисциплін (іноді за залишковим принципом).
- II. З іншого боку, профільні ЗВО намагаються зберегти свою специфіку, акцентуючи на відповідній практичній діяльності. Такий підхід може мати свої позитиви, як-от забезпечення ринку фахівцями у вузькій галузі, яку не можуть дати класичні університети (наприклад, фахівці з конкретних епох, мистецьких напрямів тощо), а також і негативи – оскільки може відчутно звужувати, скеровує випускника виключно у вузьку спеціалізовану нішу.

До того ж, варто зауважити, що освітня програма є досить чутливою до змін, що передбачено вимогами до розробки освітніх програм. Так, дві освітні програми з культурології (ЛНУ і УКУ) значно змінили наповнення своєї освітньої компоненти (навчальні дисципліни) навіть за той час, коли здійснювалося дослідження (з грудня 2020 р. по серпень 2021р.).

Під час соціологічного опитування дієвців ринку культури, які отримали базову освіту у сфері культури (випускники Львівського національного

університету імені Івана Франка, Львівської національної академії мистецтв, Львівського державного коледжу декоративного і ужиткового мистецтва імені Івана Труша, Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Національного університету “Киево-Могилянська академія”), вдалося виокремити основні проблеми профільної освіти в цій галузі. Серед них: неузгодженість освітньої програми та її неактуальність; відсутність можливостей для вивчення міжнародного досвіду; малий акцент на розвиток мовних компетентностей та знань з іноземних мов; необхідність посилити вивчення сучасної культури та мистецтва; недостатнє здобуття практичних навиків під час практик (вимагає поглиблення програм практик та посилення міжінституційної співпраці); непов’язаність теоретичного матеріалу та практики (краще узгодження компонентів освітньої програми).

Водночас серед позитивів більшість дівців називали: *холістичний підхід* до формування навчального плану і всебічне осмислення феномену культури та *якісну базову академічну освіту*, яка спрямована на здобуття умінь із самостійного пошуку знань, їх систематизації, критичного осмислення, використання набутих знань у різних умовах, адже додаткова освіта для культурменеджера вважається обов’язковою через мінливість сфери та її складових.

Оптимальна базова освітня програма за потребами ринку

Аналіз ринку та глибинні інтерв’ю з його представниками (серед них були як керівники, так і досить відомі менеджери з різних культурних сфер) дав змогу виявити, як ринок та професійне середовище бачить універсального культурного менеджера. Варто зауважити, що вимоги до нього є завищеними. Дівці ринку бачать культурного менеджера творцем культурного продукту. Він управляє процесом від моменту концептуалізації ідеї, планування та формування команди виконавців та підрядників (постачальників окремих послуг), промоції проекту та безпосередньої комунікації з цільовою аудиторією, до підбиття підсумків і аналізу ефективності проекту. Завдання культурного менеджера знаходити ресурси для реалізації проекту [фінансові та матеріально-технічні, людські] та слідкувати за ефективністю їхнього використання / залучення. Водночас, в умовах обмеженого фінансування, він [культурний менеджер] може виконувати певні типи робіт в межах проекту [підготовка промоційних матеріалів, написання текстів, транспортування техніки та членів команди etc]. Менеджер проекту – *trouble-shooter*: він або знаходить людину, яка вирішує проблему, що виникла під час реалізації

проєкту, або вирішує її власноруч. Безпосередніми функціями культурного менеджера є адміністрування та управління процесами. А те, що відрізняє його від проєктного менеджера з будь-якої іншої галузі, передбачається приставкою “культурний”. Культурний менеджер повинен бути знавцем культурного контексту та постійно перебувати в центрі подій та дослідником культурних явищ; він також може бути візіонером, який формує політики, провокує дискусію тощо.

Відповідно до такого широкого функціоналу культурного менеджера, дієвці ринку формують широкий набір компетенцій, яким повинен володіти успішний культурний менеджер. Серед *hard skills* найчастіше запитуваними є менеджмент організацій, проєктний менеджмент, управління людськими ресурсами, публічна комунікація, фандрейзинг, аналітика, навички дизайну, цифрові комунікації, володіння іноземними мовами; *soft skills* – соціальний інтелект, вирішення проблем, когнітивний інтелект, експертність, цілеспрямованість, креативність, етичність.

Додаткова освіта культурних менеджерів розглядається як необхідна для кар’єрного зростання, оскільки культурна галузь є сферою, що стрімко розвивається і змінюється, а університетська освіта змінюється повільніше в силу своєї природи.

Висновки

На базі аналізу освітніх програм та дослідження ринку культури через соціологічне дослідження з компетентностей, представлених у досліджуваних освітніх програмах, пропонуємо розділити діяльність у сфері культури на три основні напрями діяльності:

1) ***Організаційна діяльність***: охоплює менеджмент, продакшн (виробництво культурного продукту, завжди тісно пов’язане із креативним напрямом), комунікацію і PR, залучення відповідних фахівців та ресурсів, фінансовий менеджмент і звітування, роботу з донорами, фандрайзинг, безпосередні продажі, маркетингові стратегії, логістичне обслуговування ринку.

2) ***Аналітично-дослідницька діяльність***: дослідження, робота з джерелами, викладання, створення аналітичних текстів, рецензій, оглядів, надання експертних оцінок, напрацювання методологічного апарату культурології для виявлення, аналізу, обслуговування культурних потреб суспільства.

3) **Креативна діяльність**: безпосередньо мистецтво та творчі процеси, кураторство, арт-проекти.

Оскільки діяльність у культурній сфері завжди вимагає глибокого включення в культурний процес, усвідомлення його, здатність аналізу, оцінки, комунікації, впровадження інновацій, можна сформувати блок спільних фахових компетентностей, які варто поглибити специфічними для кожного напрямку. Варто зауважити, що окремі професії будуть, утім, межовими – наприклад, галерист може виступати водночас організатором подій, куратором виставкової діяльності та експертом у обраній галузі.

Додатковим напрямом діяльності має сенс визначити **освітній**, особливо з огляду на запит на широку культурну освіту на всіх рівнях. Однак тут є певні перешкоди, адже випускники із освітнім ступенем бакалавра (зі спеціальностей “культурологія” і “менеджмент соціокультурної діяльності”), згідно зі стандартами вищої освіти, не здобувають відповідні компетенції та результати навчання, а отже не можуть займатися педагогічною роботою. Це передбачено лише для освітньо-наукових програм другого (магістерського) рівня вищої освіти терміном 2 роки, хоч для формування належних педагогічних компетентностей в сфері культурології цього часу може бути недостатньо.

Використана література і джерела:

МОН (2019) *Стандарт вищої освіти 028 – Менеджмент соціокультурної діяльності (перший (бакалаврський) рівень)*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/06/25/028-menedzhment-sotsiokulturnoi-diyalnosti-bakalavr.pdf>

ЛНАМ (2020). *Освітня програма «Освітня програма «Менеджмент соціокультурної діяльності» (освітній рівень - бакалавр)*. Retrieved from https://lnam.edu.ua/files/Academy/Accreditation/023management/OPP_Management_2020.pdf

ЛНАМ (2022). *Освітня програма «Культурологія» (освітній рівень - бакалавр)*. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/10Vek6TeIAKe5vtNr1XYU4gCB5yGtcBXX/view>

ЛНУ (2020). *Освітня програма «Освітня програма «Менеджмент соціокультурної діяльності» (освітній рівень - бакалавр)*. Retrieved from <https://kultart.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/02/Osvitnia-prohrama-Bakalavr-028-Menedzhment-sotsiokilkurnoi-diialnosti-2020.pdf>

- ЛНУ (2021). *Освітня програма «Культурологія» (освітній рівень - бакалавр)*. Retrieved from https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/04/Osvitnia-prohrama_Kulturolohiia_bakalavr-2.pdf
- МОН (2020) *Стандарт вищої освіти 034 – Культурологія (перший (бакалаврський) рівень)*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/standarty/2020/06/17/034%20Kulturologiya%20bakalavr.pdf>
- Ортега-і-Гассет, Х. (2002) Місія Університету. Під редакцією М.Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська. *Ідея Університету: Антологія*. С. 65-108. С.78
- УАК-Львів (2021). *Освітній профіль стратегії культури Львова. Аналітична записка*. Retrieved from <https://uaclviv.com/ua/about>
- УКУ (2020). *Освітня програма «Культурологія» (освітній рівень - бакалавр)*. Retrieved from https://wiki.ucu.edu.ua/osvitni_prohramy:artes_liberales_kulturolohiia

Контактні дані:

Доцент, кандидат філософських наук, Оксана Дарморіз
Львівський національний університет імені Івана Франка
Філософський факультет
Кафедра теорії та історії культури
Університетська, 1
79000 Львів
Україна
oksana.darmoriz@lnu.edu.ua
ORCID-ID: 0000-0003-2455-9573

Associate Professor, PHD, Oksana Darmoriz
Lviv Ivan Franko National University
Faculty of Philosophy
Department of Theory and History of Culture
Universytetska, 1
79000 Lviv
UKRAINE
oksana.darmoriz@lnu.edu.ua
ORCID-ID: 0000-0003-2455-9573

Edičná poznámka:

Autori príspevkov použili rôzne techniky citovania a k nim prislúchajúce spôsoby tvorby bibliografických odkazov. V jednom príspevku sa používa len jeden zvolený spôsob zápisu.

Názov: Nové pragmatické výzvy kulturológie

Editor: prof. Mgr. Miroslav Ballay, PhD.

Vydavateľ: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Filozofická fakulta, Oddelenie kulturológie

Ústav manažmentu kultúry a turizmu, kulturológie a etnológie

Posudzovatelia: doc. PhDr. Miron Pukan, PhD.

doc. Mgr. art. Štefan Timko, PhD.

Výkonná redaktorka: Mgr. Ingrid Baniatová

Vedecký redaktor: prof. Mgr. Miroslav Ballay, PhD.

Jazykový redaktor: PhDr. Marcel Oľšiak, PhD.

Preklady summary: autori

Technický redaktor: Mgr. Miroslav Fedor

Obálka: Bc. Simona Jakubovská

Prvé vydanie

Rok vydania: 2024

Náklad: 50 ks

ISBN 978-80-558-2207-5